

หมอชื่อโกโหมทรกิจ

ฉบับแปลจากภาษาบาลี
ครบถ้วนทุกคัมภีร์ ไม่เต็มสี่ ไม่ใส่ไข่

สำนวนแปลโดย

นาวาเอก ทองย้อย แสงสินชัย

เปรียญธรรม ๙ ประโยค
ศาสตราจารย์บัณฑิต (กิตติมศักดิ์)

พิเศษสุด บทรักที่ไม่เคยเปิดเผยมาก่อน
เหตุเกิดที่สวนมะม่วงของหมอชื่อ
“เพลงรักเพลิงนรก ในชีวกัมพวัน”

พิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน
พ.ศ.๒๕๕๖

คำเตือน

ถ้าอ่านเพียงแต่ต้องการ “รู้เรื่อง”
ท่านจะไม่คุ้ม

จงอ่านเพื่อ “รู้รส” ของภาษาบาลีด้วย
แล้วจะเกินคุ้ม !!

นำร่อง

หมอชีวกโกมารภักเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ที่มีตัวตนอยู่จริง อย่างน้อยที่สุดก็ตามหลักฐานในคัมภีร์ต่างๆ

ในเมืองไทย วงการแพทย์แผนไทยนับถือกันมาก ถึงกับสร้างรูปไว้เคารพบูชากันทั่วไป เรียกกันเป็นสามัญว่า “หมอชีวก” หรือบางที่ก็ยกย่องให้เป็นถึง **บรมครูพ่อปู่ชีวก**

“**ชีวก โกมารภัก**” (ชี-วก โโก-มา-ระ-พัต) ภาษาบาลีเป็น “ชีวกโก โโกมารภจโจ” อ่านว่า ชี-วะ-โก / โโก-มา-ระ-พัต-โจ

ชื่อนี้มาจากประวัติชีวิตของหมอชีวกเอง

เมื่อคลอด แม่เอาไปทิ้งที่กองขยะ เจ้าชายอภัยราชกุมารโอรสของพระเจ้าพิมพิสารไปพบเข้า ตรัสถามมหาดเล็กว่า เด็กตายหรือยัง มหาดเล็กตอบว่า “**ชีวติ** = ยังเป็นอยู่” จึงเก็บเอาไปเลี้ยง ตั้งชื่อว่า “ชีวกโก” แปลว่า “ยังเป็น”

เทียบตามคำไทย เห็นจะตรงกับ “บุญยัง” หรือ “บุญรอด”

และเพราะราชกุมารเอาไปเลี้ยง จึงมีสร้อยนามว่า “**โกมารภจโจ**”

“โกมารภจโจ” มาจากคำว่า กุมาร (= ราชกุมาร) + ภจจ (= ผู้ได้รับการเลี้ยงดู)

แผลง **อุ** ที่ **กู** เป็น **โ** ตามกฎไวยากรณ์ : **กุมาร = โกมาร**

โกมารภจโจ แปลว่า “ผู้ที่ราชกุมารเลี้ยง”

“โกมารภจโจ” เขียนแบบไทยเป็น “โกมารภักจ” หรือ “โกมารภัก” ก็ได้ หนังสือเล่มนี้ขอเขียนเป็น “**ชีวกโกมารภัก**”

บอกไว้ตรงนี้เสียเลย จะได้ไม่ต้องถามหรือเถียงกันว่าชื่อเต็มหมอชีวกเขียนอย่างไรกันแน่

นำร่อง (ต่อ)

ชีวิตของหมอซิวก

- โลดโผนตั้งแต่เกิด เจียดเป็นเจียดตายหลายครั้ง
- เป็นแพทย์ประจำพระองค์ของพระพุทธเจ้า
- จบแพทย์ด้วยข้อสอบที่พิสดารที่สุดในโลก
- หมอที่ชื่อเป็นมงคล (บุญยัง - บุญรอด) คนป่วยได้ยื่นชื่อก็แทบจะหายป่วยไปครึ่งหนึ่ง
- สามารถผ่าตัดดมองได้ตั้งแต่เมื่อกว่าสองพันห้าร้อยปีมาแล้ว

ประวัติชีวิตหมอซิวกมีบันทึกไว้ในคัมภีร์อย่างละเอียดทั้งในพระบาลี พระไตรปิฎกและอรรถกถา

ผมสังเกตเห็นว่า ประวัติหมอซิวกที่เอามาบอกเล่ากันนั้นมักเล่าตามสำนวนโวหารคารมของผู้เล่าเอง ก็ได้เรื่องดี แต่ไม่ได้อรรถรสของภาษาต้นฉบับคือภาษาบาลี นี่ประการหนึ่ง

อีกประการหนึ่ง เอามาเล่าไม่หมดทุกซอกมุมของคัมภีร์ ในคัมภีร์ยังกล่าวถึงหมอซิวกไว้อีกหลายแห่ง ตรงนั้นบ้าง ตรงโน้นบ้าง เอ่ยถึงตรงๆ บ้าง พูดพาดพิงผ่านๆ บ้าง โดยเฉพาะสถานที่ที่ชื่อ **ซิวกัมพวัน** หรือ **สวนมะม่วงของหมอซิวก** มีเอ่ยถึงในคัมภีร์หลายครั้ง เป็นเรื่องที่ควรเอาใจใส่ตามไป **ค้นดู** ให้ครบว่าท่านว่าไว้อย่างไร ถ้าเราอยากรู้เรื่องของหมอซิวกให้ครบถ้วนหมดจดจริงๆ ไม่ใช่รู้เพียงแค่นี้ มีผู้ **คว่ำ** เอามาเล่า

เมื่อคิดอย่างนี้ก็ลงมือค้น

ต้องขอบคุณเครื่องมือที่คนยุคนี้สร้างขึ้น ที่เราเรียกกันว่า ไฮเทค หรือจะเรียกอะไรก็แล้วแต่ ทำให้สามารถค้นข้อมูลในคัมภีร์ได้ทั่วถึงชนิดที่แน่ใจได้ว่าไม่หลงหูหลงตาไปได้

นำร่อง (ต่อ)

เมื่อพบเรื่องที่เกี่ยวข้องถึง **ชิวก** เข้าที่ไหน ผมก็เก็บเอามารวมกันเข้าไว้ แล้วก็อ่านรายละเอียด จึงได้เห็นว่า มีเรื่องหมอชิวกในแง่มุมหรือประเด็นที่ยังไม่มีใครเอามาเล่าอยู่อีกส่วนหนึ่ง จะพูดว่า “อยู่อีกมาก” ก็คงจะไม่ผิด

เมื่อได้ข้อมูลมาแล้วผมก็แปลออกมา แล้วก็เรียงลำดับกันเข้าตามที่ผมเห็นสมควรว่า เอาตอนนั้นขึ้นก่อน แล้วต่อด้วยตอนนี้ ออกมาเป็น ประวัติหมอชิวก โโกมารักษ์ ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ โดยไม่ได้แต่งเติม หรือเสริมความอะไรทั้งสิ้น

เรื่องไหนหมอชิวกแสดงบทบาทอยู่ด้วย จะมากหรือน้อยก็ตาม ผมก็รวมไว้พวกหนึ่ง ถือว่าเป็นตัวประวัติจริงๆ เรื่องไหนเป็นแต่เพียงพาดพิงถึง ผมก็รวมไว้อีกพวกหนึ่ง ถือว่าเป็นส่วนประกอบ หรือเป็นภาคผนวก หนังสือนี้จึงมีเนื้อหาอยู่สองส่วนดังกล่าวนี้

ประวัติหมอชิวก โโกมารักษ์เล่มนี้เป็นประวัติบริสุทธิ์ ก็รวบรวมมาไว้ครบถ้วนและแปลจากภาษาบาลีตรงๆ

อย่างไรก็ตาม ท่านผู้ใดเห็นว่า ในคัมภีร์บาลีพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาทั้งหลายของเรา ยังมีเรื่องของหมอชิวกอยู่ตรงนั้นตรงนี้ตรงโน้นอีก ที่ไม่ปรากฏในเล่มนี้ ขอความเมตตาช่วยชี้แนะ ผมทำงานคนเดียว จึงอาจจะมีส่วนที่หลงตาไปได้ ขอขอบพระคุณล่วงหน้ามา ณ ที่นี้ด้วย

เชิญพบกับประวัติหมอชิวกสำนวนเดิมๆ ไม่เต็มสี่ได้

ณ บัดนี้

นาวาเอก ทองย้อย แสงสินชัย

มกราคม ๒๕๕๖

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
๑ : ชีวกโกมารภัจ	๑
๒ : ประวัติหมอชีวกโกมารภัจจากพระไตรปิฎก	๓
๓ : จีวรชั้นธกวรรณา	๒๕
๔ : เอตทัคคปาติ	๓๖
๕ : ชีวกสูตร	๓๙
๖ : ชีวกสูตร	๕๔
๗ : สามัญญผลสูตร	๕๗
๘ : อรรถกถาสามัญญผลสูตร	๙๙
๙ : อันตรายิกธรรมกถา	๑๓๖
๑๐ : เรื่องที่จงดรมและเรื่อนไฟ	๑๔๒
๑๑ : เรื่องพระจูฬปันถกเถระ	๑๔๔
๑๒ : เรื่องหมอชีวก	๑๖๔
ภาคผนวก	๑๖๘

~ ๑ ~

ชีวกโกมารภัจ

(จากพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ของท่าน ป.อ.ปยุตฺโต)

ชื่อหมอใหญ่ผู้เชี่ยวชาญในการรักษาและมีชื่อเสียงมากในครั้งพุทธกาล เป็นแพทย์ประจำพระองค์ของพระเจ้าพิมพิสาร และพระเจ้าพิมพิสารได้ถวายให้เป็นแพทย์ประจำพระองค์ของพระพุทธเจ้าด้วย, ชื่อเต็มว่า ชีวกโกมารภัจ

หมอชีวกเกิดที่เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ เป็นบุตรของนางคณิกา (หญิงงามเมือง) ชื่อว่า **สาลวดี** แต่ไม่รู้จักมารดาบิดาของตน เพราะเมื่อนางสาลวดีมีครรภ์เกรงค่าตัวจะตก จึงเก็บตัวอยู่ ครั้นคลอดแล้วก็ให้คนรับใช้เอาทารกไปทิ้งที่กองขยะ แต่พอดีเมื่อถึงเวลาเช้าตรู่ เจ้าชายอภัย โอรสองค์หนึ่งของพระเจ้าพิมพิสารจะไปเข้าเฝ้า เสด็จผ่านไป เห็นการรุมล้อมทารกอยู่ เมื่อทรงทราบว่าเป็นทารกและยังมีชีวิตอยู่ จึงได้โปรดให้นำไปให้นางนมเลี้ยงไว้ในวัง ในขณะที่ทรงทราบว่าเป็นทารก เจ้าชายอภัยได้ตรัสถามว่าเด็กยังมีชีวิตอยู่ (หรือยังเป็นอยู่) หรือไม่ และทรงได้รับคำตอบว่ายังมีชีวิตอยู่ (**ชีวิต** = ยังเป็นอยู่ หรือยังมีชีวิตอยู่) ทารกนั้นจึงได้ชื่อว่า **ชีวก** (ผู้ยังเป็น) และเพราะเหตุที่เป็นผู้อันเจ้าชายเลี้ยงจึงได้มีสร้อยนามว่า **โกมารภัจ** (ผู้อันพระราชกุมารเลี้ยง)

ครั้นชีวกเจริญวัยขึ้น พอจะทราบว่าตนเป็นเด็กกำพร้า ก็คิดแสวงหาบิดาปริศนาไว้เลี้ยงตัว จึงได้เดินทางไปศึกษาวิชาแพทย์กับอาจารย์แพทย์ทิศาปาโมกข์ ที่เมืองตักสิลา ศึกษาอยู่ ๗ ปี อยากทราบว่าเมื่อใดจะเรียนจบ อาจารย์ให้ถือเสียมไปตรวจดูทั่วบริเวณ ๑ โยชน์รอบเมืองตักสิลา เพื่อหาสิ่งที่ไม่ใช่ตัวยา ชีวกหาไม่พบ กลับมาบอกอาจารย์ อาจารย์ว่าสำเร็จการศึกษา มีวิชาพอเลี้ยงชีพแล้ว และมอบเสียมยงเดินทางให้เล็กน้อย ชีวกเดินทางกลับยังพระนครราชคฤห์ เมื่อเสียมยงหมดในระหว่างทาง ได้แวะหาเสียมยงที่เมืองสาเกต โดยไปอาสารักษาภรรยา

เศรษฐีเมืองนั้นซึ่งเป็นโรคปวดศีรษะมา ๓ ปี ไม่มีใครรักษาหาย ภรรยาเศรษฐีหายโรคแล้ว ใ้รางวัลมากมาย หมอชีวกได้เงินมา ๑๖,๐๐๐ กษาปณ์ พร้อมด้วยทาสทาสีและรถม้า เดินทางกลับถึงพระนครราชคฤห์ นำเงินและของรางวัลทั้งหมดไปถวายเจ้าชายอภัยเป็นค่าปฏิการคุณที่ได้ทรงเลี้ยงตนมา เจ้าชายอภัยโปรดให้หมอชีวกเก็บรางวัลนั้นไว้เป็นของตนเอง ไม่ทรงรับเอา และโปรดให้หมอชีวกสร้างบ้านอยู่ในวังของพระองค์ ต่อมาไม่นาน เจ้าชายอภัยนำหมอชีวกไปรักษาโรคริดสีดวงอก แต่พระเจ้าพิมพิสาร จอมชนแห่งมคธทรงหายประชวรแล้ว จะพระราชทานเครื่องประดับของสตรีชาววัง ๕๐๐ นางให้เป็นรางวัล หมอชีวกไม่รับ ขอให้ทรงถือว่า เป็นหน้าที่ของตนเท่านั้น พระเจ้าพิมพิสารจึงโปรดให้หมอชีวกเป็นแพทย์ประจำพระองค์ ประจำฝ่ายในทั้งหมด และประจำพระภิกษุสงฆ์อันมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข หมอชีวกได้รักษาโรครายสำคัญหลายครั้ง เช่น ผ่าตัดรักษาโรคในสมองของเศรษฐีเมืองราชคฤห์ ผ่าตัดเนื้องอกในลำไส้ของบุตรเศรษฐีเมืองพาราณสี รักษาโรคผอมเหลืองแก่พระเจ้าจันทรปัชโชตแห่งกรุงอุชเชนี และถวายการรักษาแก่พระพุทธเจ้าในคราวที่พระบาทห่อพระโลหิตเนื่องจากเศษหินจากก้อนศิลาที่พระเทวทัตกลิ้งลงมาจากภูเขาเพื่อหมายปลงพระชนม์ชีพ

หมอชีวกได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน และด้วยศรัทธาในพระพุทธเจ้า พรารถนาจะไปเฝ้าวันละ ๒-๓ ครั้ง เห็นว่าพระเวฬุวันไกลเกินไป จึงสร้างวัดถวายเป็นอัมพวันคือสวนมะม่วงของตน เรียกกันว่า **ชีวกัมพวัน** (อัมพวันของหมอชีวก) เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูเริ่มน้อมพระทัยมาทางศาสนา หมอชีวกก็เป็นผู้แนะนำให้เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า

ด้วยเหตุที่หมอชีวกเป็นแพทย์ประจำคณะสงฆ์และเป็นผู้มีศรัทธาเอาใจใส่เกื้อกูลพระสงฆ์มาก จึงเป็นเหตุให้มีคนมาบวชเพื่ออาศัยวัดเป็นที่รักษาตัวจำนวนมาก จนหมอชีวกต้องทูลเสนอพระพุทธเจ้าให้ทรงบัญญัติข้อห้ามมิให้รับบวชคนเจ็บป่วยด้วยโรคบางชนิด นอกจากนั้น หมอชีวกได้กราบทูลเสนอให้ทรงอนุญาตให้จงกรมและเวียนไฟ เพื่อเป็นที่บริหารกายช่วยรักษาสุขภาพของภิกษุทั้งหลาย หมอชีวกได้รับพระดำรัสยกย่องเป็นเอตทัคคะในบรรดาอุบาสกผู้เลื่อมใสในบุคคล

~ ๒ ~

ประวัติหมอชิวโกมารักษ์ จากพระไตรปิฎก

คัมภีร์จิวรชันธกะ

เรื่อง คนมีทรัพย์ชาวพระนครราชคฤห์

[๑๒๘] โดยสมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน อันเป็นสถานที่พระราชทานเหยื่อแก่กระแต เขตพระนครราชคฤห์ ครั้งนั้น พระนครเวสาลีเป็นบุรีมั่งคั่ง กว้างขวาง มีคนมาก มีคนคับคั่ง และมีอาหารหาได้ง่าย มีปราสาท ๓,๓๐๓ หลัง มีเรือนยอด ๓,๓๐๓ หลัง มีสวนดอกไม้ ๓,๓๐๓ แห่ง มีสระโบกขรณี ๓,๓๐๓ สระ

และมีหญิงงามเมืองชื่อ **อัมพปาลี** เป็นสตรีทรงโฉมสตราญตาน่าเสนาหา ประกอบด้วยผิวพรรณเลิศฉายยิ่ง ชำนาญในการผ่อนรำ ชับร้อง และประคองดนตรี คนทั้งหลายที่มีความประสงค์ต้องการพาตัวไปร่วมอภิรมย์ด้วย ราคาตัวคึนละ ๕๐ กษาปณ์

พระนครเวสาลีงามเพริศพรุ่งยิ่งกว่าประมาณ เพราะนางอัมพปาลีหญิงงามเมืองนั้น

ครั้งนั้น พวกคนมีทรัพย์คนหนึ่ง เป็นชาวพระนครราชคฤห์ ได้เดินทางไปพระนครเวสาลีด้วยกรณีะบางอย่าง และได้เห็นพระนครเวสาลีมั่งคั่ง กว้างขวาง มีคนมาก มีคนคับคั่ง และมีอาหารหาได้ง่าย มีปราสาท ๓,๓๐๓ หลัง มีเรือนยอด ๓,๓๐๓ หลัง มีสวนดอกไม้ ๓,๓๐๓ แห่ง มีสระโบกขรณี ๓,๓๐๓ สระ และมี

หญิงงามเมืองชื่ออัมพปาลี เป็นสตรีทรงโฉมสคราญตาน่าเสน่ห์หา ประกอบด้วย
ผิวพรรณเฉิดฉายยิ่ง ชำนาญในการพ้อนรำ ขับร้อง และประโคมดนตรี คน
ทั้งหลายที่มีความประสงค์ต้องการพาตัวไปร่วมอภิรมย์ด้วย ราคาตัวคืนละ ๕๐
กษาปณ์ พระนครเวสาลีจึงยิ่งกว่าประมาณ เพราะนางอัมพปาลีหญิง
งามเมืองนั้น

ครั้นพวกเขาเสร็จกรณียะนั้นในพระนครเวสาลีแล้ว กลับมาพระนครรา
ชคฤห์ตามเดิม เข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามคธราช ครั้นแล้วได้กราบทูลคำ
นี้แต่ท้าวเธอว่า

“ขอเดชะฯ พระนครเวสาลีเป็นบุรีมั่งคั่ง กว้างขวาง มีคนมาก มีคนค้ำคั่ง
และมีอาหารหาได้ง่าย มีปราสาท ๗,๗๐๗ หลัง มีเรือนยอด ๗,๗๐๗ หลัง มีสวน
ดอกไม้ ๗,๗๐๗ แห่ง มีสระโบกขรณี ๗,๗๐๗ สระ และมีหญิงงามเมืองชื่ออัม
พปาลี เป็นสตรีทรงโฉมสคราญตาน่าเสน่ห์หา ประกอบด้วยผิวพรรณเฉิดฉายยิ่ง
ชำนาญในการพ้อนรำ ขับร้อง และประโคมดนตรี คนทั้งหลายที่มีความประสงค์
ต้องการพาตัวไปร่วมอภิรมย์ด้วย ราคาตัวคืนละ ๕๐ กษาปณ์ พระนครเวสาลี
จึงยิ่งกว่าประมาณ เพราะนางอัมพปาลีหญิงงามเมืองนั้น

“ขอเดชะฯ แม้ชาวเราจะตั้งหญิงงามเมืองขึ้นบ้างก็จะเป็นการดี”

พระราชาธิบดีรับสั่งว่า “พนาย* ถ้าเช่นนั้นพวกท่านจงเสาะหากุมารีผู้มีลักษณะ
งามเช่นนั้น ที่ควรจะคัดเลือกให้เป็นหญิงงามเมืองเถิด”

* หมายเหตุ “I say” to be sure, look here

กำเนิดชีวิตโกมารภัก

กัสมัยนั้น ในพระนครราชคฤห์ มีกุมารีชื่อ **สาลาวดี** เป็นสตรีทรงโฉมสคราญ
ตาน่าเสน่ห์หา ประกอบด้วยผิวพรรณเฉิดฉายยิ่ง พวกคนมีทรัพย์ชาวพระนครรา
ชคฤห์จึงได้คัดเลือกกุมารีสาลาวดีเป็นหญิงงามเมือง

ครั้นนางกุมารีสาลาวดีได้รับเลือกเป็นหญิงงามเมืองแล้ว ไม่ช้านานเท่าไรนัก
ก็ได้เป็นผู้ชำนาญในการพ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงเครื่องดนตรี คนที่มีความประสงค์
ต้องการพาตัวไปร่วมอภิรมย์ ราคาตัวคืนละ ๑๐๐ กษาปณ์

ครั้นมีชำนินาน นางสาลาวดีหญิงงามเมืองที่ตั้งครรภ์ นางจึงมีความคิดเห็นว่า

“ธรรมดาสตรีมีครรภ์ไม่เป็นที่พอใจของพวกบุรุษ ถ้าใคร ๆ ทราบว่าเรามีครรภ์ ลาภผลของเราจักเสื่อมหมด ถ้ากระไร เราควรแจ้งให้เขาทราบว่าเป็นไข้”

ต่อมา นางได้สั่งคนเฝ้าประตูไว้ว่า

“ดูก่อนนายประตู โปรดอย่าให้ชายใด ๆ เข้ามา และผู้ใดถามหาดิฉัน จงบอกให้เขาทราบว่าเป็นไข้”

คนเฝ้าประตูนั้นรับคำนางสาวลวดีหญิงงามเมืองว่า จะปฏิบัติตามคำสั่งเช่นนั้น

หลังจากนั้น อาศัยความแก่แห่งครรภ์นั้น นางได้คลอดบุตรเป็นชายและสั่งกำชับทาสีว่า

“แม่สาวใช้ จงวางทารกนี้ลงบนกระดิ่งเก่า ๆ แล้วนำออกไปทิ้งกองหยากเยื่อ”

ทาสีนั้นรับคำนางว่า “ทำเช่นนั้นได้เจ้าคะ” แล้ววางทารกนั้นลงบนกระดิ่งเก่า ๆ นำออกไปทิ้งไว้ ณ กองหยากเยื่อ

ก็ครั้งนั้นเป็นเวลาเช้า **เจ้าชายอภัย** กำลังเสด็จเข้าสู่พระราชวัง ได้ทอดพระเนตรเห็นทารกนั้นอันฝังกาห้อมล้อมอยู่

ครั้นแล้วได้ตรัสถามมหาดเล็กว่า “พนาย นั้นอะไร ผูงการุ่มกันตอม ?”

“ทารก พระเจ้าข้า”

“ชีวิติ ภูณ ?”

(ยังเป็นอยู่หรือ พนาย ?)

“ชีวิติ เทว”

(ยังเป็นอยู่ พระเจ้าข้า)

“พนาย ถ้าเช่นนั้นจงนำทารกนั้นไปที่วังของเรา ให้นางนมเลี้ยงไว้เถิด”

พวกมหาดเล็กรับสนองพระบัญชาว่า “รับใส่เกล้าฯ พระเจ้าข้า” แล้วนำทารกนั้นไปวังเจ้าชายอภัย มอบแก่นางนมว่า “โปรดเลี้ยงไว้ด้วย”

เพราะคำว่า “ชีวิติ” (ยังเป็นอยู่) เขาจึงขนานนามทารกนั้นว่า **ชีวิติ**

ชีวิตินั้น **อันกุมาร** (คือเจ้าชายอภัย) รับสั่งให้เลี้ยงไว้ เขาจึงได้ตั้ง(สร้อย)นามว่า **โกมารภัก** (แปลว่า “ผู้อันกุมารเลี้ยง”)

ต่อมาไม่นานนัก ชีวิติโกมารภักก็รู้เดียงสา จึงเข้าเฝ้าเจ้าชายอภัย ครั้นแล้วได้ทูลคำนีแก่เจ้าชายอภัยว่า

“ใครเป็นมารดาของเกล้ากระหม่อม ใครเป็นบิดาของเกล้ากระหม่อม พระเจ้าข้า”

เจ้าชายรับสั่งว่า

“พ่อซิวก แม้ตัวเราก็ไม่รู้จักมารดาของเจ้า ก็แต่ที่เราเป็นบิดาของเจ้า เพราะเราได้ให้เลี้ยงเจ้ามา”

ซิวกโกมารภักจ์มีความคิดเห็นว่า “ราชสกุลเหล่านี้ ไม่ง่ายนักที่คนไม่มีวิชา ความรู้จะเข้าพึ่งพระบารมีได้ ถ้ากระไรเราควรเรียนวิชาไว้”

เรียนวิชาทางแพทย์

[๑๒๙] ก็โดยสมัยนั้นแล นายแพทย์ทิดาปาโมกข์ตั้งสำนักอยู่ ณ เมืองตักกสิลา จึงซิวกโกมารภักจ์ไม่ทูลลาเจ้าชายอภัย ลอบเดินทางไปเมืองตักกสิลา เดินทางรอนแรมไปโดยลำดับ ถึงเมืองตักกสิลาแล้วเข้าไปหานายแพทย์เจ้าสำนัก ครั้นแล้วได้กราบเรียนคำนี้แก่นายแพทย์ว่า

“ท่านอาจารย์ กระผมประสงค์จะศึกษาวิชา”

นายแพทย์บอกว่า “พ่อซิวก ถ้าเช่นนั้นจงศึกษาเถิด”

ครั้งนั้นซิวกโกมารภักจ์เรียนวิชาได้มาก เรียนได้เร็ว เข้าใจดีด้วย และวิชาที่เรียนได้แล้วก็ไม่ลืม

ครั้นล่วงมาได้ ๗ ปี ซิวกโกมารภักจ์คิดว่า “ตัวเราเรียนวิชาได้มาก เรียนได้เร็ว เข้าใจดีด้วย ทั้งวิชาที่เรียนได้ก็ไม่ลืม และเราเรียนมาได้ ๗ ปีแล้วยังไม่สำเร็จวิชานี้ เมื่อไรจักสำเร็จสักที”

จึงเข้าไปหานายแพทย์เจ้าสำนัก แล้วได้เรียนถามว่า

“ท่านอาจารย์ กระผมเรียนวิชาได้มาก เรียนได้เร็ว เข้าใจดีด้วย ทั้งวิชาที่เรียนได้แล้วก็ไม่ลืม และกระผมได้เรียนมาเป็นเวลา ๗ ปี ก็ยังไม่สำเร็จ เมื่อไรจักสำเร็จสักทีเล่า ขอรับ”

นายแพทย์ตอบว่า “พ่อซิวก ถ้าเช่นนั้นเธอจงถือเสียมเที่ยวไปรอบเมืองตักกสิลาระยะทาง ๑ โยชน์ ตรวดดูสิ่งใดไม่ใช่ตัวยา จงขุดสิ่งนั้นมา”

ซิวกโกมารภักจ์รับค่านายแพทย์ว่า “ขอรับ ท่านอาจารย์”

ว่าแล้วก็ถือเสียมเดินไปรอบเมืองตักกสิลาระยะทาง ๑ โยชน์ ก็มีได้เห็นสิ่ง

ใดที่ไม่เป็นตัวอย่างสักอย่างหนึ่ง

จึงเดินทางกลับเข้าไปหา นายแพทย์ และได้กราบเรียนคำนี้ต่อ นายแพทย์ว่า
“ท่านอาจารย์ กระผมเดินไปรอบเมืองตักกสิลา ระยะทาง ๑ โยชน์แล้ว มิได้
เห็นสิ่งที่ไม่เป็นตัวอย่างสักอย่างหนึ่ง”

นายแพทย์บอกว่า

“พ่อชิวก เธอศึกษาสำเร็จแล้ว เเท่านี้ก็พอที่เธอจะครองชีพได้”

แล้วได้ให้เสปียงเดินทางเล็กน้อยแก่ชิวกโกมารภัก

ลำดับนั้น ชิวกโกมารภักถือเสปียงเล็กน้อยนั้นแล้วได้เดินทางมุ่งไปพระนคร
ราชคฤห์

ครั้นเดินทางไป เสปียงเพียงเล็กน้อยนั้นได้หมดลงที่เมืองสาเกตในระหว่าง
ทาง จึงเกิดความปริวิตกว่า

“หนทางเหล่านี้แลกันดาร อดตัดน้ำ อดตัดอาหาร คนไม่มีเสปียงจะเดินทาง
ไปทำไมได้ง่าย จำเราจะต้องหาเสปียง”

ภาคปฏิบัติงานแพทย์

[๑๓๐] ก็โดยสมัยนั้นแล ภรรยาเศรษฐีที่เมืองสาเกต เป็นโรคปวดศีรษะอยู่
๗ ปี นายแพทย์ทีคาปาโมกข์ใหญ่ ๆ หลายคนมารักษา ก็ไม่สามารถรักษาให้หาย
ได้ขนเงินไปเป็นอันมาก

จึงชิวกโกมารภักเข้าไปสู่เมืองสาเกต ถามคนทั้งหลายว่า

“พนาย ใครเจ็บไข้บ้าง ฉันจะรักษา”

คนทั้งหลายพากันบอกว่า

“ท่านอาจารย์ ภรรยาเศรษฐีนั้นปวดศีรษะอยู่ ๗ ปี เชิญไปรักษาภรรยา
เศรษฐีเถิดท่านอาจารย์”

จึงชิวกโกมารภักเดินทางกลับบ้านเศรษฐีคหบดี ครั้นถึงแล้วได้ส่งคนเฝ้าประตู
ว่า

“พอนาย ท่านจงไปกราบเรียนภรรยาเศรษฐีว่า ‘คุณนายขอรับ หมอมาแล้ว
เขามีความประสงค์จะเยี่ยมคุณนาย’ ”

คนเฝ้าประตูรับคำชิวกโกมารภักว่า “ได้ขอรับ อาจารย์” แล้วเข้าไปหา

ภรรยาเศรษฐี แล้วได้กราบเรียนว่า “คุณนายขอรับ หมอมาแล้ว เขามีความประสงค์จะเยี่ยมคุณนาย”

ภรรยาเศรษฐีถามว่า “พ่อนายเฝ้าประตูจำ หมอเป็นคนคราวไร”

“เป็นหมอหนุ่ม ๆ ขอรับ”

“ไม่ละ พ่อนายเฝ้าประตู หมอหนุ่ม ๆ จักทำอะไรแก่ฉันได้ นายแพทย์ทิตาปาโมกข์ใหญ่ ๆ หลายคนมารักษา ก็ไม่สามารถรักษาให้หายได้ ขนเงินไปเป็นอันมาก”

จึงนายประตุนั้นออกมาหาชีวิตโกมารภัจ แล้วได้บอกว่

“ท่านอาจารย์ ภรรยาเศรษฐีพูดอย่างนี้ว่า ‘ไม่ละ พ่อนายเฝ้าประตู หมอหนุ่ม ๆ จักทำอะไรแก่ฉันได้ นายแพทย์ทิตาปาโมกข์ใหญ่ ๆ หลายคนมารักษา ก็ไม่สามารถรักษาให้หาย ได้ขนเงินไปเป็นอันมาก’ ”

“พ่อนายเฝ้าประตู ท่านจงไปกราบเรียนภรรยาเศรษฐีว่า ‘คุณนายขอรับ คุณหมอส่งมาอย่างนี้ว่า ‘ขอคุณนายอย่าเพิ่งให้อะไร ๆ ต่อเมื่อหายโรคแล้ว คุณนายประสงค์จะให้สิ่งใด จึงค่อยให้สิ่งนั้นเกิด’ ”

นายประตุนั้นคำชีวิตโกมารภัจว่า “ได้ขอรับ อาจารย์” แล้วเข้าไปหาภรรยาเศรษฐี ได้กราบเรียนว่า “คุณนายขอรับ คุณหมอบอกข่าวมาอย่างนี้ว่า ‘ขอคุณนายอย่าเพิ่งให้อะไร ๆ ก่อน ต่อเมื่อคุณนายหายโรคแล้ว ประสงค์จะให้สิ่งใด จึงค่อยให้สิ่งนั้นเกิด’ ”

ภรรยาเศรษฐีสั่งว่า “พ่อนายประตุนั้น ถ้าเช่นนั้นเชิญคุณหมอมานะ”

นายประตุนั้นคำภรรยาเศรษฐีว่า “อย่างนั้นขอรับ” แล้วเข้าไปหาชีวิตโกมารภัจ ได้แจ้งให้ทราบว่ “ท่านอาจารย์ ภรรยาเศรษฐีขอเชิญท่านเข้าไป”

เริ่มรักษาภรรยาเศรษฐี

ลำดับนั้น ชีวิตโกมารภัจเข้าไปหาภรรยาเศรษฐี ครั้นแล้วก็ตรวจดูอาการป่วยของภรรยาเศรษฐี แล้วได้กล่าวคำนี้แก่ภรรยาเศรษฐีว่า

“คุณนายขอรับ ผมต้องการเนยใสหนึ่งชองมือ”

ครั้นภรรยาเศรษฐีสั่งให้นำเนยใสหนึ่งชองมือมาให้แก่ชีวิตแล้ว ชีวิตโกมารภัจจึงหุงเนยใสหนึ่งชองมือนั้นกับยาต่างๆ ให้ภรรยาเศรษฐีนอนหงายบนเตียงแล้ว

ให้มันตู่ย่า

ขณะนั้นเนยใสที่ให้มันตู่ย่าได้พุ่งออกจากปาก จึงภรรยาเศรษฐีถ่มเนยใสนั้นลงในกระโถน ลังสาวใช้ว่า

“แม่สาวใช้ จงเอาสำลีซับเนยใสนี้ไว้”

ชีวกโกมารภัจคิดว่า

“แปลกจริงพวกเรา แม่บ้านคนนี้ช่างสกปรก เนยใสนี้เป็นของที่ควรจะต้องทิ้ง ยังใช้ให้สาวใช้เอาสำลีซับไว้ ส่วนยาของเรามีราคาแพง ๆ มากกว่า ปล່อยให้เสีย แม่บ้านคนนี้จักให้ขวัญข้าวแก่เราสักเท่าไรกัน”

ขณะนั้น ภรรยาเศรษฐีสังเกตเห็นอาการผิดปกติของชีวกโกมารภัจ จึงได้ถามคำนี้แก่ชีวกโกมารภัจว่า

“อาจารย์ท่านแปลกใจอะไรหรือ ?”

“เวลานี้ผมกำลังคิดอยู่ว่า ‘แปลกจริง แม่บ้านคนนี้ช่างสกปรกเหลือเกิน เนยใสนี้เป็นของที่ควรจะต้องทิ้ง ยังใช้ให้สาวใช้เอาสำลีซับไว้ ส่วนยาของเรามีราคาแพง ๆ มากกว่า ปล່อยให้เสีย แม่บ้านคนนี้จักให้ขวัญข้าวแก่เราสักเท่าไรกัน’ ”

“อาจารย์ พวกดิฉันชื่อว่าเป็นคนมีเหย้าเรือน จำเป็นจะต้องรู้จักสิ่งที่ดีควรสงวน เนยใสนี้ยังดีอยู่ จะใช้เป็นยาสำหรับทาเท้าพวกคนใช้หรือกรรมกรก็ได้ ใช้เป็นน้ำมันเติมตะเกียงก็ได้ อาจารย์ท่านอย่าได้คิดวิตกไปเลย ค่าขวัญข้าวของท่านจักไม่ลดน้อยลงไป”

คราวนั้นชีวกโกมารภัจได้กำจัดโรคปวดศีรษะของภรรยาเศรษฐี ซึ่งเป็นมา ๗ ปี ให้หายโดยวิธีนี้ตู่ย่าคราวเดียวเท่านั้น

ครั้นภรรยาเศรษฐีหายโรคแล้ว ได้ให้รางวัลชีวกโกมารภัจเป็น เงิน ๔,๐๐๐ กษาปณ์

บุตรเศรษฐีได้ทราบข่าวว่า “มารดาของเราหายโรคแล้ว” ได้ให้รางวัลเพิ่มอีก ๔,๐๐๐ กษาปณ์

ลูกสะใภ้ได้ทราบข่าวว่า “แม่พี่ของเรหายโรคแล้ว” ก็ได้ให้รางวัล ๔,๐๐๐ กษาปณ์

เศรษฐีคหบดีทราบข่าวว่า “ภรรยาของเราหายโรคแล้ว” ได้เพิ่มรางวัลให้อีก ๔,๐๐๐ กษาปณ์ และให้คนใช้ชายหญิง และรถม้าอีกด้วย

ชีวกโกมารภัจรับเงิน ๑๖,๐๐๐ กษาปณ์ กับคนใช้ชายหญิงและรถม้า

เดินทางมุ่งไปพระนครราชคฤห์ รอนแรมไปโดยลำดับ ถึงพระนครราชคฤห์ เข้าเฝ้า
เจ้าชายอภัย

ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า

“เงิน ๑๖,๐๐๐ กษาปณ์ กับคนใช้ชายหญิงและรถม้านี้เป็นผลงานครั้งแรก
ของเกล้ากระหม่อม ขอใต้ฝ่าพระบาทจงทรงพระกรุณาโปรดรับค่าเลี้ยงดูเกล้า
กระหม่อมเถิด พระเจ้าข้า”

พระราชกุมารรับสั่งว่า

“อย่าเลย พ่อนายซิวท ทรัพย์สินนี้จึงเป็นของเจ้าคนเดียวเถิด และเจ้าจงสร้าง
บ้านอยู่ภายในบริเวณวังของเราเถิด”

ซิวทโกมารภักจุลรับพระบัญชาเจ้าชายอภัยว่า “เป็นพระกรุณายิ่ง พระเจ้า
ข้า” แล้วได้สร้างบ้านอยู่ภายในบริเวณวังของเจ้าชายอภัย

เรื่องพระเจ้าพิมพิสารทรงประชวรโรคริตสีดวงอก

[๑๓๑] ก็โดยสมัยนั้นแล พระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามคธราชทรงประชวร
โรคริตสีดวงอก พระภุชญาเปื่อนพระโลहित พวกพระสนมเห็นแล้วพากันทูลล้อเสียนว่า

“บัดนี้พระเจ้าอยู่หัวทรงมีระดู ต่อมาพระโลहितบังเกิดแก่พระองค์แล้ว ไม่
นานเท่าไรนักพระองค์จักประสูติ”

พระราชาทรงเก้อเขินเพราะคำล้อเสียนของพวกพระสนมนั้น ต่อมาท้าวเธอ
ได้ตรัสเล่าความนั้นแก่เจ้าชายอภัยว่า

“พ่ออภัย พ่อป่วยเป็นโรคเช่นนั้นถึงกับผ้านุ่งเปื่อนโลहित พวกนางสนมเห็น
แล้วพากันเย้ยหยันว่า ‘บัดนี้พระเจ้าอยู่หัวทรงมีระดู ต่อมาพระโลहितบังเกิดแก่
พระองค์แล้ว ไม่นานเท่าไรนักพระองค์จักประสูติ’ เอาเถอะ พ่ออภัย เจ้าช่วยหา
หมอนชนิดที่พอจะรักษาพ่อได้ให้ทีเถิด”

“ขอเดชะ นายซิวทผู้นี้เป็นหมอมประจำข้าพระพุทธเจ้า ยิ่งหนุ่ม ทรงคุณวุฒิ
เธอจักรักษาพระองค์ได้”

“พ่ออภัย ถ้าเช่นนั้นเธอจงสั่งหมอมซิวท เขาจักได้รักษาพ่อ”

ครั้นแล้วเจ้าชายอภัยจึงสั่งซิวทโกมารภักจุว่า “พ่อนายซิวท เธอจงไปรักษา
พระเจ้าอยู่หัว”

ชีวกโกมารภัจจ์รับสนองพระบัญชาว่า “รับด้วยเกล้าพระเจ้าข้า” แล้วเอาเล็บจิกยา เข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามคธราช ได้กราบทูลคำนี้แต่พระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามคธราชว่า

“พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าจักตรวจโรคของพระองค์”

ครั้งนั้นแล ชีวกโกมารภัจจ์รักษาโรคริตสีดวงอกของพระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามคธราช หายขาดด้วยทายาเพียงครั้งเดียวเท่านั้น

ครั้นพระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามคธราชทรงหายประชวรแล้ว จึงรับสั่งให้สตรี ๕๐๐ นางแต่งเครื่องประดับพร้อมสรรพ แล้วให้เปลื้องออกทำเป็นห่อแล้ว ได้มีพระราชโองการแก่ชีวกโกมารภัจจ์ว่า

“พ่อนายชีวก เครื่องประดับทั้งปวงของสตรี ๕๐๐ นางนี้จงเป็นของเจ้าเถิด”
ชีวกโกมารภัจจ์กราบทูลว่า

“อย่าเลย พระพุทธเจ้าข้า ขอพระองค์จงทรงโปรดระลึกว่าเป็นหน้าที่ของข้าพระพุทธเจ้าเถิด”

“ถ้าอย่างนั้น เจ้าจงคอยรักษาพยาบาลเรากับพวกฝ่ายใน และภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข”

ชีวกโกมารภัจจ์ทูลรับสนองพระบรมราชโองการว่า “รับด้วยเกล้าพระพุทธเจ้าข้า”

เรื่องเศรษฐีชาวพระนครราชคฤห์

[๑๓๒] ก็โดยสมัยนั้นแล เศรษฐีชาวพระนครราชคฤห์ป่วยเป็นโรคปวดศีรษะ อยู่ ๗ ปี นายแพทย์ทีศาปาโมกข์ใหญ่ ๆ หลายคนมารักษา ก็ไม่สามารถรักษาให้หาย ได้ขนเงินไปเป็นอันมาก

อนึ่ง เศรษฐีนั้น (เมื่อลงมือรักษาไปได้พักหนึ่ง) ก็ถูกแพทย์ทั้งหลายบอกเลิกรักษา แพทย์บางพวกได้ทำนายไว้อย่างนี้ว่า

“เศรษฐีคบดีจักถึงอนิจกรรมในวันที่ ๕”

บางพวกทำนายไว้อย่างนี้ว่า “จักถึงอนิจกรรมในวันที่ ๗”

ครั้งนั้นพวกคนร่ำรวยชาวพระนครราชคฤห์ได้มีความปริวิตกว่า

“เศรษฐีคบหบดีผู้นี้แลมีอุปการะมากแก่พระเจ้าอยู่หัวและชาวนิคม แต่ท่านถูกแพทย์ทั้งหลายบอกเลิกรักษาเสียแล้ว แพทย์บางพวกทำนายไว้ว่า ‘เศรษฐีคบหบดีจักถึงอนิจกรรมในวันที่ ๕’ บางพวกทำนายไว้ว่า ‘จักถึงอนิจกรรมในวันที่ ๗’

“ก็ชีวักผู้นี้เป็นแพทย์หลวงที่หนุ่ม ทรงคุณวุฒิ ถ้ากระไรพวกเราพึงทูลขอนายแพทย์ชีวักต่อพระเจ้าอยู่หัว เพื่อจะให้รักษาเศรษฐีคบหบดีเถิด”

ครั้งนั้น พวกคนร่ำรวยชาวพระนครราชคฤห์จึงพากันเข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามคธราช ครั้นแล้วได้กราบบังคมทูลแต่พระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามคธราชว่า

“ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม เศรษฐีคบหบดีผู้นี้มีอุปการะมากแก่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทและชาวนิคม แต่ท่านถูกแพทย์ทั้งหลายบอกเลิกรักษาเสียแล้ว แพทย์บางพวกทำนายไว้ว่า ‘เศรษฐีคบหบดีจักถึงอนิจกรรมในวันที่ ๕’ บางพวกทำนายไว้ว่า ‘จักถึงอนิจกรรมในวันที่ ๗’

“ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส ขอใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทจงทรงมีพระบรมราชโองการสั่งนายแพทย์ชีวักให้รักษาเศรษฐีคบหบดีเถิด”

ครั้งนั้น พระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามคธราชทรงมีพระราชดำรัสสั่งชีวักโกมารภักว่า

“พอนายชีวัก เจ้าจงไปรักษาเศรษฐีคบหบดี”

ชีวักโกมารภักทูลรับสนองพระบรมราชโองการว่า “รับด้วยเกล้าพระพุทเจ้าข้า”

ครั้นแล้วก็ไปหาเศรษฐีคบหบดี ตรวจดูอาการป่วยของเศรษฐีคบหบดี แล้วได้ถามเศรษฐีคบหบดีว่า

“ท่านคหบดี ถ้าฉันรักษาท่านหายโรค จะมีรางวัลอะไรแก่ฉันบ้าง ?”

“ท่านอาจารย์ ทรัพย์สมบัติทั้งปวงจงเป็นของท่าน และตัวข้าพเจ้าก็ยอมเป็นทาสของท่าน”

“ท่านคหบดี ท่านอาจนอน (ตะแคง) ข้างเดียวตลอด ๗ เดือนได้ไหม ?”

“ท่านอาจารย์ ข้าพเจ้าอาจนอนข้างเดียวตลอด ๗ เดือนได้”

“ท่านคหบดี ท่านอาจนอน (ตะแคง) อีกข้างหนึ่งตลอด ๗ เดือนได้ไหม ?”

“ท่านอาจารย์ ข้าพเจ้าอาจนอนอีกข้างหนึ่งตลอด ๗ เดือนได้”

“ท่านคหบดี ท่านอาจนอนหงายตลอด ๗ เดือนได้ไหม ?”

“ท่านอาจารย์ ข้าพเจ้าอาจนอนหงายตลอด ๗ เดือนได้”

ครั้งนั้น ชิวโกโกมารักจให้เศรษฐีคบดินอนบนเตียง มัดไว้กับเตียงถลกหนึ่ง ศีรษะ เป็ดรอยประสานกะโหลกศีรษะ นำสัตว์มีชีวิตออกมาสองตัว แล้วแสดงแก่ประชาชนว่า

“ท่านทั้งหลายจงดูสัตว์มีชีวิต ๒ ตัวนี้ เล็กตัวหนึ่ง ใหญ่ตัวหนึ่ง พวกอาจารย์ที่ทำนายไว้อย่างนี้ว่า เศรษฐีคบดีจักถึงอนิจกรรมในวันที่ ๕ เพราะท่านได้เห็นสัตว์ตัวใหญ่นี้ มันจักเจาะกินมันสมองของเศรษฐีคบดี ในวันที่ ๕ เศรษฐีคบดีถูกมันเจาะกินสมองหมด ก็จักถึงอนิจกรรม สัตว์ ตัวใหญ่นี้ชื่อว่าอันอาจารย์พวกนั้นเห็นถูกต้องแล้ว

“ส่วนพวกอาจารย์ที่ทำนายไว้อย่างนี้ว่า เศรษฐีคบดีจักถึงอนิจกรรมในวันที่ ๗ เพราะท่านได้เห็นสัตว์ตัวเล็กนี้ มันจักเจาะกินมันสมองของเศรษฐีคบดี ในวันที่ ๗ เศรษฐีคบดีถูกมันเจาะกินมันสมองหมด ก็จักถึงอนิจกรรม สัตว์ตัวเล็กนี้ชื่อว่าอันอาจารย์พวกนั้นเห็นถูกต้องแล้ว”

กล่าวดังนี้แล้วก็ปิดแนวประสานกะโหลกศีรษะ เย็บหนังศีรษะแล้วได้ทายาสมานแผล

ครั้นล่วงสัปดาห์หนึ่ง เศรษฐีคบดีได้กล่าวคำนี้ต่อชิวโกโกมารักจว่า

“ท่านอาจารย์ ข้าพเจ้าไม่อาจนอนข้างเดียวตลอด ๗ เดือนได้”

“ท่านคบดี ท่านรับคำฉันว่า ‘ท่านอาจารย์ ข้าพเจ้าอาจนอนข้างเดียวตลอด ๗ เดือนได้’ ดังนี้ มิใช่หรือ ?”

“ข้าพเจ้ารับคำท่านจริง ท่านอาจารย์ แต่ข้าพเจ้าจักตายแน่ ข้าพเจ้าไม่อาจนอนข้างเดียวตลอด ๗ เดือนได้”

“ท่านคบดี ถ้าเช่นนั้นท่านจงนอนอีกข้างหนึ่งตลอด ๗ เดือนเถิด”

ครั้นล่วงสัปดาห์หนึ่ง เศรษฐีคบดีได้กล่าวคำนี้ต่อชิวโกโกมารักจว่า

“ท่านอาจารย์ ข้าพเจ้าไม่อาจนอนอีกข้างหนึ่งตลอด ๗ เดือนได้”

“ท่านคบดี ท่านรับคำฉันว่า ‘ท่านอาจารย์ ข้าพเจ้านอนอีกข้างหนึ่งตลอด ๗ เดือนได้’ ดังนี้ มิใช่หรือ ?”

“ข้าพเจ้ารับคำท่านจริง ท่านอาจารย์ แต่ข้าพเจ้าจักตายแน่ ข้าพเจ้าไม่อาจนอนอีกข้างหนึ่งตลอด ๗ เดือนได้”

“ท่านคบดี ถ้าเช่นนั้นท่านจงนอนหงายตลอด ๗ เดือนเถิด”

ครั้นล่วงสัปดาห์หนึ่ง เศรษฐีคบคิดได้กล่าวคำนี้ต่อชีวกโกมารภัจว่า
“ท่านอาจารย์ ข้าพเจ้าไม่อาจนอนหงายตลอด ๗ เดือนได้”

“ท่านคหบดี ท่านรับคำฉันว่า ‘ท่านอาจารย์ ข้าพเจ้าอาจนอนหงายตลอด ๗ เดือนได้’ ดังนี้ มิใช่หรือ ?”

“ข้าพเจ้ารับคำท่านจริง ท่านอาจารย์ แต่ข้าพเจ้าจักตายแน่ ข้าพเจ้าไม่อาจนอนหงายตลอด ๗ เดือนได้”

“ท่านคหบดี ถ้าฉันไม่บอกท่านไว้ ท่านก็นอนเท่านั้นไม่ได้ แต่ฉันทราบอยู่ก่อนแล้วว่า ‘เศรษฐีคบคิดจักหายโรคในสามสัปดาห์’ ลูกขึ้นเถิด ท่านหายป่วยแล้ว ท่านจงรู้เถิดว่าจะให้รางวัลอะไรแก่ฉัน”

“ท่านอาจารย์ ก็ทรัพย์สมบัติทั้งปวงจงเป็นของท่าน ตัวข้าพเจ้าก็ยอมเป็นทาสของท่าน”

“อย่าเลย ท่านคหบดี ท่านอย่าได้ให้ทรัพย์สมบัติทั้งหมดแก่ฉันเลย และท่านก็ไม่ต้องยอมเป็นทาสของฉัน ท่านจงทูลเกล้าถวายทรัพย์แก่พระเจ้าอยู่หัว แสนกษาปณ์ ให้ฉันแสนกษาปณ์ก็พอแล้ว”

ครั้นเศรษฐีคบคิดหายป่วย ได้ทูลเกล้าถวายทรัพย์แก่พระเจ้าอยู่หัว แสนกษาปณ์ ได้ให้แก่ชีวกโกมารภัจแสนกษาปณ์

เรื่องบุตรเศรษฐีป่วยโรคเนื้องอกที่ลำไส้

[๑๓๓] ก็โดยสมัยนั้นแล เศรษฐีบุตรชาวพระนครพาราณสีผู้เล่นกีฬาหกคะเมน ได้ป่วยเป็นโรคเนื้องอกที่ลำไส้ ยาคูที่เธอดื่มเข้าไปก็ดี อาหารที่เธอรับประทานก็ดี ไม่ย่อย อุจจาระและปัสสาวะออกไม่สะดวก เพราะโรคนั้นเธอจึงซุบผอม เสร้าหมอง มีผิวพรรณชubbชืด เหลืองขึ้น ๆ มีตัวสะพรั่งด้วยเอ็น

ครั้งนั้น เศรษฐีชาวพระนครพาราณสีได้มีความปริวิตกดังนี้ว่า

“บุตรของเราได้เจ็บป่วยเช่นนั้น ยาคูที่เธอดื่มก็ดี อาหารที่เธอรับประทานก็ดี ไม่ย่อย อุจจาระและปัสสาวะออกไม่สะดวก เพราะโรคนั้นบุตรของเราจึงซุบผอม เสร้าหมอง มีผิวพรรณชubbชืด เหลืองขึ้น ๆ มีตัวสะพรั่งด้วยเอ็น ถ้ากระไร เราพึงไปพระนครราชคฤห์แล้วทูลขออนายแพทย์ชีวกต่อพระเจ้าอยู่หัว เพื่อจะได้รักษาบุตรของเรา”

ครั้งนั้นแล เศรษฐีชาวพระนครพาราณสีได้ไปพระนครราชคฤห์ เข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามคธราช แล้วได้กราบทูลว่า

“ขอเดชะฯ บุตรของข้าพระพุทธเจ้าได้เจ็บป่วยเช่นนั้น ยาकुที่เอดี้มกัดีอาหารที่เอดี้รับประทานกัดี ไม่ย่อย อุดจาระและปัสสาวะออกไม่สะดวก เพราะโรคนั้นเอดี้จึงซุบผอม เคร้าหมอง มีผิวพรรณซุบซิด เหลืองขึ้นๆ มีตัวสะพรั่งด้วยเอ็นขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส ขอใ้ฝ่าละของธูลีพระบาทจงมีพระบรมราชโองการสั่งนายแพทย์ซีก เพื่อจะใ้รักษาบุตรของข้าพระพุทธเจ้าด้วยเถิด”

ลำดับนั้น พระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามคธราชได้ทรงมีพระราชดำรัสสั่งซีกโกมารภักจว่า

“ไปเถิด ฟอนายซีก เจ้าจงไปพระนครพาราณสี แล้วรักษาบุตรของเศรษฐีชาวกรุงพาราณสี”

ซีกโกมารภักจทูลรับสนองพระบรมราชโองการว่า “รับด้วยเกล้าพระพุทธเจ้าข้า”

ครั้นแล้วจึงไปพระนครพาราณสี เข้าไปหาเศรษฐีบุตรชาวพระนครพาราณสี ตรวจดูอาการป่วยของเศรษฐีบุตรชาวพระนครพาราณสี เชิญประชาชนใ้ออกไปเสีย ซึงม่านมัตเศรษฐีบุตรไว้กับเสา ใ้ภรรยาอยู่ข้างหน้า ฝ่าหนึ่งทอง นำเนื่ออกที่ล้าใ้ส้ออกแสดงแก่ภรรยาว่า

“เอดี้จงดูความเจ็บป่วยของสามีเอดี้ ยาकुที่สามีเอดี้มกัดี อาหารที่สามีเอดี้รับประทานกัดี ไม่ย่อย อุดจาระและปัสสาวะออกไม่สะดวก เพราะโรคนี้สามีเอดี้จึงซุบผอม เคร้าหมอง มีผิวพรรณซุบซิด เหลืองขึ้นๆ มีตัวสะพรั่งด้วยเอ็น”

ว่าแล้วก็ตัดเนื่ออกในล้าใ้ส้ออก สอดใ้ล้าใ้ส้กลับดั่งเดิม แล้วเย็บหนึ่งทอง ทายาสมานแผล

ต่อมาไม่นานเท่าไรนัก เศรษฐีบุตรชาวพระนครพาราณสีก็หายป่วย

ครั้งนั้น เศรษฐีชาวพระนครพาราณสีคิดว้า “บุตรของเราหายโรคพันอันตรายแล้ว” จึงใ้รางวัลแก่ซีกโกมารภักจเป็นเงิน ๑๖,๐๐๐ กษาปณ

ซีกโกมารภักจรับเงิน ๑๖,๐๐๐ กษาปณนั้น เดินทางกลับมาสู่พระนครราชคฤห์ดั่งเดิม

เรื่องพระเจ้าจันทรปัชโชตทรงประชวรโรคผอมเหลือง

[๑๓๔] ก็โดยสมัยนั้นแล พระเจ้าปัชโชตราชาในกรุงอุชเชนีทรงประชวรโรคผอมเหลือง นายแพทย์ทศปาโมกข์ใหญ่ๆ หลายคนมารักษา ก็ไม่สามารถรักษาให้หาย ได้เงินไปเป็นอันมาก

ครั้งนั้น พระเจ้าปัชโชตได้ส่งราชทูตถือพระราชสาส์นไปยังราชสำนักพระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามคธราช มีใจความว่า

“หม่อมฉันเจ็บป่วยเป็นอย่างนั้น ขอพระราชทานพระบรมราชโองการ ขอพระองค์โปรดสั่งหมอชิวก เขากักรักษาหม่อมฉัน”

จึงพระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามคธราชได้ดำรัสสั่งชิวกโกมารภักว่า

“ไปเถิด ฟอนายชิวก เจ้าจงไปเมืองอุชเชนี รักษาพระเจ้าปัชโชต”

ชิวกโกมารภักจุลรับสนองพระบรมราชโองการว่า “รับด้วยเกล้า พระพุทธเจ้าข้า”

ครั้นแล้วจึงเดินทางไปเมืองอุชเชนี เข้าเฝ้าพระเจ้าปัชโชต ได้ตรวจดูอาการประชวรของพระเจ้าปัชโชต แล้วได้กราบทูลคำนี้แต่ท้าวเธอว่า

“ขอเดชะฯ ข้าพระพุทธเจ้าจักหุงเนยใส พระองค์จักเสวยเนยใส่นั้น”

พระเจ้าปัชโชตรับสั่งห้ามว่า

“อย่าเลย ฟอนายชิวก เธอเว้นเนยใสเสียอาจรักษาเราให้หายโรคได้ด้วยวิธีใด จงทำวิธีนั้นเถิด เนยใสเป็นของน่าเกลียดน่าสะอิดสะเอียนสำหรับเรา”

ครั้นแล้ว ชิวกโกมารภักก็เกิดความคิดขึ้นว่า

“พระราชาพระองค์นี้ทรงประชวรด้วยโรคเช่นนี้ เว้นเนยใสเสียไม่อาจรักษา พระองค์ให้หายโรคได้ เอละ เราควรหุงเนยใสให้มีสี กลิ่น รส เหมือนน้ำฟาด”

คิดดังนี้แล้วจึงได้หุงเนยใสด้วยเกสรขนานาชนิด ให้มีสี กลิ่น รส เหมือนน้ำฟาด

ครั้นแล้วอุกคิดได้ว่า

“เนยใสที่พระราชาพระองค์นี้เสวยแล้ว เมื่อย่อยจักทำให้เธอ ท้าวเธอทรงเป็นกษัตริย์ที่ดูร้าย จะพึงรับสั่งให้พิฆาตเราเสียก็ได้ ถ้ากระไรเราพึงทูลลาไว้ก่อน”

วันต่อมาจึงเข้าเฝ้าพระเจ้าปัชโชต แล้วได้กราบทูลคำนี้แต่ท้าวเธอว่า

“ขอเดชะฯ ธรรมดาพวกข้าพระพุทธเจ้าที่เป็นแพทย์ (จำเป็น) จักต้องถอน

รากไม้มาประกอบยาตามเวลาที่สมุนไพรนั้นจะออกสรรพคุณ ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส ขอใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทจงทรงมีพระบรมราชโองการตรัสสั่งเจ้าพนักงานในโรงราชพาหนะและที่ประตูทั้งหลายว่า ‘หมอชิวต้องการไปด้วยพาหนะใด จงไปด้วยพาหนะนั้นั้น ประารถนาไปทางประตูใด จงไปทางประตูนั้นต้องการไปเวลาใด จงไปเวลานั้น ประารถนาจะเข้ามาเวลาใด จงเข้ามาเวลานั้น’ ”

จึงพระเจ้าปชโชตก็ได้มีพระราชดำรัสสั่งเจ้าพนักงานในโรงราชพาหนะและที่ประตูทั้งหลาย ตามที่หมอชิวกราบทูลขอบรมราชานุญาตไว้ทุกประการ

ก็โดยสมัยนั้นแล พระเจ้าปชโชตมีช้างพังชื่อภัททวติกา เดินทางได้วันละ ๕๐ โยชน์

จึงหมอชิวโกมารักษ์ได้ทูลถวายเนยใส (ที่ปรุงรสตามความคิดของตน) นั้น แต่พระเจ้าปชโชต โดยกราบทูลว่า

“ขอใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทจงเสวยน้ำผาด”

ครั้นให้พระเจ้าปชโชตเสวยเนยใสแล้ว ก็ไปยังโรงช้าง หนีออกจากพระนครไปโดยช้างพังภัททวติกา

ขณะเดียวกันนั้น เนยใสที่พระเจ้าปชโชตเสวยนั้นย่อย ได้ทำให้ทรงเรอขึ้น

จึงพระเจ้าปชโชตได้รับสั่งแก่พวกมหาดเล็กว่า

“พวกเอ็งเว้ย ข้าถูกหมอชิวชาติชั่วลวงให้ดื่มเนยใส เฮ้ย พวกเจ้าจงค้นจับหมอชิวมาเร็วไว”

พวกมหาดเล็กกราบทูลว่า “หมอชิวหนีออกจากพระนครไปโดยช้างพังภัททวติกาแล้ว พระพุทธเจ้าข้า”

ก็โดยสมัยนั้นแล พระเจ้าปชโชตมีมหาดเล็กชื่อ กากะ ซึ่งอาศัยเกิดกับอมนุษย์ เดินทางได้วันละ ๖๐ โยชน์

จึงพระเจ้าปชโชตดำรัสสั่งกากะมหาดเล็กว่า

“เฮ้ยเจ้ากากะ เจ้าจงไปเอาตัวหมอชิวกลับมา บอกว่า ‘ท่านอาจารย์ พระเจ้าอยู่หัวรับสั่งให้เชิญท่านกลับไป’ (แต่) ขึ้นชื่อว่าหมอพวกนี้มีเล่ห์เหลี่ยมมาก เพราะฉะนั้นเจ้าอย่ารับของอะไร ๆ ของมัน”

ครั้งนั้น กากะมหาดเล็กได้เดินไปทันชิวโกมารักษ์ซึ่งกำลังรับประทานอาหารมือเช้าในระหว่างทางเขตพระนครโกสัมพี จึงได้บอกแก่ชิวโกมารักษ์ว่า “ท่านอาจารย์ พระเจ้าอยู่หัวรับสั่งให้เชิญท่านกลับไป”

“พ่อนายกาคะ ท่านจงรออยู่เพียงชั่วเวลาที่เรารับประทานอาหาร เชิญท่านรับประทานอาหารด้วยกันซิ”

“ช่างเถิดท่านอาจารย์ พระเจ้าอยู่หัวตำรัสสั่งข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เจ้ากาคะ ขึ้นชื่อว่ามีฝีมือเล่ห์เหลี่ยมมาก เพราะฉะนั้นเจ้าอย่ารับของอะไร ๆ ของมัน’ ”

ทันใดนั้น ชิวโกโกมารภักจเอาเล็บ (ที่มี) ยาพิษจิกลงไป (ที่ผลมะขามป้อม) พลังเคี้ยวมะขามป้อม และดื่ม น้ำ ครั้นแล้วได้ร้องเชื้อเชิญกาคะมหาตเล็กกว่า “เชิญพ่อนายกาคะกินมะขามป้อมและดื่มน้ำด้วยกัน”

กาคะมหาตเล็กคิดว่า

“หมอคนนี่กำลังกินมะขามป้อมและดื่มน้ำ (อย่างเดียวกันนี้เอง) คงไม่มีอะไรจะให้โทษ”

คิดแล้วจึง (รับ) มะขามป้อมครึ่งผลมากิน และดื่มน้ำ

มะขามป้อมครึ่งผลที่เขากินนั้นได้ระบายอุจจาระออกมาในที่นั่นเอง

ครั้งนั้น กาคะมหาตเล็กได้ถามชิวโกโกมารภักจว่า “ท่านอาจารย์ ชีวิตของข้าพเจ้าจะรอดไปได้หรือ ?”

ชิวโกโกมารภักจตอบว่า

“อย่ากลัวเลย พ่อนายกาคะ ท่านจักไม่มีอันตราย แต่พระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นมหิตดุร้าย จะพึงรับสั่งให้พิฆาตเราเสียก็ได้ เพราะเหตุนั้น เราไม่กลับละ”

ว่าแล้วก็มอบช้างพังภัททติกาแก่นายกาคะ แล้วเดินทางไปพระนครราชคฤห์ รอนแรมไปโดยลำดับ ถึงพระนครราชคฤห์แล้วเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามคธราช กราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบทุกประการ

พระเจ้าพิมพิสารรับสั่งว่า “พ่อนายชิวโก เจ้าไม่กลับไปนั้นชื่อว่าได้ทำถูกแล้ว เพราะพระราชาองค์นั้นเห็นมหิต จะพึงสั่งให้สำเร็จโทษเจ้าเสียก็ได้”

ครั้นพระเจ้าปชชิตทรงหายประชวรแล้ว ทรงส่งราชทูตไปหาชิวโกมารภักจว่า “เชิญหมอชิวโกมา เราจักปูนบำเหน็จให้”

ชิวโกกราบทูลตอบไปว่า “ไม่ต้องไปก็ได้ พระพุทธเจ้าข้า ขอใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงโปรดอนุสรณ์ถึงความดีของข้าพระพุทธเจ้าเถิด”

พระราชทานผ้าลินีไวยกะ

ก็โดยสมัยนั้นแล ผ้าลินีไวยกะคู่หนึ่งบังเกิดแก่พระเจ้าปชชิต เป็นผ้าเนื้อดีเลิศ ประเสริฐ มีชื่อเด่น อุดม และเป็นเยี่ยมกว่าผ้าทั้งหลายเป็นอันมาก ตั้งหลายคู่ ตั้งหลายร้อยคู่ หลายพันคู่ หลายแสนคู่

ครั้งนั้น พระเจ้าปชชิตได้ทรงส่งผ้าลินีไวยกะคู่นั้นไปพระราชทานแก่ชิวโกมารภัจ

จึงชิวโกมารภัจได้มีความดำริว่า “ผ้าลินีไวยกะคู่นี้ พระเจ้าปชชิตส่งมาพระราชทาน เป็นผ้าเนื้อดีเลิศ ประเสริฐ มีชื่อเด่น อุดม และเป็นเยี่ยมกว่าผ้าทั้งหลายเป็นอันมาก ตั้งหลายคู่ ตั้งหลายร้อยคู่ หลายพันคู่ หลายแสนคู่ นอกจากพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น หรือพระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามคธราชแล้ว ใครอื่นไม่ควรอย่างยิ่งเพื่อใช้ผ้าลินีไวยกะคู่นี้”

พระผู้มีพระภาคเสวยพระโอสถถ่าย

[๑๓๕] ก็โดยสมัยนั้นแล พระกายของพระผู้มีพระภาคหมักหมมด้วยสิ่งอันเป็นโทษ จึงพระผู้มีพระภาครับสั่งกะท่านพระอานนท์ว่า

“ดูก่อนอานนท์ กายของตถาคตหมักหมมด้วยสิ่งอันเป็นโทษ ตถาคตต้องการจะฉนยาถ่าย”

ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์จึงเข้าไปหาชิวโกมารภัจ ครั้นไปถึงแล้วได้กล่าวคำนี้กะชิวโกมารภัจว่า

“ท่านชิวก พระกายของพระตถาคตหมักหมมด้วยสิ่งอันเป็นโทษ พระตถาคตต้องการจะเสวยพระโอสถถ่าย”

ชิวโกมารภัจกล่าวว่า “พระคุณเจ้า ถ้าอย่างนั้นขอท่านจงโปรดทำพระกายของพระผู้มีพระภาคให้ชุ่มชื้นสัก ๒-๓ วัน”

ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์ได้ทำพระกายของพระผู้มีพระภาคให้ชุ่มชื้น ๒-๓ วันแล้ว จึงเข้าไปหาชิวโกมารภัจ ครั้นไปถึงแล้วได้กล่าวคำนี้กะชิวโกมารภัจว่า

“ท่านชิวก พระกายของพระตถาคตชุ่มชื้นแล้ว บัดนี้ท่านจงรู้กาลอันควรเถิด”

ครั้งนั้น ชีวกโกมารภัจจ์ได้มีความคิดดังนี้ว่า

“การที่เราจะพึงทูลถวายพระโอสถถ่ายที่หยาบแต่พระผู้มีพระภาคนั้น ไม่สมควรเลย ถ้ากระไรเราพึงอบก้านอุบล ๓ ก้านด้วยยาต่าง ๆ แล้วทูลถวายพระตถาคต”

ครั้นแล้วจึงได้อบก้านอุบล ๓ ก้านด้วยยาต่าง ๆ แล้วเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้นแล้วได้ทูลถวายก้านอุบลก้านที่ ๑ แต่พระผู้มีพระภาค กราบทูลว่า

“พระพุทธเจ้าข้า ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงสูดอุบลก้านที่ ๑ นี้ การทรงสูดอุบลก้านนี้จักทำให้พระผู้มีพระภาคถ่ายถึง ๑๐ ครั้ง”

แล้วได้ทูลถวายก้านอุบลก้านที่ ๒ แต่พระผู้มีพระภาค กราบทูลว่า

“พระพุทธเจ้าข้า ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงสูดอุบลก้านที่ ๒ นี้ การทรงสูดอุบลก้านนี้จักทำให้พระผู้มีพระภาคถ่ายถึง ๑๐ ครั้ง”

แล้วได้ทูลถวายก้านอุบลก้านที่ ๓ แต่พระผู้มีพระภาค กราบทูลว่า

“พระพุทธเจ้าข้า ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงสูดอุบลก้านที่ ๓ นี้ การทรงสูดอุบลก้านนี้จักทำให้พระผู้มีพระภาคให้ถ่ายถึง ๑๐ ครั้ง ด้วยวิธีนี้ พระผู้มีพระภาคจักทรงถ่ายถึง ๓๐ ครั้ง”

ครั้นชีวกโกมารภัจจ์ทูลถวายพระโอสถถ่ายแต่พระผู้มีพระภาคเพื่อถ่ายครบ ๓๐ ครั้งแล้ว ก็ถวายอภิเวทพระผู้มีพระภาค ทำประทักษิณกลับไป

ขณะเมื่อชีวกโกมารภัจจ์เดินออกไปนอกซุ้มประตูแล้ว ได้มีความคิดคำนึงดังนี้ว่า

“เราทูลถวายพระโอสถถ่ายแต่พระผู้มีพระภาคเพื่อถ่ายครบ ๓๐ ครั้ง พระกายของพระตถาคตหมักหมมด้วยสิ่งอันเป็นโทษ จักไม่ยังพระผู้มีพระภาคให้ถ่ายครบ ๓๐ ครั้ง จักให้ถ่ายเพียง ๒๙ ครั้ง แต่พระผู้มีพระภาคทรงถ่ายแล้วจักทรงพระกาย ครั้นทรงพระกายแล้วจักถ่ายอีกครั้งหนึ่ง อย่างนี้ พระผู้มีพระภาคจักทรงถ่ายครบ ๓๐ ครั้ง”

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบความคิดคำนึงในใจของชีวกโกมารภัจจ์ด้วยพระทัย จึงรับสั่งกะท่านพระอานนท์ว่า

“อานนท์ ชีวกโกมารภัจจ์กำลังเดินออกนอกซุ้มประตูวิหารนี้ ได้มีความคิดคำนึงดังนี้ว่า ‘เราถวายพระโอสถถ่ายแต่พระผู้มีพระภาคเพื่อถ่ายครบ ๓๐ ครั้ง แล้ว พระกายของพระตถาคตหมักหมมด้วยสิ่งอันเป็นโทษ จักไม่ยังพระผู้มีพระ

ภาคให้ถ่ายครบ ๓๐ ครั้ง จักให้ถ่ายเพียง ๒๙ ครั้ง แต่พระผู้มีพระภาคทรงถ่าย แล้วจักสรลงพระกาย ครั้นสรลงพระกายแล้วจักถ่ายอีกครั้งหนึ่ง อย่างนี้ พระผู้มีพระภาคจักทรงถ่ายครบ ๓๐ ครั้ง’ อานนท์ ถ้าอย่างนั้นเธอจงจัดเตรียมน้ำร้อนไว้”

พระอานนท์ทูลรับสนองพระผู้มีพระภาคว่า “เช่นนั้นพระพุทธเจ้าข้า” แล้วจัดเตรียมน้ำร้อนไว้ถวาย

ต่อมา ชิวโกมารักจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้นถึงแล้วถวายอภิวัต พระผู้มีพระภาค แล้วจึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ชิวโกมารักจึงนั่งเรียบร้อยแล้ว ได้กราบทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า

“พระผู้มีพระภาคทรงถ่ายแล้วหรือ พระพุทธเจ้าข้า”

“เราถ่ายแล้ว ชิวโก”

“พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้ากำลังเดินออกไปนอกชุ้มประตูพระวิหารนี้ ได้มีความคิดคำนึงดังนี้ว่า ‘เราทูลถวายพระโอสถถ่ายแต่พระผู้มีพระภาคเพื่อถ่ายครบ ๓๐ ครั้ง พระกายของพระตถาคตหมักหมมด้วยสิ่งอันเป็นโทษ จักไม่ยังพระผู้มีพระภาคให้ถ่ายครบ ๓๐ ครั้ง จักให้ถ่ายเพียง ๒๙ ครั้ง แต่พระผู้มีพระภาคทรงถ่ายแล้วจักสรลงพระกาย ครั้นสรลงพระกายแล้วจักถ่ายอีกครั้งหนึ่ง อย่างนี้ พระผู้มีพระภาคจักทรงถ่ายครบ ๓๐ ครั้ง’

“พระพุทธเจ้าข้า ขอพระผู้มีพระภาคจงโปรดสรลงพระกายเถิด ขอพระสุคต จงโปรดสรลงพระกายเถิด”

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงสรลงน้ำอุ่น ครั้นสรลงแล้วทรงถ่ายอีกครั้งหนึ่ง เป็นอันพระผู้มีพระภาคทรงถ่ายครบ ๓๐ ครั้ง ด้วยประการฉะนี้

ลำดับนั้น ชิวโกมารักได้กราบทูลคำนี้อันแต่พระผู้มีพระภาคว่า

“พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคไม่ควรเสวยพระกระยาหารที่ปรุงด้วยน้ำ ต้มผักต่าง ๆ จนกว่าจะมีพระกายเป็นปกติ”

ต่อมาไม่นานนัก พระกายของพระผู้มีพระภาคก็กลับเป็นปกติ

กราบทูลขอพร

ครั้งนั้น ชีวกโกมารภัจถือผ้าลินีไวยกะคู้่นั้นเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้นถึงแล้วถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาค แล้วจึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ชีวกโกมารภัจนั่งเรียบร้อยแล้วได้กราบทูลคำนี้แด่พระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าพระพุทธเจ้าจะขอประทานพรต่อพระผู้มีพระภาคสักอย่างหนึ่ง พระพุทธเจ้าข้า”

“ตถาคตล่วงเลยพรเสียแล้ว* ชีวก”

***อติกนุตวรา** คำแปลเก่าๆ ว่า “ตถาคตเลิกให้พรเสียแล้ว” คำอธิบายของอรรถกถาในภาคผนวก

“ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานพรที่สมควรและไม่มีโทษ พระพุทธเจ้าข้า”

“จงว่ามาเถิด ชีวก”

“พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคและพระสงฆ์ใช้สอยเฉพาะผ้าบังสุกุลเป็นปกติอยู่ ผ้าลินีไวยกะของข้าพระพุทธเจ้าคู้่นี้ พระเจ้าปชชิตทรงส่งมาพระราชทานเป็นผ้าเนื้อดีเลิศ ประเสริฐ มีชื่อเด่น อุดม และเป็นเยี่ยมกว่าผ้าทั้งหลายเป็นอันมาก ตั้งหลายคู่ ตั้งหลายร้อยคู่ หลายพันคู่ หลายแสนคู่ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงพระกรุณาโปรดรับผ้าคู้ลินีไวยกะของข้าพระพุทธเจ้า และขอจงทรงพระพุทธานุญาตคหบดีจิวรแก่พระสงฆ์ด้วยเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคทรงรับผ้าคู้ลินีไวยกะแล้ว ครั้นแล้วทรงชี้แจงให้ชีวกโกมารภัจเห็นแจ้ง สมทาน อัจหาญ ร่ำเริง ด้วยธรรมิกถา ครั้งนั้นแล ชีวกโกมารภัจอันพระผู้มีพระภาคทรงชี้แจง ให้เห็นแจ้ง สมทาน อัจหาญ ร่ำเริง ด้วยธรรมิกถาแล้ว ลุกจากที่นั่ง ถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาค ทำประทักษิณแล้วกลับไป

พระพุทธานุญาตคหบดีจิวร

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทำธรรมิกถาในเพราะเหตุเป็นเค้ามูลนั้น ในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วรับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตคหบดีจิวร* รูปโตปรารณา (จะใช้สอยผ้าบังสุกุล) จงใช้สอยผ้าบังสุกุล รูปโตปรารณา (คหบดีจิวร) จงยินดีคหบดีจิวร แต่เราสรรเสริญการยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้”

*คือจิวรที่ชาวบ้านทำสำเร็จรูปแล้วถวายพระ

[๑๓๖] ประชาชนในพระนครราชคฤห์ได้ทราบข่าวว่า พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตคหบดีจิวรแก่ภิกษุทั้งหลาย ต่างพากันยินดีว่า

“บัดนี้แหละพวกเราจักถวายทาน จักบำเพ็ญบุญ เพราะพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตคหบดีจิวรแก่ภิกษุทั้งหลาย”

เพียงวันเดียวเท่านั้น จิวรหลายพันผืนได้เกิดขึ้นในพระนครราชคฤห์ ประชาชนชาวชนบทได้ทราบข่าวว่า พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตคหบดีจิวรแก่ภิกษุทั้งหลาย ต่างพากันยินดีว่า บัดนี้แล พวกเราจักถวายทาน จักบำเพ็ญบุญเพราะพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตคหบดีจิวรแก่ภิกษุทั้งหลาย เพียงวันเดียวเท่านั้น จิวรหลายพันผืนได้เกิดขึ้นแม้ในชนบท

พระพุทธาอนุญาตผ้าปาวารและผ้าโกเชาว์

[๑๓๗] ก็โดยสมัยนั้นแล ผ้าปาวารเกิดขึ้นแก่สงฆ์ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแต่พระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคตรัสอนุญาตว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตผ้าปาวาร”

ผ้าปาวารแกมใหม่เกิดขึ้นแก่พระสงฆ์ ภิกษุทั้งหลายได้กราบทูลเรื่องนั้นแต่พระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคตรัสอนุญาตว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตผ้าปาวารแกมใหม่”

ผ้าโกเชาว์เกิดขึ้นแก่พระสงฆ์ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแต่พระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคตรัสอนุญาตว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตผ้าโกเชาว์*”

*โกเชว ผ้าโกเชาว์ คือผ้าปูพื้น ใช้งานแบบเดียวกับเสื่อ

ปฐมภาณวาร จบ

.....

พระพุทธาอนุญาตผ้ากัมพล

[๑๓๘] ก็โดยสมัยนั้นแล พระเจ้ากาสิทรงพระกรุณาส่งผ้ากัมพลมีราคาเครื่องกาสิ คือควรราคาเครื่องกาสิ มาพระราชทานแก่ชิวโกโกมารภจ

ครั้งนั้น ชิวโกโกมารภจรับพระราชทานผ้ากัมพลราคาเครื่องกาสินั้นแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้นถึงแล้วถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาค แล้วจึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ชิวโกโกมารภจนั่งเรียบร้อยแล้วได้กราบทูลคำนี้แต่พระผู้มีพระภาคว่า

“พระพุทธเจ้าข้า ผ้ากัมพลของข้าพระพุทธเจ้าผืนนี้ราคาเครื่องกาสิ คือควรราคาเครื่องกาสิ พระเจ้ากาสิทรงพระกรุณาส่งมาพระราชทาน ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงพระกรุณาโปรดรับผ้ากัมพลของข้าพระพุทธเจ้า เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ข้าพระพุทธเจ้า ตลอดกาลนานด้วยเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคทรงรับผ้ากัมพลแล้ว ครั้นแล้วทรงชี้แจงให้ชิวโกโกมารภจเห็นแจ้ง สมทาน อัจฉาญ ร่าเริง ด้วยธรรมิกถา

ครั้งนั้นแล ชิวโกโกมารภจอันพระผู้มีพระภาคทรงชี้แจง ให้เห็นแจ้ง สมทาน อัจฉาญ ร่าเริง ด้วยธรรมิกถาแล้ว ลุกจากที่นั่ง ถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาค ทำประทักษิณแล้วกลับไป

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทำธรรมิกถาในเพราะเหตุเป็นเค้ามูลนั้น ในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วรับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตผ้ากัมพล”

.....

มหาวรรค วินัยปิฎก

พระไตรปิฎกเล่ม ๕ ข้อ ๑๒๘-

ส่วนนี้เป็นอรรถกถา

อธิบายขยายความในคัมภีร์จิวรชั้นธกะ

~ ๓ ~

[๒๒๐] จิวรชั้นธกาวรรณนา

[เรื่องหมอชีวก]

วินิจฉัยในจิวรชั้นธกะพึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **ปทกฺขา** หมายความว่า เชียบแหลม คือฉลาด

บทว่า **อภิสุฏฺา** แปลว่า ไปหา

ถามว่า ชนเหล่าไรไปหา ?

ตอบว่า พวกมนุษย์ผู้มีความต้องการ

ก็พระผู้มีพระภาคตรัสว่า **อตุถิกานํ อตุถิกานํ มนุสฺसानํ** ดังนี้ เพราะทรงใช้ฉัฐฐีวิภัตติ ในอรรถแห่งตติยาวิภัตติ

หลายบทว่า **ปญฺญาสา ย จ รตฺตี คจฺจติ** มีความว่า นางอัมพปาลี คณิกาถือเอาทรัพย์ทำสิบกหาปณะแล้วไปคืนหนึ่ง ๆ

บทว่า **เนคโม** หมายถึง หมู่คนมีทรัพย์

ข้อว่า **สา ลวตี กุมาริ คณิกิ วุฏฺฐาเปสิ** มีความว่า ทวยนาครให้ทรัพย์สองแสน พระราชาพระราชทานสามแสน และกำหนดให้มีทรัพย์สินอื่นๆ เช่น ที่ดิน สวน และพาหนะเป็นต้นแล้วให้รับตำแหน่ง หมายความว่า ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งนางนครโสภินี

หลายบทว่า **ปฏิสเตน จ รตฺตี คจฺจติ** มีความว่า ไปอยู่ร่วมกันคืนละร้อยกหาปณะ

สองบทว่า **คิลานํ ปฏิวเทยฺยํ** มีความว่า เราพึงให้ทราบความที่เราเป็นคนเจ็บ

บทว่า กตฺตรสฺสุเป แปลว่า กระตั้งเก่า

บทว่า ทิสปาโมกฺโข มีความว่า เป็นคนที่มีชื่อเสียง คือเป็นใหญ่ มีคนรู้จักทั่วทุกทิศ

เพราะเหตุไรจึงถามว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ใครเป็นมารดาของหม่อมฉัน ?" ได้ยินว่า เด็กหลวงเหล่าอื่นซึ่งเล่นอยู่ด้วยกัน เมื่อเกิดทะเลาะกันขึ้น ย่อมกล่าววาทะชวกันนั้นว่า "เจ้าลูกไม่มีแม่ ไม่มีพ่อ"

เหมือนอย่างว่าในคราวเทศกาลเป็นต้น ญาติทั้งหลายมีน้ำและป่าเป็นต้น ย่อมส่งของขวัญบางสิ่งบางอย่างไปให้แก่เด็กเหล่าอื่น ฉนั้นใด, ใครจะส่งของขวัญไร ๆ ไปให้แก่ชวกันนั้น ฉนั้นนั้นหามิได้ เพราะเหตุฉนั้น เขาคำนึ่งถึงเหตุทั้งปวงนั้นแล้ว เพื่อทราบว่ เราเป็นผู้ไม่มีแม่แน่หรือหนอ ? จึงทูลถามว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ใครเป็นมารดา ใครเป็นบิดาของหม่อมฉัน ?"

สองบทว่า ยนฺนุนาหิ สิปปิ มีความว่า ชวกันคิดว่า "ถ้ากระไร เราควรศึกษาวิชาทางแพทย์เถิด"

ได้ยินว่า เขาได้มีความรำพึงอย่างนี้ว่า [๒๒๑] หัตถิศาสตร์และอศฺวศาสตร์ เป็นต้นเหล่านี้แลเกี่ยวข้องกับด้วยการเบียดเบียนผู้อื่น วิชาทางการแพทย์มีเมตตาเป็นส่วนเบื้องต้น เนื่องด้วยประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งหลาย, เพราะฉนั้น เขาจึงคิดว่า "ถ้ากระไรเราควรเรียนวิชาไว้" หมายเอาเฉพาะแพทยศาสตร์

อีกอย่างหนึ่ง นับแต่กับนี้ไปแสนกับ ชวกันได้เห็นแพทย์ผู้เป็นอุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่าปทุมุตฺตระ เป็นแพทย์มีคุณแผ่ไปภายในบริษัททั้งสิ้นว่า "หม่อมฉันนี้เป็นพุทธอุปัฏฐาก" จึงคิดว่า "ทำอย่างไรหนอเราจึงจะพึงถึงฐานันดรเช่นนี้บ้าง ?"

คิดแล้วจึงถวายนานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขตลอด ๗ วัน ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้วกระทำความปรารถนาว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ในอนาคตกาลข้าพระองค์พึงเป็นพุทธอุปัฏฐากบ้าง เหมือนอย่างหม่อมคนที่ เป็นอุปัฏฐากของพระองค์นั้นเถิด"

ชวกันนั้นผู้แม้อันความปรารถนาเดิมนั้นเตือนใจอยู่ จึงคิดว่า "ถ้ากระไรเราควรเรียนวิชาไว้" หมายเอาเฉพาะแพทยศาสตร์

ก็ในสมัยนั้น พวกพ่อค้าชาวเมืองตักกสิลาได้ไปเฝ้าอภัยราชกุมาร ชวกันถามพ่อค้าเหล่านั้นว่า

"พวกท่านมาจากไหน ?"

ได้รับคำตอบว่า "มาจากเมืองตักกสิลา"

จึงถามว่า "ในเมืองนั้นมีอาจารย์ผู้สอนวิชาแพทย์ไหม ?"

ได้ฟังว่า "เออ กุมาร แพทย์ผู้เป็นทิดาปาโมกข์อยู่ที่
เมืองตักกสิลา"

จึงสั่งว่า "ถ้ากระนั้น เวลาที่ท่านจะกลับพึงบอกเราด้วย"

พ่อค้าเหล่านั้นก็ได้ทำตามสั่ง ชิววกได้ไปเมืองตักกสิลา กับพ่อค้าเหล่านั้น โดยไม่ได้ทูลลาพระบิดา ด้วยเหตุนี้ พระธรรมสังคากาจารย์จึงกล่าวว่ **"อภัย ราชกุมาร อนาคตา ไม่ทูลลาเจ้าชายอภัย"** เป็นต้น

หลายบทว่า **อิจฺฉามหิ อัจฉริย สิปปิ ลิกฺขิตฺตุ** มีความว่า ได้ยินว่าแพทย์ นั้นเห็นเขาเข้าไปหา จึงถามว่า "พ่อเป็นใครกัน ?"

เขาตอบว่า "ผมเป็นนัดดาของพระเจ้าพิมพิสารมหาราช เป็นบุตรของอภัย ราชกุมาร"

แพทย์ถามว่า "ก็เหตุไรเล่าพ่อจึงมาที่นี่ ?"

ลำดับนั้น เขาจึงตอบว่า "เพื่อศึกษาวิชาการในสำนักของท่าน" แล้วกล่าวว่า "ท่านอาจารย์ ผมอยากศึกษาวิชาการ"

[๒๒๒] ข้อว่า **พหุญจ คนฺหาติ** มีความว่า ศิษย์เหล่าอื่นมีขัตติยราชกุมาร เป็นต้นให้ทรัพย์แก่อาจารย์แล้วไม่ต้องทำกร่างงานไร ๆ ศึกษาแต่วิชาการอย่างเดียว ฉันทิ ชิวกนั้นหาได้ทำฉันทนั้นไม่ เพราะเขาไม่มีทรัพย์ใดๆ จะให้ จึงอยู่ในฐานะ เป็นธัมมันเตวาลิก คือ เวลาส่วนหนึ่งทำงานให้อาจารย์ เวลาส่วนหนึ่งศึกษา แม้ เมื่อเป็นอย่างนั้น กุลบุตรผู้สมบูรณ์ด้วยอภินิหาร (หมายถึงสมองดี มีความพร้อม เพราะได้ทำกุศลไว้ในอดีต) เพราะตนเป็นผู้มีปัญญาจึงเรียนได้มาก เรียนได้เร็ว จำ ทรงไว้ได้ดี ทั้งวิชาการที่เรียนไปแล้วก็ไม่หลงลืม

วินิจฉัยในคำว่า **สตุตฺต จ เม วสุสฺสนิ อธิยฺนุตฺตสฺส นยิมสฺส สิปปสฺส อนฺโต ปญฺญาติ** (และเราเรียนมาได้ ๗ ปีแล้วยังไม่สำเร็จวิชา) นี้ พึงทราบดังนี้ :-

ได้ยินว่า เพียง ๗ ปี ชิวกเรียนแพทยศาสตร์จบเท่าที่อาจารย์รู้ทั้งหมด ซึ่ง ศิษย์คนอื่น ๆ ต้องเรียนถึง ๑๖ ปี

ฝ่ายทำวสัฏกเทวราชได้มีความคิดอย่างนี้ว่า "ชิวกนี้จักเป็นอุปัฏฐากผู้มีความคุ่นเคยอย่างยอดของพระพุทธเจ้า เอาเถิดเราจะให้เขาศึกษาการประกอบยา"

คิดแล้วจึงเข้าสิงในสรีระของอาจารย์ ให้ชีวศึกษาการประกอบยาที่สามารถรักษาโรคให้หายได้ทุกโรค ด้วยการวางยาขนานเดียวเท่านั้น ยกเว้น (โรคที่เกิดจาก) วิชาของกรรม

ส่วนชีวาก็ (หาไม่รู้ว่กำลังเรียนกับท้าวสักกะ) คงเข้าใจว่า "เราเรียนอยู่กับอาจารย์" เพราะฉะนั้นพอท้าวสักกะออกจากร่างเพราะเห็นว่า "บัดนี้ชีวาก็มีความสามารถที่จะรักษาโรคได้แล้ว" เขาก็คิดอย่างนั้น (คือคิดว่า เราเรียนมาได้ ๓ ปีแล้วยังไม่สำเร็จวิชานี้ เมื่อไรจักสำเร็จสักที) แล้วถามอาจารย์

ส่วนอาจารย์ทราบดีว่า "ชีวาก็ไม่ได้เรียนวิชาด้วยอานุภาพ (คือความรู้ความสามารถ) ของเรา แต่เรียนด้วยอานุภาพของเทวดา" จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **เตนหิ ภาณ** (แปลว่า *พ่อชีว ถ้าเช่นนั้น*)

สามบทว่า **สมนุตตา โยชนํ อหิณฺชนฺโต** (เที่ยวไปรอบเมืองดักกสิลา ระยะทาง ๑ โยชน์) หมายความว่า ออกทางประตูด้านหนึ่งวันละประตู เที่ยวไปตลอด ๔ วัน

สามบทว่า **ปริตฺตํ ปาถะยํ อทาลิ** (ได้ให้เสปียงเดินทางเล็กน้อย) หมายความว่า ได้ให้เสปียงมีประมาณน้อย

[๒๒๓] เพราะเหตุไร ?

ได้ยืมว่า แพทย์อาจารย์นั้นมีความคิดอย่างนี้ :- "ชีวนี้เป็นบุตรของมหาสกุล พอกลับไปถึงบ้านเมืองเท่านั้นจักได้สักการะใหญ่จากสำนักบิดาและปู่ เหตุนั้นเขจักไม่รู้คุณของเราหรือของวิชา แต่เมื่อเขาหมดเสปียงในกลางทาง จักต้องใช้วิชา แล้วก็จะรู้คุณของเราและของวิชาแน่แท้" เพราะเหตุนั้นจึงให้เสปียงแต่น้อย

บทว่า **ปสฺเตน** คือ ฟายมือหนึ่ง

บทว่า **ปิจฺนา** (สำลี) คือ ปุยฝ้าย

บทว่า **ยตฺร หิ นาม** คือ ยา นาม แปล (ตามศัพท์) ว่า ชื่ออันใด*

* ตอนนี้เป็นคำอธิบายเชิงไวยากรณ์ **ยตฺร หิ นาม** เป็นรูปประโยคในสำนวนภาษาบาลี ขยายความในประโยคแรกที่พูด

ในที่นี้เป็นตอนที่หมอชีวแปลกใจในการกระทำของภรรยาเศรษฐี จึงพูดว่า **อจฺจริยํ วต โภ ยาว ลูชายํ ฆรณิ** แปลกจริงพวกเรา แม่บ้านคนนี้ช่างสกปรก

แล้วจึงต่อด้วยประโยคขยายความให้รู้ว่า ที่ว่าแปลก และสกปรกนั้นคือเรื่องอะไร เป็นสำนวน บาลีว่า **ยตฺร หิ นาม** อรรถกถายกมาไขความว่าเท่ากับ **ยา นาม** ซึ่งแปลตามศัพท์ว่า

ชื่ออันใด แปลถอดความว่า “ก็คือเรื่องที่...”

แล้วต่อด้วยข้อความเต็มๆ **อิมั ฉชุทนียธมมัม สปิปี ปิจูนา คาหาเปสฺสติ พหุกานิ จ เม มหคฺชานิ มหคฺชานิ เกสชฺชานิ อุปคตานิ** เนยใสนี้เป็นของที่ควรจะต้องทิ้ง ยังใช้ให้สาวใช้เอาสำลีซับไว้ ส่วนยาของเรามีราคาแพงๆ มากกว่า ปล่อยให้เสีย

รูปประโยคเต็มๆ และคำแปล :

อจุจฺฉริยัม วต โภ ยาว ลูชฺชายัม ชฺรณิ ยตฺร ทิ นาม อิมั ฉชุทนียธมมัม สปิปี ปิจูนา คาหาเปสฺสติ พหุกานิ จ เม มหคฺชานิ มหคฺชานิ เกสชฺชานิ อุปคตานิ แปลกจริง พวกเรา แม่บ้านคนนี้ช่างสกปรก (ก็คือเรื่องที่) เนยใสนี้เป็นของที่ควรจะต้องทิ้ง ยังใช้ให้สาวใช้เอาสำลีซับไว้ ส่วนยาของเรามีราคาแพงๆ มากกว่า ปล่อยให้เสีย

บทว่า **กิมปิมายัม** ตัดบทเป็น **กิมปิ เม อยัม**

สามบทว่า **สพฺพาลงฺการิ ตฺยหํ โหตุ** มีความว่า ได้ยินว่า พระราชาทรงดำริว่า "หากว่าหมอชิวกจักรับเอาเครื่องประดับทั้งปวงนี้ไซ้เร เราจักตั้งเขาในตำแหน่งพอประมาณ หากว่าเขาจักไม่รับเอาไซ้เร เราจักตั้งเขาให้เป็นคนสนิทภายในวัง" ดังนี้ จึงตรัสอย่างนั้น

อภยราชกุมารก็ดี ชาวพนักงานนาฏศิลป์ก็ดี ล้วนแต่เกิดความคิดว่า "อโห ช อ อ ยี่ า ใ ห้ ชิวกรับเอาเลย"

ข้างชิวกเองก็ดูเหมือนจะทราบความคิดของคนเหล่านั้น จึงกราบทูลว่า

"ข้าแต่สมมติเทพ นี่เป็นเครื่องประดับของอัยยิกาหม่อมฉัน อันเครื่องประดับนี้ไม่สมควรที่หม่อมฉันจะรับไว้" ดังนี้ แล้วกราบทูล (ตามที่พระธรรมสังคากาจารย์กล่าวไว้) ว่า **อลัม เทว (อย่าเลย พระพุทธเจ้าข้า)** เป็นอาทิ

พระราชาทรงเสี้อมใส จึงพระราชทานเรือนอันพร้อมสรรพด้วยเครื่องประดับทั้งปวง สวณอัมพวัน หมูบ้านส่วยมีรายได้ปีละแสน และสักการะใหญ่* แล้วตรัสคำเป็นต้นว่า **เตนฺหิ ภณฺเ** (ถ้าอย่างนั้น เจ้า...)

***มหาสกุการ** สักการะใหญ่ หมายถึงจัดงานเลี้ยงฉลองให้อย่างยิ่งใหญ่โต

หลายบทว่า **อธิการํ เม เทโว สรตุ** มีความว่า ขอจงทรง
ระลึกถึงความดีความชอบที่หม่อมฉันได้ทำไว้

สองบทว่า **สีสจฺจวี อุปฺปาฏฺตฺวา** แปลว่า ถลกหนึ่งศีรษะ

สองบทว่า **สิพฺพินิ วินาเมตฺวา** แปลว่า เปิดรอยประสาน

ถามว่า เพราะเหตุไรหม่อมฉันจึงพูดว่า "ท่านคหบดี ท่านอาจนอน (ตะแคง)
ข้างเดียวตลอด ๗ เดือนได้ไหม ?"

ตอบว่า หม่อมฉันทราบบว่า "ตามหลักวิชา สมอศีรษะยอมไม่เข้าที่ได้เพราะ
เคลื่อนไหวอิริยาบถบ่อยๆ แต่เมื่อเศรษฐิ์นั้นนอนนิ่งๆ ไม่เคลื่อนไหว ๓ สัปดาห์
สมอศีรษะจักเข้าที่ได้" ดังนี้ แล้วคิด (ต่อไป) ว่า "ทำอย่างไรดีให้เศรษฐิ์รับปากว่า
(จะนอนตะแคงข้างเดียว) ข้างละ ๗ เดือน แต่นอน (จริงๆ) เพียงข้างละ ๗ วัน" จึง
ได้พูดอย่างนั้น [๒๒๔] ด้วยเหตุนี้แล หม่อมฉันจึงกล่าวว (ตามเรื่องราวซึ่งปรากฏ)
ข้างหน้าว่า "**อปิจ ปฏิกฺจฺเจวาลิ มยา ญาโต แต่ฉันทราบอยู่ก่อนแล้วว่า ...**"

หลายบทว่า **นาหํ อจฺจริย สกฺโกมิ** (ท่านอาจารย์ ข้าพเจ้าไม่อาจ) มีความ
ว่า ได้ยินว่าความเร่าร้อนเป็นอันมากบังเกิดขึ้นในสระของเศรษฐิ์นั้น เพราะเหตุนั้น
เขาจึงกล่าวอย่างนั้น

สองบทว่า **ตีหิ สตฺตฺตาเหน** คือ ๓ ข้าง ข้างละสัปดาห์หนึ่ง

สองบทว่า **ชนํ อุสฺสาเรตฺวา** คือ ให้กันคนออกไปเสีย

[เรื่องพระเจ้าปชโชต]

สามบทว่า **เชคฺคุจฺฉํ เม สบฺปิ** (เนยใสเป็นของน่าเกลียดสำหรับเรา) มี
ความว่า ได้ยินว่าพระราชานี้ (เคย) มีกำเนิดเป็นแมลงป่อง เนยใสเป็นยาใช้กำจัด
พิษแมลงป่อง และเป็นของปฏิกุศลสำหรับแมลงป่องทั้งหลาย เพราะฉะนั้น ท้าวเธอ
จึงรับสั่งอย่างนั้น

สองบทว่า **อุทฺเทกํ ทสฺสติ** คือ จักให้อาเจียน

สองบทว่า **ปญฺญาสโยชนิกา โหติ** มีความว่า ข้างพังชื่อภัททวติกาเป็น
พาหนะสามารถเดินทางได้ ๕๐ โยชน์

แต่พระราชานี้จะมีแต่ข้างพังอย่างเดียวเท่านั้นหาไม่ได้ ยังมีข้าง พลายชื่อ

ว่านาฟ้าศิริ เดินทางได้ ๑๐๐ โยชน์ ม้า ๒ ตัว คือ ม้าเวลุกถณะตัวหนึ่ง ม้ามฤช
เกสะตัวหนึ่ง เดินทางได้ ๑๒๐ โยชน์ มหาเดเล็กชือกากะ เดินทางได้ ๖๐ โยชน์

ได้ยินว่า สมัยเมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่เสด็จอุบัติขึ้น วันหนึ่งกุลบุตรผู้หนึ่งนั่ง
เพื่อจะบริโภคอาหาร พระปัจเจกพุทธเจ้ามาเฝ้าอยู่ที่ประตูแล้วก็ไป

บุรุษคนหนึ่งบอกแก่กุลบุตรนั้นว่า "พระปัจเจกพุทธเจ้ามาแล้วไปเสีย
แล้ว"

กุลบุตรนั้นได้ฟังจึงบอกว่า "ท่านจงไปนำบาตรมาโดยเร็ว" ให้นำบาตร
มาแล้วถวายอาหารที่เตรียมไว้สำหรับตนทั้งหมด (ใส่ลงในบาตร) แล้วบอกให้เอา
ไปถวายพระปัจเจกพุทธเจ้า

บุรุษคนนั้นนำบาตรไปส่งถึงมือของพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้ว
ได้ตั้งความปรารถนาว่า

"ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ด้วยความขวนขวายทางกายที่ข้าพเจ้ากระทำแก่ท่านนี้
ข้าพเจ้าเกิดในที่ไร ๆ ของจงเป็นผู้พร้อมมูลด้วยพาหนะเถิด"

ในชาตินี้ บุรุษนั้นมาเกิดเป็นพระราชา ทรงพระนามว่า ปัชโชต พระองค์นี้
ด้วยความปรารถนาที่ตั้งไว้ในวันนั้นจึงมีความสมบูรณ์ด้วยพาหนะเช่นนี้*

*มีเรื่องอยู่ใน **สามาวตีวัตถุ** อัปมาทวรรค ธรรมปัทมฎกถาภาค ๒ ดูในภาคผนวก

สามบทว่า **นเขน เกสชช โอลุมเปตวา** หมายความว่า แทรก คือใส่ยา
ลงด้วยเล็บ

สองบทว่า **สปปี ปาเยตวา** [๒๒๕] คือ ให้ตีมเนยใส และบอกวิธีจัด
เครื่องเสวยแก่เจ้าพนักงานทั้งหลายด้วย

บทว่า **นิจฺฉาเรสิ** แปลว่า ถ่ายแล้ว

ผ้าอวมงคลซึ่งเขาทิ้งเสียที่ป่าช้าในอุตตรกुरुทวีป ชื่อว่า ผ้าลิไวยกะ
ว่ากันว่า มนุษย์ทั้งหลายในอุตตรกुरुทวีปเอาผ้าชิ้นนั้นแลห่อคนตายแล้วทิ้ง
ไว้ นกหัสดีลิงค์สำคัญว่าห่อคนตายนั้นเป็นชิ้นเนื้อ ก็โฉบเอาไปวางที่ยอดเขาหิม
พานต์ เปลื้องผ้าออกแล้วกินศพ

ต่อมา พวกพรานไพร่ไปพบผ้าเข้าจึงนำมาถวายพระราชา ผ้าลิไวยกะเป็น
ของที่พระเจ้าปัชโชตทรงได้มาด้วยประการอย่างนี้

ที่ว่ากันอย่างนี้ก็มี คือในแคว้นลิวี พวกผู้หญิงที่เก่งๆ กรอด้ายเส้นละสาม

เกลียว ผ้าลิไวยกะเป็นผ้าที่ทอด้วยด้ายชนิดนั้น (หมายความว่า ที่เรียกว่า ผ้าลิไวยกะ ก็เพราะทอในแคว้น ลีวี)

[ว่าด้วยทรงอนุญาตผ้าปาวารเป็นต้น]

บทว่า **ลิเนเทถ** ขยายความว่า

ถามว่า ก็พระกายของพระผู้มีพระภาคเศร้าหมองหรือ ?

ตอบว่า ไม่เศร้าหมอง

เพราะว่าเทวดาทั้งย่อมแทรกทิพยโอชาลงในอาหารของพระผู้มีพระภาคเสมอ แต่ว่าไขมันก็ทำให้มีของเสียซึมอยู่ในพระสรีระทั่วไป ทำให้เส้นโลหิตอุดตัน * ด้วยเหตุนี้หมอชีวกจึงกล่าวอย่างนั้น (คือกล่าวกะท่านพระอานนทที่ว่า ภาควิตกายํ กติปาหํ ลิเนเทถ ทำพระกายของพระผู้มีพระภาคให้ชุ่มชื้นสัก ๒-๓ วัน)

* ตรงนี้ต้นฉบับว่า **ลิเนหปานมฺปน สพฺพตถ โทเส เตเมติ ลีรา มฺทุกา กโรติ**

คำแปลของเดิมท่านแปลไว้ว่า ก็แต่น้ำยางย่อมยังโทษทั้งหลายให้ชุ่มแช่อยู่ในพระสรีระทั้งสิ้น. ย่อมกระทำเส้นเอ็นทั้งหลายให้เพื่อย

อ่านแล้วก็ไม่ค่อยเข้าใจ ตรวจสอบศัพท์และคำแปลศัพท์ในพจนานุกรมแล้วจึงขออนุญาตแปลใหม่ตามที่ปรากฏนั้น จะผิดถูกประการใด ขอท่านผู้รู้ได้โปรดพิจารณาด้วยเทอญ

สองบทว่า **ตีณิ อุปลหตุถานิ** ความว่า อุปลก้านหนึ่งเพื่อบำบัดโทษอย่างหยาบ ก้านหนึ่งเพื่อบำบัดโทษอย่างปานกลาง ก้านหนึ่งเพื่อบำบัดโทษอย่างละเอียด

หลายบทว่า **น จิรสฺเสว ปกตตฺโต อโหสิ** ความว่า ก็เมื่อพระกายเป็นปกติแล้วอย่างนั้น ชาวเมืองทั้งหลายได้ตระเตรียมทานไว้ หมอชีวกมาแล้วได้กราบทูลความขอนี้กะพระผู้มีพระภาคว่า

"ข้าแต่พระผู้มีพระภาค วันนี้พวกชาวเมืองประสงค์จะถวายทานแต่พระองค์ ขอพระองค์เสด็จเข้าสู่ละแวกบ้านเพื่อบิณฑบาตเถิด

พระมหาโมคคัลลานเถระคิดว่า "วันนี้พระผู้มีพระภาคสมควรได้ปฐมบิณฑบาตจากที่ไหนหนอแล ?"

ลำดับนั้น ท่านคิดว่า "โสณเศรษฐบุตรจำเดิมแต่ทำนามา ย่อมบริโภคข้าวสุกแห่งข้าวสาสีหอมซึ่งทำนุบำรุงด้วยรดน้ำนมสด อันไม่สาธารณ์ด้วยชนเหล่าอื่น *

เราจักนำบิณฑบาตจากโสณเศรษฐีผู้บุตรนั้นมาเพื่อพระผู้มีพระภาค"

*หมายถึงเป็นข้าวที่คนทั่วไปไม่มีบริโภค

คิดแล้วท่านก็ไปด้วยฤทธิ แสดงตนบนพื้นปราสาทของโสณเศรษฐีผู้บุตรนั้น

[๒๒๖] โสณเศรษฐีผู้บุตรได้รับบาตรของพระเถระ แล้วถวายบิณฑบาตอย่างประณีต และได้เห็นอาการจะไปของพระเถระจึงกล่าวว่า

"นิมนต์ฉันเถิดขอรับ"

พระเถระจึงบอกเรื่องที่ท่านคิดไว้นั้น

โสณะกล่าวว่า "นิมนต์ฉันเถิดขอรับ กระผมจักถวายส่วนอื่นแต่พระผู้มีพระภาค" ให้พระเถระฉันเสร็จแล้วก็อบบาตรด้วยของหอมแล้วถวายบิณฑบาต พระเถระก็ได้นำบาตรนั้นมาถวายพระผู้มีพระภาค

ฝ่ายพระเจ้าพิมพิสารทรงดำริว่า "วันนี้พระผู้มีพระภาคจักเสวยอะไร ?" จึงเสด็จมาวิหาร พอเสด็จเข้าไปก็ทรงได้กลิ่นบิณฑบาตก็เกิดอยากจะเสวย

ก็ทอดตาทั้งหลายแทรกโอชาในบิณฑบาตของพระผู้มีพระภาคที่ยังอยู่ในภาชนะ ๒ คราวเท่านั้น คือ บิณฑบาตที่นางสุชาดาถวายคราวหนึ่ง ที่นายจุนทกัมมารบุตรได้ถวายในคราวปรินิพพานคราวหนึ่ง ในบิณฑบาตอื่น ๆ ได้แทรกทีละคำ เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคได้ทรงทราบว่าจะเสวยอะไร จึงรับสั่งให้ถวายบิณฑบาตหนึ่งซึ่งเทวดายังมิได้แทรกโอชาลง แก่พระราชา

ท้าวเธอเสวยแล้วทูลถามว่า "โภชนะนำมาจากอุตตรกुरुทวีปหรือ พระเจ้าข้า ?"

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "มหาบพิตร ไม่ได้นำมาจากอุตตรกुरुทวีป อันที่จริงนี้เป็นโภชนะของคฤหบดีบุตรชาวแคว้นของพระองค์นี่เอง"

ครั้นแล้วจึงทรงเล่าถึงคุณสมบัติของโสณะ (โดยเฉพาะเรื่องทีโสณะมีหน้าที่ผ่าเท้า)

พระราชาทรงฟังเรื่องนั้นแล้วมีพระประสงค์จะทอดพระเนตรโสณะ จึงได้ทรงทำให้โสณะพร้อมด้วยกุลบุตรแปดหมื่นคนมาเฝ้า ตามเรื่องที่มีกล่าวไว้ในคัมภีร์จัมมชัณธกะ* (ดูในภาคผนวก)

กุลบุตรเหล่านั้นฟังพระธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคแล้วสำเร็จเป็นพระโสดาบัน ฝ่ายโสณะบวชแล้วดำรงอยู่ในพระอรหัต

พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ถวายบิณฑบาตแก่พระราชาเพื่อประโยชน์(ที่จะให้มิผู้ได้ฟังธรรมแล้วบรรลุมรรคผล) นั้นนั่นแล

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทำภติกิจเสร็จด้วยประการฉะนี้แล้ว (ก็ดำเนินความตามบาลีพระไตรปิฎกสืบไปว่า) ครั้งนั้น ชีวกโกมารภัจจ์ถือผ้าลิโวยกะคู่นั้นเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้นถึงแล้วถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาค แล้วจึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ชีวกโกมารภัจจ์นั่งเรียบร้อยแล้วได้กราบทูลคำนี้แด่พระผู้มีพระภาค

วินิจฉัยในคำว่า **อติกนฺตวรา** นี้ ฟังทราบตามนัยที่กล่าวแล้วในมหาชนคกะนั้นแล* (ดูในภาคผนวก)

[๒๒๓] ข้อว่า **ภควา ภนฺเต ปัสสฺสลิโก ภิกขุสงฺฆโม จ** (พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคและพระสงฆ์ใช้สอยเฉพาะผ้าบังสกุลเป็นปกติอยู่) ความว่า จจริงอยู่ในระหว่างนี้ คือตั้งแต่พระผู้มีพระภาคบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าจนถึงเรื่องนี่เกิดขึ้น เป็นเวลาสี่สิบปี ไม่มีภิกษุใด ๆ ยินดีคฤหบดีจิวร ภิกษุทั้งปวงเป็นผู้ใช้สอยเฉพาะผ้าบังสกุล ด้วยเหตุนั้น หมอชีวกจึงกราบทูลอย่างนั้น

บทว่า **คหปติจิวร** ได้แก่ จิวรอันคฤหบดีทั้งหลายถวาย

สองบทว่า **ธมฺมिया กถาย** (ด้วยธรรมมีกถา) คือ ถ้อยคำอันประกอบพร้อมด้วยอานิสงส์แห่งการถวายผ้า

บทว่า **อิตริตเรนาปิ** (ด้วยปัจจัยตามมีตามได้) คือ มีค่าน้อยก็ตาม มีค่ามากก็ตาม หมายความว่า อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้

ผ้าห่มชนิดที่มีขน ทำด้วยฝ้าย ชื่อว่า **ผ้าปาวาร**

ในคำว่า **อนุชานามิ ภิกขเว โภชว** (ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตผ้าโกเชาว์) นี้ มีความว่า เฉพาะผ้าโกเชาว์ (คือผ้าลาด) ขนาดธรรมตาเท่านั้นจึงควรผ้าโกเชาว์ผืนใหญ่ไม่ควร ผ้าโกเชาว์นั้นทำด้วยขนสัตว์คล้ายผ้าปาวาร

[ว่าด้วยทรงอนุญาตจิวรหกชนิด]

คำว่า **กาสิกราชา** (พระเจ้ากาสิ) นั้น คือพระราชาแห่งชนชาวกาสิ ท้าวเธอเป็นอนุชาร่วมพระบิดาเดียวกับพระเจ้าปเสนทิ

วินิจฉัยในบทว่า **อหุตมกาสิย** (ราคาครึ่งกาสิ) นี้ พึงทราบดังนี้ :-
หนึ่งพันเรียกว่า **กาสิ** หนึ่ง ผ้ากัมพลมีราคาพันหนึ่ง เรียกว่า **กาสิยะ**
(แปลว่า **มีราคากาสิหนึ่ง**) แต่ผ้ากัมพลผืนนี้มีราคาห้าร้อย เพราะฉะนั้นท่านจึง
กล่าววว่า **อหุตมกาสิย** มีราคาครึ่งกาสิ ด้วยเหตุนี้แลพระธรรมสังคาคณาจารย์
(พระอุบาลีเถระ) จึงกล่าววว่า **อุปหุตมกาสิหิ ขมมาน*** *ควรราคาครึ่งกาสิ*
*ศัพท์ในพระไตรปิฎกเป็น **อุปมาน**

(ความยังมีต่อไปอีก ตัดมาแค่นี้โดยประสงค์)

สมันตปาสาทิกา ภาค ๓ อรรถกถาพระวินัย

BUDSIR VI หมวดอรรถกถา เล่ม ๓ หน้า ๒๒๐-

ฉบับเรียนพระไตรปิฎก หน้า ๒๔๕-

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม ๗ หน้า ๓๑๙-

ตติยสมันตปาสาทิกาแปล อรรถกถาพระวินัย มหาวรรค ตอน ๒ หน้า ๓๒๕-

~ ๔ ~

เอตทัคคปาฬิ

[๑๕๑] เอตทคคํ ภิกขเว มม สวากานํ อุปาสกานํ
บุคคลุปสนฺนํ ยทิตํ ชิวโก โกมารภจฺจ ๗

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หมอชีวกโกมารภจ เลิศกว่าพวกอุบาสกสาวก
ของเรา ผู้เลื่อมใสในบุคคล

เอตทัคคปาฬิ เอกนิบาต อังคุตตรนิกาย

พระไตรปิฎกเล่ม ๒๐ ข้อ ๑๕๑

อรรถกถาสูตฺรที่ ๙

๙.ประวัติหมอชีวกโกมารภจ

ในสุตฺรที่ ๙ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ด้วยบทว่า **บุคคลุปสนฺนํ** ท่านแสดงว่า หมอชีวกโกมารภจเป็นเลิศ
กว่าพวกอุบาสกผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสในบุคคล

ตั้งได้สดับมา หมอชีวกนั้น ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระบังเกิดใน
เรือนสกุล ณ กรุงหังสวดี กำลังฟังธรรมกถาของพระศาสดา เห็นพระศาสดาทรง
สถาปนาอุบาสกผู้หนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสกผู้เลื่อมใสใน
บุคคล จึงทำกุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไป บรรารณาดำแหน่งนั้น

ท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ถึงแสนกัป ในพุทธอุปาบทกาลนี้บังเกิด
ในครรภ์ของนางสาสวัตตี* สตรีผู้อาศัยรูปเลี้ยงชีพอยู่ ณ กรุงราชคฤห์ โดยที่
(มารดา) มีความสัมพันธ์กับอภัยราชกุมาร

*ฉบับพม่าเป็น **สาสวัตตี** ในจักรวณธกะชื่อนี้ก็เป็น **สาสวัตตี**

ธรรมดาว่าสตรีผู้อาศัยรูปเลี้ยงชีพ เวลาคลอด ถ้าเป็นบุตรชายก็ทิ้งเสีย ถ้า
เป็นบุตรหญิงก็เลี้ยงไว้ ดังนั้น นางจึงให้เอากระดิ่งใส่เด็กชายทิ้งเสียที่กองขยะ
ครั้งนั้น อภัยราชกุมารเสด็จไปที่เข้าเฝ้า ทอดพระเนตรเห็นเหตุนี้ จึงตรัส
ถามว่า

“พนาย อะไรนั่นผู้กาจึงรุ่มล่อมเต็มไป”

ทรงส่งพวกราชบุรุษไป เมื่อเขากราบทูลว่า “ทารกพระเจ้าข้า” จึงตรัสถามว่า
“ชีวิติ ยังเป็นอยู่หรือ พนาย”

ทรงฟังว่า “ยังเป็นอยู่ พระเจ้าข้า” จึงโปรดให้นำไปเลี้ยงไว้ภายในวังของ
พระองค์ ขนานนามเด็กว่า “ชีวิติ” เพราะคำที่พูดว่า “ชีวิติ ยังเป็นอยู่” และขนาน
(สร้อย) นามว่า “โกมารภัก” เพราะกุมาร (คือเจ้าชายอภัยกุมาร) รับสั่งให้เลี้ยงไว้

พออายุได้ ๑๖ ปี ชีวิติก็ไปกรุงตักกศิลา เรียนวิชาแพทย์ ได้ลาภสักการะ
จากราชสำนักของพระเจ้าพิมพิสาร ได้กระทำพระโรคของพระเจ้าจันชปัชโชตให้
หายจนทรงพระสำราญ ท้าวเธอก็ส่งข้าวสาร ๕๐๐ เล่มเกวียน กหาปณะ ๑๖,๐๐๐
และคู่ผ้าสีไวยกะที่ประมาณค่ามิได้ ทั้งผ้าบริวารนับจำนวน ๑,๐๐๐ ผืน
พระราชทานแก้หมอชีวิติ

สมัยนั้น พระศาสดาประทับอยู่ ณ เขาคิชฌกูฏใกล้กรุงราชคฤห์ หมอชีวิติ
ประกอบเภสัชทูลถวายการขับถ่ายในพระวรกายที่มีธาตุสะสมแต่พระศาสดา

เขาคิดว่า “ปัจจัยสี่ (ที่จะอุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์) จะต้อง (ทำให้) เป็นส่วน
เฉพาะตัวของเรา” ดังนี้ จึงอาราธนาให้พระศาสดาประทับอยู่ในวิหารของตน ปรง
ยาถวาย น้อมคู้ผ้าที่ถวาย กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์โปรด
ทรงใช้สอยคู้ผ้านี้” แล้วได้ถวายผ้า ๑,๐๐๐ ผืนที่ได้มาพร้อมกับคู้ผ้าที่แก้พระภิกษุ
สงฆ์

นี่เป็นความย่อในเรื่องหมอชีวิติโกมารภัก ส่วนรายละเอียดเรื่องหมอชีวิติมี
มาแล้วในคัมภีร์จักรวณธกะนั้นแล

ต่อมา พระศาสดาประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร ทรงสถาปนาหมอชิวโก
มารักษาไว้ในตำแหน่ง **บุคคลปลันนเอตทัคคะ** เป็นเลิศกว่าพวกอุบาสกผู้
เลื่อมใสในบุคคล* ดังนี้แล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๙

*บุคคลปลันน มีความหมาย ๒ นัย นัยหนึ่งคือ เลื่อมใสนับถือใคร ผู้นั้นเป็นคนดีแท้ คือนับ
ถือไม่ผิดคน อีกนัยหนึ่ง เป็นผู้ที่ใครรู้จักก็นิยมชมชื่น คือเป็นที่ชื่นชมยินดีของคนทั่วไป ว่าโดย
คุณสมบัติของหมอชิวโกน่าจะหมายถึงนัยหลังนี้ เพราะหมอแพทย์เป็นผู้ทำให้คนหายโรค จึง
อยู่ในฐานะที่ใคร ๆ ก็ต้องชื่นชมยินดี

เอตทัคควัณณนา โนรธปุรณี ภาค ๑ อรรถกถาอังคุตตรนิกาย
BUDSIR VI หมวดอรรถกถา เล่ม ๑๔ หน้า ๓๔๙-๓๕๐
ฉบับเรียนพระไตรปิฎก หน้า ๕๓๓-๕๓๔
พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม ๓๓ หน้า ๓๗/๓

~ ๕ ~

ชีวกสูตร

ว่าด้วยหมอชีวโกมารภัจ

[๕๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ อัมพวันของหมอชีวโกมารภัจ เขตพระนครราชคฤห์

ครั้งนั้นแล หมอชีวโกมารภัจเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

ครั้งนั้น ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้วนั้นแล หมอชีวโกมารภัจได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าได้ฟังคำนี้มาว่า ‘ชนทั้งหลายย่อมฆ่าสัตว์ เจาจะจงพระสมณโคตม พระสมณโคตมทรงทราบข้อนั้นอยู่ ยังเสวยเนื้อที่เขาทำเฉพาะตน อาศัยตนทำ’ ดังนี้

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชนเหล่าใดกล่าวอย่างนี้ว่า ‘ชนทั้งหลายย่อมฆ่าสัตว์ เจาจะจงพระสมณโคตม พระสมณโคตมทรงทราบข้อนั้นอยู่ ยังเสวยเนื้อที่เขาทำเฉพาะตน อาศัยตนทำ’ ดังนี้ ชนเหล่านั้นชื่อว่า (๑) กล่าวตรงกับที่พระผู้มีพระภาคตรัสละหรือ (๒) ไม่เชื่อว่ากล่าวตู่พระผู้มีพระภาคด้วยคำอันไม่เป็นจริงละหรือ (๓) เชื่อว่ายืนยันธรรมอันสมควรแก่ธรรมละหรือ (๔) และเป็นวาทะ (การพูด) และอนุวาทะ (การพูดตาม) ที่ชอบธรรมอะไรอย่างหนึ่ง ไม่ถึงฐานะอันควรติเตียนละหรือ”

เนื้อที่ไม่ควรบริโภคและควรบริโภค ๓ อย่าง

[๕๗] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า -

“ดูก่อนชีวก ชนใดกล่าวอย่างนี้ว่า ‘ชนทั้งหลายย่อมฆ่าสัตว์เจาะจงพระสมณโคตม พระสมณโคตมทรงทราบข้อนั้นอยู่ ก็ยังเสวยเนื้อสัตว์ที่เขาทำเฉพาะตน อาศัยตนทำ’ ดังนี้ ชนเหล่านั้นจะชื่อว่ากล่าวตรงกับที่เรากล่าวหามิได้ ชื่อว่ากล่าวตู่ด้วยคำอันไม่เป็นจริง

“ดูก่อนชีวก เรากล่าวว่าเนื้อเป็นของไม่ควรบริโภคด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ เนื้อที่ตนเห็น ๑ เนื้อที่ตนได้ยิน ๑ เนื้อที่ตนสงสัย ๑ ดูก่อนชีวก เรากล่าวว่าเนื้อเป็นของไม่ควรบริโภคด้วยเหตุ ๓ ประการนี้แล

“ดูก่อนชีวก เรากล่าวว่าเนื้อเป็นของควรบริโภคด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ เนื้อที่ตนไม่เห็น ๑ เนื้อที่ตนไม่ได้ยิน ๑ เนื้อที่ตนไม่สงสัย ๑ ดูก่อนชีวก เรากล่าวว่าเนื้อเป็นของควรบริโภคด้วยเหตุ ๓ ประการนี้แล

การแผ่เมตตา

[๕๘] “ดูก่อนชีวก ภิกษุในธรรมวินัยนี้อาศัยบ้านหรือนิคมแห่งใดแห่งหนึ่งอยู่ เธอมีใจประกอบด้วยเมตตาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ทิศที่ ๓ ทิศที่ ๔ ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทั้งสัตว์ทุกเหล่าโดยความมีตนเสมอกับสัตว์ทั้งปวง* ด้วยใจประกอบด้วยเมตตาอันไพบุลย์ ยิ่งใหญ่ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่

***สพฺพตฺตตฺตาย** โดยความมีตนเสมอกับสัตว์ทั้งปวง อ.จุฬินเทส น.๑๑๖ (๔๓๐), อ.ปฏิสัมภทา มรรค (๒) น.๑๓๘ (๒๑๔) และสัมโมหวิโทนี น.๔๐๔ (๖๐๗) แก่ **สพฺพตฺตตฺตาย** ว่า **สพฺพเพสุ** หินมชฌมิอุกกุฏฐุมิตตตสปตตมชฌตฺตตาทิปุเปเกเทสุ อตฺตตตตย. อยํ ปรสตุโตติ วิภาคํ อกตฺวา อตฺตสมตตยาคี วุตตํ โหติ. อถวา **สพฺพตฺตตตยาคี** **สพฺพเพน** จิตฺตภาเวน อีสกฺมปิ พหิ อวิกฺขิปมาโนติ วุตตํ โหติ. (คำว่า **สพฺพตฺตตตย** (โดยความมีตนเสมอกับสัตว์ทั้งปวง) หมายความว่า โดยความที่เมตตาจิตนั้นเป็นไปในสัตว์ทั้งปวงทุกหมู่เหล่า เช่น ชั้นเลว ปานกลาง ชั้นสูง เป็นมิตร เป็นศัตรู และเป็นกลางๆ (คือมิใช่มิตรมิใช่ศัตรู) เป็นต้น อธิบายว่า โดยเป็นผู้มีตนเสมอกัน ไม่แบ่งแยกว่า (นี่เป็นเรา) นี่เป็นคนอื่น อีกนัยหนึ่ง คำว่า **สพฺพตฺตตตย** นี้ มีความหมายว่า โดยความเป็นจิตที่ประกอบด้วยเมตตาทั้งหมด มิได้พุ่งไปภายนอกแม้แต่น้อย)

คำว่า **สัพพตฺตตาย** นี้บางแห่งเป็น **สัพพตฺตตาย** แปลว่า โดยมุ่งประโยชน์แก่สัตว์ทุกเหล่า อ.อุทาน น.๒๒๓ (๓๒๒) แก่ **สัพพตฺตตาย** ว่า **สคฺคาปายมนุสฺสาทีวิกาเวน** โดยภาวะที่ต่างก็มีสวรรค์ อปาย และมนุษย์เป็นต้น

“คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดีเข้าไปหาเธอแล้วนิมนต์ด้วยภัตเพื่อใหฉันในวันรุ่งขึ้น

“ดูก่อนชีวก เมื่อภิกษุหวังอยู่ก็รับนิมนต์ พอล่วงราตรีนั้นไป เวลาเช้า ภิกษุนั้นนั่งแล้วถือบาตรและจีวรเข้าไปยังนิเวศน์ของคฤหบดีหรือบุตรของคฤหบดี แล้วนั่งลง ณ อาสนะที่เขาปูลาดไว้

“คฤหบดีหรือบุตรของคฤหบดีนั้นอังคาสเธอด้วยปิณฑบาตอันประณีต

“ความดำริว่า ‘ดีหนอ คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดีผู้นี้อังคาสเราอยู่ด้วยปิณฑบาตอันประณีต’ ดังนี้ ย่อมไม่มีแก่เธอ

“แม้ความดำริว่า ‘โอหนอ คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดีผู้นี้พึงอังคาสเราด้วยปิณฑบาตอันประณีตเช่นนี้แม่ต่อไป’ ดังนี้ ก็ไม่มีแก่เธอ

“เธอไม่ติดใจ ไม่สยบ ไม่รีบกลืนปิณฑบาตนั้น มีปรกติเห็นโทษ มีปัญญาเครื่องถนอมตนบริโภคอยู่

“ดูก่อนชีวก ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ในคราวนั้นภิกษุนั้นย่อมคิดเพื่อเบียดเบียนตน เพื่อเบียดเบียนผู้อื่น หรือเพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่ายบ้างหรือ ?”

“ไม่เป็นเช่นนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“ดูก่อนชีวก ในคราวนั้นภิกษุนั้นชื่อว่าฉันอาหารอันไม่มีโทษมิใช่หรือ”

“อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าได้สดับมาว่า พรหมมีปรกติอยู่ด้วยเมตตา คำนั้นเป็นแต่ข้าพระพุทธเจ้าได้สดับมา คำนี้พระผู้มีพระภาคเป็นองค์พยานปรากฏแล้ว ด้วยว่าพระผู้มีพระภาคทรงมีปรกติอยู่ด้วยเมตตา”

“ดูก่อนชีวก บุคคลพึงมีความพยายามเพราะราคะ โทสะ โมหะใด ราคะ โทสะ โมหะนั้น ตถาคตละแล้ว มีมูลอันขาดแล้ว เป็นดุจตาลยอดด้วน ถึงความไม่มีอันไม่เกิดต่อไปเป็นธรรมดา

“ดูก่อนชีวก ถ้าแลท่านกล่าวหมายเอาการละราคะ โทสะ โมหะเป็นต้นนี้ เราอนุญาตการกล่าวเช่นนั้นแก่ท่าน”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้ากล่าววาทะเอวการละราคะ โทสะ และโมหะเป็นดังนี้”

การแผ่กรุณา มุทิตา อุเบกขา

[๕๙] “ดูก่อนชีวก ภิกษุในธรรมวินัยนี้อาศัยบ้านหรือนิคมแห่งใดแห่งหนึ่งอยู่ เธอมีใจประกอบด้วยกรุณา...มีใจประกอบด้วยมุทิตา...มีใจประกอบด้วยอุเบกขา แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ทิศที่ ๓ ทิศที่ ๔ ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่าโดยความมีตนเสมอกับสัตว์ ทั้งปวง ด้วยใจประกอบ (ด้วยกรุณา...ด้วยมุทิตา)...ด้วยอุเบกขา อันไพบุลย์ ยิ่งใหญ่ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่

“คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดีเข้าไปหาเธอแล้วนิมนต์ด้วยภัตเพื่อให้อิ่มในวันรุ่งขึ้น

“ดูก่อนชีวก เมื่อภิกษุหวังอยู่ก็รับนิมนต์ พอล่วงราตรีนั้นไป เวลาเช้า ภิกษุนั้นนั่งแล้วถือบาตรและจีวรเข้าไปยังนิเวศน์ของคฤหบดีหรือบุตรของคฤหบดี แล้วนั่งลง ณ อาสนะที่เขาปูลาดไว้

“คฤหบดีหรือบุตรของคฤหบดีนั้นอังคาสเธอด้วยปิณฑบาตอันประณีต “ความดำริว่า ‘ดีหนอ คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดีผู้นี้อังคาสเราอยู่ด้วยปิณฑบาตอันประณีต’ ดังนี้ ย่อมไม่มีแก่เธอ

“แม้ความดำริว่า ‘โอหนอ คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดีผู้นี้พึงอังคาสเราด้วยปิณฑบาตอันประณีตเช่นนี้แม้ต่อไป’ ดังนี้ ก็ไม่มีแก่เธอ

“เธอไม่ตั้งใจ ไม่สยบ ไม่รีบกลับบิณฑบาตนั้น มีปรกติเห็นโทษ มีปัญญา เครื่องถนอมตนบริโภคอยู่

“ดูก่อนชีวก ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ในคราวนั้นภิกษุณั้ย่อมคิด เพื่อเบียดเบียนตน เพื่อเบียดเบียนผู้อื่น หรือเพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่ายบ้างหรือ ?”

“ไม่เป็นเช่นนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“ดูก่อนชีวก ในคราวนั้นภิกษุณั้ย่อมเชื่อว่าฉันอาหารอันไม่มีโทษมิใช่หรือ”

“อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าได้สดับมาว่า พรหมมีปรกติอยู่ด้วย (กรรณา ... มุทิตา) ... อุเบกขา คำนั้นเป็นแต่ข้าพระพุทธเจ้าได้สดับมา คำนี้พระผู้มีพระภาคเป็นองค์พยานปรากฏแล้ว ด้วยว่าพระผู้มีพระภาคทรงมีปรกติอยู่ด้วย (กรรณา ... มุทิตา) ... อุเบกขา”

“ดูก่อนชีวก บุคคลพึงมีความเบียดเบียน มีความไม่ยินดี มีความกระทบกระทั่ง เพราะราคะ โทสะ โมหะใด ราคะ โทสะ โมหะนั้น ตถาคตละแล้ว มีมูลอันขาดแล้ว เป็นจุดตาลยอดด้วน ถึงความไม่มี มีอันไม่เกิดต่อไปเป็นธรรมดา

“ดูก่อนชีวก ถ้าแลท่านกล่าวหมายถึงการละราคะ โทสะ โมหะเป็นต้นนี้ เราอนุมัติการกล่าวเช่นนั้นแก่ท่าน”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้ากล่าวหมายถึงการละราคะ โทสะ และโมหะเป็นต้นนี้”

ฆ่าสัตว์ทำบุญได้บาปด้วยเหตุ ๕ ประการ

[๖๐] “ดูก่อนชีวก ผู้ใดแลฆ่าสัตว์เจาะจงตถาคต หรือสาวกตถาคต ผู้นั้น ย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุ ๕ ประการ คือ -

“ผู้นั้นกล่าวอย่างนี้ว่า ‘ท่านทั้งหลายจงไปฆ่าสัตว์ชื่อโน้นมา’ ดังนี้ ชื่อว่าย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุประการที่ ๑ นี้

“สัตว์นั้นเมื่อถูกเขาผูกคอต้มได้ เสวยทุกข์ทรมาน ชื่อว่าย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุประการที่ ๒ นี้

“ผู้นั้นพูดอย่างนี้ว่า ‘ท่านทั้งหลายจงไปฆ่าสัตว์นี้’ ชื่อว่าย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุประการที่ ๓ นี้

“สัตว์นั้นเมื่อกำลังถูกฆ่า ย่อมเสวยทุกข์โทมนัส ชื่อว่าย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุประการที่ ๔ นี้

“ผู้นั้นย่อมยังตถาคตและสาวกตถาคตให้ยินดีด้วยเนื้อเป็นอกัปปิยะ ชื่อว่าย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุประการที่ ๕ นี้

“ดูก่อนชีวก ผู้ใดฆ่าสัตว์เจาะจงตถาคต หรือสาวกตถาคต ผู้นั้นย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุ ๕ ประการแล

[๖๑] เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว หมอชีวกโกมารภัจได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ น้าอัศจรรย ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ไม่เคยมี ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุทั้งหลายย่อมฉันอาหารอันไม่มีโทษหนอ

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาสิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาสิตของพระองค์ไพเราะนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืดด้วยตั้งใจว่าผู้มีจักขุจักเห็นรูป ดังนี้

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาค พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสก ผู้มอบชีวิตถึงสรณะ จำเต็มแต่วันนี้เป็นต้นไป” ดังนี้แล.

จบชีวกสูตรที่ ๕

ชีวกสูตร มัชฌิมนิคาय มัชฌิมปัณณาสกั

พระไตรปิฎกเล่ม ๑๓ ข้อ ๕๖-๖๑

๕. อรรถกถาชีวกสูตร

ชีวกสูตรมีคำเริ่มต้นว่า **เอวมุเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้
บรรดาบทเหล่านั้น ในพระบาลีว่า **ตสฺส ชิวกสฺส โกมารภจฺจสฺส อมฺพว**
เน (ณ อัมพวันของหมอชีวกโกมารภจ) นี้มีรายละเอียดดังนี้ -

ที่ชื่อว่า **ชีวก** มีความหมายว่า **ยังเป็นอยู่** ที่ชื่อว่า **โกมารภจ** มีความหมาย
ว่า **พระราชกุมารทรงชুবเลี้ยง**

เหมือนอย่างที่เราเห็นว่า อภัยราชกุมารเสด็จไปพบทารกเข้า รับสั่งถามว่า
"อะไรนั่นพนาย ที่ฝูงกาล้อมอยู่"

เขาทูลว่า "ทารก พระเจ้าข้า"

"**ชีวติ** ภณ ?"

(ยังเป็นอยู่หรือ พนาย ?)

"**ชีวติ** เทว"

(ยังเป็นอยู่ พระเจ้าข้า)

"ถ้าอย่างนั้น จงนำทารกนั้นเข้าไปภายในเมืองแล้วมอบให้แม่นมทั้งหลาย
เลี้ยงดูไว้"

คนทั้งหลายจึงได้ตั้งชื่อทารกนั้นว่า **ชีวก** เพราะยังเป็นอยู่ และตั้งชื่อ (สร้อย
นาม) ว่า **โกมารภจ** เพราะพระราชกุมารทรงชুবเลี้ยง

นี่เป็นเรื่องย่อๆ ในที่นี้ ส่วนรายละเอียดเรื่องหมอชีวกมีเล่าไว้ในคัมภีร์ชั้น
กะนั้นแล แม้ข้อพิจารณาเรื่องหมอชีวกนี้ก็ได้กล่าวไว้แล้วใน **สมันตปาสาทิกา**
อรรถกถาพระวินัย

อนึ่ง หมอชีวกนี้ สมัยหนึ่งทำให้พระวรกายของพระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่ง
หมักหมมด้วยโรคให้หายเป็นปกติแล้วถวายผ้าสีไวยกะคู่หนึ่ง พระพุทธองค์ทรง
อนุโมทนา เมื่ออนุโมทนาการถวายผ้าจบลง หมอชีวกบรรลุโสดาปัตติผล จึงคิดว่า

"เราควรจะไปเฝ้าดูแลพระพุทธเจ้าวันละ ๒ - ๓ ครั้ง ก็เขาคิษณฺฏฺญนี้และ
พระวิหารเวฬุวันอยู่ไกลเหลือเกิน แต่สวนอัมพวันของเราใกล้กว่า อย่างกระนั้นเลย
เราจะสร้างวิหารถวายแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าในสวนอัมพวันของเรานี้"

หมอชีวกจึงสร้างที่พักกลางคืน ที่พักกลางวัน ที่เร้น กุฎี และมณฑปเป็นต้น
แล้วให้สร้างพระคันธกุฎีที่สมควรแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า ในสวนอัมพวันนั้น ให้

สร้างกำแพงมีสีเหมือนผ้าแดง สูง ๑๘ ศอก ล้อมสวนอัมพวัน เลี้ยงภิกษุสงฆ์มี
พระพุทธเจ้าเป็นประธานให้อิ่มหน้าด้วยภัตตาหารพร้อมทั้ง (ถวายเป็น) จีวร ได้หลังน้ำ
ทักษิณทกมอบถวายสวนอัมพวันเป็นพระวิหารแล้ว

คำว่า **ชีวภุสส โภการภุจจสส อมพวเน** ท่านกล่าวหมายเอา
พระวิหารดังกล่าวมานั้น

คำว่า **อารภนติ** แปลว่า ฆ่า

คำว่า **อุทฺทิสฺส กตฺ** (ทำเฉพาะตน) แปลว่า กระทำอย่างเจาะจง

คำว่า **ปฏิจฺจ กมฺมํ** (อาศัยตนทำ) แปลว่า กระทำเจาะจงตัว

อีกนัยหนึ่ง คำว่า **ปฏิจฺจ กมฺมํ** นี้เป็นชื่อของนิमितกรรม*

***นิमितกรรม** แปลตามตัวว่า “การทำเครื่องหมาย” คือทำให้เป็นที่เข้าใจกันได้ว่าฆ่าสัตว์
ทำไม ฆ่าเพื่อใคร เป็นต้น

มีคำอธิบายว่า ปฏิจกรรม (การทำเครื่องหมาย) มีอยู่ในเนื้อนั้น เหตุนั้น
เนื้อนั้นจึงชื่อว่า มังสปฏิจกรรม (กรรมคือการทำเครื่องหมายที่เนื้อ)

ลัทธิ (ความเชื่อถือ) ของคน (ที่ไม่กินเนื้อ) เหล่านั้นมีอยู่ว่า ผู้ใดบริโภคเนื้อ (อุทิส
มังสะ) เช่นนั้น ผู้นั้นก็ต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้นด้วย ปาณฆาตกรรม* (กรรมคือ
การฆ่าชีวิต) จึงมีแม่แก่คนนั้นเท่ากับเป็นผู้ฆ่า

***ตรงนี้ต้นฉบับอรรถกถาท่านใช้คำว่า ปาณฆาตกรรม** ตรงกับที่เราพูดกันว่า ฆาตกรรม คำ
ว่า ฆาตกรรม จึงไม่ใช่คำใหม่ แต่เป็นคำที่ท่านใช้กันมานานนักหนาแล้ว

คำว่า **ธมฺมสฺส จ อญฺธมฺมํ พุยากรโหนติ** (ยืนยันธรรมอันสมควรแก่
ธรรม) ความว่า ย่อมกล่าวเหตุตามเหตุที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้

ในคำนี้ การบริโภคเนื้ออันบริสุทธิ์ทั้งสามส่วน (คือ ไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่
สงสัย) ชื่อว่า **เหตุ**

การยืนยันอย่างนั้นของมหาชน ชื่อว่า **ตามเหตุ**

แต่พระผู้มีพระภาคมิได้เสวยเนื้อที่เขาทำเจาะจง (อุทิสมังสะ) เพราะฉะนั้น
การกล่าวเช่นนั้นจึงไม่ชื่อว่า **เหตุ** การยืนยันอย่างนั้นของพวกเดียรฉัตรก็ไม่ชื่อว่า
ตามเหตุ

คำว่า **สหสมมิโก วาทานุวาโท** ความว่า วาทะ (การพูด) และอนุวาทะ (การพูดตาม) ของพวกท่าน เป็นการพูดมีเหตุ (ก็เฉพาะเป็นเหตุ) ตามที่คนอื่น ๆ พูด (ไม่ใช่ตามเหตุที่พระผู้มีพระภาคตรัส) คือเป็นวาทะอะไรอย่างหนึ่งแม้จะมีประมาณเล็กน้อย จะมาเป็นเหตุที่ผู้รู้ทั้งหลายพึงติเตียนได้ละหรือ มีคำอธิบายว่า เหตุที่จะพึงติเตียนในวาทะของพวกท่านย่อมไม่มีโดยอาการทั้งปวงหรือ

คำว่า **อพฺภากิจฺขนฺตฺติ** คือ **อภิภวิตฺวา อากิจฺขนฺตฺติ** แปลว่า กล่าวตู่

คำว่า **ฐาเนหิ** คือ **การณฺเหหิ** แปลว่า ด้วยเหตุ (๓ ประการ)

บรรดาเหตุทั้ง ๓ มีเนื้อที่เห็นเป็นต้น (มีคำขยายความดังนี้)

เห็นเขาฆ่าเนื้อและปลาแล้วเอามาเพื่อต้องการ (ทำอาหารถวาย) ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่า **เนื้อที่เห็น**

ได้ยินมาว่าเขาฆ่าเนื้อและปลาแล้วเอามาเพื่อต้องการ (ทำอาหารถวาย) ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่า **เนื้อที่ได้ยิน**

เนื้อที่สงฆ์มี ๓ อย่าง คือ สงฆ์โดยเห็น สงฆ์โดยได้ยิน สงฆ์ที่นอกเหนือจากได้เห็นได้ยินทั้งสองนั้น ชื่อว่า **เนื้อที่สงฆ์**

ในเรื่องเนื้อที่สงฆ์นั้น มีข้อพิจารณารวมทั้งหมดดังนี้ –

ภิกษุทั้งหลายในพระศาสนานี้เห็นคนทั้งหลายถือแหและตาข่ายเป็นต้น กำลังออกไปจากหมู่บ้านหรือกำลังเที่ยวอยู่ในป่า ครั้นวันรุ่งขึ้นเมื่อภิกษุเหล่านั้นเข้าไปบิณฑบาตยังหมู่บ้านนั้น คนเหล่านั้นก็นำบิณฑบาต (อาหาร) ที่มีปลาและเนื้อถวาย ภิกษุเหล่านั้นก็สงฆ์ตามเหตุที่เห็นนั้นว่า “ปลาและเนื้อเขาทำมาเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลายหรือหนอ” นี้ชื่อว่าสงฆ์โดยเห็น

รับอาหารที่สงฆ์โดยเห็นนั้นไม่ควร

อาหารใด ภิกษุไม่ได้สงฆ์อย่างนั้น รับอาหารนั้นก็ควร

อนึ่ง ถ้าคนเหล่านั้นถามว่า “ท่านเจ้าข้า เหตุไรพระคุณเจ้าจึงไม่รับ” พึงคำตอบของพวกภิกษุแล้วจึงบอกว่า “อาหารนี้พวกเราได้ทำเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลายดอก แต่ทำเพื่อประโยชน์ของตนเองหรือเพื่อประโยชน์แก่ข้าราชการเป็นต้นต่างหาก” ดังนี้ จะรับอาหารนั้นก็ควร

ภิกษุทั้งหลายไม่เห็นอย่างที่ว่ามานั้นเลย แต่ได้ยินมาว่า “เขาว่าคนทั้งหลายถือแหและตาข่ายเป็นต้น กำลังออกไปจากหมู่บ้านหรือกำลังเที่ยวอยู่ในป่า” ครั้น

วันรุ่งขึ้นเมื่อภิกษุเหล่านั้นเข้าไปบิณฑบาตยังหมู่บ้านนั้น คนเหล่านั้นก็นำบิณฑบาต (อาหาร) ที่มีปลาและเนื้อถวาย ภิกษุเหล่านั้นก็สงสัยตามเหตุที่ได้ยินมานั้นว่า “ปลา และเนื้อเขาทำมาเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลายหรือหนอ” นี้ชื่อว่าสงสัยโดยได้ยิน

รับอาหารที่สงสัยโดยได้ยินนั้นไม่ควร

อาหารใด ภิกษุไม่ได้สงสัยอย่างนั้น รับอาหารนั้นก็ควร

อนึ่ง ถ้าคนเหล่านั้นถามว่า “ท่านเจ้าข้า เหตุไรพระคุณเจ้าจึงไม่รับ” พึง คำตอบของพวกภิกษุแล้วจึงบอกว่า “อาหารนี้พวกเรามีได้ทำเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุ ทั้งหลายดอก แต่ทำเพื่อประโยชน์ของตนเองหรือเพื่อประโยชน์แก่ข้าราชการเป็น ต้นต่างหาก” ดังนี้ จะรับอาหารนั้นก็ควร

อนึ่ง ภิกษุไม่เห็น ไม่ได้ยินมา เมื่อภิกษุเหล่านั้นเข้าไปบิณฑบาตยังหมู่บ้าน นั้น คนทั้งหลายรับบาตรเอาไปตักแต่งบิณฑบาตที่มีปลาและเนื้อนำไปถวาย ภิกษุ เหล่านั้นเกิดสงสัยว่า “เขาทำเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลายหรือหนอ” นี้ชื่อว่า สงสัยที่นอกเหนือจากได้เห็นได้ยินทั้งสองอย่างนั้น

แม้อาหารที่สงสัยเช่นนั้นก็ไม่ควรรับ

อาหารใด ภิกษุไม่ได้สงสัยอย่างนั้น จะรับอาหารนั้นก็ควร

อนึ่ง ถ้าคนเหล่านั้นถามว่า “ท่านเจ้าข้า เหตุไรพระคุณเจ้าจึงไม่รับ” พึง คำตอบของพวกภิกษุแล้วจึงบอกว่า “อาหารนี้พวกเรามีได้ทำเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุ ทั้งหลายดอก แต่ทำเพื่อประโยชน์ของตนเองหรือเพื่อประโยชน์แก่ข้าราชการเป็น ต้นต่างหาก อีกประการหนึ่ง พวกเราได้ปวัตตมังสะ (เนื้อที่เขาถืออยู่แล้ว) เป็น กัปปิยะ (ควร) แท้ จึงตักแต่งเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย” ดังนี้ จะรับอาหารนั้น ก็ควร

ในอาหารที่เขาทำเพื่อประโยชน์เป็นเปตกิจ (อุทิศ) สำหรับคนที่ตายไปแล้ว หรือเพื่อประโยชน์แก่การมงคลเป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน

แท้จริงอาหารใด ๆ เขามีได้ทำเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย และภิกษุ ทั้งหลายก็ได้เคลือบแคลงสงสัยในอาหารอันใด อาหารนั้นทุกอย่างควรรับ

อนึ่ง ถ้าอาหารเขาทำเฉพาะภิกษุทั้งหลายในวัดหนึ่ง และภิกษุในวัดนั้นไม่รู้ ว่าเขาทำเพื่อประโยชน์แก่ตน (แต่) ภิกษุพวกอื่นรู้ ภิกษุเหล่าใดรู้ อาหารนั้นก็สมควร แก่ภิกษุเหล่านั้น (แต่) ควรแก่ภิกษุพวกที่ไม่รู้

(กรณีนี้) ภิกษุพวกอื่นไม่รู้ ภิกษุในวัดนั้นเท่านั้นที่รู้ อาหารนั้นก็สมควรแก่ภิกษุในวัดนั้น (แต่) ควรแก่ภิกษุเหล่าอื่น

(กรณีนี้) ภิกษุในวัดนั้นรู้ว่าเขาทำเพื่อประโยชน์แก่พวกเรา ทั้งภิกษุพวกอื่นก็รู้ว่าเขาทำเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุในวัดนั้น อาหารนั้นก็สมควรแก่ภิกษุทั้งหมด

ภิกษุทั้งหมดไม่รู้ ก็ควรแก่ภิกษุทั้งหมดเช่นเดียวกัน

(กรณีนี้) มีสหธรรมิก ๕ รูป อาหารที่เขา (ฆ่าสัตว์) ทำเฉพาะแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ย่อมไม่สมควรแก่สหธรรมิกหมดทุกรูป

อนึ่ง ถ้าบางคนฆ่าสัตว์ (เพื่อทำอาหาร) เจาะจงภิกษุรูปหนึ่ง แล้วบรรจุมานัตร์เต็มด้วยอาหารที่ปรุงด้วยเนื้อสัตว์นั้นถวาย ฝ่ายภิกษุนั้นก็รู้ที่อยู่ว่าเขาทำเพื่อประโยชน์แก่ตน ครั้นรับแล้ว (ตนเองไม่ได้ฉัน แต่) ให้แก่ภิกษุรูปอื่น ภิกษุรูปอื่นนั้นก็ฉันด้วยความเชื่อถือภิกษุที่ให้

ถามว่า ใครเป็นอาบัติ

ตอบว่า ไม่เป็นอาบัติทั้งสองรูป

เพราะว่าอาหารใดเขาทำเจาะจงแก่เธอ เธอก็ไม่เป็นอาบัติเพราะไม่ได้ฉันอาหารนั้น

รูปที่ฉันก็ไม่เป็นอาบัติ เพราะไม่รู้

(หลักก็คือ) ในการรับกับปियมังสะ (คือเนื้อที่สมควรแก่สมณะ)* ไม่เป็นอาบัติ

*ในกรณีนี้ท่านกล่าวถึง “กับปियมังสะ” ซึ่งหมายถึงเนื้อของสัตว์อื่นๆ นอกจากสัตว์ ๑๐ ชนิดที่ห้ามฉัน และเป็นคนละกรณีกับ “อุทิสมังสะ” เพราะอุทิสมังสะไม่ได้เลี้ยงที่เป็นสัตว์อะไร แต่เลี้ยงที่เจตนาของผู้เจาะจงทำถวาย คือแม้เป็นกับปियมังสะ (เนื้อของสัตว์ที่ไม่ห้าม) แต่ถ้าเขาเจาะจงทำถวาย ก็ต้องห้ามด้วย

(กับปियมังสะนั้น) ภิกษุไม่รู้ว่าเนื้อที่เขาเจาะจงทำ (อุทิสมังสะ) มารู้ภายหลังที่ฉันแล้ว ก็ไม่มีข้อบังคับว่าต้องแสดงอาบัติ

แต่อกับปियมังสะ (คือเนื้อสัตว์ ๑๐ ชนิดที่ห้ามฉัน) นั้น ภิกษุไม่รู้แล้วฉันภายหลังมารู้เข้าก็ควรแสดงอาบัติ

ความจริง เนื้อที่เขาเจาะจงทำ (อุทิสมังสะ) เป็นอาบัติเฉพาะภิกษุที่รู้แล้วฉันเท่านั้น

(แต่) อภัยปิยมังสะ แม้ไม่รู้แล้วฉัน ก็คงเป็นอาบัติอยู่นั่นเอง
เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้กลัวอาบัติ แม้จะสังเกตเห็นรูปลักษณะ (ว่าเป็นกบปิย
มังสะ-เนื้อที่สมควร แต่) ก็ควรถามก่อนจึงค่อยรับมังสะ

อีกวิธีหนึ่ง คิดว่า “ในเวลาฉัน จะถามก่อนแล้วจึงฉัน” ก็ต้องถามก่อนแล้ว
ค่อยฉัน

เพราะอะไร ?

เพราะเป็นของที่รู้ได้ยาก

จริงอยู่ เนื้อหมีกก็เหมือนๆ กับเนื้อหมู แม้เนื้อเสือเหลืองเป็นต้นก็คล้ายกับ
เนื้อมฤค เพราะฉะนั้น พระอาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า “ถามแล้วค่อยรับจึงควร”

คำว่า **อทิฏฐิ** ไม่เห็น คือไม่เห็นเนื้อที่เขาฆ่าแล้วกำลังเอามาเพื่อประโยชน์
แก่ภิกษุทั้งหลาย

คำว่า **อสุต** ไม่ได้ยิน คือไม่ได้ยินว่าเขาฆ่าแล้วเอามาเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุ
ทั้งหลาย

คำว่า **อปริสฺสกิต** ไม่สงสัย คือไม่สงสัยตามลักษณะทั้ง ๓ มีสงสัยโดยเห็น
เป็นต้น

คำว่า **ปริโภคนฺติ วทามิ** (เรากล่าวว่าเนื้อเป็นของควรบริโภค) ความว่า
มังสะที่บริสุทธิด้วยเหตุ ๓ ประการนี้ ชื่อว่าบริสุทธิด้วยส่วน ๓

จริงอยู่ การฉันมังสะที่บริสุทธิด้วยส่วน ๓ นั้นก็เหมือนฉันผักอันเป็นกับข้าว
ที่เกิดเองในป่า ภิกษุผู้อยู่ด้วยเมตตาฉันมังสะเช่นนั้นย่อมไม่มีความผิดหรือมีโทษ
เพราะฉะนั้น เราตถาคตจึงกล่าวว่ามังสะนั้นควรฉันได้

บัดนี้ เพื่อจะทรงแสดงความที่ภิกษุผู้อยู่ด้วยเมตตาไม่มีโทษในการฉันมังสะ
เช่นนั้น จึงตรัสว่า **อิธ ชิวก ภิกฺขุ** ดังนี้ เป็นต้น

ในคำนั้น แม้พระผู้มีพระภาคจะตรัสว่า **ภิกฺขุ** โดยไม่กำหนดชัดเจนไป (ว่าเป็น
ภิกษุรูปไหน) ก็จริง แต่ก็พึงทราบที่ทรงหมายถึงพระองค์เองจึงตรัสอย่างนี้

จริงอยู่ พระธรรมเทศนาที่พระผู้มีพระภาค (ตรัสคำว่า **ภิกฺขุ** แต่) ทรง
หมายถึงพระองค์เองมี ๓ แห่ง คือ ในมหาวัจจนโคตตสูตร¹ ในจังกีสสูตร² และในพระ
สูตรนี้

1 มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่ม ๑๓ ข้อ ๒๕๓-๒๖๘

2 มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่ม ๑๓ ข้อ ๖๔๖-๖๖๐ (โดยเฉพาะข้อ ๖๕๓)

คำว่า **ปณิเตน ปิณฑปาเตน** (ด้วยปิณฑปาตอันประณีต) ในอนึ่งคณสูตรข้างต้น* ท่านหมายเอาว่า ปิณฑปาตที่มีค่ามากบางชนิด ชื่อว่า ปิณฑปาตอันประณีต แต่ในสูตรนี้หมายเอาอาหารปิณฑปาตที่ปรุงด้วยมังสะ

* มัชฌิมนิกาย มูลปิณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่ม ๑๒ ข้อ ๕๓-๗๒

คำว่า **อคคิโต** (ไม่ติดใจ) คือ ไม่ติดด้วยความอยาก

คำว่า **อมุจฺฉิโต** (ไม่สยบ) คือ ไม่หลงรสยอบสยบด้วยความอยาก

คำว่า **อนชฺฐมาปนฺโน** (ไม่รีบกลืน) คือ ไม่มูมมาม อธิบายว่า ไม่เป็นดังกาที่ต้องการขม้ำที่เดียวเขมือบเอาทั้งหมด

คำว่า **อาทีนวทสฺสาวิ** (มีปรกติเห็นโทษ) คือ เห็นโทษโดยนัยเป็นต้นว่า อาหารนี้เข้าไปอยู่ในกระเพาะคั้นหนึ่ง แล้วก็ออกไปทางปากแผล (ทวาร) ทั้ง ๙

คำว่า **นิสฺสรณปญฺโญ ปริภุญชติ** (มีปัญญาเครื่องถอนตนบริโภคอยู่) คือ กำหนดด้วยปัญญาว่า “การบริโภคอาหารก็เพื่อประโยชน์อันนี้” แล้วจึงบริโภค

คำว่า **อดตพฺยาพาธาย วา เจเตติ** (ย่อมคิดเพื่อเบียดเบียนตน) คือ คิดเพื่อทำทุกข์แก่ตน

คำว่า **สุตฺติ เม ตํ** (ข้าพระพุทธเจ้าได้สดับมา) คือ ข้าพระพุทธเจ้าได้ยินมาแต่ก่อนอย่างนี้ หมอชีวกโกมารภัจฺจแสดง (ความหมาย)ว่า เรื่องนั้นข้าพระพุทธเจ้าเพียงแต่ได้ยินมาเท่านั้น

คำว่า **สเจ โข เต ชีวก อิหํ สนฺธาย ภาสิตํ** (ดูก่อนชีวก ถ้าแลท่านกล่าวหมายถึงการละ...นี้) ความว่า ดูก่อนชีวก ทำวมหาพรหมละพยาบาทเป็นต้น ด้วยวิกขัมภนปหาน (ละด้วยอำนาจการข่มไว้) ด้วยเหตุนี้ ทำวมหาพรหมนั้นจึงชื่อว่าเมตตาวิหารี มีปรกติอยู่ด้วยเมตตา (ส่วน) เราละได้ด้วยสมุจเฉทปหาน (ละด้วยตัดได้อย่างเด็ดขาด) ถ้าท่านกล่าวหมายถึงข้อนี้ เมื่อเป็นเช่นนี้ เราก็อนุมัติคำนี้ของท่าน

หมอชีวกก็รับ

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงพรรณนาพระธรรมเทศนาให้ยิ่งขึ้นไปตามลำดับพรหมวิหารอีกสามข้อ* แก่หมอชีวกนั้น จึงตรัสว่า **อิธ ชีวก ภิกฺขุ** ดังนี้เป็นต้น

* ต้นฉบับว่า **เสสปุรุมฺวิหารวเสนาปิ** แปลตามศัพท์ว่า แม้ด้วยอำนาจพรหมวิหารที่เหลือ

คำนั้นมีเนื้อความเข้าใจง่ายอยู่แล้ว

คำว่า **โย โข ชิวก** นี้เป็นคำอธิบายต่อเนื่องแยกเป็นข้อๆ (คือเรื่องเดียวกัน แต่แยกเป็นแต่ละประเด็นกัน)

จริงอยู่ ในที่นี้พระผู้มีพระภาคทรงปิดช่อง (ที่จะเลี้ยงไปทำผิดพลาด) ทรงแสดงด้วยพระกรุณาในหมู่สัตว์

เพราะถ้าถวายปิณฑบาตมีรส (อร่อย) แก่ภิกษุอะไรสักรูปหนึ่งดังที่กล่าวมานั้นอย่างเดียว แล้วได้สวรรค์ถึงแสนกัปไซ้รั คนทั้งหลายก็จะพากันทำอะไรก็ได้ แม้แต่ฆ่าผู้อื่นแล้วถวายแต่ปิณฑบาตมีรส เพราะฉะนั้น เมื่อจะทรงปฏิเสธความข้อนั้น จึงตรัสว่า **โย โข ชิวก ตถาคต** (ดูก่อนชิวก ผู้ใดแลฆ่าสัตว์จะจงตถาคต) ดังนี้ เป็นต้น

ในพระพุทธดำรัสนั้น คำว่า **อิมิณา ปฐเมน ฐาเนน** (ด้วยเหตุประการที่ ๑ นี้) ได้แก่ ด้วยเหตุเพียงคำสั่งเท่านั้น อันเป็นประการที่ ๑ นี้ก่อน

คำว่า **คลุปเวจฐเกน*** (ถูกเขาผูกคอก) ได้แก่ สัตว์ที่เขาเอาเชือกผูกคอก คือถูกล่ามคอกลากมา

*ศัพท์นี้พระไตรปิฎกเป็น **คลุปเวจธเกน**

คำว่า **อารภียมาโน** (เมื่อกำลังถูกฆ่า) ได้แก่ ถูกเขาทำให้ตาย

คำว่า **อกปปิเยน อสุสาเทติ** (ให้ยินดีด้วยเนื้อเป็นอกกับปิยะ) ความว่า คนที่ให้ภิกษุฉันเนื้อหมีด้วยสำคัญว่าเนื้อหมี ฉันเนื้อเสือเหลืองด้วยสำคัญว่าเนื้อกวาง ก็พูดเสียดลิวว่า “ท่านยังชื่อว่าสมณะหรือ ท่านฉันอกกับปิยมังสะ”

ส่วนคนเหล่าใดรู้อยู่ว่าเนื้อหมีเหมือนเนื้อหมี เนื้อเสือเหลืองเหมือนเนื้อกวาง (แต่) ในยามจำเป็น เช่นทุพภิกขภัย (ข้าวยากหมาแพง, อดอยากขาดแคลนอาหาร) หรือใช้เยียวยาความเจ็บไข้ ก็บอกว่า “นี่เนื้อหมี นี่เนื้อกวาง” ให้ภิกษุฉัน ด้วยอหังคารภัยเกื้อกูล พระผู้มีพระภาคตรัสคำนี้มีได้ทรงหมายถึงคนเหล่านั้น เพราะคนเหล่านั้นยอมได้บุญเป็นอันมาก

คำว่า **เอสาหิ ภานุเต ภาควนตํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญจ ภิกฺขุสงฺฆญจ** (ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาค พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ) ความว่า หมอชิวกโกมารภจนี้เป็นอริยสาวก คือบรรลุลผลแล้ว รู้แจ้งคำสั่งสอน เป็นผู้เห็นลัจจะแล้ว แต่เมื่อหยั่งซึ่งพระธรรมเทศนานี้ เกิดความเลื่อมใส เมื่อจะชมเชย (สดุดี) ธรรมกถาจึงกล่าวอย่างนี้*

คำที่เหลือจากนี้ในที่ทุกแห่ง เข้าใจได้ง่ายอยู่แล้ว.

จบอรรถกถาชีวกสูตรที่ ๕

*บุคคลที่จะได้ชื่อว่า “อริยสาวก” ก็คือผู้บรรลุนิพพานตั้งแต่โสดาปัตติผล คือเป็นโสดาบันบุคคลเป็นต้นไป

ในอรรถกถาสูตริ์ และในสูตรอื่นเช่นสามัญญผลสูตรเล่าว่าหมอชีวกบรรลุนิพพานเป็นโสดาบันเมื่อคราวถวายผ้าสีไวยกะ (ดูเรื่องในจักรวรรณะ) แล้วจึงสร้างวิหารในสวนมะม่วงของตนถวายเป็นอารามในพระพุทธศาสนา เรียกกันว่า “ชีวกัมพวัน”

ชีวกสูตรนี้ตรัสที่ชีวกัมพวัน ก็แปลว่าเรื่องในพระสูตรนี้หมอชีวกเป็นอริยสาวกแล้ว

มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่ม ๑๓ ข้อ ๕๖-๖๑

ปปัญจสูทนี ภาค ๓ อรรถกถามัชฌิมนิกาย

BUDSIR VI หมวดอรรถกถา เล่ม ๙ หน้า ๔๓, ฉบับเรียนฯ หน้า ๕๒-

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม ๒๐ หน้า ๑๐๔ -

~ ๖ ~

ชีวกสูตร

[๑๑๖] (ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-)

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ อัมพวันของหมอชีวกโกมารภัจ
เขตพระนครราชคฤห์

ครั้งนั้นแล หมอชีวกโกมารภัจเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวาย
อภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

ครั้งนั้น ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้วนั้นแล หมอชีวกโกมารภัจได้กราบทูลพระ
ผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไรหนอ บุคคลชื่อว่าเป็น
อุบาสก”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ดูก่อนชีวก เมื่อใดแลบุคคลถึงพระพุทธเจ้า ถึง
พระธรรม ถึงพระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้แลชื่อว่าเป็นอุบาสก”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไร อุบาสกชื่อว่าเป็นผู้มีศีล”

“ดูก่อนชีวก เมื่อใดแลอุบาสกงดเว้นจากปาณาติบาต งดเว้นจาก
อทินนาทาน งดเว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร งดเว้นจากมุสาวาท งดเว้นจากการดื่ม
น้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท * ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้
แลอุบาสกชื่อว่าเป็นผู้มีศีล”

*สุราเมรัยมชชปมาทญฺฐาน แปลกันมาว่า การดื่มน้ำเมาคือสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความ
ประมาท อรรถกถาก็อธิบายเช่นนี้ แต่มีบางแห่งอธิบายเป็นนัยว่า ของเมาอย่างอื่นนอกจาก
สุราเมรัย จัดเป็นมชชชะ ซึ่งก็ตรงกับความเห็นของพระเถระบางรูปในปัจจุบันที่อธิบายแบบ
เดียวกันนี้ ดูคำอธิบายของอรรถกถาต่างๆ ใน**ภาคผนวก**

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไร อุบาสกชื่อว่าปฏิบัติเพื่อ
ประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น”

“ดูก่อนชีวก เมื่อใดแลอุบาสกถึงพร้อมด้วยศรัทธาด้วยตนเอง แต่ไม่ชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ๑

ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล แต่ไม่ชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยศีล ๑

ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ แต่ไม่ชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยจาคะ ๑

ตนเองเป็นผู้ใคร่เพื่อเห็นภิกษุ แต่ไม่ชักชวนผู้อื่นในการเห็นภิกษุ ๑

ตนเองเป็นผู้ใคร่เพื่อฟังสัทธรรม แต่ไม่ชักชวนผู้อื่นในการฟังสัทธรรม ๑

ตนเองเป็นผู้ทรงจำธรรมที่ตนฟังแล้วได้ แต่ไม่ชักชวนผู้อื่นเพื่อการทรงจำธรรม ๑

ตนเองเป็นผู้พิจารณาอรรถแห่งธรรมที่ตนฟังแล้ว แต่ไม่ชักชวนผู้อื่นในการพิจารณาอรรถแห่งธรรม ๑

ตนเองรู้ทั่วถึงอรรถรู้ทั่วถึงธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม แต่ไม่ชักชวนผู้อื่นในการปฏิบัติธรรมอันสมควรแก่ธรรม ๑

ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้แล อุบาสกชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไร อุบาสกชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนและเพื่อประโยชน์ผู้อื่น”

“ดูก่อนชีวก เมื่อใดแลอุบาสกถึงพร้อมด้วยศรัทธาด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ๑

ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล และชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยศีล ๑

ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ และชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยจาคะ ๑

ตนเองเป็นผู้ใคร่เพื่อเห็นภิกษุ และชักชวนผู้อื่นในการเห็นภิกษุ ๑

ตนเองเป็นผู้ใคร่เพื่อฟังสัทธรรม และชักชวนผู้อื่นในการฟังสัทธรรม ๑

ตนเองเป็นผู้ทรงจำธรรมที่ตนฟังแล้วได้ และชักชวนผู้อื่นเพื่อการทรงจำธรรม ๑

ตนเองเป็นผู้พิจารณาอรรถแห่งธรรมที่ตนฟังแล้ว และชักชวนผู้อื่นในการพิจารณาอรรถแห่งธรรม ๑

ตนเองรู้ทั่วถึงอรรถรู้ทั่วถึงธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม และชักชวนผู้อื่นในการปฏิบัติธรรมอันสมควรแก่ธรรม ๑

ด้วยเหตุมีประมาณเท่านั้นแล อุบาสกชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน และเพื่อประโยชน์ผู้อื่น”

จบชีวกสูตรที่ ๖

๕-๖. มหานามสูตรดาทีวณณนา
[๒๕-๒๖] ฉฏฐุ สหฐาสีลจาคา มิสฺสกา กถิตา.

อรรถกถาชีวกสูตรที่ ๖

ในสูตรที่ ๖ พระผู้มีพระภาคตรัสศัพท์ธา คีล และจาคะ คละกัน

จบอรรถกถาชีวกสูตรที่ ๖

อังคุตตรนิกาย อัญญกนิบาต พระไตรปิฎกเล่ม ๒๓ ข้อ ๑๑๖
มโนรปุรณี ภาค ๓ อรรถกถาอังคุตตรนิกาย
BUDSIR VI หมวดอรรถกถา เล่ม ๑๖ หน้า ๒๔๗
พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม ๓๗ หน้า ๔๔๕

พระสูตรนี้ **หมอชีวกโกมารภัจ** มีบทบาทสำคัญยิ่งในการนำพระเจ้าอชาตศัตรูไปเฝ้า
พระพุทธเจ้าและเป็นเหตุให้ตรัสพระธรรมเทศนาที่สำคัญ
แม้จะไม่ได้แสดงประวัติหมอชีวกเพิ่มเติมอะไรอีก แต่ถ้าอ่านพระสูตรนี้ก็จะมีผลเท่ากับได้ตาม
เสด็จเข้าไปฟังพระธรรมจากพระพุทธองค์ด้วย
พระสูตรนี้ค่อนข้างยาว จึงขอให้ท่านทั้งหลายมีอุตสาหะในการอ่านโดยทั่วกัน

~ ๓/ ~

สามัญญผลสูตร เรื่องพระเจ้าอชาตศัตรู

[๙๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับ ณ สวนอัมพวันของหมอชีวกโกมารภัจ
ใกล้พระนครราชคฤห์ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๑,๒๕๐ รูป

วันนั้นเป็นวันอุโบสถ ๑๕ ค่ำ เป็นวันครบ ๔ เดือน ฤดูดอกโกมุทบาน ใน
ราตรีเพ็ญพระจันทร์เต็มดวง พระเจ้าแผ่นดินมคธพระนามว่าอชาตศัตรูเวเทหีบุตร
แวดล้อมด้วยราชอำมาตย์ ประทับนั่ง ณ พระมหาปราสาทชั้นบน

ขณะนั้น ท้าวเธอทรงเปล่งพระอุทานว่า

“ดูก่อนอำมาตย์ ราตรีมีดวงเดือนแจ่มกระจ่าง นำรื่นรมย์หนอ ราตรีมีดวง
เดือนแจ่มกระจ่าง ช่างงามจริงหนอ ราตรีมีดวงเดือนแจ่มกระจ่าง นำชมจริงหนอ
ราตรีมีดวงเดือนแจ่มกระจ่าง นำเบิกบานจริงหนอ ราตรีมีดวงเดือนแจ่มกระจ่าง
เข้าลักษณะจริงหนอ วันนี้เราควรจะเข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์ผู้ใดดีหนอ ซึ่ง
จิตของเราผู้เข้าไปหาพึงเลื่อมใสได้”

ครั้นท้าวเธอดำรัสอย่างนี้แล้ว อำมาตย์ผู้หนึ่งจึงกราบทูลว่า

(๑) “ขอเดชะ ท่านปุรณะกัสสปปรากฏว่าเป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ เป็น
คณาจารย์มีชื่อเสียง มีเกียรติยศ เป็นเจ้าลัทธิ ชนส่วนมากยกย่องว่าดี เป็นคน

เก่าแก่ บวชมานาน มีอายุล่วงกาล ผ่านวัยมาโดยลำดับ เชิญพระองค์เสด็จเข้าไปหาท่านปุรณะกัสสปนั้นเถิด เห็นด้วยเกล้าฯ ว่า เมื่อพระองค์เสด็จเข้าไปหาท่านปุรณะกัสสป พระหฤทัยพึงเลื่อมใส”

เมื่ออำมาตย์ผู้นั้นกราบทูลอย่างนี้แล้ว ท้าวเธอก็ทรงนั่งอยู่

อำมาตย์อีกคนหนึ่งจึงกราบทูลว่า

(๒) “ขอเดชะ ท่านมักขลิโคศาลปรากฏว่าเป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์มีชื่อเสียง มีเกียรติยศ เป็นเจ้าลัทธิ ชนส่วนมากยกย่องว่าดี เป็นคนเก่าแก่ บวชมานาน มีอายุล่วงกาล ผ่านวัยมาโดยลำดับ เชิญพระองค์เสด็จเข้าไปหาท่านมักขลิโคศาลนั้นเถิด เห็นด้วยเกล้าฯ ว่า เมื่อพระองค์เสด็จเข้าไปหาท่านมักขลิโคศาล พระหฤทัยพึงเลื่อมใส”

เมื่ออำมาตย์ผู้นั้นกราบทูลอย่างนี้แล้ว ท้าวเธอก็ทรงนั่งอยู่

อำมาตย์อีกคนหนึ่งจึงกราบทูลว่า

(๓) “ขอเดชะ ท่านอชิตเกสก์มพลปรากฏว่าเป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์มีชื่อเสียง มีเกียรติยศ เป็นเจ้าลัทธิ ชนส่วนมากยกย่องว่าดี เป็นคนเก่าแก่ บวชมานาน มีอายุล่วงกาล ผ่านวัยมาโดยลำดับ เชิญพระองค์เสด็จเข้าไปหาท่านอชิตเกสก์มพลนั้นเถิด เห็นด้วยเกล้าฯ ว่า เมื่อพระองค์เสด็จเข้าไปหาท่านอชิตเกสก์มพล พระหฤทัยพึงเลื่อมใส”

เมื่ออำมาตย์ผู้นั้นกราบทูลอย่างนี้แล้ว ท้าวเธอก็ทรงนั่งอยู่

อำมาตย์อีกคนหนึ่งจึงกราบทูลว่า

(๔) “ขอเดชะ ท่านปฤระกัจจายนะปรากฏว่าเป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์มีชื่อเสียง มีเกียรติยศ เป็นเจ้าลัทธิ ชนส่วนมากยกย่องว่าดี เป็นคนเก่าแก่ บวชมานาน มีอายุล่วงกาล ผ่านวัยมาโดยลำดับ เชิญพระองค์เสด็จเข้าไปหาท่านปฤระกัจจายนะนั้นเถิด เห็นด้วยเกล้าฯ ว่า เมื่อพระองค์เสด็จเข้าไปหาท่านปฤระกัจจายนะ พระหฤทัยพึงเลื่อมใส”

เมื่ออำมาตย์ผู้นั้นกราบทูลอย่างนี้แล้ว ท้าวเธอก็ทรงนั่งอยู่

อำมาตย์อีกคนหนึ่งจึงกราบทูลว่า

(๕) “ขอเดชะ ท่านสัณชัยเวสัฏฐบุตรปรากฏว่าเป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์มีชื่อเสียง มีเกียรติยศ เป็นเจ้าลัทธิ ชนส่วนมากยกย่องว่าดี เป็นคนเก่าแก่ บวชมานาน มีอายุล่วงกาล ผ่านวัยมาโดยลำดับ เชิญพระองค์เสด็จเข้าไป

หาท่านลัญชัยเวฬุภฏบุตรนั้นเกิด เห็นด้วยเกล้าฯ ว่า เมื่อพระองค์เสด็จเข้าไปหา
ท่านลัญชัยเวฬุภฏบุตร พระหฤทัยพึงเลื่อมใส”

เมื่ออำมาตย์ผู้นั้นกราบทูลอย่างนี้แล้ว ท้าวเธอก็ทรงนั่งอยู่

อำมาตย์อีกคนหนึ่งจึงกราบทูลว่า

(๖) “ขอเดชะ ท่านนิครนถ์นาฏบุตรปรากฏว่าเป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ เป็น
คณาจารย์มีชื่อเสียง มีเกียรติยศ เป็นเจ้าลัทธิ ชนส่วนมากยกย่องว่าดี เป็นคน
เก่าแก่ บวชมานาน มีอายุล่วงกาล ผ่านวัยมาโดยลำดับ เชิญพระองค์เสด็จเข้าไป
หาท่านนิครนถ์นาฏบุตรนั้นเกิด เห็นด้วยเกล้าฯ ว่า เมื่อพระองค์เสด็จเข้าไปหาท่าน
นิครนถ์นาฏบุตร พระหฤทัยพึงเลื่อมใส”

เมื่ออำมาตย์ผู้นั้นกราบทูลอย่างนี้แล้ว ท้าวเธอก็ทรงนั่งอยู่

กถาปรารภพระพุทธคุณ

[๙๒] สมัยนั้น หมอชีวกโกมารภัจนั่งอยู่ในที่ไม้อิลพระเจ้าแผ่นดินมคธ
พระนามว่าอชาตศัตรูเวเททีบุตร ลำดับนั้น ท้าวเธอจึงมีพระราชดำรัสกะหมอชีวก
โกมารภัจว่า

“ชีวกผู้สหาย เธอทำไมจึงนั่งเสียเล่า”

หมอชีวกโกมารภัจกราบทูลว่า

“ขอเดชะ พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นี้ประทับอยู่ ณ
สวนอัมวันของข้าพระพุทธเจ้า พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๑๒๕๐ รูป
พระเกียรติศัพท์อันงามของพระองค์ขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า ‘แม้เพราะเหตุนี้ๆ พระผู้มี
พระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและ
จรณะ เสด็จไปได้แล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึกไม่มีผู้ยิ่งกว่า เป็น
ศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม’
ดังนี้”

“เชิญพระองค์เสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเกิด เห็นด้วยเกล้า
ฯ ว่า เมื่อพระองค์เสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค พระหฤทัยพึงเลื่อมใส”

ท้าวเธอจึงมีพระราชดำรัสว่า

“ชีวิตผู้สหาย ถ้าอย่างนั้นท่านจงสั่งให้เตรียมหัตถิยานไว้”

หมอชีวิตโกमारภักร์สนองพระราชโองการแล้ว สั่งให้เตรียมข้างพัง
ประมาณ ๕๐๐ เชือก และข้างพระที่นั่ง เสร็จแล้วจึงกราบทูลว่า

“ขอเดชะ ข้าพระพุทธเจ้าสั่งให้เตรียมหัตถิยานพร้อมแล้ว เชิญใต้ฝ่าละออง
ธุลีพระบาทเสด็จได้พระเจ้าข้า”

ลำดับนั้น ท้าวเธอโปรดให้พวกสตรีขึ้นข้างพัง ๕๐๐ เชือก เชือกละนาง แล้ว
จึงทรงข้างพระที่นั่ง มีผู้ถือคอบเพลิง เสด็จออกจากพระนครราชคฤห์ไปยังสวนอัมพ
วันของหมอชีวิตโกमारภักร์ด้วยพระราชานุญาตอย่างยิ่งใหญ่

พอใกล้จะถึง ท้าวเธอเกิดทรงหวาดหวั่นครั่นคร้าม ทรงมีความสยดสยอง
และมีพระโลมชาตชูชัน ครั้นท้าวเธอทรงหวาดหวั่นครั่นคร้าม ทรงมีความ
สยดสยอง และมีพระโลมชาตชูชันแล้ว จึงตรัสกับหมอชีวิตโกमारภักร์ว่า

“ชีวิตผู้สหาย ท่านไม่ได้ลวงเราหรือ ชีวิตผู้สหาย ท่านไม่ได้หลอกเราหรือ ชี
วกผู้สหาย ท่านไม่ได้ล่อเรามาให้ศัตรูหรือ เหตุไฉนเล่าภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ตั้ง ๑๒๕๐
รูป จึงไม่มีเสียงจาม เสียงกระแอม เสียงพึมพำเลย”

จึงหมอชีวิตโกमारภักร์กราบทูลว่า

“ขอพระองค์อย่าได้ทรงหวาดหวั่นเกรงกลัวเลยพระเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้า
ไม่ได้ลวงพระองค์ ไม่ได้หลอกพระองค์ ไม่ได้ล่อพระองค์มาให้ศัตรูเลยพระเจ้าข้า
ขอเดชะ เชิญพระองค์เสด็จเข้าไปเถิด ขอเดชะ เชิญพระองค์เสด็จเข้าไปเถิด นั้น
ประทับที่ห้องโถงยังตามอยู่”

ลำดับนั้น ท้าวเธอเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนข้างพระที่นั่งไปจนสุด
ทาง เสด็จลงทรงพระดำเนินเข้าประตูห้องโถง แล้วจึงรับสั่งกะหมอชีวิตโกमारภักร์
ว่า

“ชีวิตผู้สหาย ไหนพระผู้มีพระภาค”

หมอชีวิตโกमारภักร์กราบทูลว่า

“ขอเดชะ นั้นพระผู้มีพระภาค ประทับนั่งพึงเสากลาง ผินพระพักตร์ไปทาง
ทิศบูรพา ภิกษุสงฆ์แวดล้อมอยู่”

ลำดับนั้น ท้าวเธอเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ประทับยืน ณ ที่ควรส่วน
ข้างหนึ่งแล้ว ทรงชำเลื่องเห็นภิกษุสงฆ์นั่งสงบเหมือนห้วงน้ำใส ทรงเปล่งพระอุทาน
ว่า

“ขอให้อุทยกัทรกุมารของเราจงมีความสงบอย่างภิกษุสงฆ์เดี๋ยวนี้เถิด”
พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

“ดูก่อนมหาบพิตร พระองค์เสด็จมาทั้งความรัก”

ท้าวเธอทูลรับว่า “พระเจ้าข้า อุทยกัทรกุมารเป็นที่รักของหม่อมฉัน ขอให้
อุทยกัทรกุมารของหม่อมฉันจงมีความสงบอย่างภิกษุสงฆ์เดี๋ยวนี้เถิด”

[๙๓] ลำดับนั้น ท้าวเธอทรงอภิวัตพระผู้มีพระภาค แล้วทรงประนมอัญชลี
แก่ภิกษุสงฆ์ ประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ตรัสพระดำรัสนี้กะพระผู้
มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันจะขอทูลถามปัญหาบางเรื่องสักเล็กน้อย
ถ้าพระองค์จะประทานพระวโรกาสพยากรณ์ปัญหาแก่หม่อมฉัน”

“เชิญถามเถิด มหาบพิตร ถ้าทรงพระประสงค์”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผู้รู้ศิลปศาสตร์เป็นอันมากเหล่านี้ คือ พลช่าง พล
ม้า พลรถ พลธนู พนักงานเชิฐฉง พนักงานจัดกระบวนทัพ พนักงานจัดส่งเสบียง
พวกอุคคราชบุตร พลอาสา ขุนพล พลกล้า พลสวมเกราะหนัง พวกบุตรทาส ช่าง
ทำขนม ช่างกัลบก พนักงานเครื่องสร้ง พวกพ่อครัว ช่างดอกไม้ ช่างย้อม ช่างหูก
ช่างจักสาน ช่างหม้อ นักคำนวณ พวกนักบคะแนน (นักการบัญชี) หรือผู้รู้ศิลป
ศาสตร์เป็นอันมากแม้อย่างอื่นใด ที่มีคติเหมือนอย่างนี้ คนเหล่านั้นย่อมอาศัยผล
แห่งศิลปศาสตร์ที่เห็นประจักษ์เลี้ยงชีพในปัจจุบัน ด้วยผลแห่งศิลปศาสตร์นั้นเขา
ย่อมบำรุงตน มารดาบิดา บุตรภริยา มิตรอำมาตย์ให้เป็นสุขอิมหน้าสำราญ
บำเพ็ญทักษิณาทานในสมณพราหมณ์ทั้งหลายอันมีผลอย่างสูง เป็นไปเพื่อให้ได้
อารมณ์ดี มีสุขเป็นผล ให้เกิดในสวรรค์ ฉันทใด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์อาจ
บัญญัติสัมมัญผลที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน เหมือนอย่างนั้นได้บ้างหรือไม่ ?”

“มหาบพิตร ทรงจำได้หรือไม่ว่า ปัญหาข้อนี้ มหาบพิตรได้ตรัสถามสมณ
พราหมณ์พวกอื่นแล้ว”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ จำได้อยู่ ปัญหาข้อนี้หม่อมฉันได้ถามสมณ
พราหมณ์พวกอื่นแล้ว”

“ดูก่อนมหาบพิตร สมณพราหมณ์เหล่านั้นพยากรณ์อย่างไร ถ้ามหาบพิตร
ไม่หนักพระทัย ก็ตรัสเถิด”

“ณ ที่ที่พระผู้มีพระภาคหรือท่านผู้เปรียบดังพระผู้มีพระภาค ประทับนั่งอยู่ หม่อมฉันไม่หนักใจ พระเจ้าข้า”

“ถ้าอย่างนั้น มหาบพิตรตรัสเถิด”

วาทะของศาสดาปุณณะกัสสป

[๙๔] (พระเจ้าแผ่นดินมคธพระนามว่าอชาตคัตถุเวเทหีบुตรตรัสแล้วว่า)

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สมัยหนึ่ง ณ กรุงราชคฤห์นี้ หม่อมฉันเข้าไปหาครู ปุณณะกัสสปถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับปุณณะกัสสป ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึก ถึงกันไปแล้วจึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วหม่อมฉันได้กล่าวคำนี้ กะปุณณะกัสสปว่า

“ท่านกัสสปผู้เจริญ ผู้รู้ศิลปศาสตร์เป็นอันมากเหล่านี้ คือ พลช้าง พลม้า พลรถ พลธนู พนักงานเชิญธง พนักงานจัดกระบวนทัพ พนักงานจัดส่งเสบียง พวก อุกคราชบุตร พลอาสา ขุนพล พลกล้า พลสวมเกราะหนัง พวกบุตรทาส ช่างทำ ขนม ช่างกลบก พนักงานเครื่องสรง พวกพ่อครัว ช่างดอกไม้ ช่างย้อม ช่างหูก ช่าง จักสาน ช่างหม้อ นักคำนวณ พวกนักบะแนน (นักการบัญชี) หรือผู้รู้ศิลปศาสตร์ เป็นอันมากแม้อย่างอื่นใด ที่มีคติเหมือนอย่างนี้ คนเหล่านั้นย่อมอาศัยผลแห่งศิลป ศาสตร์ที่เห็นประจักษ์เลี้ยงชีพในปัจจุบัน ด้วยผลแห่งศิลปศาสตร์นั้นเขาย่อมบำรุง ตน มารดาบิดา บุตรภริยา มิตรอำมาตย์ให้เป็นสุขอิมหันาสารามย์ บำเพ็ญทักษิณา ทานในสมณพราหมณ์ทั้งหลายอันมีผลอย่างสูง เป็นไปเพื่อให้ได้อารมณ์ดี มีสุขเป็น ผล ให้เกิดในสวรรค์ ฉันทใด ท่านกัสสปผู้เจริญ ท่านอาจบัญญัติสามัญผลที่เห็น ประจักษ์ในปัจจุบัน เหมือนอย่างนั้นได้บ้างหรือไม่ ?”

เมื่อหม่อมฉันกล่าวอย่างนี้ ครูปุณณะกัสสปได้กล่าวคำนี้กะหม่อมฉันว่า

“ดูก่อนมหาบพิตร เมื่อบุคคลทำเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำ ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เปียดเปียตนเอง ใช้ผู้อื่นให้เปียดเปียน ทำเขาให้เศร้าโศกเอง ใช้ผู้อื่นทำเขาให้เศร้า โศก ทำเขาให้ลำบากเอง ใช้ผู้อื่นทำเขาให้ลำบาก ดิ้นรนเอง ทำเขาให้ดิ้นรน ข่าสัตร ลักทรัพย์ ตัดที่ต่อ ปล้นไม่ให้เหลือ ทำโจรกรรมในเรือนหลังเดียว ชุ่มอยู่ที่ทาง เปลี่ยว ทำชู้ภริยาเขา พุดเท็จ ผู้ทำไม่ชื่อว่าทำบาป

“แม้หากผู้ใดจะใช้จักรซึ่งมีคมโดยรอบเหมือนมีดโกน ลังหารเหล่าสัตว์ในปฐุ
พีนี้ให้เป็นลาน เป็นกองมั่งสะอันเดียวกัน บาปที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุ ย่อมไม่มี
แก่เขา ไม่มีบาปมาถึงเขา

“แม้หากบุคคลจะไปยังฝั่งขวาแห่งแม่น้ำคงคา ซ่าเอง ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ตัดเอง
ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ผู้อื่นให้เบียดเบียน บาปที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุ
ย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบาปมาถึงเขา

“แม้หากบุคคลจะไปยังฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำคงคา ให้เอง ใช้ให้ผู้อื่นให้ บุกาเอง
ใช้ให้ผู้อื่นบุกา บุญที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบุญมาถึงเขา

“ด้วยการให้ทาน การทรมานอินทรีย์ การสำรวมศีล การกล่าวคำสัตย์ บุญ
ที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุ ย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบุญมาถึงเขา” ดังนี้

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อหม่อมฉันถามถึงสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ครู
ปุรณะกัสสปกลับตอบถึงการที่ทำแล้วไม่เป็นอันทำจะนี้

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันถามถึงสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ครู
ปุรณะกัสสปกลับตอบถึงการที่ทำแล้วไม่เป็นอันทำ เปรียบเหมือนเขาถามถึง
มะม่วง ตอบขุ่นส้มละลอม หรือเขาถามถึงขุ่นส้มละลอม ตอบมะม่วงจะนั้น

หม่อมฉันมีความดำริว่า “ไฉนคนอย่างเราจะพึงมุ่งรุกรานสมณะหรือ
พราหมณ์ผู้อยู่ในราชอาณาจักร” ดังนี้ แล้วไม่ยินดี ไม่คัดค้านภษิตของครู
ปุรณะกัสสป ไม่พอใจ แต่ก็มิได้เปล่งวาจาแสดงความไม่พอใจ ไม่เชื่อถือ ไม่ใส่ใจถึง
วาจานั้น ลุกจากที่นั่งหลีกไป

วาทะของศาสดามักขลิโคศาล

[๙๕] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สมัยหนึ่ง ณ กรุงราชคฤห์นี้ หม่อมฉันเข้าไปหา
ครูมักขลิโคศาลถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับมักขลิโคศาล ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้
ระลึกถึงกันไปแล้วจึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วหม่อมฉันได้กล่าวคำนี้กะ
มักขลิโคศาลว่า

“ท่านโคศาลผู้เจริญ ศิลปศาสตร์เป็นอันมากเหล่านี้ คือ พลช้าง ... คน
เหล่านั้นย่อมอาศัยผลแห่งศิลปศาสตร์ที่เห็นประจักษ์เลี้ยงชีพในปัจจุบัน ด้วยผล

แห่งศิลปศาสตร์นั้นเขาย่อมบำรุงตน มารดาบิดา บุตรภริยา มิตรอำมาตย์ให้เป็นสุข อิ่มหน่ำสำราญ บำเพ็ญทักษิณาทานในสมณพราหมณ์ทั้งหลายอันมีผลอย่างสูง เป็นไปเพื่อให้ได้อารมณ์ดี มีสุขเป็นผล ให้เกิดในสวรรค์ ฉันทใด ท่านโคศาลผู้เจริญ ท่านอาจบัญญัติสามัญผลที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน เหมือนอย่างนั้นได้บ้างหรือไม่ ?”

เมื่อหม่อมฉันกล่าวอย่างนี้ ครูมักขลิโคศาลได้กล่าวคำนี้กะหม่อมฉันว่า

“ดูก่อนมหาบพิตร ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย เพื่อความเศร้าหมองแห่งสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายย่อมเศร้าหมองหาสาเหตุมิได้ หาปัจจัยมิได้, ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย เพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายย่อมบริสุทธิ์หาสาเหตุมิได้ หาปัจจัยมิได้

“ไม่มีการกระทำของตนเอง ไม่มีการกระทำของผู้อื่น ไม่มีการกระทำของคน บุรุษ* ไม่มีกำลัง ไม่มีคามเพียร ไม่มีเรี่ยวแรงของบุรุษ ไม่มีความบากบั่นของบุรุษ

*คำว่า “**บุรุษ**” หมายถึงคน ไม่จำกัดว่าชายหรือหญิง

“สัตว์ทั้งปวง ปาณะทั้งปวง ภูตะทั้งปวง ชีวะทั้งปวง ล้วนไม่มีอำนาจ ไม่มีกำลัง ไม่มีคามเพียร แปรไปตามเคราะห์ดีเคราะห์ร้าย ตามความประจวบ ตามความเป็นเอง ย่อมเสวยสุขเสวยทุกข์ในอภิชาติทั้งหกเท่านั้น* ”

***อภิชาติ** คือ กำเนิดทั้งหก ๑. กำเนิดดำ ๒. กำเนิดเขียว ๓. กำเนิดแดง ๔. กำเนิดเหลือง ๕. กำเนิดขาว ๖. กำเนิดขาวจัด. อ.ป ๒๐๒ ฯ

“ดูก่อนมหาบพิตร กำเนิดที่เป็นประธานหนึ่งล้านสี่แสนหกพันหกร้อย, กรรมห้าร้อย, กรรมห้า, กรรมสาม, กรรมหนึ่ง, กรรมกึ่ง, ปฏิปทาหกสิบสอง, อันตรกัปหกสิบสอง, อภิชาติหก, ปุริสภูมิแปด, อาชีวกสี่พันเก้าร้อย, ปริพาชกสี่พันเก้าร้อย, นาควาสสี่พันเก้าร้อย, อินทรียสองพัน, นรกสามพัน, โรชธาตุสามสิบหก, สัตว์ญีครรรณ์เจ็ด, อสัตว์ญีครรรณ์เจ็ด, นิคัณฐีครรรณ์เจ็ด, เทวดาเจ็ด, มนุษย์เจ็ด, ปีศาจเจ็ด, สระเจ็ด, ปวภูฏะ (= ปมหรือก้อน) เจ็ด, ปวภูฏะเจ็ดร้อย, เหวใหญ่เจ็ด, เหวน้อยเจ็ดร้อย, มหาสุบินเจ็ด, สุบินเจ็ดร้อย, จุลมหากัปแปดล้าน เหล่านี้ ที่พาล และบัณฑิตเร่ร่อน ท่องเที่ยวไป แล้วจักทำที่สุดทุกข์ได้ ความสมหวังว่าเราจักอบรมกรรมที่ยังไม่อำนวยผลให้อำนวยผล หรือเราสัมผัสถูกต้องกรรมที่อำนวยผล แล้ว จักทำให้สุดสิ้นด้วยศีล ด้วยพรต ด้วยตบะ หรือด้วยพรหมจรรย์นี้ ไม่มีในที่นั้น

“สุขทุกข์ที่ทำให้มีที่สิ้นสุดได้ เหมือนดวงของให้หมดด้วยเท่านั้น ย่อมไม่มีในสังสารด้วยอาการอย่างนี้เลย ไม่มีความเสื่อมความเจริญ ไม่มีการเลื่อนขึ้นเลื่อนลง พาลและบัณฑิตเร่ร่อน ท่องเที่ยวไป จักทำที่สุดทุกข์ได้เอง เหมือนกลุ่มด้ายที่บุคคลขว้างไป ย่อมคลี่หมดไปเองฉะนั้น” ดังนี้

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อหม่อมฉันถามถึงสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ครุหมักขลิโคศาลกลับพยากรณ์ถึงความบริสุทธิ์ด้วยการเวียนว่ายฉะนี้

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันถามถึงสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ครุหมักขลิโคศาลกลับพยากรณ์ถึงความบริสุทธิ์ด้วยการเวียนว่าย เปรียบเหมือนเขาถามถึงมะม่วง ตอบขุ่นนวลล้มลอบ หรือเขาถามถึงขุ่นนวลล้มลอบ ตอบมะม่วงฉะนั้น

หม่อมฉันมีความดำริว่า “ไฉนคนอย่างเราจะพึงมุ่งรุกรานสมณะหรือพราหมณ์ผู้อยู่ในราชอาณาจักร” ดังนี้ แล้วไม่ยินดี ไม่คัดค้านภายิตของครุหมักขลิโคศาล ไม่พอใจ แต่ก็มีได้เปล่งวาจาแสดงความไม่พอใจ ไม่เชื่อถือ ไม่ใส่ใจถึงวาจาที่นั้น ลุกจากที่นั่งหลีกไป

วาทะของศาสดาอชิตะเกสกัมพล

[๙๖] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สมัยหนึ่ง ณ กรุงราชคฤห์นี้ หม่อมฉันเข้าไปหาครูอชิตะเกสกัมพลถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับอชิตะเกสกัมพล ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้วจึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วหม่อมฉันได้กล่าวคำนี้กะอชิตะเกสกัมพลว่า

“ท่านอชิตะผู้เจริญ ศิลปศาสตร์เป็นอันมากเหล่านี้ คือ พลช้าง ... คนเหล่านั้นย่อมอาศัยผลแห่งศิลปศาสตร์ที่เห็นประจักษ์เลี้ยงชีพในปัจจุบัน ด้วยผลแห่งศิลปศาสตร์นั้นเขาย่อมบำรุงตน มารดาบิดา บุตรภริยา มิตรอำมาตย์ให้เป็นสุข อิ่มหน่ำสำราญ บำเพ็ญทักษิณาทานในสมณพราหมณ์ทั้งหลายอันมีผลอย่างสูง เป็นไปเพื่อให้ได้อารมณ์ดี มีสุขเป็นผล ให้เกิดในสวรรค์ ฉันทใด ท่านอชิตะผู้เจริญ ท่านอาจบัญญัติสามัญผลที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน เหมือนอย่างนั้นได้บ้างหรือไม่ ?”

เมื่อหม่อมฉันกล่าวอย่างนี้ ครูอชิตะเกสกัมพลได้กล่าวคำนี้กะหม่อมฉันว่า

“ดูก่อนมhabพิตร ทานไม่มีผล การบูชาไม่มีผล การเซ่นสรวงไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำความชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาบิดาไม่มี สัตว์ผู้เกิด ผุดขึ้น (โอบปาติกะ) ไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินชอบ ปฏิบัติชอบ ซึ่งกระทำโลกนี้ และโลกหน้าให้แจ่มด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ่ม ไม่มีในโลก

“คนเรานี้เป็นแต่ประมุขมหาภูตทั้งสิ้น เมื่อทำกาลกิริยา ชาติดินไปตามธาตุ ดิน ธาตุน้ำไปตามธาตุน้ำ ธาตุไฟไปตามธาตุไฟ ธาตุลมไปตามธาตุลม อินทรีย์ทั้งหลายย่อมเลื่อนลอยไปในอากาศ คนทั้งหลายมีเตียงเป็นที่ ๕ จะห้ามเขาไป ร่างกายปรากฏอยู่แค่ป่าช้า กลายเป็นกระดูกมีสีดำสนิทพิราบ

“การเซ่นสรวงมีเท่าเป็นที่สุด ทานนี้คนเขลาบัญญัติไว้ คำของคนบางพวก พูดว่า ‘มีผลๆ’ ล้วนเป็นคำเปล่า คำเท็จ คำเพ้อ

“เพราะกายสลาย ทั้งพาลทั้งบัณฑิตย่อมขาดสูญพินาศสิ้น เบื้องหน้าแต่ตายย่อมไม่เกิด” ดังนี้

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อหม่อมฉันถามถึงสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ครุชิตะ เกสก์มพลกลับตอบถึงความขาดสูญดังนี้

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันถามถึงสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ครุชิตะ เกสก์มพลกลับตอบถึงความขาดสูญ เปรียบเหมือนเขาถามถึงมะม่วง ตอบขุ่นน ลำมะลอก หรือเขาถามถึงขุ่นนลำมะลอก ตอบมะม่วงฉะนั้น

หม่อมฉันมีความดำริว่า “โฉนคนอย่างเราจะพึงมุ่งรุกรานสมณะหรือพราหมณ์ผู้อยู่ในราชอาณาจักร” ดังนี้ แล้วไม่ยินดี ไม่คัดค้านภายิตของครุชิตะ เกสก์มพล ไม่พอใจ แต่ก็ได้เปล่งวาจาแสดงความไม่พอใจ ไม่เชื่อถือ ไม่ใส่ใจถึงวาจานั้น ลุกจากที่นั่งหลีกไป

วาทะของศาสดาปุณะกัจจายนะ

[๙๗] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สมัยหนึ่ง ณ กรุงราชคฤห์นี้ หม่อมฉันเข้าไปหาครุชิตะกัจจายนะถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับปุณะกัจจายนะ ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้วจึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วหม่อมฉันได้กล่าวคำนี้กะปุณะกัจจายนะว่า

“ท่านกัจจายนะผู้เจริญ ศิลปศาสตร์เป็นอันมากเหล่านี้ คือ พลช้าง ... คนเหล่านี้ย่อมอาศัยผลแห่งศิลปศาสตร์ที่เห็นประจักษ์เลี้ยงชีพในปัจจุบัน ด้วยผลแห่งศิลปศาสตร์นั้นเขาย่อมบำรุงตน มารดาบิดา บุตรภริยา มิตรอำมาตย์ให้เป็นสุข อิ่มหน่ำสำราญ บำเพ็ญทักษิณาทานในสมณพราหมณ์ทั้งหลายอันมีผลอย่างสูง เป็นไปเพื่อให้ได้อารมณ์ดี มีสุขเป็นผล ให้เกิดในสวรรค์ ฉันทใด ท่านกัจจายนะผู้เจริญ ท่านอาจบัญญัติสามัญผลที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน เหมือนอย่างนั้นได้บ้างหรือไม่?”

เมื่อหม่อมฉันกล่าวอย่างนี้ ครูปุทธะกัจจายนะได้กล่าวคำนี้กะหม่อมฉันว่า

“ดูก่อนมหาบพิตร สภาวะ ๗ กองเหล่านี้ ไม่มีใครทำ ไม่มีแบบอย่างอันใครทำ ไม่มีใครนิรमित ไม่มีใครให้นิรमित เป็นสภาพยั่งยืน ตั้งอยู่มั่นคงยออดภูเขาดังอยู่ มั่นคงเสถียรเหนียว สภาวะ ๗ กองเหล่านี้ไม่หวั่นไหว ไม่แปรปรวน ไม่เบียดเบียนกันและกัน ไม่อาจให้เกิดสุขหรือทุกข์ หรือทั้งสุขและทุกข์แก่กันและกัน

“สภาวะ ๗ กอง เป็นไฉน ?

“คือ กองดิน กองน้ำ กองไฟ กองลม สุข ทุกข์ ชีวะเป็นที่ ๗

“สภาวะ ๗ กองเหล่านี้ ไม่มีใครทำ ไม่มีแบบอย่างอันใครทำ ไม่มีใครนิรमित ไม่มีใครให้นิรमित เป็นสภาพยั่งยืน ตั้งอยู่มั่นคงยออดภูเขาดังอยู่ มั่นคงเสถียรเหนียว สภาวะ ๗ กองเหล่านี้ไม่หวั่นไหว ไม่แปรปรวน ไม่เบียดเบียนกันและกัน ไม่อาจให้เกิดสุขหรือทุกข์ หรือทั้งสุขและทุกข์แก่กันและกัน

“ผู้ฆ่าเองก็ดี ผู้ใช้ให้ฆ่าก็ดี ผู้ได้ยินก็ดี ผู้กล่าวให้ได้ยินก็ดี ผู้เข้าใจความก็ดี ผู้ทำให้เข้าใจความก็ดี ไม่มีในสภาวะ ๗ กองนั้น เพราะว่าบุคคลจะเอาศาสตราอย่างคมตัดศีรษะกัน ไม่ชื่อว่าใครๆ ปลงชีวิตใครๆ เป็นแต่ศาสตราสอดไปตามช่องแห่งสภาวะ ๗ กองเท่านั้น” ดังนี้

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อหม่อมฉันถามถึงสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ครูปุทธะกัจจายนะกลับเอาเรื่องอื่นมาพยากรณ์

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันถามถึงสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ครูปุทธะกัจจายนะกลับเอาเรื่องอื่นมาพยากรณ์ เปรียบเหมือนเขาถามถึงมะม่วง ตอบขุ่นลำมะลอ หรือเขาถามถึงขุ่นลำมะลอ ตอบมะม่วงฉะนั้น

หม่อมฉันมีความดำริว่า “ไฉนคนอย่างเราจะพึงมุ่งรุกรานสมณะหรือพราหมณ์ผู้อยู่ในราชอาณาจักร” ดังนี้ แล้วไม่ยินดี ไม่คัดค้านภายิตของครูปุทธะกัจจายนะ

ไม่พอใจ แต่ก็มิได้เปล่งวาจาแสดงความไม่พอใจ ไม่เชื่อถือ ไม่ใส่ใจถึงวาจานั้น ลุก
จากที่นั่งหลีกไป

วาทะของศาสนิกชนธรรมาฎบุตร

[๙๘] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สมัยหนึ่ง ณ กรุงราชคฤห์นี้ หม่อมฉันเข้าไปหา
ครุณิศรณธรรมาฎบุตรถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับนิครนถ์ธรรมาฎบุตร ครั้นผ่านการปราศรัย
พอให้ระลึกถึงกันไปแล้วจึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วหม่อมฉันได้กล่าวคำ
นี้แก่นิครนถ์ธรรมาฎบุตรว่า

“ท่านอัคคิเวสณะผู้เจริญ ศิลปศาสตร์เป็นอันมากเหล่านี้ คือ พลช้าง ... คน
เหล่านี้ย่อมอาศัยผลแห่งศิลปศาสตร์ที่เห็นประจักษ์เลี้ยงชีพในปัจจุบัน ด้วยผล
แห่งศิลปศาสตร์นั้นเขาย่อมบำรุงตน มารดาบิดา บุตรภริยา มิตรอำมาตย์ให้เป็นสุข
อิมหน้าสำราญ บำเพ็ญทักษิณาทานในสมณพราหมณ์ทั้งหลายอันมีผลอย่างสูง
เป็นไปเพื่อให้ได้อารมณ์ดี มีสุขเป็นผล ให้เกิดในสวรรค์ ฉันใด ท่านอัคคิเวสณะผู้
เจริญ ท่านอาจบัญญัติสามัญผลที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน เหมือนอย่างนั้นได้บ้าง
หรือไม่?”

เมื่อหม่อมฉันกล่าวอย่างนี้ ครุณิศรณธรรมาฎบุตรได้กล่าวคำนี้กะหม่อมฉันว่า

“ดูก่อนมหาบพิตร นิครนถ์ในโลกนี้เป็นผู้สังวรแล้วด้วยสังวร ๔ ประการ

“นิครนถ์เป็นผู้สังวรแล้วด้วยสังวร ๔ ประการ เป็นไหน?

“ดูก่อนมหาบพิตร นิครนถ์ในโลกนี้เป็นผู้ห้ามน้ำทั้งปวง ๑ เป็นผู้
ประกอบด้วยน้ำทั้งปวง ๑ เป็นผู้กำจัดด้วยน้ำทั้งปวง ๑ เป็นผู้ประพรมด้วยน้ำทั้ง
ปวง ๑ นิครนถ์เป็นผู้สังวรแล้วด้วยสังวร ๔ ประการ อย่างนี้แล

“มหาบพิตร เพราะเหตุที่นิครนถ์เป็นผู้สังวรแล้วด้วยสังวร ๔ ประการอย่าง
นี้ บัณฑิตจึงเรียกว่า เป็นผู้มิตนถึงที่สุดแล้ว มิตนสำรวจแล้ว มิตนตั้งมั่นแล้ว” ดังนี้
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อหม่อมฉันถามถึงสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ครุณิศรณธรรมา
ฎบุตรกลับตอบถึงสังวร ๔ ประการ ฉะนี้

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันถามถึงสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ครุณิศรณธรรมา
ฎบุตรกลับตอบถึงสังวร ๔ ประการ เปรียบเหมือนเขาถามถึงมะม่วง ตอบขนุน

ล้ามะลอ หรือเขาถามถึงขนุนล้ามะลอ ตอบมะม่วงฉะนั้น

หม่อมฉันมีความดำริว่า “ใครคนอย่างไรเราจะพึงมุ่งรุกรานสมณะหรือพราหมณ์ผู้อยู่ในราชอาณาจักร” ดังนี้ แล้วไมยินดี ไม่คัดค้านภิชิตของครุฑนิครนถ์นาฏบุตร ไม่พอใจ แต่ก็มีได้เปล่งวาจาแสดงความไม่พอใจ ไม่เชื่อถือ ไม่ใส่ใจถึงวาจานั้น ลุกจากที่นั่งหลีกไป

วาทะของศาสดาสัยชัยเวลัญฐบุตร

[๙๙] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สมัยหนึ่ง ณ กรุงราชคฤห์นี้ หม่อมฉันเข้าไปหาครุฑสัยชัยเวลัญฐบุตรถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับสัยชัยเวลัญฐบุตร ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้วจึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วหม่อมฉันได้กล่าวคำนี้กะสัยชัยเวลัญฐบุตรว่า

“ท่านสัยชัยผู้เจริญ ศิลปศาสตร์เป็นอันมากเหล่านี้ คือ พลช้าง ... คนเหล่านี้ย่อมอาศัยผลแห่งศิลปศาสตร์ที่เห็นประจักษ์เลี้ยงชีพในปัจจุบัน ด้วยผลแห่งศิลปศาสตร์นั้นเขาซ่อมบำรุงตน มารดาบิดา บุตรภริยา มิตรอำมาตย์ให้เป็นสุข อิ่มหน่ำสำราญ บำเพ็ญทักษิณาทานในสมณพราหมณ์ทั้งหลายอันมีผลอย่างสูง เป็นไปเพื่อให้ได้อารมณ์ดี มีสุขเป็นผล ให้เกิดในสวรรค์ ฉันใด ท่านสัยชัยผู้เจริญ ท่านอาจบัญญัติสามัญผลที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน เหมือนอย่างนั้นได้บ้างหรือไม่?”

เมื่อหม่อมฉันกล่าวอย่างนี้ ครุฑสัยชัยเวลัญฐบุตรได้กล่าวคำนี้กะหม่อมฉันว่า

“ถ้ามหาบพิตรตรัสถามอาตมภาพว่า โลกหน้ามีอยู่หรือ ถ้าอาตมภาพมีความเห็นว่ามี ก็พึงทูลตอบว่ามี ความเห็นอาตมภาพว่าอย่างนี้ก็มีใช่ อย่างนั้นก็มิใช่ ใช่อื่นก็มิใช่ มิใช่ก็มิใช่ มิใช่ไม่ใช่มิใช่

“ถ้ามหาบพิตรตรัสถามอาตมภาพว่า โลกหน้าไม่มีหรือ ถ้าอาตมภาพมีความเห็นว่ามี ก็พึงทูลตอบว่าไม่มี ...

“ถ้ามหาบพิตรตรัสถามว่า โลกหน้ามีด้วย ไม่มีด้วยหรือ ถ้าอาตมภาพมีความเห็นว่ามีด้วย ไม่มีด้วย ก็พึงทูลตอบว่ามีด้วย ไม่มีด้วย ...

“ถ้ามหาบพิตรตรัสถามว่า โลกหน้ามีก็มิใช่ ไม่มีก็มิใช่หรือ ถ้าอาตมภาพมี

ความเห็นว่ามีก็มิใช่ ไม่มีก็มิใช่ ก็จะมีทั้งพูดตอบว่ามีก็มิใช่ ไม่มีก็มิใช่ ...

“อาตมภาพมีความเห็นว่า อย่างนี้ก็มีใช่ อย่างนั้นก็มิใช่ อย่างอื่นก็มีใช่ ไม่ใช่ก็มิใช่ มิใช่ไม่ใช่ก็มิใช่” ดังนี้

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อหม่อมฉันถามถึงสัมมัญผลที่เห็นประจักษ์ ครุสณชัชเวลัญญบุตรกลับตอบส่ายไป ฉะนี้

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันถามถึงสัมมัญผลที่เห็นประจักษ์ ครุสณชัชเวลัญญบุตรกลับตอบส่ายไป เปรียบเหมือนเขาถามถึงมะม่วง ตอบขุ่นนวลล้มล่อหรือเขาถามถึงขุ่นนวลล้มล่อ ตอบมะม่วงฉะนั้น

หม่อมฉันมีความดำริว่า “โฉนคนอย่างเราจะพึงมุ่งรุกรานสมณะหรือพราหมณ์ผู้อยู่ในราชอาณาจักร” ดังนี้ แล้วไม่ยินดี ไม่ตัดค่านภษิตของครุสณชัชเวลัญญบุตร ไม่พอใจ แต่ก็มิได้เปล่งวาจาแสดงความไม่พอใจ ไม่เชื่อถือ ไม่ใส่ใจถึงวาจานั้น ลุกจากที่นั่งหลีกไป

สันติวิถีกรรมสัมมัญญผลพจณา

[๑๐๐] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันขอทูลถามพระผู้มีพระภาคบ้างว่า ผู้รู้ศิลปศาสตร์เป็นอันมากเหล่านี้ คือ พลช้าง พลม้า พลรถ พลธนู พนักงานเชิฐ ธง พนักงานจัดกระบวนทัพ พนักงานจัดส่งเสบียง พวกอุคคราชบุตร พลอาสา ขุนพล พลกล้า พลสวมเกราะหนัง พวกบุตรทาส ช่างทำขนม ช่างกัลบก พนักงานเครื่องสรอง พวกพ่อครัว ช่างดอกไม้ ช่างย้อม ช่างหูก ช่างจักสาน ช่างหม้อ นักคำนวณ พวกนักบะแนน (นักการบัญชี) หรือผู้รู้ศิลปศาสตร์เป็นอันมากแม้ อย่างอื่นใด ที่มีคติเหมือนอย่างนี้

คนเหล่านั้นย่อมอาศัยผลแห่งศิลปศาสตร์ที่เห็นประจักษ์เลี้ยงชีพในปัจจุบัน ด้วยผลแห่งศิลปศาสตร์นั้นเขาย่อมบำรุงตน มารดาบิดา บุตรภริยา มิตรอำมาตย์ ให้เป็นสุขอิมหนาสำราญ บำเพ็ญทักษิณาทานในสมณพราหมณ์ทั้งหลายอันมีผลอย่างสูง เป็นไปเพื่อให้ได้อารมณดี มีสุขเป็นผล ให้เกิดในสวรรค์ ฉนั้นใด พระองค์อาจบัญญัติสัมมัญผลที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน เหมือนอย่างนั้นได้บ้างหรือไม่ พระเจ้าข้า?”

“อาจอยู่ มหาบพิตร แต่ในข้อนี้ อาตมภาพจะขอย้อนถามมหาบพิตรก่อน
โปรดตรัสตอบตามที่พอพระทัย

“มหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไหน สมมติว่า มหาบพิตรพึงมี
บุรุษผู้เป็นทาสกรรมกรมีปกติตื่นก่อน นอนทีหลัง คอยฟังพระบัญชาว่าจะโปรดให้
ทำอะไร ประพฤติถูกพระทัย กราบทูลไพละระ คอยเฝ้าสังเกตพระพักตร์

“เขาจะมีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า ‘คติของบุญ วิบากของบุญ น่าอัศจรรย์นัก
ไม่เคยมีมา ความจริงพระเจ้าแผ่นดินมคธพระนามว่าอชาตศัตรูเวทเทหิบุตรพระองค์
นี้เป็นมนุษย์ แม้เราก็เป็นมนุษย์ แต่พระองค์ท่านทรงเอิบอิมพริ้งพร้อมบำเรออยู่
ด้วยเบญจกามคุณดุจเทพเจ้า ส่วนเราสิเป็นทาสรับใช้ของพระองค์ท่าน ต้องตื่น
ก่อนนอนทีหลัง ต้องคอยฟังพระบัญชาว่าจะโปรดให้ทำอะไร ต้องประพฤติกฎ
พระทัย ต้องกราบทูลไพละระ ต้องคอยเฝ้าสังเกตพระพักตร์ เราพึงทำบุญ จะได้
เป็นเหมือนพระองค์ท่าน ถ้ากระไร เราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์
ออกบวชเป็นบรรพชิต’

“สมัยต่อมา เขาปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ออกบวชเป็น
บรรพชิต เมื่อบวชแล้ว เป็นผู้สำรวมกาย สำรวมวาจา สำรวมใจอยู่ สันโดษด้วย
ความมีเพียงอาหารและผ้าปิดกายเป็นอย่างยิ่ง ยินดียิ่งในความสงบ

“ถ้าพวกราชบุรุษพึงกราบทูลถึงพฤติการณ์ของเขาอย่างนี้ว่า ‘ขอเดชะ ขอ
พระองค์พึงทรงทราบเถิด บุรุษผู้เป็นทาสกรรมกรของพระองค์ ผู้ตื่นก่อนนอนที
หลัง คอยฟังพระบัญชาว่าจะโปรดให้ทำอะไร ประพฤติถูกพระทัย กราบทูลไพละระ
คอยเฝ้าสังเกตพระพักตร์อยู่นั้น เขาปลงผมและหนวดนุ่งผ้ากาสาวพัสตร์ ออกบวช
เป็นบรรพชิต เมื่อบวชแล้ว เป็นผู้สำรวมกาย สำรวมวาจา สำรวมใจอยู่ สันโดษ
ด้วยความมีเพียงอาหารและผ้าปิดกายเป็นอย่างยิ่ง ยินดียิ่งในความสงบ’

“มหาบพิตรจะพึงตรัสอย่างนี้เทียวหรือว่า ‘เฮ้ย คนนั้น จงมาหาข้า จงมา
เป็นทาสและกรรมกรของข้า จงตื่นก่อนนอนทีหลัง จงคอยฟังบัญชาว่าจะให้ทำ
อะไร ประพฤติให้ถูกใจ พุดไพละระ คอยเฝ้าสังเกตดูหน้าอีกตามเดิม’ ”

พระเจ้าอชาตศัตรูทูลว่า

“จะเป็นเช่นนั้นไม่ได้เลย พระเจ้าข้า อันที่จริงหม่อมฉันเสียอีกควรจะให้เขา
ควรจะลูกรับเขา ควรจะเชื่อเชิญเขาให้หนึ่ง ควรจะบำรุงเขาด้วยจิวร ปิณฑบาต
เสนาสนะ และศิลาณปัจจัยเภสัชบริขาร ควรจะจัดการรักษาป้องกันคุ้มครองเขา

อย่างเป็นธรรม”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

“มหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน ถ้าเมื่อเป็นเช่นนั้น สามัญผลที่เห็นประจักษ์จะมีหรือไม่ ?”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อเป็นเช่นนั้น สามัญผลที่เห็นประจักษ์มีอยู่อย่างแน่แท้”

“ดูก่อนมหาบพิตร นี้แลสามัญผลที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ซึ่งอาตมภาพบัญญัติถวายมหาบพิตรเป็นข้อแรก”

สันติปฏิริกสามัญญผลเทศนา

[๑๐๑] พระเจ้าอชาตศัตรูทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์อาจบัญญัติสามัญผลที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบันแม้ข้ออื่นให้เหมือนอย่างนั้นได้หรือไม่ ?”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

“อาจอยู่ มหาบพิตร แต่ในข้อนี้ อาตมภาพจะขอย้อนถามมหาบพิตรก่อนโปรดตรัสตอบตามที่พอพระทัย

“มหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน สมมติว่ามหาบพิตรพึงมีบุรุษเป็นชาวนา เป็นคหบดี ซึ่งเสียค่าอากรเพิ่มพูนพระราชทรัพย์อยู่คนหนึ่ง

“เขาจะมีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า ‘คติของบุญ วิบากของบุญ นำอัครจรรยัณิกไม่เคยมีมา ความจริงพระเจ้าแผ่นดินมคธพระนามว่าอชาตศัตรูเวทหีบุดรพระองค์นี้เป็นมนุษย์ แม้เราก็เป็นมนุษย์ แต่พระองค์ท่านทรงเอิบอิมพริ้งพร้อมบำเรออยู่ด้วยเบญจกามคุณดุจเทพเจ้า ส่วนเราสิเป็นชาวนา เป็นคหบดี ต้องเสียค่าอากรเพิ่มพูนพระราชทรัพย์ เราพึงทำบุญ จะได้เป็นเหมือนพระองค์ท่าน ถ้ากระไร เราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ออกบวชเป็นบรรพชิต’

“สมัยต่อมา เขาเขาละกองโกศสมบัติน้อยใหญ่ ละเครื่องญาติน้อยใหญ่ ปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ออกบวชเป็นบรรพชิต เมื่อบวชแล้ว เป็นผู้สำรวมกาย สำรวมวาจา สำรวมใจอยู่ สันโดษด้วยความมีเพียงอาหารและผ้าปิด

กายเป็นอย่างยิ่ง ยินดียิ่งในความสด

“ถ้าพวกราชบุรุษฟังกราบทูลถึงพฤติการณ์ของเขอย่างนี้ว่า ‘ขอเดชะ ขอพระองค์พึงทรงทราบเถิด บุรุษผู้เป็นชาวนา เป็นคฤหบดี ซึ่งเสียค่าอากรเพิ่มพูนพระราชทรัพย์ของพระองค์อยู่นั้น เขาปลงผมและหนวดนุ่งผ้ากาสาหวัด ออกจากบวชเป็นบรรพชิต เมื่อบวชแล้ว เป็นผู้สำรวมกาย สำรวมวาจา สำรวมใจอยู่ สันโดษด้วยความมีเพียงอาหารและผ้าปิดกายเป็นอย่างยิ่ง ยินดียิ่งในความสด’

“มหาบพิตรจะพึงตรัสอย่างนี้เทียวหรือว่า ‘เฮ้ย เจ้าคนนั้นจงมาหาข้า จงเป็นชาวนา เป็นคฤหบดีเสียค่าอากรเพิ่มพูนทรัพย์ตามเดิม’ ”

พระเจ้าอชาตศัตรูทูลว่า

“จะเป็นเช่นนั้นไม่ได้เลย พระเจ้าข้า อันที่จริงหม่อมฉันเสียอีกควรจะให้เขาควรจะได้รับเขา ควรจะเชื่อเชิญเขาให้นั่ง ควรจะบำรุงเขาด้วยจีวร ปิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร ควรจะจัดการรักษาป้องกันคุ้มครองเขาอย่างเป็นธรรม”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

“มหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไหน ถ้าเมื่อเป็นเช่นนั้น สามัญผลที่เห็นประจักษ์จะมีหรือไม่ ?”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อเป็นเช่นนั้น สามัญผลที่เห็นประจักษ์มีอยู่อย่างแน่แท้”

“ดูก่อนมหาบพิตร นี้แลสามัญผลที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ซึ่งอาตมภาพบัญญัติถวายมหาบพิตรเป็นข้อที่สอง”

[๑๐๒] พระเจ้าอชาตศัตรูทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์อาจบัญญัติสามัญผลที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบันแม้ข้ออื่น ทั้งดียิ่งกว่า ทั้งประณีตกว่าสามัญผลที่เห็นประจักษ์เหล่านี้ได้หรือไม่ ?”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

“อาจอยู่ มหาบพิตร ถ้าอย่างนั้น มหาบพิตรจงคอยสดับ จงตั้งพระทัยให้ดี อาตมภาพจักแสดง”

ครั้นพระเจ้าแผ่นดินมคธพระนามว่าอชาตศัตรูเวเทหิบุตร ทูลสนองพระพุทพจน์แล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสพระพุทพจน์นี้ว่า

“ดูก่อนมหาบพิตร พระตถาคตเสด็จอุบัติในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้
เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถี
ฝึกบุรุษที่ควรฝึกไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้
เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม

“พระตถาคตพระองค์นั้น ทรงทำโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหม
โลก ให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เองแล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์พร้อม
ทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งาม
ในท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ
บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง

“คฤหบดี บุตรคฤหบดี หรือผู้เกิดเฉพาะในตระกูลใดตระกูลหนึ่งย่อมพึง
ธรรมนั้น ครั้นพึงแล้วได้ศรัทธาในพระตถาคต เมื่อได้ศรัทธาแล้วย่อมเห็นตระหนัก
ว่า ‘ฆราวาสคับแคบ เป็นทางมาแห่งธุลี บรรพชาเป็นทางปลอดโปร่ง การที่บุคคล
ผู้ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์ให้บริสุทธิโดยส่วนเดียวดุจสังข์ขัด
ไม่ใช่ทำได้ง่าย ถ้ากระไร เราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ออกบวช
เป็นบรรพชิต’

“สมัยต่อมา เขาละกองโกศสมบัติน้อยใหญ่ ละเครื่องญาติิน้อยใหญ่ ปลงผม
และหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ออกบวชเป็นบรรพชิต เมื่อบวชแล้ว สำรวมระวัง
ในพระปาติโมกข์อยู่ ถึงพร้อมด้วยมรยาทและโคจร มีปรกติเห็นภัยในโทษเพียง
เล็กน้อย สมทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ประกอบด้วยกายกรรม วาจกรรมที่
เป็นกุศล มีอาชีพรักษา ถึงพร้อมด้วยศีล คຸ່ມครองทวารในอินทริย์ทั้งหลาย
ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นผู้สันโดษ

จุลศีล

[๑๐๓] “ดูก่อนมหาบพิตร อย่างไรก็ตามก็ขุจจึงเชื่อว่าเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล

๑. ภิคุษุในธรรมวินัยนี้ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑะ
วางศาดตรา มีความละอาย มีความเอ็นดู มีความกรุณา หวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้ง
ปวงอยู่ ข้อนี้เป็นศีลของเธอประการหนึ่ง

๒. เธอละการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ รับแต่ของที่เขาให้ ต้องการแต่ของที่เขาให้ ไม่ประพฤติตนเป็นขโมย เป็นผู้สะอาดอยู่ แม้ข้อนี้ก็เป็นศีลของเธอประการหนึ่ง

๓. เธอละกรรมเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ ประพฤติห่างไกล เว้นขาดจากเมถุนอันเป็นกิจของชาวบ้าน แม้ข้อนี้ก็เป็นศีลของเธอประการหนึ่ง

๔. เธอละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ พูดแต่คำจริง ดำรงคำสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลักฐาน ควรเชื่อได้ ไม่พูดลวงโลก แม้ข้อนี้ก็เป็นศีลของเธอประการหนึ่ง

๕. เธอละคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำส่อเสียด ฟังจากข้างนี้แล้วไม่ไปบอกข้างโน้น เพื่อให้คนหมู่นี้แตกร้างกัน หรือฟังจากข้างโน้นแล้วไม่มาบอกข้างนี้ เพื่อให้คนหมู่นี้แตกร้างกัน สมานคนที่แตกร้างกันแล้วบ้าง ส่งเสริมคนที่พร้อมเพรียงกันแล้วบ้าง ชอบคนผู้พร้อมเพรียงกัน เพลิดเพลินในคนผู้พร้อมเพรียงกัน กล่าวแต่คำที่ทำให้คนพร้อมเพรียงกัน แม้ข้อนี้ก็เป็นศีลของเธอประการหนึ่ง

๖. เธอละคำหยาบ เว้นขาดจากคำหยาบ กล่าวแต่คำที่ไม่มีโทษ เพราะหุชวนให้รักจับใจ เป็นของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่ พอใจ แม้ข้อนี้ก็เป็นศีลของเธอประการหนึ่ง

๗. เธอละคำเพ้อเจ้อ เว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ พูดถูกกาล พูดแต่คำที่เป็นจริง พูดอิงอรรถ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย พูดแต่คำมีหลักฐาน มีที่อ้าง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ โดยกาลอันควร แม้ข้อนี้เป็นศีลของเธอประการหนึ่ง

๘. เธอเว้นจากการพรากพิชคามและภุตคาม

๙. เธอฉันหนเดียว เว้นการฉันในราตรี งดจากการฉันในเวลาวิกาล

๑๐. เธอเว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล

๑๑. เธอเว้นขาดจากการตัดทรงประดับ และตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ของหอมและเครื่องประเทืองผิว อันเป็นฐานแห่งการแต่งตัว

๑๒. เธอเว้นขาดจากการนั่งนอนบนที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่

๑๓. เธอเว้นขาดจากการรับทองและเงิน

๑๔. เธอเว้นขาดจากการรับธัญญาหารดิบ

๑๕. เหว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ
๑๖. เหว้นขาดจากการรับสตรีและกุมารี
๑๗. เหว้นขาดจากการรับทาสีและทาส (คนใช้หญิงและชาย)
๑๘. เหว้นขาดจากการรับแพะและแกะ
๑๙. เหว้นขาดจากการรับไก่และสุกร
๒๐. เหว้นขาดจากการรับช้าง โค ม้า และลา
๒๑. เหว้นขาดจากการรับไร่นาและที่ดิน
๒๒. เหว้นขาดจากการประกอบพิธีกรรมและการรับใช้
๒๓. เหว้นขาดจากการซื้อการขาย
๒๔. เหว้นขาดจากการโกงด้วยตาชั่ง การโกงด้วยของปลอม และการโกงด้วยเครื่องตวงวัด
๒๕. เหว้นขาดจากการรับสินบน การล่อลวง และการตลบตะแลง
๒๖. เหว้นขาดจากการตัด การฆ่า การจองจำ การตีชิง การปล้น และกรรโชก
- แม้ข้อนี้ก็เป็นที่ลของเธอประการหนึ่ง
- จบจุลศีล

มัชฌิมศีล

[๑๐๔] ๑. ภิกษุเหვნขาดจากการพรากพืชตามและฤดูตาม เช่นอย่างทีสมณพราหมณ์ผู้เจริญบางจำพวกฉันโภชนะที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังประกอบการพรากพืชตามและฤดูตามเห็นปานนี้ คือ พืชเกิดแต่เง่า พืชเกิดแต่ลำต้น พืชเกิดแต่ผล พืชเกิดแต่ยอด พืชเกิดแต่เมล็ดเป็นที่ครบห้า

แม้ข้อนี้ก็เป็นที่ลของเธอประการหนึ่ง

[๑๐๕] ๒. ภิกษุเหვნขาดจากการบริโภคของทีทำการสะสมไว้ เช่นอย่างทีสมณพราหมณ์ผู้เจริญบางจำพวกฉันโภชนะที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังประกอบการบริโภคของทีทำการสะสมไว้เห็นปานนี้ คือ สะสมข้าว สะสมน้ำ สะสมผ้า สะสมยาน สะสมที่นอน สะสมเครื่องประเทืองผิว สะสมของหอม สะสมอามิส

แม้ข้อนี้ก็เป็นที่ลึกลับของเธอสักประการหนึ่ง

[๑๐๖] ๓. ภิกษุเวฬุชาตจากการดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล เช่นอย่าง ที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางจำพวกฉันโภชนะที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังชวนชวายุ ดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศลเห็นปานนี้คือ การพ้อน การขับร้อง การประโคม มหรสพ มีการรำเป็นต้น การเล่นนิยาย การเล่นปรบมือ การเล่นปลุกผี การเล่นตี กลอง ฉากภาพบ้านเมืองที่สวยงาม การเล่นของคนจัณฑาล การเล่นไม้สูง การ เล่นหน้าศพ ชนช้าง ชนม้า ชนกระบือ ชนโค ชนแพะ ชนแกะ ชนไก่ ดินกกระทา รำ กระบี่กระบอง มวยชก มวยปล้ำ การรบ การตรวจพล การจัดกระบวนทัพ กองทัพ

แม้ข้อนี้ก็เป็นที่ลึกลับของเธอสักประการหนึ่ง

[๑๐๗] ๔. ภิกษุเวฬุชาตจากการชวนชวายุเล่นการพนันอันเป็นที่ตั้งแห่ง ความประมาท เช่นอย่าง ที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางจำพวกฉันโภชนะที่เขาให้ด้วย ศรัทธาแล้วยังชวนชวายุเล่นการพนันอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทเห็นปานนี้ คือ เล่นหมากกรุกแถวละแปดตา แถวละสิบตา เล่นหมากเก็บ เล่นดวด เล่นหมากใหญ่ เล่นโยนบ่วง เล่นไม้หึ่ง เล่นกำทาย เล่นสะกา เล่นเป่าใบไม้ เล่นไถน้อยๆ เล่นหกคะ เมน เล่นกั้งหัน เล่นตวงทราย เล่นรถน้อยๆ เล่นธนูน้อยๆ เล่นเขียนทายกัน เล่น ทายใจ เล่นเสียนคนพิการ

แม้ข้อนี้ก็เป็นที่ลึกลับของเธอสักประการหนึ่ง

[๑๐๘] ๕. ภิกษุเวฬุชาตจากการนั่งนอนบนที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่ เช่นอย่าง ที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางจำพวกฉันโภชนะที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังนั่งนอนบน ที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่เห็นปานนี้ คือ เตียงมีเท้าเกินประมาณ เตียงมีเท้าทำเป็นรูป สัตว์ร้าย ผ้าโกเชาว์ขนยาว เครื่องลาดที่ทำด้วยขนแกะวิจิตรด้วยลวดลาย เครื่อง ลาดที่ทำด้วยขนแกะสีขาว เครื่องลาดที่มีฐานเป็นช่อดอกไม้ เครื่องลาดที่ยัดนุ่น เครื่องลาดขนแกะวิจิตรด้วยรูปสัตว์ร้ายมีสีหะและเสือเป็นต้น เครื่องลาดขนแกะมี ขนตั้ง เครื่องลาดขนแกะมีขนข้างเดียว เครื่องลาดทองและเงินแกมใหม่ เครื่องลาด โห่หมอลิบทองและเงิน เครื่องลาดขนแกะจุนางพ้อน ๑๖ คน เครื่องลาดหลังช้าง เครื่องลาดหลังม้า เครื่องลาดในรถ เครื่องลาดที่ทำด้วยหนังสัตว์ชื้ออชินะอันมีขน อ่อนนุ่ม เครื่องลาดอย่างดีทำด้วยหนังชะมด เครื่องลาดมีเพดาน เครื่องลาดมี หมอนข้าง

แม้ข้อนี้ก็เป็นที่ลึกลับของเธอสักประการหนึ่ง

[๑๐๙] ๖. ภิกษุเว้นขาดจากการประกอบกรประดับตกแต่งร่างกายอันเป็นฐานแห่งการแต่งตัว เช่นอย่างทีสมณพราหมณ์ผู้เจริญบางจำพวกฉันโภชนะที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังชวนชวายประกอบกรประดับตกแต่งร่างกายอันเป็นฐานแห่งการแต่งตัวเห็นปานนี้ คือ อบตัว ไคลอวัยวะ อาบน้ำหอม นวด ส่องกระจก แต้มตา ทัดดอกไม้ ประเทืองผิว ผัดหน้า ทาปาก ประดับข้อมือ สวมเกี้ยว ใช้ไม้เท้า ใช้กลักยา ใช้ดาบ ใช้ขรรค์ ใช้ร่ม สวมรองเท้าประดับวิจิตร ติดกรอบหน้า ปักปิ่น ใช้พัด วาลวิชนี นุ่งห่มผ้าขาว นุ่งห่มผ้ามีชาย

แม้ข้อนี้ก็เป็ลศีลของเธอประการหนึ่ง

[๑๑๐] ๗. ภิกษุเว้นขาดจากติรัจฉานกถา เช่นอย่างทีสมณพราหมณ์ผู้เจริญบางจำพวกฉันโภชนะที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังประกอบติรัจฉานกถาเห็นปานนี้ คือ พุดเรื่องพระราชา เรื่องโจร เรื่องมหาอำมาตย์ เรื่องกองทัพ เรื่องภัย เรื่องรบ เรื่องข้าว เรื่องน้ำ เรื่องผ้า เรื่องที่นอน เรื่องดอกไม้ เรื่องของหอม เรื่องญาติ เรื่องยาน เรื่องบ้าน เรื่องนิคม เรื่องนคร เรื่องชนบท เรื่องสตรี เรื่องบุรุษ เรื่องคนกล้าหาญ เรื่องตรอก เรื่องท่าน้ำ เรื่องคนทีลวงลับไปแล้ว เรื่องเบ็ดเตล็ด เรื่องโลก เรื่องทะเล เรื่องความเจริญและความเสื่อมด้วยประการนั้นๆ

แม้ข้อนี้ก็เป็ลศีลของเธอประการหนึ่ง

[๑๑๑] ๘. ภิกษุเว้นขาดจากการกล่าวถ้อยคำแก่งแย่งกัน เช่นอย่างทีสมณพราหมณ์ผู้เจริญบางจำพวกฉันโภชนะที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังชวนชวายกล่าวถ้อยคำแก่งแย่งกันเห็นปานนี้ เช่นว่า ท่านไม่รู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ ข้าพเจ้ารู้ทั่วถึง ท่านรู้จักทั่วถึงธรรมวินัยนี้ได้อย่างไร ท่านปฏิบัติผิด ข้าพเจ้าปฏิบัติถูก ถ้อยคำของข้าพเจ้าเป็นประโยชน์ ของท่านไม่เป็นประโยชน์ คำทีควรจะกล่าวก่อนท่านกลับกล่าวภายหลัง คำทีควรจะกล่าวภายหลังท่านกลับกล่าวก่อน ข้อทีท่านเคยช้ำของมาผันแปรไปแล้ว ข้าพเจ้าจับผิดวาทีของท่านได้แล้ว ข้าพเจ้าชมท่านได้แล้ว ท่านจงถอนวาทีเสีย มิฉะนั้นจงแก้ไขเสียถ้าสามารถ

แม้ข้อนี้ก็เป็ลศีลของเธอประการหนึ่ง

[๑๑๒] ๙. ภิกษุเว้นขาดจากการประกอบทนต์กรรมและการรับใช้ เช่นอย่างทีสมณพราหมณ์ผู้เจริญบางจำพวกฉันโภชนะที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังชวนชวายประกอบทนต์กรรมและการรับใช้เห็นปานนี้ คือ รับเป็นทนต์ของพระราชา ราชมหา

อำมาตย์ กษัตริย์ พราหมณ์ คฤหบดี และกุมาร ว่า ท่านจงไปในที่นี้ ท่านจงไปในที่โน้น ท่านจงนำเอาสิ่งนี้ไป ท่านจงนำเอาสิ่งนี้ในที่โน้นมา ดังนี้

แม้ข้อนี้ก็เป็นที่ลึกลับของเธอประการหนึ่ง

[๑๑๓] ๑๐. ภิกษุเว้นขาดจากการพูดหลอกลวง และการพูดเลียบเคียง เช่นอย่างที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางจำพวกฉันโภชนะที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังพูดหลอกลวง พูดเลียบเคียง พูดหว่านล้อม พูดและเล็ม แสวงหาลาภด้วยลาภ

แม้ข้อนี้ก็เป็นที่ลึกลับของเธอประการหนึ่ง

จบมัชฌิมคัมภีร์

มหาศีล

[๑๑๔] ๑. ภิกษุเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพโดยทางผิดด้วยติรัจฉานวิชา เช่นอย่างสมณพราหมณ์ผู้เจริญบางจำพวกฉันโภชนะที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังเลี้ยงชีพโดยทางผิดด้วยติรัจฉานวิชาเห็นปานนี้ คือ ทายอวัยวะ ทายนิมิต ทายอุปบาท ทำนายฝัน ทำนายลักษณะ ทำนายหนูกัดผ้า ทำพิธีบูชาไฟ ทำพิธีเบิกแวงเวียนเทียน ทำพิธีชดแกลบบูชาไฟ ทำพิธีชดรำบูชาไฟ ทำพิธีชดข้าวสารบูชาไฟ ทำพิธีเติมเนยบูชาไฟ ทำพิธีเติมน้ำมันบูชาไฟ ทำพิธีเสกเป่าบูชาไฟ ทำพิธีกรรมด้วยโลหิต เป็นหมอดูอวัยวะ ดูลักษณะที่บ้าน ดูลักษณะที่นา เป็นหมอลูกเสก เป็นหมอผี เป็นหมอลงเลขยันต์คุ้มกันบ้านเรือน เป็นหมองู เป็นหมอยาพิษ เป็นหมอแมลงปอง เป็นหมอรักษาแผลหนูกัด เป็นหมอทายเสียงนก เป็นหมอทายเสียงกา เป็นหมอทายอายุ เป็นหมอเสกกันลูกศร เป็นหมอทายเสียงสัตว์

แม้ข้อนี้ก็เป็นที่ลึกลับของเธอประการหนึ่ง

[๑๑๕] ๒. ภิกษุเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพโดยทางผิดด้วยติรัจฉานวิชา เช่นอย่างสมณพราหมณ์ผู้เจริญบางจำพวกฉันโภชนะที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังเลี้ยงชีพโดยทางผิดด้วยติรัจฉานวิชาเห็นปานนี้ คือ ทายลักษณะแก้วมณี ทายลักษณะผ้า ทายลักษณะไม้พลอง ทายลักษณะศาสตรา ทายลักษณะดาบ ทายลักษณะศร ทายลักษณะธนู ทายลักษณะอาวุธ ทายลักษณะสตรี ทายลักษณะบุรุษ ทายลักษณะกุมาร ทายลักษณะกุมารี ทายลักษณะทาส ทายลักษณะทาสี ทาย

ลักษณะข้าง ทายลักษณะม้า ทายลักษณะกระบือ ทายลักษณะโคอุสุภะ ทาย
ลักษณะโค ทายลักษณะแพะ ทายลักษณะแกะ ทายลักษณะไก่ ทายลักษณะนก
กระทา ทายลักษณะหมี ทายลักษณะตุ่น ทายลักษณะเต่า ทายลักษณะมฤค

แม้ข้อนี้ก็เป็นที่ลึกลับของเธอประการหนึ่ง

[๑๑๖] ๓. ภิกษุเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพโดยทางผิดด้วยติรัจฉานวิชา เช่น
อย่างทีสมณพราหมณ์ผู้เจริญบางจำพวกฉันทโฆษนะที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังเลี้ยง
ชีพโดยทางผิดด้วย

ติรัจฉานวิชาเห็นปานนี้ คือ ดูฤกษ์ยามตราทัพว่าพระราชาก็จักยกออก พระราชาจัก
ไม่ยกออก พระราชาภายในจักยกเข้าประชิด พระราชาภายนอกจักถอย พระราชา
ภายนอกจักยกเข้าประชิด พระราชาภายในจักถอย พระราชาภายในจักมีชัย
พระราชาภายนอกจักปราชัย พระราชาภายนอกจักมีชัย พระราชาภายในจักปราชัย
พระราชาองค์นี้จักมีชัย พระราชาองค์นี้จักปราชัย เพราะเหตุนี้

แม้ข้อนี้ก็เป็นที่ลึกลับของเธอประการหนึ่ง

[๑๑๗] ๔. ภิกษุเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพโดยทางผิดด้วยติรัจฉานวิชา เช่น
อย่างทีสมณพราหมณ์ผู้เจริญบางจำพวกฉันทโฆษนะที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังเลี้ยง
ชีพโดยทางผิดด้วยติรัจฉานวิชาเห็นปานนี้ คือ พยากรณ์ว่า จักมีจันทรคราส จักมีสุ
ริยคราส จักมีนักษัตรคราส ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์จักเดินถูกทาง ดวงจันทร์ดวง
อาทิตย์จักเดินผิดทาง ดาวนักษัตรจักเดินถูกทาง ดาวนักษัตรจักเดินผิดทาง จักมี
อุกกาบาต จักมีดาวหาง จักมีแผ่นดินไหว จักมีฟ้าร้อง ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์และ
ดาวนักษัตรจักขึ้น ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์และดาวนักษัตรจักตก ดวงจันทร์ดวง
อาทิตย์และดาวนักษัตรจักมัวหมอง ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์และดาวนักษัตรจัก
กระจ่าง จันทรคราสจักมีผลเป็นอย่างนี้ สุริยคราสจักมีผลเป็นอย่างนี้ นักษัตร
คราสจักมีผลเป็นอย่างนี้ ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์เดินถูกทางจักมีผลเป็นอย่างนี้ ดวง
จันทร์ดวงอาทิตย์เดินผิดทางจักมีผลเป็นอย่างนี้ ดาวนักษัตรเดินถูกทางจักมีผล
เป็นอย่างนี้ ดาวนักษัตรเดินผิดทางจักมีผลเป็นอย่างนี้ มีอุกกาบาตจักมีผลเป็น
อย่างนี้ มีดาวหางจักมีผลเป็นอย่างนี้ แผ่นดินไหวจักมีผลเป็นอย่างนี้ ฟ้าร้องจักมี
ผลเป็นอย่างนี้ ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์และดาวนักษัตรขึ้นจักมีผลเป็นอย่างนี้ ดวง
จันทร์ดวงอาทิตย์และดาวนักษัตรตกจักมีผลเป็นอย่างนี้ ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์และ
ดาวนักษัตรมัวหมองจักมีผลเป็นอย่างนี้ ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์และดาวนักษัตร

กระจ่างจักมีผลเป็นอย่างนี้

แม้ข้อนี้ก็เป็นที่ลึกลับของเธอประการหนึ่ง

[๑๑๘] ๕. ภิกษุเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพโดยทางผิดด้วยติรัจฉานวิชา เช่น
อย่างทีสมณพราหมณ์ผู้เจริญบางจำพวกฉันโภชนะที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังเลี้ยง
ชีพโดยทางผิดด้วยติรัจฉานวิชาเห็นปานนี้ คือ พยากรณ์ว่า จักมีฝนดี จักมีฝนแล้ง
จักมีภิกษาหาได้ง่าย จักมีภิกษาหาได้ยาก จักมีความเกษม จักมีภัย จักเกิดโรค จัก
มีความสำราญหาโรคมิได้ หรือนับคะแนน คำนวณ นับประมวล แต่งกาพย์ โลกาย
ศาสตร์

แม้ข้อนี้ก็เป็นที่ลึกลับของเธอประการหนึ่ง

[๑๑๙] ๖. ภิกษุเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพโดยทางผิดด้วยติรัจฉานวิชา เช่น
อย่างทีสมณพราหมณ์ผู้เจริญบางจำพวกฉันโภชนะที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังเลี้ยง
ชีพโดยทางผิดด้วยติรัจฉานวิชาเห็นปานนี้ คือ ให้ฤกษ์อวาหมงคล ให้ฤกษ์วิ
วาหมงคล ดูฤกษ์เรียงหมอน ดูฤกษ์หย่าร้าง ดูฤกษ์เก็บทรัพย์ ดูฤกษ์จ่ายทรัพย์ ดู
โชคดี ดูเคราะห์ร้าย ให้ยาผดุงครรภ์ ร่ายมนต์ให้สิ้นกระด้าง ร่ายมนต์ให้ค้างแข็ง
ร่ายมนต์ให้มีอสัง ร่ายมนต์ไม่ให้หูได้ยินเสียง เป็นหมอทรงกระจก เป็นหมอทรง
หญิงสาว เป็นหมอทรงเจ้า บวงสรวงพระอาทิตย์ บวงสรวงท้าวมหาพรหม ร่าย
มนต์พนไฟ ทำพิธีเชิญขวัญ

แม้ข้อนี้ก็เป็นที่ลึกลับของเธอประการหนึ่ง

[๑๒๐] ๗. ภิกษุเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพโดยทางผิดด้วยติรัจฉานวิชา เช่น
อย่างทีสมณพราหมณ์ผู้เจริญบางจำพวกฉันโภชนะที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังเลี้ยง
ชีพโดยทางผิดด้วยติรัจฉานวิชาเห็นปานนี้ คือ ทำพิธีบนบาน ทำพิธีแก้บน ร่ายมนต์
ขับผี สอนมนต์ป้องกันบ้านเรือน ทำกะเทยให้กลับเป็นชาย ทำชายให้กลายเป็น
กะเทย ทำพิธีปลุกเรื้อน ทำพิธีบวงสรวงพื้นที่ พ่นน้ำมนต์ รดน้ำมนต์ ทำพิธีบูชาไฟ
ปรุงยาสำรอก ปรุงยาถ่าย ปรุงยาถ่ายโทษเบื้องบน ปรุงยาถ่ายโทษเบื้องล่าง ปรุง
ยาแก้ปวดศีรษะ หุงน้ำมันหยอดหู ปรุงยาตา ปรุงยานัตถุ์ ปรุงยาทากัด ปรุงยาทา
สมาน ป้ายยาตา ทำการผ่าตัด รักษาเด็ก ใส่ยา ชะแผล

แม้ข้อนี้ก็เป็นที่ลึกลับของเธอประการหนึ่ง

[๑๒๑] “ดูก่อนมหาบัณฑิต ภิกษุสมบุรณ์ด้วยศีลอย่างนี้ ย่อมไม่ประสพภัย
แต่ไหนๆ เลย เพราะศีลสังวรนั้น

“เปรียบเทียบเหมือนกษัตริย์ผู้ได้มรธาภิเษก กำจัดราชศัตรูได้แล้ว ย่อมไม่ประสพภัยแต่ไหนๆ เพราะราชศัตรูนั้น ตูก่อนมหาบพิตร ภิกษุก็ฉันนั้น สมบูรณ์ด้วยศีลอย่างนี้แล้วย่อมไม่ประสพภัยแต่ไหนๆ เพราะศีลสังวรนั้น ภิกษุสมบูรณ์ด้วยอริยศีลชั้นนี้ย่อมได้เสวยสุขอันปราศจากโทษในภายใน

“ตูก่อนมหาบพิตร ด้วยประการดังกล่าวมานี้แล ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล”

จบมหาศีล

อินทริยสังวร

[๑๒๒] “ตูก่อนมหาบพิตร อย่างไรภิกษุชื่อว่าเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทริยทั้งหลาย ?

“ตูก่อนมหาบพิตร ภิกษุในธรรมวินัยนี้เห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ไม่ถือนิमित ไม่ถืออนุพยัญชนะ เราย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทริย ที่เมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามกคืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษาจักขุนทริย ชื่อว่าถึงความสำรวมในจักขุนทริย

ภิกษุฟังเสียงด้วยโสต ...

ตมกลิ่นด้วยฆานะ ...

ลิ้มรสด้วยชีวนา ...

ถูกต้องไผภูริฐัพพะด้วยกาย

รู้แจ้งธรรมารมณด้วยใจแล้ว ไม่ถือนิमित ไม่ถืออนุพยัญชนะ เราย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมมโนทริย ที่เมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามกคืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษามโนทริย ชื่อว่าถึงความสำรวมในมโนทริย ภิกษุประกอบด้วยอินทริยสังวรอันเป็นอริยะะเช่นนี้ ย่อมได้เสวยสุขอันไม่ระคนด้วยกิเลสในภายใน

“ตูก่อนมหาบพิตร ด้วยประการดังกล่าวมานี้แล ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทริยทั้งหลาย”

สติสัมปชัญญะ

[๑๒๓] “ดูก่อนมหาบพิตร อย่างไรก็ตามภิกษุชื่อว่า เป็นผู้ประกอบด้วย สติสัมปชัญญะ ?

“ดูก่อนมหาบพิตร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมทำความรู้สึกตัวในการก้าว ในการถอย ในการแล ในการเหยี้ยว ในการคู้เข้า ในการเหยียดออก ในการทรงสังฆาฏี บาตร และจีวร ในการฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม ในการถ่ายอุจจาระปัสสาวะ ย่อมทำความรู้สึกตัวในการเดิน การยืน การนั่ง การหลับ การตื่น การพูด การนิ่ง

“ดูก่อนมหาบพิตร ด้วยประการดังกล่าวมานี้แล ภิกษุชื่อว่า เป็นผู้ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ”

สันโดษ

[๑๒๔] “ดูก่อนมหาบพิตร อย่างไรก็ตามภิกษุชื่อว่า เป็นผู้สันโดษ ?

“ดูก่อนมหาบพิตร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้สันโดษด้วยจีวรเป็นเครื่องบริหารกาย ด้วยพิณฑบาตเป็นเครื่องบริหารท้อง เธอจะไปทางทิศภาคใดๆ ก็ถือไปได้เอง

“ดูก่อนมหาบพิตร นกมีปีกจะบินไปทางทิศภาคใดๆ ก็มีแต่ปีกของตัวเองเป็นภาระบินไปฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นแล เป็นผู้สันโดษด้วยจีวรเป็นเครื่องบริหารกาย ด้วยพิณฑบาตเป็นเครื่องบริหารท้อง เธอจะไปทางทิศภาคใดๆ ก็ถือไปได้เอง

“ดูก่อนมหาบพิตร ด้วยประการดังกล่าวมานี้แล ภิกษุชื่อว่า เป็นผู้สันโดษ”

[๑๒๕] “ภิกษุนั้นประกอบด้วยศีลชั้นที่ หก อธิษฐานด้วย สติสัมปชัญญะ และ สันโดษ อันเป็นอริยะเช่นนี้แล้ว ย่อมเสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟาง ในกาลภายหลังภัตเธอกลับจาก พิณฑบาตแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติเฉพาะหน้า เธอละความเพ่งเล็งในโลก มีใจปราศจากความเพ่งเล็งอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความเพ่งเล็งได้ ละความประทุษร้ายคือพยาบาท ไม่คิดพยาบาท มีความกรุณาหวังประโยชน์แก่สัตว์ ทั้งปวงอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความประทุษร้ายคือพยาบาทได้ ละถิ่น

มิตถะแล้ว เป็นผู้ปราศจากถิ่นมิตถะ มีความกำหนดหมายอยู่ที่แสงสว่าง มีสติสัมปชัญญะอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากถิ่นมิตถะได้ ละอุทัจจะกุกกัจจะแล้ว เป็นผู้ไม่พึงชาน มีจิตสงบ ณ ภายในอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอุทัจจะกุกกัจจะได้ ละวิจิกิจฉาแล้ว เป็นผู้ข้ามวิจิกิจฉา ไม่มีความกลางแกลงในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากวิจิกิจฉาได้”

อุปมานิเวรณ

[๑๒๖] “ดูก่อนมหาบพิตร เปรียบเหมือนบุรุษจะพึงกู่หนีไปประกอบภารงาน การงานของเขาจะพึงสำเร็จผล เขาจะพึงใช้หนี้ที่เป็นต้นทุนเดิมให้หมดสิ้น และทรัพย์ที่เป็นกำไรของเขาจะพึงมีเหลืออยู่สำหรับเลี้ยงภริยา เขาพึงมีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า ‘เมื่อก่อนเรากู่หนีไปประกอบภารงาน บัดนี้การงานของเราสำเร็จผลแล้ว เราได้ใช้หนี้ที่เป็นต้นทุนเดิมให้หมดสิ้นแล้ว และทรัพย์ที่เป็นกำไรของเรายังมีเหลืออยู่สำหรับเลี้ยงภริยา’ ดังนี้ เขาจะพึงได้ความปราโมทย์ ถึงความโสมนัส มีความไม่มีหนี้เป็นเหตุ ฉันทิ

“ดูก่อนมหาบพิตร เปรียบเหมือนบุรุษจะพึงเป็นผู้มีอาพาธ ถึงความลำบาก เจ็บหนัก บริโภคอาหารไม่ได้ และไม่มีกำลังกาย สมัยต่อมาเขาพึงหายจากอาพาธนั้น บริโภคอาหารได้ และมีกำลังกาย เขาจะพึงคิดเห็นอย่างนี้ว่า ‘เมื่อก่อนเราเป็นผู้มีอาพาธ ถึงความลำบาก เจ็บหนัก บริโภคอาหารไม่ได้ และไม่มีกำลังกาย บัดนี้เราหายจากอาพาธนั้นแล้ว บริโภคอาหารได้ และมีกำลังกายเป็นปกติ’ ดังนี้ เขาจะพึงได้ความปราโมทย์ ถึงความโสมนัส มีความไม่มีโรคนั้นเป็นเหตุ ฉันทิ

“ดูก่อนมหาบพิตร เปรียบเหมือนบุรุษจะพึงถูกจำอยู่ในเรือนจำ สมัยต่อมาเขาพึงพ้นจากเรือนจำนั้นโดยสวัสดิ ไม่มีภัย ไม่ต้องเสียทรัพย์อะไรๆ เลย เขาจะพึงคิดเห็นอย่างนี้ว่า ‘เมื่อก่อนเราถูกจองจำอยู่ในเรือนจำ บัดนี้เราพ้นจากเรือนจำนั้นโดยสวัสดิ ไม่มีภัยแล้ว และเราไม่ต้องเสียทรัพย์อะไรๆ เลย’ ดังนี้ เขาจะพึงได้ความปราโมทย์ ถึงความโสมนัส มีการพ้นจากเรือนจำนั้นเป็นเหตุ ฉันทิ

“ดูก่อนมหาบพิตร เปรียบเหมือนบุรุษจะพึงเป็นทาส ไม่ได้พึงตัวเอง พึ่งผู้อื่นไปไหนตามความพอใจไม่ได้ สมัยต่อมาเขาพึงพ้นจากความเป็นทาสนั้น พึ่งตัวเอง

ไม่ต้องพึ่งผู้อื่น เป็นไทแก่ตัว ไปไหนได้ตามความพอใจ เขาจะพึงมีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า ‘เมื่อก่อนเราเป็นทาส พึ่งตัวเองไม่ได้ ต้องพึ่งผู้อื่น ไปไหนตามความพอใจไม่ได้ บัดนี้เราพ้นจากความเป็นทาสนั้นแล้ว พึ่งตัวเอง ไม่ต้องพึ่งผู้อื่น เป็นไทแก่ตัว ไปไหนได้ตามความพอใจ’ ดังนี้ เขาจะพึงได้ความปราโมทย์ ถึงความโสมนัส มีความเป็นไทแก่ตัวนั้นเป็นเหตุ ฉันทิ

“ดูก่อนมหาบพิตร เปรียบเหมือนบุรุษมีทรัพย์ มีโภคสมบัติ พึ่งเดินทางไกล กันดาร หาอาหารได้ยาก มีภัยเฉพาะหน้า สมัยต่อมาเขาพึ่งข้ามพ้นทางกันดารนั้นได้ บรรลุถึงหมู่บ้านอันเกษม ปลอดภัยโดยสวัสดิ์ เขาจะพึงมีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า ‘เมื่อก่อนเรามีทรัพย์ มีโภคสมบัติ เดินทางไกลกันดาร หาอาหารได้ยาก มีภัยเฉพาะหน้า บัดนี้เราข้ามพ้นทางกันดารนั้น บรรลุถึงหมู่บ้านอันเกษม ปลอดภัยโดยสวัสดิ์แล้ว ดังนี้ เขาจะพึงได้ความปราโมทย์ ถึงความโสมนัส มีภูมิสถานอันเกษม นั้นเป็นเหตุ ฉันทิ

“ดูก่อนมหาบพิตร ภิกษุพิจารณาเห็นนิรวรณ ๕ ประการเหล่านี้ที่ยังละไม่ได้ ในตน เหมือนหนี่ เหมือนโรค เหมือนเรือนจำ เหมือนความเป็นทาส เหมือนทางไกลกันดาร และเธอพิจารณาเห็นนิรวรณ ๕ ประการที่ละได้แล้วในตน เหมือนความไม่มีหนี่ เหมือนความไม่มีโรค เหมือนการพ้นจากเรือนจำ เหมือนความเป็นไทแก่ตน เหมือนภูมิสถานอันเกษม ฉันทิแล”

รูปฌาน ๔

[๑๒๓] “เมื่อเธอพิจารณาเห็นนิรวรณ ๕ เหล่านี้ที่ละได้แล้วในตน ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อปราโมทย์แล้วย่อมเกิดปีติ เมื่อมีปีติในใจกายย่อมสงบ เธอมีกายสงบแล้วย่อมได้เสวยสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น

“เธอสังตจากกาม สังตจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติ และสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ เธอทำกายนี้แลให้ชุ่มชื้นเอิบอิมซาบซ่านด้วยปีติและสุขเกิดแต่วิเวก ไม่มีเอกเทศไหนๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัวที่ปีติและสุขเกิดแต่วิเวกจะไม่ถูกต้อง

“ดูก่อนมหาบพิตร เปรียบเหมือนพนักงานสรณาน หรือลูกมือพนักงาน

สรงสนานผู้ฉลาด จะพึงใส่จُرณีสีตัวลงในภาชนะสำริด แล้วพรมด้วยน้ำ หมักไว้
ตกเวลาเย็นก่อนจُرณีสีตัวซึ่งยางซึมไปจับติดกันทั่วทั้งหมดย่อมไม่กระจายออก ฉันท
ใด ภิกษุก็ฉันทนั้นแล ทำกายนี้แลให้ชุ่มชื้นเอิบอิมซาบซ่านด้วยปิตติและสุขเกิดแต่วิเวก
ไม่มีเอกเทศไหนๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัวที่ปิตติและสุขเกิดแต่วิเวกจะไม่ถูกต้อง

“ดูก่อนมหาบพิตร นี่แลสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ทั้งดียิ่งกว่า ทั้งประณีต
กว่าสามัญผลที่เห็นประจักษ์ชื่อก่อนๆ”

[๑๒๘] “ดูก่อนมหาบพิตร อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุนุติยฌาน มีความ
ผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป ไม่มีวิตก ไม่มี
วิจารณ์ มีปิตติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ เธอทำกายนี้แลให้ชุ่มชื้นเอิบอิมซาบซ่านด้วยปิตติ
และสุขเกิดแต่สมาธิ ไม่มีเอกเทศไหนๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัวที่ปิตติและสุขเกิด
แต่สมาธิจะไม่ถูกต้อง

“ดูก่อนมหาบพิตร เปรียบเหมือนห้วงน้ำลึก มีน้ำพุขึ้น ไม่มีทางที่น้ำจะไหล
มาได้ ทั้งในด้านตะวันออก ด้านใต้ ด้านตะวันตก ด้านเหนือ ทั้งฝนก็ไม่ตกเพิ่มตาม
ฤดูกาล แต่สายน้ำเย็นพุขึ้นจากห้วงน้ำนั้นแล้วจะพึงทำห้วงน้ำนั้นแหละให้ชุ่มชื้นเอิบ
อาบซาบซึมด้วยน้ำเย็น ไม่มีเอกเทศไหนๆ แห่งห้วงน้ำนั้นทั้งหมดที่น้ำเย็นจะไม่พึง
ถูกต้อง ฉันทใด

“ภิกษุก็ฉันทนั้นแล ย่อมทำกายนี้แลให้ชุ่มชื้นเอิบอิมซาบซ่านด้วยปิตติและสุข
เกิดแต่สมาธิ ไม่มีเอกเทศไหนๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัวที่ปิตติและสุขเกิดแต่สมาธิ
จะไม่ถูกต้อง

“ดูก่อนมหาบพิตร นี่แลสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ทั้งดียิ่งกว่า ทั้งประณีต
กว่าสามัญผลที่เห็นประจักษ์ชื่อก่อนๆ”

[๑๒๙] “ดูก่อนมหาบพิตร อีกประการหนึ่ง ภิกษุมิอุเบกขา มีสติ มี
สัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกายเพราะปิตติสิ้นไป บรรลุนุติยฌาน ที่พระอริยะ
ทั้งหลายสรรเสริญว่าผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้มิอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เธอทำกายนี้ให้ชุ่ม
ชื้นเอิบอิมซาบซ่านด้วยสุขอันปราศจากปิตติ ไม่มีเอกเทศไหนๆ แห่งกายของเธอทั่ว
ทั้งตัวที่สุขปราศจากปิตติจะไม่ถูกต้อง

“ดูก่อนมหาบพิตร เปรียบเหมือนในกอบัวซาบ ในกอบัวหลวง หรือในกอบัว
ขาว ดอกบัวซาบ ดอกบัวหลวง หรือดอกบัวขาว บางเหล่าซึ่งเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ
ยังไม่พ้นน้ำ จมอยู่ในน้ำ น้ำหล่อเลี้ยงไว้ ดอกบัวเหล่านั้นชุ่มชื้นเอิบอาบซาบซึมด้วย

น้ำเย็นตลอดยอด ตลอดเงา ไม่มีเอกเทศไหนๆ แห่งดอกบัวขาว ดอกบัวหลวง หรือ ดอกบัวขาว ทั่วทุกส่วน ที่น้ำเย็นจะไม่พึงถูกต้อง ฉันทิ

“ภิกษุก็ฉันนั้นแล ย่อมทำกายนี้แลให้ชุ่มชื้นเอิบอิมซาบซ่านด้วยสุข ปราศจากปิติ ไม่มีเอกเทศไหนๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัวที่สุขปราศจากปิติจะไม่ ถูกต้อง

“ดูก่อนมหาบพิตร นี่แลสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ทั้งดียิ่งกว่า ทั้งประณีต กว่าสามัญผลที่เห็นประจักษ์ชื่อก่อนๆ”

“ดูก่อนมหาบพิตร นี่แลสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ทั้งดียิ่งกว่า ทั้งประณีต กว่าสามัญผลที่เห็นประจักษ์ชื่อก่อนๆ”

[๑๓๐] “ดูก่อนมหาบพิตร อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลจุตตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อนๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้ สติบริสุทธิอยู่ เธอนั่งแผ่ไปทั่วกายนี้แลด้วยใจอันบริสุทธิผ่องแผ้ว ไม่มีเอกเทศไหนๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัวที่ใจอันบริสุทธิผ่องแผ้วจะไม่ถูกต้อง

“ดูก่อนมหาบพิตร เปรียบเหมือนบุรุษจะพึงนั่งคลุมตัวตลอดศีรษะด้วยผ้า ขาว ไม่มีเอกเทศไหนๆ แห่งกายทุกๆ ส่วนของเขาที่ผ้าขาวจะไม่ถูกต้อง ฉันทิ

“ภิกษุก็ฉันนั้นแล เธอนั่งแผ่ไปทั่วกายนี้แลด้วยใจอันบริสุทธิผ่องแผ้ว ไม่มี เอกเทศไหนๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัวที่ใจอันบริสุทธิผ่องแผ้วจะไม่ถูกต้อง

“ดูก่อนมหาบพิตร นี่แลสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ทั้งดียิ่งกว่า ทั้งประณีต กว่าสามัญผลที่เห็นประจักษ์ชื่อก่อนๆ”

วิชา ๘

วิปัสสนาญาณ

[๑๓๑] “ภิกษุฉันนั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจาก อุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มมน้อมจิตไปเพื่อ ญาณทัสนะ*

* **ญาณทัสนะ** เป็นชื่อของญาณชั้นสูง คือมรรคญาณ ผลญาณ สัพพัญญุตญาณ ปัจจ เวกชนญาณ และวิปัสสนาญาณ

“เธอยอมรู้ชัดอย่างนี้ว่า ‘กายของเราี้แลมีรูปประกอบด้วยมหาภูต* ๔ เกิดแต่มารดาบิดา เติบโตขึ้นด้วยข้าวสุกและขนมสดไม่เที่ยง ต้องอบ ต้องนวดแป้ง มีอันทำลายและกระจัดกระจายเป็นธรรมดา และวิญญาณของเรานี้ก็อาศัยอยู่ในกายนี้’”

*ได้แก่ธาตุ ๔ คือ ดิน, น้ำ, ไฟ, ลม

“ดูก่อนมหาบพิตร เปรียบเหมือนแก้วไพฑูรย์อันงาม เกิดเองอย่างบริสุทธิ์ แปรแต่เหลี่ยม นายช่างเจียรระไนดีแล้ว สุกใสแวววาว สมส่วนทุกอย่าง มีด้ายเขียว เหลือง แดง ขาว หรือนวลร้อยอยู่ในนั้น บุรุษมีจักขุจะพึงหยิบแก้วไพฑูรย์นั้นวางไว้ในมือแล้วพิจารณาเห็นว่า ‘แก้วไพฑูรย์นี้งาม เกิดเองอย่างบริสุทธิ์ แปรแต่เหลี่ยม นายช่างเจียรระไนดีแล้ว สุกใสแวววาว สมส่วนทุกอย่าง มีด้ายเขียว เหลือง แดง ขาว หรือนวลร้อยอยู่ในแก้วไพฑูรย์นั้น’ ฉันทใด

“ภิกษุก็ฉันทนั้นแล เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มโน้มจิตไปเพื่อญาณทัสนะ เธอยอมรู้ชัดอย่างนี้ว่า ‘กายของเราี้แลมีรูปประกอบด้วยมหาภูต ๔ เกิดแต่มารดาบิดา เติบโตด้วยข้าวสุกและขนมสด ไม่เที่ยง ต้องอบ ต้องนวดแป้ง มีอันทำลายกระจัดกระจายเป็นธรรมดา และวิญญาณของเรานี้ก็อาศัยอยู่ในกายนี้’”

“ดูก่อนมหาบพิตร นี้แลสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ทั้งดียิ่งกว่า ทั้งประณีตกว่าสามัญผลที่เห็นประจักษ์ข้อก่อนๆ”

มโนมยทธิญาณ

[๑๓๒] “ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มโน้มจิตไปเพื่อนิรมิตรูปอันเกิดแต่ใจ คือนิรมิตกายอื่นจากกายนี้ มีรูปเกิดแต่ใจ มีอวัยวะน้อยใหญ่ครบถ้วน มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง

“ดูก่อนมหาบพิตร เปรียบเหมือนบุรุษจะพึงชักไส้ออกจากหญ้าปล้อง เขาจะพึงคิดเห็นอย่างนี้ว่า ‘นี้หญ้าปล้อง นี้ไส้ หญ้าปล้องอย่างหนึ่ง ไส้อย่างหนึ่ง ก็แต่

ไล่ชักออกจากหญาปล้องนั่นเอง’

“อีกนัยหนึ่ง เปรียบเหมือนบุรุษจะพึงชักดาบออกจากฝัก เขาจะพึงคิดเห็นอย่างนี้ว่า ‘นี่ดาบ นี่ฝัก ดาบอย่างหนึ่ง ฝักอย่างหนึ่ง ก็แต่ดาบชักออกจากฝักนั่นเอง’

“อีกนัยหนึ่ง เปรียบเหมือนบุรุษจะพึงชักงูออกจากคราบ เขาจะพึงคิดเห็นอย่างนี้ว่า ‘นี่งู นี่คราบ งูอย่างหนึ่ง คราบอย่างหนึ่ง ก็แต่งูชักออกจากคราบนั่นเอง’ ฉนั้นใด

“ภิกษุก็ฉนั้นแล เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว อย่างนี้ เธอยอมโน้มน้อมจิตไปเพื่อนิรมิตรูปอันเกิดแต่ใจ คือนิรมิตกายอื่นจากกายนี้ มีรูปเกิดแต่ใจ มีอวัยวะน้อยใหญ่ครบถ้วน มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง

“ดูก่อนมหาบพิตร นี่แลสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ทั้งดียิ่งกว่า ทั้งประณีตกว่าสามัญผลที่เห็นประจักษ์ข้อก่อนๆ”

อิทธิวิธญาณ

[๑๓๓] “ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว อย่างนี้ ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่ออิทธิวิธี

“เธอบรรลุอิทธิวิธีหลายประการ คือ คนเดียวเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนเป็นคนเดียวก็ได้ ทำให้ปรากฏก็ได้ ทำให้หายก็ได้ ทะลุฝากำแพงภูเขาไปได้ไม่ติดขัดเหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้นต่ำลงแม่ในแผ่นดินเหมือนในน้ำก็ได้ เดินบนน้ำไม่แตกเหมือนเดินบนแผ่นดินก็ได้ เหาะไปในอากาศเหมือนนกก็ได้ ลูบคลำพระจันทร์พระอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์มีอำนาจมากด้วยฝ่ามือก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้

“ดูก่อนมหาบพิตร เปรียบเหมือนช่างหม้อหรือลูกมือของช่างหม้อผู้ฉลาด เมื่อนวดดินดีแล้ว ต้องการภาชนะชนิดใดๆ พึงทำภาชนะชนิดนั้นๆ ให้สำเร็จได้

“อีกนัยหนึ่ง เปรียบเหมือนช่างงาหรือลูกมือของช่างงาผู้ฉลาด เมื่อแต่งงาดี

แล้ว ต้องการเครื่องงาชนิดใดๆ ฟังทำเครื่องงาชนิดนั้นๆ ให้สำเร็จได้

“อีกนัยหนึ่ง เปรียบเหมือนช่างทองหรือลูกมือของช่างทองผู้ฉลาด เมื่อหลอมทองดีแล้ว ต้องการทองรูปพรรณชนิดใดๆ ฟังทำทองรูปพรรณชนิดนั้นๆ ให้สำเร็จได้ ฉันทิ

“ภิกษุก็ฉันนั้นแล เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว อย่างนี้ ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่ออิทธิวิธี

“เชอบรรลุนิทธิวิธีหลายประการ คือ คนเดียวเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนเป็นคนเดียวก็ได้ ทำให้ปรากฏก็ได้ ทำให้หายก็ได้ ทะลุฟากำแพงภูเขาไปได้ไม่ติดขัดเหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้นต่ำลงแม้ในแผ่นดินเหมือนในน้ำก็ได้ เดินบนน้ำไม่แตกเหมือนเดินบนแผ่นดินก็ได้ เหาะไปในอากาศเหมือนนกก็ได้ ลูบคลำพระจันทร์พระอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์มีอำนาจมากด้วยฝ่ามือก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้

“ดูก่อนมหาบพิตร นี่แลสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ทั้งดียิ่งกว่า ทั้งประณีตกว่าสามัญผลที่เห็นประจักษ์ข้อก่อนๆ”

ทิพยโสตญาณ

[๑๓๔] ภิกษุฉันนั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่อทิพยโสตธาตุ

“เชอยอมได้ยินเสียง ๒ ชนิด คือเสียงทิพย์และเสียงมนุษย์ ทั้งที่อยู่ไกลและใกล้ ด้วยทิพยโสตธาตุนับบริสุทธิล่วงโสตของมนุษย์

“ดูก่อนมหาบพิตร เปรียบเหมือนบุรุษเดินทางไกล เขาจะฟังได้ยินเสียงกลองบ้าง เสียงตะโพนบ้าง เสียงสังข์บ้าง เสียงบัณเฑาะว์บ้าง เสียงเปิงมางบ้าง เขาจะฟังเข้าใจว่า ‘เสียงกลอง’ ดังนี้บ้าง ‘เสียงตะโพน’ ดังนี้บ้าง ‘เสียงสังข์’ ดังนี้บ้าง ‘เสียงบัณเฑาะว์’ ดังนี้บ้าง ‘เสียงเปิงมาง’ ดังนี้บ้าง ฉันทิ

ภิกษุก็ฉันนั้นแล เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจาก

อุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว อย่างนี้ ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่อ
ทิพยโสตธาตุ

“เธอย่อมได้ยินเสียง ๒ ชนิด คือเสียงทิพย์และเสียงมนุษย์ ทั้งที่อยู่ไกลและ
ใกล้ ด้วยทิพยโสตธาตุอันบริสุทธิ์ล่องโสตของมนุษย์

“ดูก่อนมหาบพิตร นี้แลสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ทั้งดียิ่งกว่า ทั้งประณีต
กว่าสามัญผลที่เห็นประจักษ์ชื่อก่อนๆ”

เจโตปริยญาณ

[๑๓๕] “ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจาก
อุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่อเจ
โตปริยญาณ

“เธอย่อมกำหนดรู้ใจของสัตว์อื่น ของบุคคลอื่น ด้วยใจ คือจิตมีราคะก็รู้ว่า
จิตมีราคะ หรือจิตปราศจากราคะก็รู้ว่าจิตปราศจากราคะ จิตมีโทสะก็รู้ว่าจิตมี
โทสะ หรือจิตปราศจากโทสะก็รู้ว่าจิตปราศจากโทสะ จิตมีโมหะก็รู้ว่าจิตมีโมหะ
หรือจิตปราศจากโมหะก็รู้ว่าจิตปราศจากโมหะ จิตหดหู่ก็รู้ว่าจิตหดหู่ หรือจิต
ฟุ้งซ่านก็รู้ว่าจิตฟุ้งซ่าน จิตเป็นมรรคตก็รู้ว่าจิตเป็นมรรคต หรือจิตไม่เป็น
มรรคตก็รู้ว่าจิตไม่เป็นมรรคต จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่าก็รู้ว่าจิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า หรือจิต
ไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่าก็รู้ว่าจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า จิตเป็นสมาธิก็รู้ว่าจิตเป็นสมาธิ หรือ
จิตไม่เป็นสมาธิก็รู้ว่าจิตไม่เป็นสมาธิ จิตหลุดพ้นก็รู้ว่าจิตหลุดพ้น หรือจิตไม่หลุด
พ้นก็รู้ว่าจิตไม่หลุดพ้น

“ดูก่อนมหาบพิตร เปรียบเหมือนหญิงสาวชายหนุ่มที่ชอบการแต่งตัว เมื่อ
ส่องดูเงาหน้าของตนในกระจกอันบริสุทธิ์สะอาด หรือในภาชนะน้ำอันใส หน้ามีไฟก็
จะพึงรู้ว่าหน้ามีไฟ หรือหน้าไม่มีไฟก็จะพึงรู้ว่าหน้าไม่มีไฟ ฉนั้นใด

“ภิกษุ ก็ฉนั้นแล เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจาก
อุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่อเจ
โตปริยญาณ

“เธอย่อมกำหนดรู้ใจของสัตว์อื่น ของบุคคลอื่น ด้วยใจ คือจิตมีราคะก็รู้ว่า

จิตมีราคะ หรือจิตปราศจากราคะก็รู้ว่าจิตปราศจากราคะ จิตมีโทสะก็รู้ว่าจิตมีโทสะ หรือจิตปราศจากโทสะก็รู้ว่าจิตปราศจากโทสะ จิตมีโมหะก็รู้ว่าจิตมีโมหะ หรือจิตปราศจากโมหะก็รู้ว่าจิตปราศจากโมหะ จิตหลุดรู้ก็รู้ว่าจิตหลุดรู้ หรือจิตพุ่งช่านก็รู้ว่าจิตพุ่งช่าน จิตเป็นมรรคตก็รู้ว่าจิตเป็นมรรคต หรือจิตไม่เป็นมรรคตก็รู้ว่าจิตไม่เป็นมรรคต จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่าก็รู้ว่าจิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า หรือจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่าก็รู้ว่าจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า จิตเป็นสมาธิก็รู้ว่าจิตเป็นสมาธิ หรือจิตไม่เป็นสมาธิก็รู้ว่าจิตไม่เป็นสมาธิ จิตหลุดพ้นก็รู้ว่าจิตหลุดพ้น หรือจิตไม่หลุดพ้นก็รู้ว่าจิตไม่หลุดพ้น

“ดูก่อนมหาบพิตร นี่แลสามัญญาผลที่เห็นประจักษ์ ทั้งดียิ่งกว่า ทั้งประณีตกว่าสามัญญาผลที่เห็นประจักษ์ข้อก่อนๆ”

บุพเพนิวาสานุสสติญาณ

[๑๓๖] “ภิกษุ นั่น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว อย่างนี้ ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่อบุพเพนิวาสานุสสติญาณ

“เธอย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏวิวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ว่า ‘ในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้นๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจติจากภพโน้นแล้วได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพโน้นเราก้ได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้นๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจติจากภพโน้นแล้วได้ไปเกิดในภพนี้’

“เธอย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้

“ดูก่อนมหาบพิตร เปรียบเหมือนบุรุษจะฟังจากบ้านตนไปบ้านอื่น แล้วจาก

บ้านนั้นไปยังบ้านอื่นอีก จากบ้านนั้นกลับมาสู่บ้านของตนตามเดิม เขาจะพึงระลึก ได้อย่างนี้ว่า ‘เราได้จากบ้านของเราไปบ้านโน้น ในบ้านนั้นเราได้ยี่นอย่างนั้น ได้นั่ง อย่างนั้น ได้พูดอย่างนั้น ได้นั่งอย่างนั้น เราได้จากบ้านแม้นั้นไปยังบ้านโน้น แม้นใน บ้านนั้นเราก็ได้ยี่นอย่างนั้น ได้นั่งอย่างนั้น ได้พูดอย่างนั้น ได้นั่งอย่างนั้น แล้วเรา กลับจากบ้านนั้นมาสู่บ้านของตนตามเดิม’ ดังนี้ ฉันทใด

ภิกษุก็ฉันทนั้นแล เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจาก อุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว อย่างนี้ ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่อ บุปเพณิวาसानุสสติญาณ

“เธอย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติ บ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบบ้าง ยี่สิบบ้าง สามสิบบ้าง บ้าง สี่สิบบ้าง ห้าสิบบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏ วิวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ว่า ‘ในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มี ฌีวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้นๆ มีกำหนดอายุ เพียงเท่านั้น ครั้นจติจากภพนั้นแล้วได้ไปเกิดในภพโน้น แม้นในภพนั้นเราก็ได้มีชื่อ อย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีฌีวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์ อย่างนั้นๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจติจากภพนั้นแล้วได้ไปเกิดในภพนี้’

“เธอย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้

“ดูก่อนมหาบพิตร นี้แลสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ทั้งดียิ่งกว่า ทั้งประณีต กว่าสามัญผลที่เห็นประจักษ์ช้อยก่อนๆ”

จตุปปาตญาณ

[๑๓๓] ภิกษุนี้ เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจาก อุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่อรู้ จุตติและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย

“เธอเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีฌีวพรรณดี มี

ผิวนิพพานธรรม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่องจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัด ซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า ‘สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วาจาทุจริต มโนทุจริต ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์’ ดังนี้

“เธอย่อมเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวนิพพานดี มีผิวนิพพานธรรม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่องจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัด ซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้

“เปรียบเทียบเหมือนปราสาทตั้งอยู่ ณ ทาง ๔ แพร่งท่ามกลางพระนคร บุรุษผู้มีจักขุยื่นอยู่บนปราสาทนั้น จะพึงเห็นหมู่มนุษย์กำลังเข้าไปสู่เรือนบ้าง กำลังออกจากเรือนบ้าง กำลังสัญจรเป็นแถวอยู่ในถนนบ้าง นั่งอยู่ที่ทาง ๔ แพร่งท่ามกลางพระนครบ้าง เขาจะพึงรู้ว่า ‘คนเหล่านี้เข้าไปสู่เรือน เหล่านี้ออกจากเรือน เหล่านี้สัญจรเป็นแถวอยู่ในถนน เหล่านี้นั่งอยู่ที่ทาง ๔ แพร่งท่ามกลางพระนคร’ ฉันทใด

“ภิกษุก็ฉันทนั้นแล เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงานตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว อย่างนี้ ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่อรู้ จุติและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย

“เธอเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวนิพพานดี มีผิวนิพพานธรรม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่องจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัด ซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า ‘สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วาจาทุจริต มโนทุจริต ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์’ ดังนี้

“เธอย่อมเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวนิพพานดี มีผิวนิพพานธรรม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่องจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัด ซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้

“ดูก่อนมหาบพิตร นี่แลสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ทั้งดียิ่งกว่า ทั้งประณีตกว่าสามัญผลที่เห็นประจักษ์ช้อยก่อนๆ”

อาสวัทขยญาณ

[๑๓๘] “ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว อย่างนี้ ย่อมโน้มโน้มจิตไปเพื่ออาสวัทขยญาณ

“ย่อมรู้ชัดตามเป็นจริงว่า ‘นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา เหล่านี้อัสวะ นี้อัสวสมุทัย นี้อัสวนิโรธ นี้อัสวนิโรธคามินีปฏิปทา’

“เมื่อเธอรู้เห็นอย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นแม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้วก็มีญาณรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าความเกิดขึ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี

“ดูก่อนมหาบพิตร เปรียบเหมือนสระน้ำบนยอดเขา ในสะอาด ไม่ชุ่มมัว บุรุษผู้มีจักขุยืนอยู่บนขอบสระนั้น จะพึงเห็นหอยโข่งและหอยกาบต่างๆ บ้าง ก้อนกรวดและก้อนหินบ้าง ผูกปลากำลังว่ายน้ำอยู่บ้าง หยุดอยู่บ้างในสระน้ำ เขาจะพึงคิดอย่างนี้ว่า ‘สระน้ำนี้ใสสะอาด ไม่ชุ่มมัว มีหอยโข่งและหอยกาบต่างๆ บ้าง ก้อนกรวดและก้อนหินบ้าง ผูกปลากำลังว่ายน้ำอยู่บ้าง กำลังหยุดอยู่บ้างในสระน้ำนั้น’ ดังนี้ ฉันทิ

“ภิกษุก็ฉันทินั้นแล เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มโน้มจิตไปเพื่ออาสวัทขยญาณ

“ย่อมรู้ชัดตามเป็นจริงว่า ‘นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา เหล่านี้อัสวะ นี้อัสวสมุทัย นี้อัสวนิโรธ นี้อัสวนิโรธคามินีปฏิปทา’

“เมื่อเธอรู้เห็นอย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นแม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้วก็มีญาณรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าความเกิดขึ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้

มิได้มี

“ดูก่อนมหาบพิตร นี่แลสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ทั้งดียิ่งกว่า ทั้งประณีตกว่าสามัญผลที่เห็นประจักษ์ซื่อก่อนๆ

“ดูก่อนมหาบพิตร นี่แลสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ทั้งดียิ่งกว่า ทั้งประณีตกว่าสามัญผลที่เห็นประจักษ์ซื่อก่อนๆ”

พระเจ้าอชาตศัตรูแสดงพระองค์เป็นอุบาสก

[๑๓๙] เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว พระเจ้าแผ่นดินมคธพระนามว่าอชาตศัตรูเวเทหิบุตร ได้กราบทูลพระดำรัสนี้กะพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาชิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาชิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืดด้วยคิดว่าผู้มีจักขุจักเห็นรูป ดังนี้ฉันใด พระผู้มีพระภาคทรงประกาศพระธรรมโดยอเนกปริยาย ฉันนั้นเหมือนกัน

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันนี้ขอถึงพระผู้มีพระภาค พระธรรม และพระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงจำหม่อมฉันว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

“โทษผิดได้ครอบงำหม่อมฉันซึ่งเป็นคนเขลา คนหลง ไม่ฉลาด ที่หม่อมฉันได้ปลงพระชนมชีพพระบิดาผู้ดำรงธรรม เป็นพระราชาโดยธรรม เพราะเหตุ (ที่ปรารถนา) ความเป็นใหญ่

“ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงรับทราบความผิดของหม่อมฉันโดยเป็นความจริง เพื่อสำรวจระวางต่อไป”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

“เป็นความจริง โทษผิดได้ครอบงำมหาบพิตรซึ่งเป็นคนเขลา คนหลง ไม่ฉลาด ที่มหาบพิตรได้ปลงพระชนมชีพพระบิดาผู้ดำรงธรรม เป็นพระราชาโดยธรรม เพราะเหตุ (ที่ปรารถนา) ความเป็นใหญ่

“แต่เพราะมหาบพิตรทรงเห็นโทษผิดโดยเป็นความจริงแล้วทรงสารภาพตามเป็นจริง ฉะนั้น อาตมภาพขอรับทราบโทษผิดของมหาบพิตร

“ก็การที่บุคคลเห็นโทษผิดโดยเป็นความผิดจริง แล้วสารภาพตามเป็นจริง รับสั่งวรต่อไป นี่เป็นความเจริญในอารยวินัยแล”

[๑๔๐] เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ท้าวเธอได้กราบทูลลาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้นหม่อมฉันขอทูลลาไปในบัดนี้ หม่อมฉันมีกิจมาก มีกรณียะมาก”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ขอมหาบพิตรทรงสำคัญเวลาอันสมควร ณ บัดนี้เถิด”

ครั้งนั้นแล พระเจ้าแผ่นดินมคธพระนามว่าอชาตศัตรูเวเทหิบุตร ทรงเพลิดเพลีนยินดีภษิตของพระผู้มีพระภาคแล้ว เสด็จจุลกจากอาสนะ ถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาค ทรงกระทำประทักษิณแล้วเสด็จกลับไป

เมื่อท้าวเธอเสด็จไปไม่นาน พระผู้มีพระภาคตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระราชาพระองค์นี้ถูกขุดเสียแล้ว พระราชาพระองค์นี้ถูกขจัดเสียแล้ว หากท้าวเธอจักไม่ปลงพระชนมชีพพระบิดาผู้ดำรงธรรม เป็นพระราชาโดยธรรมไซ้ ธรรมจักบุปราศจากฐลี ปราศจากมลทิน จักเกิดขึ้นแก่ท้าวเธอ ณ ที่ประทับนี้ทีเดียว”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสคำเป็นไวยากรณ์นี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นชื่นชมยินดีภษิตของพระผู้มีพระภาคแล้วแล.

จบสามัญญผลสูตร ที่ ๒

ที่สมณิกาย สีสันธรรม

พระไตรปิฎกเล่ม ๙ ข้อ ๙๑-๑๔๐

อรรถกถาสัมมัญญผลสูตรขยายความให้เราได้เห็นบุคลิกของหมอชิวโกมารักที่เราไม่เคย
ได้ทราบกันมากนัก นั่นคือความสามารถทางการเมืองการทหาร
เรารู้จัก**หมอชิวโกมารัก**ในฐานะที่ท่านหมอที่มีความสามารถสุดยอด รักษาใครไม่เคยต้อง
วางยาฆ่าซาก ขนานเดียวและที่เดียวเท่านั้น หายขาด
แต่หมอชิวโกไม่ใช่เก่งแต่เรื่องหมออย่างเดียว ...

~ ๘ ~

อรรถกถาสัมมัญญผลสูตร

พระบาลีสัมมัญญผลสูตรว่า **เอวมเม สุตํ เอกํ สมยํ ภควา ราชคเ**
ดงนี้ เป็นต้น

ในพระบาลีนั้น มีการพรรณนาตามลำดับบทดังต่อไปนี้

บทว่า **ราชคเ** ความว่า ในพระนครซึ่งมีชื่ออย่างนั้น จริงอยู่
พระนครนั้น เรียกกันว่า **ราชคฤห์** เพราะพระเจ้ามันธัตูราช และท่านมหาโควินท์
เป็นต้น ครอบครอง

ก็ในคำว่า **ราชคฤห์** นี้ มีนักปราชญ์อื่น ๆ พรรณนาไว้มากมายแล้ว จะนำ
คำอธิบายนั้นมาแสดงในที่นี้ก็ไม่สู้มีประโยชน์ เพราะเป็นเพียงชื่อของเมืองเท่านั้น

พระนครราชคฤห์นี้เป็นเมืองทั้งในพุทธกาล ทั้งในจักรพรรดิกาล* ส่วนใน
กาลที่เหลือเป็นเมืองร้าง พวกยักษ์ครอบครอง เป็นป่าที่อยู่อาศัยของยักษ์เหล่านั้น

* แปลจากศัพท์ว่า **จกกวตติกาล** ศัพท์ว่า **จกกวตติ** หมายถึงพระเจ้าจักรพรรดิ คือพระราชา
ผู้เรืองอำนาจและทรงธรรม ข้อความนี้จึงเป็นการบอกเล่าถึงสภาพของเมืองราชคฤห์ใน
สมัยพุทธกาลและหลังพุทธกาลว่ายังเป็นมหาอำนาจอยู่ต่อมาอย่างน้อยที่สุดก็ในช่วงสมัย
พระเจ้าอชาตศัตรู

คำว่า **วิหริติ** นี้ ตามธรรมดาเป็นคำแสดงถึงความพร้อมเพรียงด้วยวิหาร
ธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาอิริยาบถวิหาร ทิพพิหาร พรหมวิหาร และ
อริยวิหาร

แต่ในที่นี้ แสดงถึงการยืน เดิน นั่ง นอน ซึ่งเป็นอิริยาบถที่ผลัดเปลี่ยนกัน

เท่านั้น ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจะประทับยืนก็ตาม เสด็จดำเนินไปก็ตาม ประทับนั่งก็ตาม บรรทมก็ตาม พึงทราบว่าเป็น **วิหริติ** *ประทับอยู่* ทั้งนี้ ด้วยว่าพระองค์ทรงบำบัดความลำบากแห่งอิริยาบถหนึ่งด้วยอิริยาบถหนึ่ง ทรงบริหารอรรถาภิธานให้ทรงลำบากพระวรกาย ฉะนั้น จึงเรียกว่า **วิหริติ** แปลว่า ประทับตามสบาย

คำว่า **ชีวกสฺส โกมารภจฺจสฺส อมฺพวเน** นี้ เป็นคำแสดงแหล่งที่พำนักใกล้กรุงราชคฤห์นั้น พอที่จะเข้าไปอาศัยบิณฑบาตได้

เพราะฉะนั้น ในข้อนี้พึงทราบเนื้อความอย่างนี้ว่า คำว่า **ราชคเห วิหริติ ชีวกสฺส โกมารภจฺจสฺส อมฺพวเน** ความว่า ประทับอยู่ ณ สวนอัมพวันของหมอชีวกโกมารภจ กรุงราชคฤห์

คำว่า **ราชคเห** นี้ เป็นสัตตตมิวิภัตติ มีความหมายว่า **ใกล้**

ในพระบาลีนั้น ที่ชื่อว่า **ชีวก** มีความหมายว่า *ยังเป็นอยู่* ที่ชื่อว่า **โกมารภจ** มีความหมายว่า *พระราชกุมารทรงชুবเลี้ยง*

เหมือนอย่างที่เราเห็นว่า พระอภัยราชกุมารเสด็จไปพบทารกเข้า รับสั่งถามว่า "อะไรนั่นพนาย ที่ฝูงกาล้อมอยู่"

เขาทูลว่า "ทารก พระเจ้าข้า"

"**ชีวติ** ภณ ?"

(ยังเป็นอยู่หรือ พนาย ?)

"**ชีวติ** เทว"

(ยังเป็นอยู่ พระเจ้าข้า)

"ถ้าอย่างนั้น จงนำทารกนั้นเข้าไปภายในเมืองแล้วมอบให้แม่นมทั้งหลายเลี้ยงดูไว้"

คนทั้งหลายจึงได้ตั้งชื่อทารกนั้นว่า ชีวก เพราะยังเป็นอยู่ และตั้งชื่อ (สร้อยนาม) ว่า **โกมารภจ** เพราะพระราชกุมารทรงชুবเลี้ยง

นี่เป็นเรื่องย่อๆ ในที่นี้ ส่วนรายละเอียดเรื่องหมอชีวกมีเล่าไว้ในคัมภีร์ชั้นคณนันแด แม้ข้อพิจารณาเรื่องหมอชีวกนี้ก็ได้อธิบายไว้แล้วใน **สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย**

หมอชีวกนี้ สมัยหนึ่งทำให้พระวรกายของพระผู้มีพระภาคซึ่งหมักหมมด้วยโรคให้หายเป็นปกติแล้วถวายผ้าสียะยกะคู่หนึ่ง พระพุทธองค์ทรงอนุโมทนา เมื่ออนุโมทนาการถวายผ้าจบลง หมอชีวกบรรลุโสดาปัตติผล จึงคิดว่า

“เราควรจะไปเฝ้าดูแลพระพุทธเจ้า วันละ ๒ - ๓ ครั้ง ก็เขาคิษณภูมิจึงและพระวิหารเวฬุวันอยู่ไกลเหลือเกิน แต่สวนอัมพวันของเราใกล้กว่า อย่างกระนั้นเลยเราจะสร้างวิหารถวายแด่พระผู้มีพระภาคในสวนอัมพวันของเรา”

หมอชิวกจึงสร้างที่พักกลางคืน ที่พักกลางวัน ที่เร็น กุฎี และมณฑปเป็นต้น แล้วให้สร้างพระคันธกุฎีที่สมควรแด่พระผู้มีพระภาค ในสวนอัมพวันนั้น ให้สร้างกำแพงมีสีเหมือนผ้าแดง สูง ๑๘ ศอก ล้อมสวนอัมพวัน เลี้ยงภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานให้อิ่มหนำด้วยภัตตาหารพร้อมทั้ง (ถวายเป็น) จีวร ได้หลังน้ำทักษิโณทกมอบถวายสวนอัมพวันเป็นพระวิหารแล้ว

คำว่า **ชิวกสุส โกमारภจฺจสุส อมฺพวเน** ท่านกล่าวหมายเอาพระวิหารดังกล่าวมานั้น

คำว่า **อฑฺฒเตพฺเสหิ ภิกฺขุสฺส เตหิ** (ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๑,๒๕๐ รูป) แปลว่า ลิบสามร้อยหย่อนครึ่งร้อย (หมายถึง **ขาดอีกครึ่งร้อยก็จะเต็มลิบสามร้อย = ๑,๓๐๐ - ๕๐ = ๑,๒๕๐**)

คำว่า **ราชา** ในบททั้งหลาย มีบทว่า **ราชา** เป็นต้น ความว่า ชื่อว่า **ราชา** มีความหมายว่า ทำมหาชนให้ยินดี หรือให้เจริญด้วยอิสริยยสมบัติของตน หรือด้วยสังคหวัตถุ ๔ ประการ

ชื่อว่า **มาคโธ** มีความหมายว่า เป็นใหญ่เหนือชาวมคธ

ชื่อว่า **อชาตสตุ** มีความหมายว่า เนมิตตกาจารย์ทั้งหลายชี้แจงไว้ว่า ยังไม่ทันเกิดก็จักเป็นศัตรูแก่พระราชา

ได้ยินว่า เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูยังอยู่ในพระครรภ์ พระเทวีเกิดการแพ้ท้องถึงขนาดอย่างนี้ว่า โอหนอ เราพึ่งดื่มโลหิตพระพาหาเปื้องขวาของพระราชา

พระนางมีพระดำริว่า การแพ้ท้องเกิดขึ้นในฐานะอันหนัก ไม่อาจบอกให้ใครทราบได้ เมื่อไม่อาจบอกได้จึงซุบผอมผิวพรรณซีดลง

พระราชาตรัสถามพระนางว่า "แนะนำผู้เจริญ ร่างกายของเธอมีผิวพรรณไม่ปรกติ มีเหตุอะไรหรือ"

ทูลว่า "โปรดอย่าถามเลย ทูลกระหม่อม"

รับสั่งว่า "แนะนำพระนาง เมื่อไม่อาจบอกความประสงค์ของเธอแก่นั้น เธอจักบอกแก่ใคร" ดังนี้ ทรงรบเร้าด้วยประการนั้น ๆ ให้พระนางบอกจนได้

พอได้ทรงทราบเท่านั้นก็รับสั่งว่า "นางโง่ ในเรื่องนี้เธอเข้าใจว่าเป็นเรื่องหนัก

หนานักหรือ" ดังนั้นจึงรับสั่งให้เรียกหมอมมา ให้เอาเม็ดทองกรีดพระพาหา แล้วรอง
พระโลหิตด้วยจอกทองคำ เจือด้วยน้ำแล้วให้พระนางดื่ม

เนमितกาจารย์ทั้งหลายได้ทราบข่าวดังนั้น พวกกันพยากรณ์ว่า “พระโอรสใน
ครรภ์องค์นี้จักเป็นศัตรูแก่พระราชา พระราชาจักถูกพระโอรสองค์นี้ปลงพระชนม์”

พระเทวีทรงสดับข่าวดังนั้น มีพระดำริว่า "พระโอรสที่ออกจากท้องของเรา
จักฆ่าพระราชา" จึงมีพระประสงค์จะทำลายครรภ์ให้ตกไปเสด็จไปพระราชอุทยาน
ให้ปีบพระครรภ์ แต่พระครรภ์ก็หาตกไม่

พระนางเสด็จไปให้ทำอย่างนั้นบ่อย ๆ พระราชาทรงสืบดูว่าพระเทวีนี้เสด็จ
ไปพระราชอุทยานเนื่อง ๆ เพื่ออะไร ทรงทราบเหตุนั้นแล้วจึงทรงห้ามว่า “พระนาง
เด็กในท้องของพระนาง ยังไม่รู้ว่า เป็นชายหรือหญิงเลยพระนางก็กระทำอย่างนี้กะ
ทารกที่เกิดแก่ตนเสียแล้ว โทษของใหญ่ของเราดังกล่าวนี้อาจกระจายไปทั่วชมพู
ทวีป ขอพระนางจงอย่ากระทำอย่างนี้อีกเลย” แล้วได้ประทานการรักษา

พระนางเธอได้หมายใจไว้ว่า เวลาคลอดจักฆ่าเสีย แม้ในเวลาประสูตินั้น
พวกเจ้าหน้าที่อารักขาก็นำพระกุมารออกไปเสีย

สมัยต่อมา พระกุมารเจริญวัยแล้วจึงนำมาแสดงแก่พระเทวี พอ
ทอดพระเนตรเห็นพระกุมารเท่านั้นพระนางก็เกิดความรักพระโอรส ฉะนั้นจึงฆ่า
พระกุมารนั้นไม่ลง

กาลต่อมา ฝ่ายพระราชาก็ได้พระราชทานตำแหน่งอุปราชแก่พระโอรส

สมัยต่อมา พระเทวทัตอยู่ในที่ลับ คิดว่า “พระสารีบุตรมีบริษัทยา พระ
โมคคัลลานะก็มีบริษัทยา พระมหากัสสปะก็มีบริษัทยา ท่านเหล่านี้มีฐานะคนละ
อย่าง ๆ ถึงเพียงนี้ แม้เราก็จะแสดงฐานะสักอย่างหนึ่ง”

พระเทวทัตนั้นเมื่อไม่มีลาภก็ไม่อาจทำบริษัทให้เกิดขึ้นได้ จึงคิดว่า “เอาละ
เราจักทำลาภให้เกิดขึ้น” จึงใช้อิทธิปาฏิหาริย์ทำให้ขอชาติศัตรูราชกุมารเลื่อมใส
ตามนัยแห่งเรื่องที่มาในคัมภีร์ชั้นธกะ

พอรู้ว่าพระกุมารขอชาติศัตรูเลื่อมใสคุ้นเคยยิ่ง ถึงขนาดมาสู่ที่บารุงของตน
ทั้งเข้าเฝ้าพร้อมด้วยบริวารเต็มรถ ๕๐๐ คัน วันหนึ่งจึงเข้าไปหากล่าวว่า

“ดูก่อนกุมาร เมื่อก่อนพวกมนุษย์มีอายุยืน แต่เดี๋ยวนี้มีอายุน้อย ดูก่อน
กุมาร ถ้าอย่างนั้นพระราชกุมารพระองค์จงปลงพระชนม์พระบิดาเสียแล้วเป็น
พระราชา อาตมภาพจักปลงพระชนม์พระผู้มีพระภาคแล้วจักเป็นพระพุทธเจ้า”

แล้วส่งพระกุมารไปปลงพระชนม์พระบิดา

พระกุมารรอดชีวิตนั้นหลงเชื่อว่า “พระผู้เป็นเจ้าของเราทวดมีอำนาจมาก สิ่งที่เราทวดไม่รู้แจ้ง ไม่มี” จึงหนีบถพิษที่พระอรุ (ต้นขา) มุ่งจะฆ่ากลางวันแสก ๆ มีความกลัวหวาด หวั่นสะดุ้งตื่นตื่น เข้าไปภายในพระราชฐาน ทำอาการแปลก ๆ มีประการดังกล่าว

ครั้งนั้นพวกอำมาตย์จับอชชาติศัตรูราชกุมารได้ ส่งออกมาปรึกษาโทษว่า “พระกุมารจะต้องถูกประหาร พระทวดจะต้องถูกประหาร และภิกษุพวกพระทวดทั้งหมดจะต้องถูกประหาร” แล้วกราบทูลพระราชารว่า “พวกข้าพระองค์จักกระทำตามพระราชอาชญา”

พระราชาทรงลดตำแหน่งของพวกอำมาตย์ที่ประสงค์ลงโทษประหาร ทรงตั้งพวกอำมาตย์ที่ไม่ต้องการให้ลงโทษประหารไว้ในตำแหน่งสูง ๆ แล้วตรัสถามพระกุมารว่า “ลูกต้องการจะฆ่าพ่อเพื่ออะไร”

พระกุมารกราบทูลว่า “หม่อมฉันต้องการราชสมบัติ พระเจ้าข้า”

พระราชารได้พระราชทานราชสมบัติแก่พระโอรสนั้น

อชชาติศัตรูราชกุมารบอกแก่พระทวดว่า “ความปรารถนาของเราสำเร็จแล้ว”

ลำดับนั้น พระทวดทักกล่าวกะพระกุมารว่า “พระองค์เหมือนคนเอาสุนัขจิ้งจอกขังไว้ในกรงขังหนึ่งแล้วสำคัญว่าทำกิจสำเร็จเรียบร้อยแล้ว อีกสองสามวันพระบิดาของพระองค์จะทรงคิดได้ว่าพระองค์ทำการดูหมิ่น แล้วก็จักเป็นพระราชารเสียเองเหมือนเดิม”

พระกุมารถามว่า “ถ้าอย่างนั้น ข้าพเจ้าจะทำอย่างไรเล่า”

พระทวดตอบว่า “จงฆ่าชนิดถอนรากเลย”

พระกุมารตรัสว่า “พระบิดาของข้าพเจ้าไม่ควรฆ่าด้วยศาสตรามิใช่หรือ”

พระทวดจึงกล่าวว่า “จงฆ่าพระองค์ด้วยการตัดพระกระยาหาร”

พระกุมารจึงสั่งให้เอาพระบิดาขังไว้ในเรือนอบ

ที่ชื่อว่า **เรือน-อบ (ตาปนเคหะ)** คือเรือนมีควันที่ทำได้เพื่อลงโทษแก่นักโทษ

พระกุมารสั่งไว้ว่า “นอกจากพระมารดาของเราแล้ว อย่าให้คนอื่นเยี่ยม”

พระทวดทรงใส่ภัตตาหารในชั้นทองคำแล้วห่อชายพกเข้าเยี่ยมพระราชาร

พระราชาสเวยกัฏดาหารนั้นจึงประทังพระชนม์อยู่ได้

พระกุมารตรัสถามว่า “พระบิดาของเราดำรงพระชนม์อยู่ได้อย่างไร”

ครั้นทรงทราบความเป็นไปนั้นแล้ว ก็ตรัสสั่งห้ามมิให้พระมารดานำสิ่งของใส่ชามพกเข้าเยี่ยม

ตั้งแต่นั้น พระเทวีก็ใส่ภัตตาหารไว้ในพระเมาสีเข้าเยี่ยม

พระกุมารทรงทราบแม้นั้นก็รับสั่งห้ามมิให้พระมารดาพูนพระเมาสีเข้าเยี่ยม

ลำดับนั้น พระเทวีทรงใส่ภัตตาหารไว้ในฉลองพระบาททอง ปิดดีแล้วทรงฉลองพระบาททองเข้าเยี่ยม พระราชาดำรงพระชนม์อยู่ด้วยภัตตาหารนั้น

พระกุมารตรัสถามอีกว่า “พระบิดาดำรงพระชนม์อยู่ได้อย่างไร”

ครั้นทรงทราบความนั้น ก็ตรัสสั่งห้ามแม่แต่ทรงฉลองพระบาทเข้าเยี่ยม

ตั้งแต่นั้น พระเทวีก็ทรงสนานพระวรกายด้วยน้ำหอม แล้วทาพระ

วรกายด้วยจตุมธุระ (อาหารมีรสอร่อย ๔ อย่าง) แล้วทรงห่มพระภูษาเข้าเยี่ยม พระราชาทรงเสียดพระวรกายของพระเทวีประทังพระชนม์อยู่ได้

พระกุมารตรัสถามอีก ครั้นทรงทราบดังนั้นแล้วจึงตรัสสั่งว่า

“ตั้งแต่นี้ไป ห้ามพระมารดาเข้าเยี่ยม”

ต่อแต่นั้น พระเทวีประทับยืนแทบประตู ทรงกันแสงคร่ำครวญว่า

“ข้าแต่พระสวามีพิมพิสาร เวลาที่ข้าพผู้นี้เป็นเด็ก พระองค์ก็ไม่ให้โอกาสฆ่าข้า ทรงเลี้ยงศัตรูของพระองค์ไว้ด้วยพระองค์เองแท้ ๆ

“บัดนี้ การเห็นพระองค์ครั้งนี้เป็นครั้งสุดท้าย ต่อแต่นี้ไปหม่อมฉันจะไม่ได้เห็นพระองค์อีก

“ถ้าโทษของหม่อมฉันมีอยู่ ขอได้โปรดพระราชทานอภัยโทษด้วยเถิดพระเจ้าข้า”

แล้วก็เสด็จกลับ

ตั้งแต่นั้นมา พระราชาก็ไม่มีพระกระยาหาร ดำรงพระชนม์อยู่ด้วยความสุข ประกอบด้วยมรรคผล (ทรงเป็นพระโสดาบัน) ด้วยวิธีเดินจงกรม พระวรกายของพระองค์ก็เปล่งปลั่งยิ่งขึ้น

พระกุมารตรัสถามว่า “แน่พนาย พระบิดาของเรายังดำรงพระชนม์อยู่ได้อย่างไร

ครั้นทรงทราบว่า “ยังดำรงพระชนม์อยู่ได้ด้วยวิธีเดินจงกรม พระเจ้าข้า ข้า
พระวรกายยังเปล่งปลั่งยิ่งขึ้นอีก”

จึงทรงพระดำริว่า “เราจักตัดมิให้พระบิดาเดินจงกรมได้ในบัดนี้”

แล้วทรงส่งช่างกำลบกทั้งหลายไปโดยตรัสสั่งว่า “พวกเจ้าจงเอามีดโกนผ่า
พระบาททั้งสองของพระบิดาของเรา แล้วเอาน้ำมันผสมเกลือทา แล้วจงย่างด้วย
ถ่านไม้ตะเคียนซึ่งติดไฟคุ้ไม่มีเปลวเลย”

พระราชา (พิมพิสาร) ทอดพระเนตรเห็นพวกช่างกำลบก ทรงดำริว่า “ลูก
ของเราคงจักมีใครเตือนให้รู้สึกตัวแน่แล้ว ช่างกำลบกเหล่านี้คงจะมาแต่งหนดให้
เรา”

ช่างกำลบกเหล่านั้นไปถวายบังคมแล้วยืนอยู่ ครั้นถูกตรัสถามว่าทำไม จึง
กราบทูลให้ทรงทราบ

พระราชาพิมพิสารจึงตรัสว่า “พวกเจ้าจงทำตามใจพระราชาของเจ้าเถิด”

พวกช่างกำลบกจึงกราบทูลว่า “ประทับนั่งเถิดพระเจ้าข้า” ถวายบังคมพระ
เจ้าพิมพิสารแล้วกราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ พวกข้าพระองค์จำต้องทำตามพระราชโองการ
ขอพระองค์อย่าทรงโกรธเคืองพวกข้าพระองค์เลย การกระทำเช่นนี้ไม่สมควรแก่
พระราชาผู้ทรงธรรมเช่นพระองค์”

แล้วจับข้อพระบาทด้วยมือซ้าย ใช้มือขวากัดมิดโกนผ่าพื้นพระบาททั้งสอง
ข้าง เอาน้ำมันผสมเกลือทา แล้วย่างด้วยถ่านเพลิงไม้ตะเคียนที่กำลังคุ้ไม่มีเปลว
เลย

กล่าวกันว่า ในปางก่อน พระราชาพิมพิสารได้ทรงฉลองพระบาทเข้าไปใน
ลานพระเจดีย์ และเอาพระบาทที่ไม่ได้ชำระเหยียบเสือกกที่เขาปูไว้สำหรับนั่ง นี้
เป็นผลของบาปนั้น

พระราชาพิมพิสารทรงเกิดทุกข์เขวทนาอย่างรุนแรง ทรงรำลึกอยู่เท่านี้ว่า

อโห พุทุโธ อโห ธมฺโม อโห สงฺโฆ

ทรงเหี่ยวแห้งไปเหมือนพวงดอกไม้ที่เขาโยนไว้ในลานพระเจดีย์

(พระราชาสิ้นพระชนม์แล้ว) บังเกิดเป็นยักษ์ชื่อชนวสกะ เป็นผู้รับใช้ของท้าวม
เวสสวัณในเทวโลกชั้นจาตุมหาราช

และในวันนั้นนั่นเอง พระโอรสของพระเจ้าอชาตศัตรูก็ประสูติ

ไบบอก ๒ ฉบับ คือข่าวพระโอรสประสูติฉบับหนึ่ง ข่าวพระบิดาสวรรคตฉบับหนึ่ง มาถึงในขณะเดียวกันพอดี

พวกอำมาตย์ปรึกษากันว่า “พวกเราจักทูลข่าวพระโอรสประสูติก่อน” จึงเอาไบบอกข่าวประสูตินั้นทูลถวายถึงพระหัตถ์ของพระเจ้าอชาตศัตรู

ความรักลูกเกิดขึ้นแก่พระองค์ในขณะนั้นทันทีที่ทวมไปทั่วพระวรกายแผ่ไปจดเยื่อในกระดูก

ในขณะนั้นพระองค์ได้รู้ซึ่งถึงคุณของพระบิดาว่า “แม่เมื่อเราเกิด พระบิดาของเราก็คงเกิดความรักอย่างนี้เหมือนกัน”

จึงรีบมีรับสั่งว่า “แน่ะพนาย จงไปปล่อยพระบิดาของเรา”

พวกอำมาตย์ทูลว่า

“พระองค์รับสั่งให้ปล่อยอะไร พระเจ้าข้า”

แล้วถวายไบบอกแจ้งข่าวอีกฉบับหนึ่งถึงพระหัตถ์

พอทรงทราบความเป็นไปดังนั้น พระเจ้าอชาตศัตรูทรงกันแสง เสด็จไปเฝ้าพระมารดา ทูลว่า

“ข้าแต่เสด็จแม่ เมื่อหม่อมฉันเกิด พระบิดาของหม่อมฉันเกิดความรักหม่อมฉันหรือหนอ”

พระนางเวเทหิรับสั่งว่า

“เจ้าลูกใจ เจ้าพูดอะไร เวลาที่ลูกยังเล็กอยู่ เกิดเป็นผีที่นิ้วมือ ครั้งนั้นพวกแม่นมทั้งหลายไม่สามารถทำให้ลูกซึ่งกำลังร้องไห้หยุดร้องได้ จึงพาลูกไปเฝ้าเสด็จพ่อของลูกซึ่งประทับนั่งอยู่ในโรงศาล เสด็จพ่อของลูกได้อมนิ้วมือของลูกจนผีแตกในพระโอษฐ์นั่นเอง ครั้งนั้นเสด็จพ่อของลูกมิได้เสด็จลุกจากที่ประทับ ทรงสิ้นพระบุพโพบนพระโลหิตนั้นด้วยความรักลูก เสด็จพ่อของลูกมีความรักลูกถึงปานนี้”

พระเจ้าอชาตศัตรูทรงกันแสงคร่ำครวญ ได้ถวายเพลิงพระศพพระบิดา

ฝ่ายพระเทวทัตเข้าเฝ้าพระเจ้าอชาตศัตรู ทูลว่า

“มหาบพิตร พระองค์จงตรัสสั่ง (ให้พระราชทาน) คนที่จักปลงชีวิตพระสมณโคดม”

แล้วส่งคนทั้งหลายที่พระเจ้าอชาตศัตรูพระราชทาน (ออกไปทำการ) ตนเองขึ้นเขาคิชฌกูฏ กิ่งศิลาแล้ว ให้ปล่อยช้างนาฬาคีรีแล้ว ด้วยอุบายไม่ว่าอย่างใด

อย่างหนึ่งก็ไม่อาจปลงพระชนม์พระผู้มีพระภาคได้ (ในที่สุด) ก็เสียมลาภสักการะ จึงขอวัตร ๕ ประการ* เมื่อไม่ได้วัตร ๕ ประการนั้นก็ประกาศว่า “ถ้าอย่างนั้น จักให้มหาชนเห็นชอบด้วย” จึงทำสังฆเภท (ปาภิกษุจำนวนหนึ่งแยกคณะไป) เมื่อพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะพาบริษัทยกกลับแล้ว ก็อาเจียนออกมาเป็นโลหิตอยู่นอนอยู่บนเตียงคนไข้ ๙ เดือน เดือดร้อนใจ ถามว่า “เดี๋ยวนี้พระนศาสดาประทับอยู่ที่ไหน” ครั้นได้รับตอบว่าในพระเชตวัน จึงกล่าวว่า “พวกท่านจงเอาเตียงหามเราไปเฝ้าพระศาสดา” (แต่) เพราะมิได้กระทำการที่ควรจะได้เฝ้าพระผู้มีพระภาค เมื่อเขาหามมาจึงถูกแผ่นดินสูบที่ใกล้สระโบกขรณีในพระเชตวันนั่นเอง ลงไปอยู่ในมหานรก

*วัตร ๕ ประการ เป็นข้อเสนอของพระเทวทัตที่เสนอให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้เป็นข้อปฏิบัติของภิกษุอย่างเคร่งครัด มีใจความดังนี้ คือ

- ๑ ภิกษุควรอยู่ป่าตลอดชีวิต ห้ามอาศัยอยู่ในเขตที่มีบ้านคน
- ๒ ภิกษุควรฉันเฉพาะอาหารที่บิณฑบาตได้มา ห้ามรับนิมนต์ไปฉัน
- ๓ ภิกษุควรใช้เฉพาะจีวรที่หาผ้ามาเย็บย้อมทำใช้เอง ห้ามใช้จีวรสำเร็จรูปที่มีผู้ถวาย
- ๔ ภิกษุควรพักอาศัยอยู่ตามโคนไม้ตลอดชีวิต ห้ามอยู่ในสถานที่ซึ่งสร้างขึ้น
- ๕ ภิกษุไม่ควรฉันเนื้อสัตว์ตลอดชีวิต

ดูรายละเอียดในมหาวิภังค์ ภาค ๑ พระไตรปิฎกเล่ม ๑ ข้อ ๕๙๑

นี่เป็นความย่อในเรื่องนี้ ส่วนนัยแห่งเรื่องโดยละเอียดมาในคัมภีร์ชั้นธกะ ก็เพราะเรื่องนี้มาในคัมภีร์ชั้นธกะแล้ว จึงมิได้เล่าไว้ทั้งหมด ด้วยประการฉะนี้

“พระกุมารนี้พอเกิดเท่านั้นจักเป็นศัตรูแก่พระราชา” พวกเนมิตกาจารย์ทำนายไว้ดังนี้ ฉะนั้นจึงชื่อว่า **อชาติศัตรู** ด้วยประการฉะนี้

บทว่า **เวเทหิปุตโต** ความว่า พระกุมารนี้เป็นพระโอรสของพระธิดาพระเจ้าโกศล มิใช่ของพระเจ้าวิเทหราช*

*เนื่องจาก คำว่า **เวเทหิ** แปลว่า “**ของวิเทหะ**” ก็ได้ อรรถกถาจึงย้าไว้เพื่อมิให้เข้าใจผิด

ก็คำว่า **เวเทหิ** นี้เป็นชื่อของบัณฑิต เหมือนอย่างทีกล่าวกว่า **คหปตานี เวเทหิกา คหปตานี** เป็นบัณฑิต **อโย อานนุโท เวเทหิมุณี** พระผู้เป็นเจ้าของอานนุโท เป็นบัณฑิตมุณี

ในคำว่า **เวเทหิ** นั้น มีอธิบายเฉพาะคำดังต่อไปนี้

ชื่อว่า **เวทะ** มีความหมายว่า เป็นเครื่องรู้

ชื่อว่า **โกมุติ** มีความหมายว่า เป็นฤดูมีดอกโกมุท
บทว่า **จาตุมาสินิยา** ความว่า สุดเดือน ๔
จริงอยู่ วันอุโบสถวันนั้นเป็นวันที่สุดแห่งเดือน ๔ เหตุนั้น จึงชื่อว่า **จาตุมาสี**
แต่ในที่นี้ท่านเรียกว่า **จาตุมาสินี**

เพราะเหตุที่ว่าวันนั้นพอดีเต็มเดือน เต็มฤดู เต็มปี สมบูรณ์ จึงชื่อว่า
ปุณฺณมา

ศัพท์ว่า **มา** ท่านเรียกพระจันทร์
พระจันทร์เต็มในวันนั้น เหตุนั้น จึงชื่อว่า **ปุณฺณมา**
ในบททั้งสอง คือ **ปุณฺณาย** และ **ปุณฺณมา** นี้ ฟังทราบเนื้อความ
ดังกล่าวมานี้

บทว่า **ราชา อมจจุปริวุโต** ความว่า พระราชาแวดล้อมด้วยอำมาตย์
ทั้งหลาย ในราตรีซึ่งสว่างไสวไปด้วยแสงจันทร์เต็มดวงที่ปราศจากเครื่องเคลือบ
หมอง ๔ ประการ ปานประหนึ่งทิวาภาคที่ชำระล้างด้วยธารน้ำนม มีแสงเงินยวง
ออกเป็นช่อ และดุจช่อดอกโกมุททำด้วยผ้าเนื้อดีสีขาว ราวกะว่าพวงแก้วมุกดา
และพวงดอกมะลิ มีแสงแวววาวกระจายดังวิมานเงินเปล่งรัศมี

บทว่า **อุปริปาสาทวรคโต** ความว่า ประทับอยู่ในมหาปราสาทชั้นบน
ประทับนั่งเหนือพระราชอาสน์ทองภายใต้มหาเศวตฉัตรที่ยกขึ้นไว้ซึ่งควรแก่ความ
ยิ่งใหญ่

ถามว่า ประทับนั่งทำไม ?

แก้ว่า เพื่อบรรเทาความหลับ

พระราชอาสน์นี้แหละ ตั้งแต่วันที่พยายามปลงพระชนม์พระบิดา พอหลับ
พระเนตรทั้งสองลงด้วยตั้งพระทัยว่าจักหลับ ก็สะดุ้งเฮือกเหมือนถูกหอกตั้งร้อย
เล่มทิ่มแทง ทรงตื่นอยู่ (ไม่หลับเพราะหวาดภัยเหลือเกิน) ครั้นพวกอำมาตย์ทูล
ถามว่าเป็นอะไร พระองค์ก็ได้ตรัสอะไร ๆ

เพราะฉะนั้น ความหลับจึงมิได้เป็นที่พอพระทัยของพระองค์ ดังนั้นจึง
ประทับนั่งเพื่อบรรเทาความหลับ

อนึ่ง ในวันนั้นมีนักษัตรเอิกเกริกมาก ทัวพระนครกวาดกันสะอาดเรียบร้อย
เอาทรายมาโรย ประตู่เรือนประดับดอกไม้ ๕ สี ข้าวตอกและหม้อใส่น้ำเต็ม ทุก
ทิวาภาคชกธงชัย ธงแผ่นผ้า ประดับประที่ปมาลาวิจิตรโชติช่วง มหาชนเล่น

นักษัตริย์กันสนุกสนานตามวิถีถนนเบิกบานกันทั่วหน้า

อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ประทับนั่งเพราะเป็นวันเล่นนักษัตริย์ ดังนี้ก็มี และ
แม้จะกล่าว (ไขความ) อย่างนี้ ก็เป็นอันตกลงได้ว่า สำหรับราชตระกูลแล้วงาน
นักษัตริย์มีอยู่เสมอ แต่พระราชองค์นี้ประทับนั่งเพื่อบรรเทาความหลับเท่านั้น

บทว่า **อุทานํ อุทานลฺลิตฺติ** ความว่า ทรงเปล่งอุทาน

น้ำมันที่ล้นเครื่องตวงจนไม่อาจตวงได้ เขาเรียกว่า **น้ำมันล้น** ฉันทิ และ
น้ำที่ท่วมบ่อจนไม่อาจขังอยู่ได้ เขาเรียกว่า **ห้วงน้ำล้น** ฉันทิ คำปิติที่เปี่ยมใจจนไม่
อาจเก็บไว้ได้ ดำรงอยู่ภายในใจไม่ได้ ล้นออกมาภายนอกนั้น เรียกว่า **อุทาน** ฉันทิ
นั้น พระราชาทรงเปล่งคำที่สำเร็จด้วยปิติเห็นปานดังนี้

บทว่า **โกลินา** ความว่า ปราศจากโทษ อธิบายว่า ปราศจากเครื่องเศร้า
หมอง ๔ ประการเหล่านี้ คือ หมอก น้ำค้าง กลุ่มควัน และราหู

ราตรีนั้นมีคำชม ๕ ประการ เช่น รมณียา เป็นที่น่ารื่นรมย์ เป็นต้น

ก็ราตรีนั้นชื่อว่า **รมณียา** เพราะอรรถว่า ทำใจของมหาชนให้รื่นรมย์

ชื่อว่า **อภิรุปา** เพราะอรรถว่า งามยิ่งนัก เพราะสว่างด้วยแสงจันทร์ซึ่งพ้น
จากโทษดังกล่าว

ชื่อว่า **ทสฺสนียา** เพราะอรรถว่า ควรที่จะดู

ชื่อว่า **ปาสาทิกา** เพราะอรรถว่า ทำจิตให้ผ่องใส

ชื่อว่า **ลกฺขณฺณญา** เพราะอรรถว่า ควรที่จะกำหนดวันและเดือน
เป็นต้น

บทว่า **กํ ญุ ขวฺชฺช** ตัดบทเป็น **กํ ญุ โข อชฺช.**

บทว่า **สมณํ วา พุราหมณํ วา** ความว่า ชื่อว่า **สมณะ** เพราะเป็นผู้
สงบบาป ชื่อว่า **พราหมณ์** เพราะเป็นผู้ลอบบาป

บทว่า **ยฺนุโน ปยฺริปาสโต** ความว่า จิตของเราผู้เข้าไปหาสมณะหรือ
พราหมณ์ผู้ฉลาดพูด เพื่อถามปัญหา ฟังเลื่อมใสเพราะได้ฟังธรรมที่ไพเราะ

ด้วยพระดำรัสแม่ทั้งหมดนี้ พระเจ้าอชาตศัตรูได้ทรงกระทำแสงสว่างให้เป็น
นิमित ด้วยประการฉะนี้

ทรงกระทำแก่ใคร ?

แก่หมอชิวก

เพื่ออะไร ?

เพื่อเฝ้าพระผู้มีพระภาค

ก็พระเจ้าอชาตศัตรูไม่อาจเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเองหรือ ?

ถูกแล้ว ไม่อาจ

เพราะเหตุไร ?

เพราะพระองค์มีความผิดมาก

ด้วยว่าพระเจ้าอชาตศัตรูได้ปลงพระชนม์ชีพพระบิดาของพระองค์ผู้เป็นอุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาค และเป็นอริยสาวก และพระเทวทัตก็ได้อาศัยพระเจ้าอชาตศัตรูนั้นนั้นแหละกระทำความฉิบหายใหญ่แก่พระผู้มีพระภาค ความผิดจึงมากด้วยประการฉะนี้ ด้วยความที่พระองค์มีความผิดมากนั้นจึงไม่อาจเสด็จไปเฝ้าด้วยพระองค์เอง

อนึ่ง หมอชีวกก็เป็นอุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาค พระเจ้าอชาตศัตรูจึงได้ทรงกระทำแสงสว่างให้เป็นนิमितด้วยหมายพระทัยว่า “เราจักเฝ้าพระผู้มีพระภาคด้วยเป็นเงาตามหลังหมอชีวกนั้น”

หมอชีวกรู้ว่า พระราชาทรงกระทำแสงสว่างให้เป็นนิमितแก่ตนหรือ ?

รู้อย่างดี

เมื่อรู้ เหตุไรจึงนิ่งเสีย ?

เพื่อตัดความวุ่นวาย

(ความคิดของหมอชีวกคือ) ด้วยว่าในบริษัทนั้นมีอุปัฏฐากของครูทั้ง ๖ ประชุมกันอยู่มาก เขาเหล่านั้นแม้ตนเองก็ไม่ได้รับการศึกษาเลย เพราะผู้ไม่ได้รับการศึกษาอยู่ใกล้ชิด เมื่อเราเริ่มกล่าวถึงพระคุณของพระผู้มีพระภาค เขาเหล่านั้นก็จักผลุดลุกผลุดนั่งในระหว่าง ๆ กล่าวคุณแห่งศาสดาของตน ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ คุณกถาแห่งพระศาสดาของเราก็จักไม่สิ้นสุดลงได้ ฝ่ายพระราชาครั้นทรงพบกลุ่มปะทะของครูทั้ง ๖ เหล่านี้แล้ว มิได้พอพระทัยในคุณกถาของครูทั้ง ๖ เหล่านั้น เพราะไม่มีสาระที่จะถือเอาได้ ก็จักกลับมาทรงถามเรา ครั้นถึงตอนนั้นเราจักกล่าวพระคุณของพระศาสดาโดยปราศจากความวุ่นวาย แล้วจักพาพระเจ้าอชาตศัตรูไปสู่สำนักของพระศาสดา หมอชีวกรู้ชัดอยู่อย่างนี้จึงนิ่งเสียเพื่อตัดความวุ่นวาย ดังนี้แล

ฝ่ายอำมาตย์เหล่านั้นพากันคิดอย่างนี้ว่า

“วันนี้พระราชาทรงชมราตรีด้วยบท ๕ บท คงมีพระประสงค์จะเข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์บางท่าน ถ้ามปัญหาแล้วฟังธรรมเป็นแน่ ถ้าพระราชาจัก

ทรงสดับธรรมของสมณะหรือพราหมณ์ท่านใดแล้วทรงเลื่อมใส และจักทรงกระทำสักการะใหญ่แก่สมณะหรือพราหมณ์ท่านนั้น สมณะผู้เป็นกุลุปกะของผู้ใดได้เป็นกุลุปกะของพระราชา ผู้นั้นย่อมมีความเจริญ” ดังนี้

อำมาตย์เหล่านั้น ครั้นคิดอย่างนี้แล้วจึงเริ่มกล่าวสรรเสริญสมณะผู้เป็นกุลุปกะของตน ๆ ด้วยหมายใจว่า เรากล่าวสรรเสริญสมณะผู้เป็นกุลุปกะของตนแล้วจักพาพระราชาไป เราก็จักไป

เพราะฉะนั้น ความในพระสูตรจึงกล่าวว่า “**เอวํ วุตเต อญญตโร ราชามจฺใจ** ครั้นท้าวเธอดำรงสออย่างนี้แล้ว อำมาตย์ผู้หนึ่ง” ดังนี้เป็นต้น

บรรดาครูทั้ง ๖ เหล่า นั้น คำว่า **ปุรโณ** เป็นชื่อแห่งศาสดาปฏิญญา* คำว่า **กสฺสโป** เป็นโคตร

***ศาสดาปฏิญญา** หมายความว่า ผู้ประกาศตนว่าเป็นเจ้าลัทธิ

ได้ยินว่า ตระกูลหนึ่งมีทาส ๙๙ คน ปุรณกัสนั้นเกิดมาทำให้ครบ (เป็น ๑๐๐ คนพอดี) เหตุนี้เขาจึงตั้งชื่อว่า ปุรณะ แต่เพราะเป็นทาสที่เป็นมงคลจึงไม่มีใครคอยว่ากล่าวว่า “ทำดี ทำไม่ดี” หรือว่า “ยังไม่ทำ ทำไม่เสร็จ”*

***ถ้อยคำแบบนี้เป็นคำที่นายพูดกับทาส**

ว่ากันว่า นายปุรณะนั้นคิดว่า “เราจะอยู่ในที่นี้ทำไม” จึงหนีไป ครั้นนั้นพวกโจรได้ชิงผ้าของเขาไป เขาไม่รู้จะหาใบไม้หรือหญ้ามาปกปิดกาย จึงเปลือยกายเข้าไปในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง คนทั้งหลายเห็นเขา ลำคัญว่า “ท่านผู้นี้เป็นสมณะ เป็นพระอรหันต์ เป็นผู้มักน้อย ไม่มีใครที่จะเหมือนท่านผู้นี้” จึงถือเอาของคาวหวานเป็นต้นเข้าไปหา

เขาคิดว่า “เพราะเราไม่นุ่งผ้าจึงเกิดลาภนี้” ตั้งแต่นั้นมาแม้ได้ผ้าก็ไม่นุ่ง ได้ถือการเปลือยกายนั้นนั่นแหละเป็นบรรพชา

ฝ่ายคนอื่น ๆ ประมาณ ๕๐๐ คน ก็พากันบวชตามในสำนักของปุรณกัสนป
นั้น

คำว่า **ปุรโณ กสฺสโป** หมายถึงนักบวชปุรณกัสนปที่กล่าวนี้

ชื่อว่า **สงฺฆิ** เจ้าหมู่ มีความหมายว่า มีหมู่ กล่าวคือหมู่นักบวช

ชื่อว่า **คณิ** เจ้าคณะ มีความหมายว่า มีคณะนั้นนั่นแหละ

ชื่อว่า **คณาจริโย คณาจารย์** มีความหมายว่า เป็นอาจารย์ของคณะนั้น โดยฐานฝึกมารยาท

บทว่า **ภญาโต มีชื่อเสียง** มีความหมายว่า รู้กันทั่ว คือเห็นชัด

ชื่อว่า **ยสสุลี มีเกียรติยศ** มีความหมายว่า มียศที่เลื่องลือไปอย่างนี้ว่า มักน้อย สันโดษ แม้ผ้าก็ไม่นุ่งเพราะมักน้อย

บทว่า **ติตถกโร** แปลว่า เจ้าลัทธิ

บทว่า **สาธุสมมโต** ความว่า เขายกย่องอย่างนี้ว่า ท่านผู้นี้ดีงาม เป็นสัตบุรุษ

บทว่า **พหุชนสุส** ความว่า ปุถุชนอันธพาลผู้ไม่ได้ลำดับ

ชื่อว่า **รัตตัญญู** มีความหมายว่า รู้ราตรีมากหลายที่ล่วงมาแล้วตั้งแต่บวช

ชื่อว่า **จิรปพฺพชิต** บวชมานาน มีความหมายว่า บวชนาน เพราะถ้อยคำของผู้ที่บวชไม่นานเป็นถ้อยคำไม่น่าเชื่อ ฉะนั้นจึงกล่าวว่า บวชมานาน

บทว่า **อทุชฺคโต มีอายุล่วงกาล** มีความหมายว่า มีอายุยืนนาน อธิบายว่า ล่วงไป ๒-๓ รัชกาล

บทว่า **วโยอนุปฺตโต ผ่านวัยมาโดยลำดับ** มีความหมายว่า อยู่ตลอดมาจนถึงปัจฉิมวัย

แม้คำทั้งสองนี้ก็กล่าวมุ่งให้เห็นความมีอายุมากล่วงกาลผ่านวัยมาโดยลำดับ เพราะถ้อยคำของคนที่ยังหนุ่มเป็นถ้อยคำไม่น่าเชื่อ

บทว่า **ตุนฺหิ อโหสิ** ความว่า เหมือนบุรุษผู้ต้องการจะกินมะม่วงสุกมีสีดังทอง มีรสอร่อย ครั้นพบผลมะเดื่อสุกที่นำมาวางไว้ในมือ ก็ไม่พอใจ ฉันทิ พระราชาก็ฉันทัน มีพระประสงค์สดับธรรมกถาที่ไพเราะ ประกอบด้วยคุณมีฌาน และอภิญญาเป็นต้น แลสรูปลงด้วยพระไตรลักษณ์ แม้เมื่อก่อนได้เคยพบปุรณกัสนสปกัไม่พอพระทัย มาบัดนี้ยิ่งไม่พอพระทัยขึ้นไปอีกเพราะการพรรณนาคุณ จึงทรงนิ่งเสีย

แต่แม้จะไม่พอพระทัยเลยก็มีพระดำริว่า “ถ้าเราจักคุกคามคนที่เห็นจุฬานั้น แล้วให้เขาจับคอนำออกไป ฝ่ายคนอื่น ๆ ก็จักกลัวว่า พระราชาทรงกระทำอย่างนี้ แก่คนที่พูดนั้น ๆ ก็จักไม่พูดอะไร ๆ” ฉะนั้น จึงทรงอดกลั้นถ้อยคำนั้นแม้ไม่เป็นที่พอพระทัย จึงได้ทรงนิ่งเสีย

ลำดับนั้น อมาตย์อีกคนหนึ่งคิดว่า “เราจักกล่าวคุณของสมณพราหมณ์ผู้

เป็นกุหลาบของตม” จึงเริ่มทูล เพราะฉะนั้น ความในพระสูตรจึงกล่าวว่า
“อำมาตย์อีกคนหนึ่ง...” ดังนี้ เป็นต้น

คำทั้งหมคนั้นฟังทราบตามนัยที่กล่าวแล้ว

ก็ในบรรดาครูทั้ง ๖ นี้ คำว่า **มักขลิ** เป็นชื่อของครูคนหนึ่งนั้น คำว่า **โค
สาล** เป็นชื่อรอง เพราะเกิดที่โรงโค

เล่ากันว่า เขาถือหมอน้ำมันเดินไปบนพื้นที่เป็นดินเลน นายบอกว่า “ตาด
มา ขลิ *อย่าสิ้นลัมพะพอ*” เขาสิ้นลัมเพราะเดินเลื้อย จึงเริ่มหนีเพราะกลัวนาย นาย
วิ่งไปยึดชายผ้าไว้ เขาจึงทิ้งผ้า เปลือยกายหนีไป เรื่องที่เหลือก็เช่นเดียวกับปุ
รณกัศสปนั่นเอง

คำว่า **อชิต** เป็นชื่อของครูคนหนึ่งนั้น คำว่า **เกสกัมพล** มีความหมายว่า
ครองผ้ากัมพลที่ทอดด้วยผมคน รวมชื่อทั้งสองเข้าด้วยกันจึงเรียกว่า **อชิตเกส
กัมพล**

ใน ๒ ชื่อ นั้น ผ้ากัมพลที่ทำด้วยผมคน ชื่อว่า **เกสกัมพล** ชื่อว่าผ้าที่มีเนื้อ
หยาบกว่าผ้าเกสกัมพลนั้นไม่มี สมดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผ้าที่ทอดด้วยด้ายจะมีก็อย่างก็ตาม ผ้ากัมพลที่ทอด
ด้วยผมคนเป็นผ้าที่มีเนื้อหยาบกว่าผ้าทอเหล่านั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผ้ากัมพลที่
ทอดด้วยผมคน หน้าหนาวก็เย็นเยือก หน้าร้อนก็ร้อนระอุ มีค่าน้อย มีสัมผัสระคาย
สีไม่สวย ทั้งกลิ่นก็เหม็น”

คำว่า **ปุกุทธ** เป็นชื่อของครูคนหนึ่งนั้น คำว่า **กัจจายนะ** เป็นโคตร รวม
ชื่อและโคตรเข้าด้วยกันจึงเรียกว่า **ปุกุทธกัจจายนะ**

ครูปุกุทธกัจจายนะนี้ห้ามน้ำเย็น แม้ถ้ายอุจจาระก็ไม่ใช้น้ำล้าง ได้นำร้อน
หรือน้ำข้าวจึงล้าง ครั้นข้ามแม่น้ำหรือน้ำตามทาง คิดว่า “ศีลของเราขาด” จึงก่อ
สถูปทรายอธิษฐานศีลแล้วจึงไป ครูคนนี้มีลัทธิที่ปราศจากสิริถึงปานนี้

คำว่า **สัจจชัย** เป็นชื่อของครูคนหนึ่งนั้น ชื่อว่า **เวลัฏฐบุตร** เพราะเป็นบุตร
ของเวลัฏฐะ (ช่างसान ?)

ครูคนหนึ่งชื่อว่า **นิครนถ์** ด้วยอำนาจชื่อที่ได้แล้วเพราะพูดเสมอว่า
“**คุณฐน**กิเลส ..นตถิ พวกเราไม่มีกิเลสที่ร้อยรัด ที่เกลือกกลั้ว กิเลส**คุณฐ**รหิตา
พวกเราเว้นจากกิเลสที่พัวพัน”

ชื่อว่า **นาฏบุตร** เพราะเป็นบุตรของคนพอนรำ

บทว่า **อลิ โข ราชา** ความว่า ได้ยินว่าพระราชาทรงสดับคำของ
อำมาตย์เหล่านั้นแล้วมีพระราชดำริว่า

“เราไม่ต้องการฟังคำพูดของผู้ใด ๆ ผู้หนึ่ง ๆ ย่อมพูดพาลไปหมด ส่วน
คำพูดของผู้ใดที่เราต้องการฟัง เขาผู้นั้นกลับนั่งอยู่เหมือนนครทฤกฤทธีนาคเข้าไป
แล้วยืนนิ่ง เลียประโยชน์แล้วสิเรา”

ครั้นแล้วทรงพระดำริว่า

“หมอชิวกเป็นอุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาคผู้สงพระระงับ แม้ตัวเองก็สง
พระระงับ ฉะนั้นจึงนั่งนิ่ง เหมือนภิกษุที่สมบุรณ์ด้วยวัตร หมอชิวกนี้ เมื่อเราไม่พูดก็จัก
ไม่พูด แต่เมื่อช่างจะเหยียบ ก็ควรจะจับเท้าช่างนั้นแหละ”

ทรงพระดำริดังนี้แล้วจึงตรัสเรียกกับหมอชิวกนั้นด้วยพระองค์เองเพราะเหตุ
นั้น ความในพระสูตรจึงกล่าววว่า **อลิ โข ราชา** (ลำดับนั้น ท้าวเธอ) ดังนี้

ในพระบาลีนั้น บทว่า **กิ ตฺถุนฺหิ** แปลว่า นิ่งเพราะเหตุไร คือพระราชาทรัส
ถามว่า “เมื่ออำมาตย์เหล่านี้กล่าวคุณแห่งสมณะผู้เป็นกัลยาณิกของตน ๆ อยู่ ปาก
ไม่พอจะพูด สมณะที่เป็นกัลยาณิกของท่านเหมือนอย่างของอำมาตย์เหล่านี้ไม่มี
หรือ ท่านเป็นคนจนหรือ พระบิดาของเราประทานความเป็นใหญ่แก่ท่านแล้วมิใช่
หรือ หรือว่าท่านไม่มีศรัทธา”

ลำดับนั้น หมอชิวกจึงคิดในใจว่า “พระราชาทรงองค์นี้ให้เรากล่าวคุณแห่ง
สมณะผู้เป็นกัลยาณิก บัดนี้ไม่ใช่เวลาที่เราจะนั่ง อำมาตย์เหล่านี้ถวายเป็นบังคม
พระราชแล้วนั่งลงกล่าวคุณของสมณะผู้กัลยาณิกของตน ๆ ฉันทใด เราจะกล่าวคุณ
ของพระศาสดาของเราเหมือนอย่างอำมาตย์เหล่านี้หาควรไม่”

ดำริพลางลุกขึ้นจากอาสนะ หันหน้าไปทางที่ประทับของพระผู้มีพระภาค
ถวายเป็นอภิวาทด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ประคองอัญชลีซึ่งรุ่งเรืองไปด้วยทัศน
ขสโมธานเหนือเศียรเกล้า แล้วทูลว่า

“ข้าแต่พระมหาราช ขอพระองค์อย่าทรงเข้าพระทัยว่า ชิวกนี้จะพาไปพบ
สมณะพอดีพอร้าย เพราะพระศาสดาของข้าพระองค์นี้ ในการถือปฏิสนธิในครรภ์
พระมารดา ในการประสูติจากครรภ์พระมารดา ในการเสด็จออกผนวช ในการตรัส
รู้ และในการประกาศธรรมจักร ก็หวั่นไหวไปทั่วเหมือนโลกธาตุ ทรงทำยมก
ปาฏิหาริย์ก็หวั่นไหวอย่างนั้น คราวเสด็จลงจากเทวโลกก็หวั่นไหวอย่างนั้น
ข้าพระพุทธเจ้าจักกล่าวคุณแห่งพระศาสดาของข้าพระพุทธเจ้า ขอพระองค์จงตั้ง

พระทัยให้แน่วแน่สดับเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

ครั้งกราบทูลดังนี้แล้วจึงกล่าวว่า **อภัย เทว ภควา อรหํ สุมาสมฺพุทฺโธ** ขอเดชะ พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นี้” ดังนี้เป็นต้น

ในพระบาลีนั้น คำว่า **ตํ โข ปน** เป็นทุตติยาวิภัติ ใช้ในอรรถแห่งอิติถัมภูตาชยาน (คือให้แปลว่า *ของ* พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น)

บทว่า **กฤษยาโณ** ความว่า ประกอบด้วยความงามคือคุณธรรม มีอธิบายว่า ประเสริฐที่สุด

บทว่า **กิตติสทฺโท** หมายถึงชื่อเสียง หรือเสียงสฤดีพระเกียรติที่กึกก้อง

บทว่า **อุพฺพุกฺคโต** ความว่า ลือกระฉ่อนไปทั่วโลกรวมทั้งเทวโลกว่า “**อิติปิ โส ภควา อรหํ สุมาสมฺพุทฺโธ** ฯเปฯ **ภควา** แม้เพราะเหตุนี้” พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ฯลฯ เป็นผู้จำแนกพระธรรม” ดังนี้

ในบทพระพุทธคุณนั้น มีการเชื่อมบทดังนี้ -

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น **อิติปิ อรหํ** แม้เพราะเหตุนี้จึงเป็นพระอรหันต์ **อิติปิ สุมาสมฺพุทฺโธ** แม้เพราะเหตุนี้จึงเป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ ฯลฯ **อิติปิ ภควา** แม้เพราะเหตุนี้จึงเป็นผู้แจกพระธรรม

อธิบายว่า เพราะเหตุนี้ด้วย นี้ด้วย (คือมี **อิติปิ** แม้เพราะเหตุนี้ กำกับด้วยทุกบท)

บทพระพุทธคุณเหล่านี้ทั้งหมดในพระสูตรนั้น ได้ยกขึ้นเป็นหัวข้ออธิบายอย่างละเอียดแล้วในพุทธธานุสสติบท ในปกรณ์วิสุทธีมรรค ดำเนินความว่า “พึงทราบว่พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ด้วยเหตุเหล่านี้ก่อน คือเพราะไกลจากกิเลสทั้งหลาย ๑ เพราะหักกัจจกรแห่งสังสารวัฏ ๑ เพราะควรแก่ปัจจัยเป็นต้น ๑ เพราะไม่มีความลับในการทำบาป ๑” ดังนี้เป็นต้น

ความโดยละเอียดแห่งบทพระพุทธคุณเหล่านั้นพึงถือเอาจากปกรณ์วิสุทธีมรรค นั้นเถิด

ก็หม่อชีวิตภรรณนาพุทธคุณที่ละบทจบความลงแล้วทูลว่า “ข้าแต่พระมหाराช พระศาสดาของข้าพระองค์เป็นพระอรหันต์อย่างนี้ เป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบอย่างนี้ ฯลฯ เป็นผู้แจกพระธรรมอย่างนี้” แล้วทูลสรุปว่า

“ขอพระองค์ผู้สมมติเทพโปรดเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเถิด เมื่อพระองค์

เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคอยู่ พระทัยก็จะพึงผ่องใสอย่างแน่นอน”

ก็ในพระบาลีตอนนี้ เมื่อหมอชิวกทูลว่า “ขอพระองค์ผู้สมมติเทพโปรดเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเถิด” ดังนี้ เท่ากับทูลว่า “ข้าแต่พระมหाराช เมื่อข้าพระองค์ถูกพระราชาเช่นพระองค์ตั้งร้อยทั้งพันตั้งแสนตรัสถามยอมมีเรี่ยวแรงและพลังที่จะกล่าวคุณกถาของพระศาสดาให้จับใจของคนทั้งหมดได้ พระองค์จงทรงวางพระทัยเสด็จเข้าไปเฝ้าทูลถามปัญหาเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

คุณกถาของพระผู้มีพระภาค เมื่อพระราชาทรงสดับไป ๆ ทั่วพระวรกายก็สัมผัสด้วยปีติ ๕ ประการตลอดเวลา พระองค์มีพระประสงค์จะเสด็จไปในขณะนั้นทีเดียว มีพระดำริว่า

“เมื่อเราจะไปเฝ้าพระทศพลในเวลานี้ ไม่มีใครอื่นที่จักสามารถจัดยานพาหนะได้เร็วนอกจากหมอชิวก”

จึงรับสั่งว่า “ชิวกผู้สหาย ถ้าอย่างนั้นท่านจงสั่งให้เตรียมหัตถิยานเถิด”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เตนหิ** เป็นนิบาต ใช้ในอรรถว่า ส่งไป อธิบายว่า “ไปเถิด ชิวกผู้สหาย”

บทว่า **หตถิยานานิ** ความว่า บรรดายานพาหนะมีม้าและรถเป็นต้นที่มีอยู่มากมาย ยานพาหนะคือช้างเป็นสูงสุด ควรจะนำไปสำนักของพระศาสดาผู้สูงสุด ด้วยยานพาหนะที่สูงที่สุดเหมือนกัน

พระราชามีพระดำริดังนี้ และมีพระดำริต่อไปอีกว่า ยานพาหนะคือม้าและรถมีเสียงดัง เสียงของยานพาหนะเหล่านั้นได้ยินไปไกลทีเดียว ส่วนยานพาหนะคือช้าง แม้คนที่เดินตามรอยเท้าก็ไม่ได้ยินเสียง ควรจะไปสำนักของพระผู้มีพระภาคผู้เจียบสงบด้วยยานพาหนะที่เจียบสงบเหมือนกัน ดังนี้ จึงตรัสว่า **หตถิยานานิ** เป็นต้น

บทว่า **ปญจमतตานิ หตถินิยาสตานิ** ความว่า ช้างพังประมาณ ๕๐๐

บทว่า **กปุปาเปตวา** ความว่า ให้เตรียมเกยช้าง

บทว่า **อาโรหณียํ** ความว่า ควรแก่การขึ้น หมายถึงมิดชิด

ถามว่า หมอชิวกนี้ได้กระทำสิ่งที่พระราชาตรัสหรือมิได้ตรัส ?

ตอบว่า ได้กระทำสิ่งที่พระราชามิได้ตรัส

เพราะเหตุไร ?

เพราะเป็นคนฉลาด

ได้ยินว่าหมอชิวก็นั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “พระราชามีรับสั่งว่า ‘เราจะไปในเวลานี้’ ธรรมดาพระราชาทิ้งหลายมีศัตรูมาก หากจะมีอันตรายบางอย่างในระหว่างทาง แม้เราก็จักถูกคนทั้งหลายตำหนิว่า ‘หมอชิวคิดว่า ‘พระราชาน่าเชื่อคำเรา’ จึงพาพระราชานออกไปในเวลาไม่ควร’ แม้ถึงพระผู้มีพระภาคก็จักถูกตำหนิว่า ‘พระสมณโคตมมุ่งแต่จะเทศน์ ไม่กำหนดกาลควรไม่ควรแล้วแสดงธรรม’ ดังนี้บ้าง เพราะฉะนั้น เราก็จักกระทำอย่างที่เราจะไม่เกิดขึ้นแก่เรา และจะไม่เกิดขึ้นแก่พระผู้มีพระภาค ทั้งพระราชาก็จะได้รับอารักขาอย่างดี”

ต่อแต่นั้น หมอชิวคิดว่า

“เพราะอาศัยหญิงทั้งหลาย ภัยย่อมไม่มีแก่ชายทั้งหลาย พระราชามีหญิงแวดล้อมเสด็จไปสะดวกดี”

จึงให้เตรียมช้างพัง ๕๐๐ เชือก ให้หญิง ๕๐๐ คนปลอมเป็นชาย สั่งว่า “พวกเธอจงถือดาบและหอกชดแวดล้อมพระราชาน”

แล้วหมอยังคิดอีกว่า “พระราชานของคณินี้ไม่มีอุปนิสัยแห่งมรรคผลในอภิญญา และธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงเห็นอุปนิสัยก่อนจึงแสดงธรรม เอละเราก็จักให้มหาชนประชุมกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ พระศาสดาจักทรงแสดงธรรมตามอุปนิสัยของใคร ๆ ลักคน พระธรรมเทศนานั้นจักเป็นอุปการะแก่มหาชน”

หมอชิวก็นั้นส่งข่าวสาสนให้ตีกลองปาวประกาศในที่นั้น ๆ ว่า

“วันนี้พระราชานจะเสด็จไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ขอให้คนทุกคนถวายอารักขาพระราชานตามสมควรแก่สมบัติของตน ๆ”

ลำดับนั้น มหาชนคิดว่า “ได้ยินว่าพระราชานจะเสด็จไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ท่านผู้เจริญ พระธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคเป็นเช่นไรหนอ พวกเราจะมัวเล่นนั้กษัตริกันทำไม ไปในที่นั้นเถิด”

ทุกคนถือของหอมและดอกไม้เป็นต้น ยืนรอการเสด็จมาของพระราชานอยู่ตามทาง

ฝ่ายหมอชิวก็ทูลเชิญเสด็จพระราชานว่า “ขอเดชะ ข้าพระพุทธเจ้าสั่งให้เตรียมหัตถียานพร้อมแล้ว เชิญใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเสด็จได้พระเจ้าข้า”*

*ยลสหานี กาลัง มณญญลลลล แผลดตามรูปประโยคควา ขอพระองค้จรงรู้เวลาที่ควรเสด็จในบัดนี้เถิด

ในบทเหล่านั้น บทว่า ยลสหานี กาลัง มณญญลลลล เป็นคำทูลเตือนมมี

ความหมายว่า เรื่องใดที่พระองค์ทรงสั่งไว้ เรื่องนั้นข้าพระองค์ทำเสร็จแล้ว บัดนี้ขอ
พระองค์จงรู้เวลาที่เสด็จหรือไม่เสด็จเถิด ขอพระองค์จงทรงกระทำตามชอบ
พระทัยของพระองค์เถิด

บทว่า **ปจฺเจกา อิตฺถิโย** ตัดบทเป็น **ปฏฺเฏกา อิตฺถิโย** อธิบายว่า
ข้างพังแต่ละเชือกก็มีหญิงคนหนึ่งประจำ

บทว่า **อุกฺกาสุ ธาริยมานาสุ** ความว่า มีคนถือคอบเพลิง

บทว่า **มฺหจฺจราชาณฺฎาเวน** ความว่า ด้วยอานุภาพของพระราชา
ที่ใหญ่หลวง

(บทนี้) บาลีเป็น **มฺหจฺจา** ก็มี **มฺหจฺจา** ก็เท่ากับ **มฺหติยา** (แปลเหมือนกัน
ต่างกันแต่) **มฺหจฺจา** ศัพท์นี้เป็นการเปลี่ยนลึงค์*

*ความตอนนี้เป็นกรอธิบายศัพท์บาลี คือบอกว่าศัพท์ว่า **มฺหจฺจราชาณฺฎาเวน** นั้น เป็น **มฺหจฺ**
จา **ราชาณฺฎาเวน** (แยกเป็น ๒ ศัพท์) ก็มี ถ้าแยกเป็น ๒ ศัพท์ ก็ควรเป็น **มฺहनฺเตน** **ราชาณฺฎา**
เวน แต่เมื่อเป็น **มฺหจฺจา** **ราชาณฺฎาเวน** อรรถกถาจึงบอกว่า **มฺหจฺจา** นั้น ก็เท่ากับ **มฺหติ**
ยา คือเป็นอิตถิลึงค์ แทนที่จะเป็น **มฺहनฺเตน** ซึ่งเป็นบุลลึงค์ แล้วก็บอกต่อไปว่า **ลึงฺคปริยาย**
เป็นการเปลี่ยนลึงค์

ราชฤทธิ์ เรียกว่า **ราชาณฺฎา**

ก็อะไรเป็นราชฤทธิ์ ?

ลิริคือความเป็นให้แห่งรัฐใหญ่ ๒ รัฐ ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ ๓๐๐ โยชน์ เป็น
ราชฤทธิ์

จริงอยู่ ในวันก่อนโน้นมิได้มีการเตรียมจัดไว้ก่อน ด้วยหมายว่าพระราชาจัก
เสด็จไปเฝ้าพระตถาคต หมอชีวกจัดในขณะนั่นเอง เอาหญิง ๕๐๐ คนปลอมเป็น
ชาย สวมผ้าโพก คล้องพระขรรค์ที่ป่า ถือหอกซัดมีด้ามเป็นแกวมนอกออกไป ซึ่งพระ
สังคีติกาจารย์หมายถึง กล่าววว่า **ปจฺเจกา อิตฺถิโย อาโรเปตฺวา** (ให้พวกสตรีขึ้น
ข้างพัง ๕๐๐ เชือก เชือกละนาง) ดังนี้

(หมอชีวกจัดกระบวนเสด็จดังนี้—)

นางนาฏศิลป์เชื้อพระวงศ์อีกจำนวนหนึ่งประมาณหมื่นหกพันคนแวดล้อม
พระราชา

ท้ายขบวนนางนาฏศิลป์เหล่านั้นเป็นพวกคนค่อม คนเตี้ย และคนแคะเป็น
ต้น

ทำยชบวนคนค่อม คนเตี้ย และคนแคะเหล่านั้ เป็นพวกคนสนิหผู้ดูแล
ฝ่ายใน

ทำยชบวนพวกคนสนิหเหล่านั้ เป็นอำมาตย์ผู้ใหญ่ประมาณหกหมื่นคน
แต่งตัวเต็มยศดงดงาม

ทำยชบวนอำมาตย์ผู้ใหญ่เหล่านั้ เป็นราชบุตรประเทศราชประมาณเก้า
หมื่นคน แต่งตัวอลังการหลากหลาย ถืออาวูธนานาชนิด (สง่างาม) ปานครุณเพท
ยาร

ทำยชบวนราชบุตรประเทศราช เป็นพราหมณ์ประมาณหมื่นคน นุ่งผ้ามีค่า
ควรร้อย ห่มผ้าเฉวียงป่าค่าควรห้าร้อย อาบน้ำลูบไล้อย่างดี งามด้วย
เครื่องประดับต่าง ๆ มีดอกไม้ทองเป็นต้น เดินชুমือขวาเปล่งเสียงไชโย

ทำยชบวนพราหมณ์เหล่านั้ เป็นดนตรีเครื่องห้า

ทำยชบวนดนตรี เป็นนายขมังธนูล้อมวง

ทำยพวกขมังธนู เป็นข้างตะพองชิดกัน

ทำยข้าง เป็นม้าเรียงรายคอต้อค

ทำยม้า เป็นรถชิดกันและกัน

ทำยรถ เป็นทหารแขนต่อแขนกระทบกัน

ทำยทหารเหล่านั้ เป็นเสนา ๑๘ เหล่า รุ่งเรืองด้วยเครื่องประดับที่สมควร
แก่ตน ๆ

หมอชิวกจัดกำลังพลถวายพระราชานิดที่ลูกครที่คนยืนอยู่ทำยสุดชบวนยิง
ไปก็ไม่ถึงพระราชา ตนเองยังตามเสด็จไม่ห่างไกลพระราชา ด้วย หมายใจว่า “หาก
จะมีอันตรายอะไร ๆ เราจักถวายชีวิตเพื่อพระราชาก่อนคนอื่นทั้งหมด”

อนึ่ง คบเพลิงก็กำหนดนับไม่ได้ว่าเท่านี้ร้อยหรือเท่านี้พัน

คำว่า “เสด็จออกจากพระนครราชคฤห์ไปยังสวนอัมพวันของหมอชิวก
โกมารภักด้วยพระราษานุภาพอย่างยิ่งใหญ่” นั้น พระสังคีติกาจารย์กล่าวหมาย
เอาราชฤทธิเห็นปานนี้แล

ในคำว่า **อหุเทว ภัย** (เกิดหวาดหวั่นครันคร้าม) นี้ ภัยมี ๔ อย่าง คือ **จิต
ตุตุราสภัย** ภัยเพราะจิตสะดุ้ง ๑ **ญาณภัย** ภัยเพราะญาณ ๑ **อารมฺมณภัย** ภัย
เพราะอารมณ์ ๑ **โอดตปฺปภัย** ภัยเพราะโอดตปปะ ๑

ในภัย ๔ อย่างนั้น ภัยที่ทานกล่าวไว้โดยนัยเป็นต้นว่า **ชาติ ปฏิจุจ ภัย**

ภยานกั* “อาศัยชาติมีความกลัว ความพรั่นพรั้ง” ดังนี้ ชื่อว่าภัยเพราะจิตสะดุ้ง
(*อภิธรรมปิฎก วิภังคปกรณ์ พระไตรปิฎกเล่ม ๓๕ ข้อ ๙๓๘)

ภัยที่มาแล้วอย่างนี้ว่า **เตปิ ตถาคตสฺส ธมฺมเทสนํ สุตฺวา เยภฺยุเยน
ภยํ สํเวคํ สนฺตาสํ อาปชฺชนฺติ*** “เขาแม่เหล่านั้นฟังพระธรรมเทศนาของพระ
ตถาคตแล้วย่อมถึงความกลัว ความสลด ความสะดุ้งโดยมาก” ดังนี้ ชื่อว่าภัย
เพราะญาณ (*สังยุตตนิกาย ชันธรวรรค พระไตรปิฎกเล่ม ๑๗ ข้อ ๑๕๖)

ภัยที่กล่าวแล้วในคำนี้ว่า **เอตํ ญฺนํ ตํ ภัยเกรํ อาคจฺจติ*** “มาถึงภัยที่
น่ากลัวนั้นนั่นแน่” ดังนี้ ชื่อว่าภัยเพราะอารมณ์ (*มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์
พระไตรปิฎกเล่ม ๑๒ ข้อ ๔๕)

ภัยนี้ในคำนี้ว่า -

ภีรฺร ปสฺสนฺติ น หิ ตตฺถ สุรํ

ภยา หิ สนฺโต น กโรนฺติ ปาป. *

“คนดีทั้งหลายย่อมสรรเสริญความกลัวต่อบาป

ไม่สรรเสริญความกล้าในบาปนั้นเลย

เพราะสัตบุรุษทั้งหลายย่อมไม่ทำบาปเพราะกลัว”

ดังนี้ ชื่อว่าภัยเพราะโอดตปปะ (*สังยุตตนิกาย สคาถวรรค พระไตรปิฎกเล่ม ๑๕
ข้อ ๑๐๐)

ในภัย ๔ อย่างนั้น ในที่นี้หมายเอาภัยเพราะจิตสะดุ้ง หมายความว่า ได้มีจิต
สะดุ้งกลัว

บทว่า **ฉมฺภิตตฺตํ** ได้แก่ความพรั่นพรั้ง หมายความว่า สั่นไปทั่วร่าง

บทว่า **โลมฺหฺโส** ได้แก่ขนชูชัน หมายความว่า ขนลุกชู

ก็ขนชูชันนี้นั้นย่อมมีด้วยปีติในเวลาเกิดอิมใจในขณะที่ฟังธรรมเป็นต้นก็มี
ด้วยความกลัวเพราะเห็นการฆ่าฟันกัน และเห็นผีเป็นต้นก็มี ในที่นี้พึงทราบว่าเป็นขน
ชันเพราะกลัว

ถามว่า ก็เพราะเหตุไรพระราชานี้จึงทรงกลัว ?

อาจารย์พวกหนึ่งกล่าวว่า เพราะความมีต คือเป็นที่รู้กันว่ากรุงราชคฤห์มี
ประตูใหญ่ ๓๒ ประตู ประตูเล็ก ๖๔ ประตู สนวนอัมพวันของหมอชิวกอยู่ระหว่าง
กำแพงเมืองกับภูเขาคิชฌกูฏต่อกัน พระเจ้าอชาตศัตรูเสด็จออกทางประตูทิศ

ตะวันตก เสด็จเข้าไปในเงาของภูเขา ที่ตรงนั้นพระจันทร์ถูกขอยอดภูเขาบังไว้ ความมืดจึงมีขึ้นเพราะเงาของภูเขาและเงาของต้นไม้

แม้ข้อที่กล่าวมานั้นก็มีใช้เหตุอันสมควร ด้วยว่าในเวลานั้นคบเพลิงนับไม่ถวายเป็นแสนดวง

อันที่จริงพระเจ้าอชาตศัตรูนี้อาศัยความเงียบสงัดจึงเกิดความกลัว เพราะระวางหมอซึก

ได้ยินว่าหมอซึกได้ทูลพระองค์ที่ปราสาทชั้นบนที่เดียวว่า “ข้าแต่พระมหाराช พระผู้มีพระภาคประสงค์ความเงียบสงัด ควรเข้าเฝ้าด้วยความเงียบสงัดเท่านั้น”

เพราะเหตุนั้น พระราชาจึงทรงห้ามเสียงดนตรี เครื่องดนตรีทั้งหลายก็เป็นแต่ถือกันมา (ตามหน้าที่) เท่านั้น ขบวนตามเสด็จจึงไม่เปล่งเสียงดัง มากันด้วยสัญญานิ้วมือ แม้ในสวนอัมพวันก็ไม่ได้ยินแม้เสียงกระแอมของใคร ๆ

ธรรมดาพระราชาทั้งหลายย่อมยินดีในเสียงยิ่งนัก พระเจ้าอชาตศัตรูอาศัยความเงียบสงัดนั้น เกิดหลากพระทัย ชักระวางแม่ในหมอซึกว่า “หมอซึกนี้กล่าวว่า ‘ที่สวนอัมพวันของข้าพระองค์ มีภิกษุ ๑,๒๕๐ รูป’ ก็ในที่นี้เราไม่ได้ยินแม้แต่เสียงกระแอม คำหมอซึกเห็นจะไม่จริง หมอซึกนี้ลวงนำเราออกจากเมือง ชุ่มพลกายไว้ข้างหน้า ต้องการจับเราแล้วขึ้นครองราชสมบัติเสียเอง ก็หมอซึกนี้ทรงกำลัง ๕ ซ่างสาร และเดินไม่ห่างเรา คนของเราที่ถืออาวุธอยู่ใกล้ก็ไม่มีสักคน นำอัศจรรย์ เราเสียหายแล้วหนอ” *

*นี่เป็นคำแปลตามศัพท์ ต้นฉบับว่า **อิโห วต เม อนตฺถิ ถอดความตามความหมายก็คือ ตายละซี เราแย่แล้ว**

ก็และครั้นทรงกลัวอย่างนี้แล้ว ก็ไม่อาจดำรงตนอย่างคนไม่กลัวได้ จึงตรัสบอกข้อที่พระองค์กลัวนั้นแก่หมอซึก เพราะเหตุนั้น พระสังคีตติกาจารย์จึงกล่าวว่า **อถโข ราชา ๫เปฯ น นิคุโขโส** ครั้นทำวเธอ ๫ลฯ ไม่มีเสียง” ดังนี้

ในบทเหล่านั้น บทว่า **สมฺม** นี้เป็นคำเรียกคนรุ่นเดียวกัน มีความหมายว่า เพื่อนยาก นี้ไม่หลอกเราหรือ

บทว่า **น ปลมฺเภสิ** ความว่า ท่านกล่าวสิ่งที่ไม่มีว่ามี ดังนี้ ไม่ลวงเราหรือ

บทว่า **นิคุโขโส** ความว่า ถ้อยคำสนทนาเอ็ดอึง

บทว่า **มา ภายิ มหาราช** ความว่า หมอซึกคิดว่า “พระราชาพระองค์นี้

ไม่รู้จักเรา ถ้าเราไม่ปลอบพระองค์ให้เบาพระทัยว่า ‘ชีวิตคนนี่ไม่ฆ่าผู้อื่น’ ดังนี้ ก็จะมีภัยพิบัติ” จึงทูลปลอบให้มันพระทัยว่า “อย่าทรงกลัวเลย พระพุทธเจ้าข้า” แล้วจึงทูลว่า **น ตั เทว** ดังนี้เป็นต้น

บทว่า **อภิกกม** ความว่า โปรดเสด็จเข้าไปเถิด หมายความว่า จงเสด็จเข้าไป แต่เมื่อกล่าวครั้งเดียวจะไม่มั่นใจ ฉะนั้นหมอบทูลจึงรีบกกล่าว ๒ ๓ ครั้ง

บทว่า **เอเต มณฑลมาเล ปทีปา ฌายนุติ** (นั่นประทีปที่ห้องโถงยังตามอยู่) ความว่า หมอบทูลทูลว่า “ข้าแต่พระมหाराชา ธรรมดาเหล่าผู้ร้ายจะไม่จุดประทีปตั้งไว้ แต่นั้นประทีปที่ห้องโถงยังสว่างอยู่ ขอพระองค์จงเสด็จไปตามประทีปที่หมายนั้นเถิด พระเจ้าข้า”

บทว่า **นาคสส ภูมิ** ความว่า ในที่ใดคนขึ้นข้างอาจไปได้ ที่นั้นชื่อว่าเป็นพื้นที่ข้างไปได้

บทว่า **นาคา ปจฺใจโรหิตฺวา** ความว่า ลงจากข้างที่ชุ่มประตุมายนอกที่ประทับ

อันว่าเดชแห่งพระผู้มีพระภาคได้แผ่ไปสู่พระสรีระของพระราชาตลอดเวลาที่ประทับ ณ ที่นั้น

ครั้นแล้วในทันใดนั้น พระเสโทไหลออกจากทั่วพระสรีระของพระราชา ผ่าทรงได้เป็นเหมือนบีบน้ำไหล ความกลัวอย่างมากได้เกิดขึ้นเพราะทรงระลึกถึงความผิดของพระองค์ ทำวเธอไม่อาจเสด็จเข้าไปใกล้พระผู้มีพระภาคตรงๆ ทรงเกาะมือหมอบทูลทูลว่าเสด็จชมสวน พลังตรัสชมที่ประทับว่า “ชีวิตผู้สหาย นี้เธอให้ทำได้ดี นี่เธอสร้างได้ดี” จนเสด็จเข้าประตูห้องโถง คือเสด็จถึงโดยลำดับ

เพราะอะไรพระเจ้าอชาตศัตรูจึงตรัสถามว่า **กถิ ปน สมฺม** (ชีวิตผู้สหายไหนพระผู้มีพระภาค) ?

อาจารย์พวกหนึ่งกล่าวว่า เพราะไม่ทรงรู้จักมาก่อน

ได้ยินว่า ในเวลาที่ยังทรงพระเยาว์ พระราชานี้เคยเฝ้าพระผู้มีพระภาคพร้อมกับพระบิดา แต่ภายหลังเพราะคบมิตรชั่วจึงทำปิตุฆาต ส่งนายขมังธนู ให้ปล่อยข้างธนบาล มีความผิดมากไม่กล้าเข้าไปเฝ้าเชิญพระพักตร์พระผู้มีพระภาค

ที่ว่าไม่ทรงรู้จักจึงตรัสถามนั้น จึงไม่ใช่เหตุผล

ความจริงพระผู้มีพระภาคมีพระวรลักษณเต็มที ประดับด้วยอนุพยัญชนะ เปล่งพระฉัพพรรณรังสีสว่างไสวทั่วสวน แวดล้อมไปด้วยหมู่ภิกษุจุจันทรเพ็ญ

แวดล้อมด้วยหมู่ดาว ประทับนั่งท่ามกลางห้องโถงใครเล่าจะไม่รู้จักพระองค์ แต่พระเจ้าอชาตศัตรูตรัสถามนี้ก็ด้วยท่วงทีแห่งความเป็นใหญ่ของพระองค์

ข้อที่รู้จักก็ตาม ไม่รู้จักก็ตาม ก็ยังถามดู นี่เป็นปรกติธรรมตาของราชสกุลทั้งหลาย

ฝ่ายหมอชีวกฟังพระดำรัสนั้นแล้วคิดว่า “พระราชาพระองค์นี้เป็นดุจประทับยืนอยู่บนแผ่นดินแล้วถามว่าแผ่นดินอยู่ไหน ดูท้องฟ้าแล้วถามว่าพระจันทร์ พระอาทิตย์อยู่ไหน ยืนอยู่ที่เชิงเขาสิเนรุแล้วถามว่าเขาสิเนรุอยู่ไหน ประทับยืนอยู่เฉพาพระพักตร์พระศพลทีเดียวยังตรัสถามว่าพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ไหน เออละ เราจักแสดงพระผู้มีพระภาคแต่พระองค์”

คิดแล้วจึงน้อมอัญชลีไปทางที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่แล้วทูลคำว่า **เอโส มหาราช** ดังนี้เป็นต้น

บทว่า **ปุรุกชโต** ความว่า ประทับนั่งข้างหน้าของภิกษุสงฆ์ที่นั่งแวดล้อมพระองค์

บทว่า **เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ** ความว่า เข้าไปเฝ้ายังที่ใกล้พระผู้มีพระภาค ณ ที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่

บทว่า **เอกมฺหุตํ อฏฺฐาสิ** ความว่า พระราชาพระองค์เดียวเท่านั้นถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคแล้วประทับยืนในที่ส่วนหนึ่งซึ่งสมควรที่พระองค์จะประทับยืนได้ ไม่เบียดพระผู้มีพระภาคหรือภิกษุสงฆ์

บทว่า **ตฺถนฺทิสฺสํ ตฺถนฺทิสฺสํ** ความว่า จะเหยียดแลไปทีใด ๆ ก็เงยหมัดในที่นั้น ๆ

จริงอยู่ ในที่นั้นไม่มีภิกษุแม่สังรูปหนึ่งที่แสดงความคะนองมือคะนองเท้า หรือเสียงกระแอมไอ พระราชาซึ่งมีพนักงานพ่อนประดับด้วยอลังการพร้อมสรรพแวดล้อมประทับอยู่ตรงพระพักตร์พระผู้มีพระภาค หรือบริษัทของพระราชา ภิกษุแม่รูปหนึ่งก็ได้แลดู ภิกษุทุกรูปนั่งดูพระผู้มีพระภาคเท่านั้น

พระราชาทรงเลื่อมใสในความสงบของภิกษุเหล่านั้น ทรงพินิจดูหมู่ภิกษุผู้มีอินทรีย์สงบเหมือนห้วงน้ำใสเพราะปราศจากเปือกตมแทบไม่วางพระเนตร แล้วจึงทรงเปล่งอุทาน

ในบทเหล่านั้น ด้วยบทว่า **อิมิณา** นี้ แสดงว่า ด้วยความสงบนี้ที่ภิกษุสงฆ์สงบทางกาย ทางวาจา และทางใจ ด้วยความสงบคือศีล

พระราชารัสอย่างนี้ในที่นั้น มิได้ทรงหมายถึงความข้อนี้อา โอหนอ ขอให้
ลูกของเราบวชแล้วพึงสงบเหมือนภิกษุเหล่านี้ แต่พระองค์ทอดพระเนตรเห็นภิกษุ
สงฆ์แล้วทรงเลื่อมใส จึงทรงระลึกถึงพระโอรส

อันการได้สิ่งที่ได้ด้วยยาก หรือเห็นสิ่งอัศจรรย์แล้วระลึกถึงคนรักมีญาติ
และมิตรเป็นต้น เป็นปรกติของโลกทีเดียว

พระราชานี้ทอดพระเนตรเห็นภิกษุสงฆ์แล้วทรงระลึกถึงพระโอรสจึงตรัส
อย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้

อีกประการหนึ่ง พระองค์มีความแหวงพระทัยในพระโอรส เมื่อทรง
ปรารถนาให้พระโอรสมีความสงบจึงตรัสอย่างนี้

ได้ยินว่าพระองค์ทรงปริวิตกอย่างนี้ว่า “ลูกของเราจักถามว่า ‘พระบิดาของ
หม่อมฉันยังหนุ่ม พระเจ้าปู่ของหม่อมฉันไปไหน’ เมื่อสดับว่า ‘พระเจ้าปู่ที่พระ
บิดาของพระองค์ฆ่าเสียแล้ว’ ดังนี้ จักหมายมั่นว่า ‘เราจักฆ่าพระบิดาแล้ว
ครองราชสมบัติ’ ”

พระองค์มีความแหวงพระทัยในพระโอรส เมื่อทรงปรารถนาให้พระโอรสมี
ความสงบจึงตรัสอย่างนั้น ด้วยประการฉะนี้

แต่แม้พระราชารัสอย่างนี้ก็จริง ถึงอย่างนั้นพระโอรสก็จักฆ่าพระองค์
อยู่นั่นเอง ในราชวงศ์นั้นมีการฆ่าบิดาถึง ๕ ชั่วรัชกาล คือ

- (๑) พระเจ้าอชาตศัตรูฆ่าพระเจ้าพิมพิสาร
- (๒) พระเจ้าอุทัยฆ่าพระเจ้าอชาตศัตรู
- (๓) พระโอรสของพระเจ้าอุทัย พระนามว่ามหามุณฑิกะ ฆ่าพระเจ้าอุทัย
- (๔) พระโอรสของพระเจ้ามหามุณฑิกะ พระนามว่าอนุรุทธะ ฆ่าพระเจ้า
มหามุณฑิกะ
- (๕) พระโอรสของพระเจ้าอนุรุทธะ พระนามว่านาคทาสะ ฆ่าพระเจ้าอนุ
รุทธะ

ชาวเมืองโกธรวา “พวกนี้เป็นพระราชาล้างวงศ์ตระกูล ไม่มีประโยชน์”* จึง
ฆ่าพระเจ้านาคทาสะเสีย

*ประโยคบาลีว่า **กี อิมเหติ** แปลตามศัพท์ว่า “ประโยชน์อะไรด้วยพระราชาวงศ์นี้” แปลความ
ชัดๆ ก็คือ พวกนี้เราไม่ต้องการอีกแล้ว หรือ จะเอาไว้ทำไมกันคนพวกนี้

เพราะเหตุไรพระผู้มีพระภาคจึงตรัสอย่างนี้ว่า **อาคมา โข ตว** ดังนี้ ?

ได้ยินว่า เมื่อพระราชามีได้มีพระดำรัสเลย พระผู้มีพระภาคทรงพระดำริว่า “พระราชานี้เสด็จมาถึงแล้วประทับนั่งไม่มีเสียง ทรงพระดำริอย่างไรหนอ” ครั้น ทรงทราบความคิดของพระราชแล้วทรงพระดำริว่า “พระราชานี้ไม่อาจเจรจากับ เรา ทรงฆ่าเลื่องคูภิกขุสงฆ์แล้วทรงระลึกถึงพระโอรส ก็เมื่อเราไม่เอ่ยขึ้นก่อน พระราชานี้จักไม่อาจตรัสอะไร ๆ เลย เราจะเจรจากับพระองค์”

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสในลำดับแห่งพระราชดำรัสว่า **อาคมา โข ตู มหาราช ยถาเปม** (ดูก่อนมหาบพิตร พระองค์เสด็จมาทั้งความรัก) เป็นต้น

เนื้อความของพระพุทธดำรัสนั้นว่า “มหาบพิตร น้ำที่ตกในที่สูงย่อมไหลไปสู่ ที่ลุ่มนั้นใด ขอพระองค์จงฆ่าเลื่องคูภิกขุสงฆ์แล้วปฏิบัติตามความรักฉันนั้นเถิด”

ครั้งนั้นพระราชามีพระราชดำริว่า “โอ ! พระพุทธคุณน่าอัศจรรย์ ชื่อว่าคน ที่ทำผิดต่อพระผู้มีพระภาคเหมือนอย่างเราไม่มี ด้วยว่าเราฆ่าอัครอุปัฏฐากของ พระผู้มีพระภาค และเชื่อคำของพระเทวทัตส่งนายขมังธนู ปล่อยช้างนาฬาคีรี เพราะอาศัยเราพระเทวทัตจึงกลิ้งศิลา เรามีความผิดใหญ่หลวงถึงอย่างนี้ พระทศ พลังยตรัสเรียกจนพระโอบุสจะไม่พอ โอ ! พระผู้มีพระภาคประดิษฐานอยู่ด้วยดี ในลักษณะของผู้คงที่ด้วยอาการ ๕ อย่าง เราจักไม่ละทิ้งพระศาสดาเห็นปานนี้แล้ว แสวงหาภายนอก”

ทรงพระโสมนัส เมื่อจะทรงสนทนากะพระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า **ปิโย เม ภนุเต** เป็นต้น

บทว่า **ภิกขุสงฺฆสฺส อญฺชลิ ปณาเมตฺวา** ความว่า ได้ยินว่าพระเจ้า อชาตศัตรูนั้นมีพระราชดำริว่า “เราถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคแล้วไปไหว้ภิกขุ สงฆ์ข้างโน้นข้างนี้ ย่อมจะต้องหันหลังให้พระผู้มีพระภาค ก็จะไม่เป็นการกระทำความ เคารพพระผู้มีพระภาค เพราะคนที่ถวายบังคมพระราชแล้วถวายบังคม อุปราช ย่อมเป็นอันไม่กระทำความเคารพพระราช” ฉะนั้นพระองค์จึงถวาย อภิวัตพระผู้มีพระภาคแล้วน้อมอัญชลีแต่ภิกขุสงฆ์ตรงที่ประทับยืนนั่นเอง แล้ว ประทับนั่ง ณ ที่สมควรแห่งหนึ่ง

บทว่า **กญฺจิเทว เทสํ เสสมตฺต** ได้แก่ โอกาสบางโอกาส

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงหนุนให้พระเจ้าอชาตศัตรูเกิดอุตสาหะ ในการถามปัญหา จึงตรัสว่า **ปุจฺฉ มหาราช ยทา กงฺขลิ** (เชิญถามเถิด

มหาบพิตร ถ้ำทรงพระประสงค์)

พระพุทธดำรัสนั้นมีความว่า “เชิญถามเถิดถ้ำทรงพระประสงค์ เราตถาคต
ไม่มีความหนักใจในการวิสัยปัญหา”

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงปวารณาอย่างสัพพัญญูปวารณาซึ่งไม่
ทั่วไปแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอัครสาวก และมหาสาวกทั้งหลายว่า “เชิญถาม
เถิด พระองค์ทรงประสงค์ข้อใด ๆ เราตถาคตจักวิสัยนาถวายข้อนั้น ๆ ทุกข้อแต่
พระองค์”

จริงอยู่ พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอัครสาวก และมหาสาวกเหล่านั้นย่อมไม่
กล่าวว่า **ยथागुच्छि ถ้ำประสงค์** (แต่) ย่อมกล่าวว่า **สุตฺวา เวทิสฺสาม พังแล้ว
จักรู้ได้**

แต่พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมตรัสว่า “ถามเถิดอาวุโส เมื่อต้องการ” หรือว่า
“เชิญถามเถิด มหาบพิตร ถ้ำทรงพระประสงค์”

หรือ (ดังที่ตรัสในลักกัปปัญหสูตร ทีฆนิกาย มหาวรรค ๑๐/๒๕๔) ว่า

ปุจฺจ วาสว มํ ปณฺณํ ยงฺกิญฺจ มนสิจฺจสิ

ตสฺส ตสฺเสว ปณฺณหสฺส อหํ อนฺตํ กโรมิ เต.

ดูก่อนท้าวवासพ

พระองค์ปรารถนาไว้ในพระทัยเพื่อจะตรัสถามปัญหาข้อไร

ก็จงตรัสถามปัญหาข้อนั้นกะอาตมภาพเถิด

อาตมภาพจะกระทำที่สุดแห่งปัญหานั้น ๆ แก่พระองค์

หรือดังที่ตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุ ถ้าอย่างนั้น เอนั่งบนอาสนะของตนแล้วจง
ถามปัญหาตามที่ต้องการเถิด”

หรือ (ดังที่ตรัสในอชิตปัญหา ขุททกนิกาย สุตตนิบาต ๒๕/๔๒๔) ว่า

พาวริสฺส จ ตฺยหํ วา สพฺเพสํ สพฺพสํสยํ

กตาวกาสา ปุจฺจโวห ยงฺกิญฺจ มนสิจฺจถ.

ความสงสัยทุก ๆ ข้อ ของพราหมณ์พาวรีก็ดี

ของพวกท่านทั้งปวงก็ดี

อะไร ๆ ในใจที่พวกท่านปรารถนา

จงถามเถิด เราเปิดโอกาสแล้ว

หรือ (ดังที่ตรัสในสภียสูตร ขุททกนิกาย สุตตนิบาต ๒๕/๓๖๕) ว่า

ปุจฉ มํ สภีย ปณฺหํ ยงฺกิญฺยจิ มนสิจฺฉลฺลิ

ตสฺส ตสฺเสว ปณฺหสฺส อหํ อนฺตํ กโรมิ เต.

ดูก่อนสภียะ

ท่านปรารถนาไว้ในใจเพื่อจะถามปัญหาข้อไร

ก็จงถามปัญหาข้อนั้นกะเราเถิด

เราจะกระทำที่สุดแห่งปัญหานั้น ๆ แก่ท่าน

พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมปวารณาอย่างสัตัพัญญูปวารณาแก่ยักษ์ จอมคน เทวดา สมณะ พรหมณ์ และปริพาชกทั้งหลายนั้น ๆ

ก็ข้อนี้ไม่อัศจรรย์ เพราะพระผู้มีพระภาคทรงบรรลุปุทธภูมิแล้วจึงปวารณาอย่างนั้น

แม้เมื่อดำรงอยู่ในญาณระดับภูมิพระโพธิสัตว์ ในเวลาเป็นสรภังคตาบส ถูกฤทธิทั้งหลายขอร้องให้แก้ปัญหาเพื่อประโยชน์แก่ท้าวสักกะเป็นต้นอย่างนี้ (สรภังคชาดก เตรสนิบาต ๒๓/๒๔๕๕) ว่า

โกณฺทญฺญ ปณฺหานิ วิยากรโรหิ

ยาจนฺติ ตํ อิสฺโย สารุรูปา

โกณฺทญฺญ เอโส มนุเชสุ ฌมฺโม

ยํ วุฑฺฒมาคจฺฉติ เอส ภาโร.

ข้าแต่ท่านโกณฑัญญะ ขอบท่านได้โปรดพยากรณ์ปัญหา

ฤทธิทั้งหลายผู้เป็นคนดีพากันขอร้องท่าน

ข้าแต่ท่านโกณฑัญญะ นี่เป็นธรรมดาในหมู่มนุษย์

คือการที่ภาระนี้มาถึงท่านผู้เจริญด้วยปัญญา

จึงได้กล่าวอย่างนี้ (สรภังคชาดก ๒๓/๒๔๕๖) ว่า

กตาวกาสา ปุจฉนตุ โภนุโต
ยงฺกิญฺจิ ปญฺหํ มนสาภิปฏิฐิตํ
อหํ ทิ ตนฺตํ โว พยากริสฺสํ
ญตฺวา สยํ โลกมิมํ ปรถญจ.

มหาบพิตรผู้เจริญทั้งหลาย อาตมภาพให้โอกาสแล้ว
เชษฐภคินีถามปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งตามพระหฤทัยปรารถนาเกิด
ก็อาตมภาพรู้โลกนี้และโลกหน้าเองแล้ว
จักพยากรณ์ปัญหานั้นๆ แก่มหาบพิตรทั้งหลาย

และในสัมภวชาดก มีพราหมณ์ผู้รักสะอาดเที่ยวไปทั่วชมพูทวีป (ถาม
ปัญหา) ๓ ครั้ง* ไม่พบผู้ที่จะแก้ปัญหาได้ ครั้นพระโพธิสัตว์ให้โอกาสแล้วจึงได้ถาม
ปัญหานั้นพระโพธิสัตว์เกิดมาได้ ๗ ปี เล่นฝุ่นอยู่ในถนน นั่งคู้บัลลังก์กลาง
ถนนนั่นเอง ปวารณาอย่างสัตัพัญญูปวารณา (สัมภวชาดก ดิงสตินิบาต ๒๓/
๒๓๖๘) ว่า

ตคฺขม เต อหฺมกฺขิสฺสํ ยถาปิ กุสฺโล ตถา
ราชา จ โข ตํ ชานาติ ยถิ กาทติ วา น วา.
เชฎฺพํ ชำพเจ้าจกัแก้ปัญหาแก้ท่านอย่างนักปราชญ์
พระราชาย่อมทรงทราบอรรถและธรรมนั้นได้
แต่จักทรงทำตามหรือไม่ ไม่ทราบ

*เรื่องมีอยู่ว่า **สุจิริตพราหมณ์** บุโรหิตของพระเจ้าอัญชยโกรพยะ กรุงอินทปัตถ์ ถูก
พระราชอาศรัยถามปัญหาธัมมยาคะ ไม่สามารถตอบได้จึงทูลขออนุญาตไปถาม**สุจิริตพราหมณ์**
ผู้เป็นสหาย ซึ่งเป็นบุโรหิตของพระเจ้าพาราณสี แต่สุจิริตพราหมณ์ไม่สามารถตอบได้ จึงส่งไป
หาบุตรของตน ชื่อ**ภัทรการมาณพ** ภัทรการมาณพตอบไม่ได้ ส่งไปหาน้องชาย ชื่อ**สัตยชัย**
กุมาร สัตยชัยกุมารตอบไม่ได้ ส่งไปหาน้องชาย ชื่อ**สัมภวกุมาร** อายุ ๗ ขวบ
ต้นฉบับตรงนี้ว่า **สกลชมุพุทีเป ติกขตตต วิจริตฺวา** (สะกะละชัมพุทีเป ติกขตตต วิจริตฺวา
แปลตามศัพท์ว่า “เที่ยวไปสามครั้งในชมพูทวีปทั้งสิ้น”) คำว่า “ติกขตตต” แปลว่า “สามครั้ง”
ตามเรื่องในสัมภวชาดกว่า **สุจิริตพราหมณ์**ออกจากกรุงอินทปัตถ์ มิได้ตรงไปยังเมืองพาราณ
สีทีเดียว แต่ได้ตระเวนไปยังเมืองต่างๆ ทั่วชมพูทวีป (สะกะละชัมพุทีเป) แต่ไม่ได้บอกเข้าไป

สามารถชมพู่ทวิป จึงมีปัญหว่า “**ติกขัดตุง-สามครั้ง**” หมายความว่าอย่างไร รายละเอียดในเรื่องบอกว่า รุจิรพราหมณ์ถูกถามเป็นคนที่ ๑ ภัทรการมาณพเป็นคนที่ ๒ สัจญชัยกุมารเป็นคนที่ ๓ ทั้งสามคนตอบไม่ได้ จึงมาถึงสัมภวกุมาร คำว่า “**ติกขัดตุง-สามครั้ง**” จึงน่าจะหมายถึงถามปัญหา “**สามครั้งสามคน**” ก็ยังไม่ได้คำตอบ

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงปวารณาด้วยสัพพัญญูปวารณาอย่างนี้แล้ว พระเจ้าอชาตศัตรูทรงพอพระทัย เมื่อจะทูลถามปัญหาจึงได้กราบทูลว่า **ยถา นุ โข อิมานิ ภานเต** (ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผู้รู้ศิลปศาสตร์เป็นอันมากเหล่านี้ ... ฉันใด) ดังนี้ เป็นต้น

ในบทเหล่านั้น ศิลปะนั้นแหละ* ชื่อ **สิปปายตนะ**

* คำว่า ศิลปะ หมายถึงวิชาความรู้และความสามารถทั่วไป มิได้มุ่งเฉพาะการแสดงออกซึ่งอารมณ์สะเทือนใจให้ประจักษ์ด้วยสื่อต่าง ๆ อย่างเสียง เส้น สี ผิว รูปทรง เป็นต้นตามความหมายในภาษาไทย

บทว่า **ปุกุสิปปายตนานิ** แปลว่า ผู้รู้ศิลปศาสตร์เป็นอันมาก

บทว่า **เสยยถิทิ** ความว่า ก็ผู้รู้ศิลปศาสตร์เหล่านั้นใครบ้าง ?

ด้วยบทว่า **หตถาโรหา** เป็นต้น พระเจ้าอชาตศัตรูทรงแสดงเหล่าชนที่อาศัยศิลปะนั้น ๆ เลี้ยงชีพ

ด้วยว่าพระองค์มีพระราชประสงค์ดังนี้ว่า -

ผลแห่งศิลปศาสตร์ที่เห็นประจักษ์ ย่อมปรากฏแก่ผู้ที่เข้าไปอาศัยศิลปศาสตร์นั้น ๆ เลี้ยงชีพในปัจจุบัน ฉันใด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์อาจบัญญัติสามัญญผลที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน เหมือนอย่างนั้นได้บ้างหรือไม่ ดังนี้

เพราะฉะนั้น พระเจ้าอชาตศัตรูจึงทรงแสดงผู้ที่เข้าไปอาศัยศิลปศาสตร์เลี้ยงชีพ โดยเริ่มต้น (ตรัส) ถึงผู้รู้ศิลปศาสตร์ทั้งหลาย

คำแปลนี้ต้นฉบับอรรถกถา ฉบับ BUDSIR VI มาถึงหน้า ๑๔๒ ฉบับเรียนพระไตรปิฎกหน้า ๒๓๒ ข้อความต่อจากนี้เป็นคำอธิบายวาทะของเจ้าลัทธิต่างๆ เห็นว่าไกลจากประวัติหมอชิวกมาก จึงขอตัดไปที่ตอนท้ายของอรรถกถาพอให้เห็นผลสรุปของการที่หมอชิวกพาพระเจ้าอชาตศัตรูไปเฝ้าพระพุทธเจ้า

ตัดไปที่ฉบับ BUDSIR VI หน้า ๒๑๒

ฉบับเรียนพระไตรปิฎกหน้า ๓๔๘

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลเล่ม ๑๑ หน้า ๔๙๒-

อคฺค คัพท ในบทว่า **อชฺชตคฺเค** นี้ ปรากฏในอรรถว่า เป็นต้น, ปลาย, ส่วน และ ประเสริฐที่สุด

ปรากฏในอรรถว่า “เป็นต้น” ในประโยคมีอาทิว่า **อชฺชตคฺเค สมฺม โทวาริก อวารามิ ทวารํ นิคฺคณฺฐานํ นิคฺคณฺฐินฺ*** ดูก่อนนายประตู่ผู้สหาย ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป เราปิดแก่พวกนิกครนถ์ แก่พวกนางนิกครนถ์ (*อุปาสิทวาทสฺสูตร มัชฌิม นิกาย มัชฌิมปัณณาสกั พระไตรปิฎกเล่ม ๑๓ ข้อ ๓๕)

ในอรรถว่า “ปลาย” ในประโยคมีอาทิว่า **เตเนว อํกุลคฺเคน ตํ อํกุลคฺคํ ปรามเสยฺย อํจุจคฺคํ เวฬุคฺค*** ฟังเอาปลายนิ้วจตปลายนิ้ว เอาปลายข้อจตปลายข้อ เอาปลายไม้ไผ่จตปลายไม้ไผ่. (*อภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ พระไตรปิฎกเล่ม ๓๗ ข้อ ๑๐๓/๓ แต่ในที่นั้นปาฐะเป็น **เตน อํกุลคฺเคน ตํ อํกุลคฺคํ ปรามสตี เตน นาลิกคฺเคน ตํ นาลิกคฺคํ ปรามสตี เตน มตฺถเกน ตํ มตฺถกํ ปรามสตี** พระไตรปิฎกภาษาไทยแปลว่า **ดูบลำปลายของคูลินั้นได้ด้วยปลายของคูลินั้น ดูบลำปลายนาลิกนั้นได้ด้วยปลายนาลิกนั้น ดูบลำกระหม่อมนั้นได้ด้วยกระหม่อมนั้น**)

ในอรรถว่า “ส่วน” ในประโยคมีอาทิว่า **อนุชานามิ ภิกฺขเว อมฺพิลคฺคํ วา มจฺจรคฺคํ วา ติตฺตคฺคํ วา วิหารคฺเคน วา ปรีเวณคฺเคน วา ภาเชตฺ*** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเพื่อให้แจกส่วนของที่มีรสเปรี้ยว ส่วนของที่มีรสหวาน หรือส่วนของที่มีรสขม ตามส่วนแห่งวิหาร หรือส่วนแห่งปรีเวณ

*ข้อความนี้ท่านลงเชิงอรรถว่ามีมาในคัมภีร์จุลวรรค ตรวจสอบแล้ว พบข้อความในคัมภีร์จุลวรรค วินัยปิฎก พระไตรปิฎกเล่ม ๗ ข้อ ๒๗๙ มีคำบางคำตรงกับที่อ้าง แต่ข้อความไม่เหมือนกัน

ในอรรถว่า “ประเสริฐที่สุด” ในประโยคมีอาทิว่า **ยาวตา ภิกฺขเว สตฺตา อปทา วา ๗เปฯ ตถาคโต เตสํ อคฺคมกฺขายติ*** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายมีประมาณเพียงไร ไม่มีเท่าก็ดี มี ๒ เท่าก็ดี ฯลฯ ตถาคต เราเรียกว่า

ประเสริฐที่สุดกว่าสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น (*สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค พระไตรปิฎกเล่ม ๑๙
ข้อ ๒๔๕, ๒๔๙, ๒๕๑. อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต พระไตรปิฎกเล่ม ๒๑ ข้อ ๓๔. อังคุตตร
นิกาย ทสกนิบาต พระไตรปิฎกเล่ม ๒๔ ข้อ ๑๕. ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ พระไตรปิฎกเล่ม
๒๕ ข้อ ๒๗๐ เฉพาะในอิติวุตตกะ คำว่า **อปทา** เป็น **อปาทา**)

แต่ในที่นี้ **อคฺค** ศัพท์นี้ ฟังเห็นว่ามีความหมายว่า “เป็นต้น” เพราะฉะนั้น ใน
บทว่า **อชฺชตคฺเค** นี้ ฟังทราบความหมายอย่างนี้ว่า “ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป”

ศัพท์ว่า **อชฺชตํ** ก็คือ **อชฺชภาวํ** แปลว่า “มีในวันนี้”

ปาฐะ (ข้อความที่สวดกันมา หรือตัวบท) ว่า **อชฺชตคฺเค*** ดังนี้ ก็มี *ศัพท์ที่
ปรากฏคือ **อชฺชตคฺเค**

(ถ้าเป็น **อชฺชตคฺเค** ก็คือ **อชฺช + อคฺค**) **ท** อักษรทำหน้าที่ปทสนธิ (คือ
เชื่อมต่อดำ ในที่นี้คือเชื่อม **อชฺช** เข้ากับ **อคฺค** เป็น **อชฺชตคฺเค**) มีความหมายว่า
“ทำวันนี้ให้เป็นต้น”

บทว่า **ปาณฺเปตํ** ได้แก่เข้าถึงด้วยชีวิต คือ ชีวิตของหม่อมฉันยังเป็นไปอยู่
ตราบใด ก็เข้าถึงตราบนั้น หมายความว่า ขอพระองค์โปรดทรงจำ คือทรงทราบไว้
เถิดว่า หม่อมฉันเป็นอุบาสกเข้าถึงสรวง ด้วยสรวงคมนทั้ง ๓ ไม่มีผู้อื่นเป็นศาสดา
เป็นกัปปิยการก (ศิษย์รับใช้) ด้วยว่าแม้หากจะมีใครเอาดาบคมกริปัดตีศีรษะของ
หม่อมฉัน หม่อมฉันก็จะไม่ฟังกล่าววว่า พระพุทธเจ้าไม่ใช่พระพุทธเจ้า พระธรรม
ไม่ใช่พระธรรม พระสงฆ์ไม่ใช่พระสงฆ์ ดังนี้

พระเจ้าอาชวตศัตรุทรงถึงสรวงด้วยการมอบตนอย่างนี้แล้ว เมื่อจะประกาศ
ความผิดที่พระองค์ทำ จึงตรัสคำเป็นต้นว่า **อจฺจโย มํ ภาณฺเต** (ข้าแต่พระองค์ผู้
เจริญ โทษผิดได้ครอบงำหม่อมฉัน)

ในบทเหล่านั้น บทว่า **อจฺจโย** แปลว่า ความผิด

บทว่า **มํ อจฺจมา** ความว่า ก้าวล่วง คือครอบงำข้าพระองค์ เป็นไป

ในบทว่า **ธมฺมิกํ ธมฺมราชานํ** นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ -

ชื่อว่า **ธมฺมิกํ** ผู้ดำรงธรรม มีความหมายว่า ประพฤติธรรม

ชื่อว่า **ธมฺมราชา** เป็นพระราชโดยธรรม มีความหมายว่า เป็นพระราช
โดยธรรมที่เดียว มิใช่โดยธรรมมีปิตุฆาตเป็นต้น

บทว่า **ชีวิตา โวโรเปสี** ได้แก่ ปลงชีวิต

บทว่า **ปฏิคคณฺหาตุ** ได้แก่ จงอดโทษ

บทว่า **อายุตี สํวราย** ความว่า เพื่อสังวรในอนาคต คือเพื่อไม่กระทำความผิด คือโทษ คือความพลั้งพลาดเห็นปานนี้อีก

บทว่า **ตคฺช** เป็นนิบาต ในความหมายว่า **เอกัส** เป็นเช่นนั้นแน่นอน

บทว่า **ยถาธมฺมํ ปฏิกรโสี** ความว่า จงกระทำอย่างที่ธรรมจะดำรงอยู่ได้ หมายความว่า จงให้อดโทษเสีย

บทว่า **ตนฺเต มยํ ปฏิคคณฺหาม** ความว่า ความผิดของมหาบพิตรนั้น อาตมภาพอดโทษให้

บทว่า **วฺชฺชติ เหสา มหาราช อริยสฺส วินเย** ความว่า มหาบพิตร นี้ชื่อว่า เป็นวชฺชติธรรม (ความเจริญ) ในวินัยของพระอริยะ คือในศาสนาของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า

อย่างไร ?

คือการเห็นโทษโดยความเป็นโทษแล้วกระทำคืนตามธรรม ถึงความสำรวมต่อไป (นี่เป็นความเจริญ)

แต่เมื่อจะทรงทำเทศนาให้เป็นบุคลาธิษฐานตามสมควร จึงตรัสว่า การที่บุคคลเห็นโทษโดยเป็นโทษ แล้วสสารภาพโทษ รับสังวรต่อไป นี่เป็นวชฺชติธรรมในวินัยของพระอริยะเจ้าแล

บทว่า **เอวํ วุตฺเต** ความว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว

คัมภีร์ว่า **หนฺท** ในคำว่า **หนฺท จทานิ มยํ ญฺนฺเต** นี้ เป็นนิบาต ในความหมายว่า “เชิญให้ทำ” * ด้วยว่าพระเจ้าอชาตศัตรูนั้นทรงทำอาการริเริ่มที่จะเสด็จกลับ จึงตรัสอย่างนี้

* ต้นฉบับของไทยเป็น **วจฺสายญฺฐ** ผู้แปลอรรถกถา (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม ๑๑ หน้า ๔๙๔) แปลไว้ว่า “คำละเอียดอ่อน” ฉบับพม่าเป็น **ววสฺสคฺคตฺเต** พจนานุกรมบาลี-อังกฤษ ของ ริส เดวิดส์ (THE PALI TEXT SOCIETY'S PALI-ENGLISH DICTIONARY edited by T. W. RHYS DAVIDS) มีศัพท์นี้และอ้างถึงข้อความตรงนี้ แปลว่า “letting go” i.e. starting on something, endeavouring, resolution พจนานุกรมบาลี-อังกฤษ-ไทย ฉบับภูมิพลโลกิขุ ซึ่งแปลจากพจนานุกรมบาลี-อังกฤษ แปลไว้ว่า “การให้ไป” คือ เริ่มงาน, พยายาม, ความตกลงใจ. ในที่นี้เห็นว่าได้ความดีที่ว่า จึงแปลตามฉบับพม่า

บทว่า **พหุกิจจา** หมายความว่า มีกิจมาก

คำว่า **พหุกรณียา** เป็นไวยากรณ์ของคำว่า **พหุกิจจา** นั้นเอง

บทว่า **ยสฺสทานิ ตฺวํ** หมายความว่า มหาบพิตร ขอพระองค์ทรงสำคัญ คือทราบเวลาที่เสด็จไปในบัดนี้เถิด หมายความว่า พระองค์นั้นแหละจงทรงทราบเวลาที่เสด็จนั้น

บทว่า **ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ** หมายความว่า พระเจ้าอชาตศัตรูทรงทำประทักษิณ ๓ รอบ ยอัญชลีที่รุ่งเรืองด้วยทศนักษโมธานไว้เหนือเศียร ผินพระพักตร์ตรงพระผู้มีพระภาค เสด็จถอยหลังชั่วทศนวิสัยแล้วถวายนอภิวาทด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ณ ภาคพื้นตรงที่พันทศนวิสัย แล้วเสด็จกลับไป

บทว่า **ขตายํ ภิกฺขเว ราชา** หมายความว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย พระราชาพระองค์นี้ถูกขุดเสียแล้ว

บทว่า **อุปฺหตายํ** หมายความว่า พระราชาพระองค์นี้ถูกขุดเสียแล้ว, มือธิบายว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย พระราชาพระองค์นี้ถูกขุดเสียแล้ว ถูกขุดเสียแล้ว มีที่พึงอันถูกทำลายเสียแล้ว คือตนเองถูกตนเองขุดเสียแล้วก็หมดที่พึง

บทว่า **วิรัชํ (ปราศจากรุลี)** หมายความว่า ปราศจากรุลีคือราคะเป็นต้น ชื่อว่า **วิตมลํ (ปราศจากมลทิน)** เพราะปราศจากมลทินคือราคะเป็นต้นนั้นแล

บทว่า **ธมฺมจกฺขุ** ได้แก่ จักขุในธรรมทั้งหลาย หรือจักขุที่สำเร็จด้วยธรรม

คำว่า ธรรมจักขุ นี้ เป็นชื่อของมรรค ๓ ในฐานะอื่น ๆ แต่ในที่นี้เป็นชื่อของโสดาปัตติมรรคเท่านั้น

มือธิบาย(ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า) ว่า -

“หากพระเจ้าอชาตศัตรูมิได้ปลงพระชนม์พระบิดา พระองค์ประทับนั่งบนอาสนะนี้แหละจักได้ทรงบรรลุโสดาปัตติมรรคในบัดนี้ แต่เพราะทรงคบมิตรชั่ว จึงเกิดอันตรายแก่พระองค์

“แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น พระเจ้าอชาตศัตรูนี้เข้าเฝ้าพระตถาคต ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึง เพราะฉะนั้น พระเจ้าอชาตศัตรูจะบังเกิดในโลหกุมภี ตกอยู่ในเบื้องต่ำ ๓ หมื่นปีถึงพื้นเบื้องล่าง แล้วผุดขึ้นเบื้องบน ๓ หมื่นปีถึงพื้นเบื้องบนอีก จึงจักพ้นได้เหมือนใคร ๆ ฆ่าคนแล้วพึงพ้นโทษได้ด้วยทัณฑกรรมเพียงดอกไม้กำมือหนึ่งฉะนั้น

(ที่เป็นดังนี้) เพราะพระศาสนาของเรามีคุณใหญ่”

ได้ยินว่า แม้คำที่กล่าวมาแล้วนี้พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้วทีเดียว แต่มิได้ยกขึ้นไว้ในบาลี

ถามว่า ก็พระราชาทรงสดับพระสูตรนี้แล้ว ทรงได้อานิสงส์อะไร ?

แก้วว่า ได้อานิสงส์มาก ด้วยว่าตั้งแต่เวลาที่ปลงพระชนม์พระชนกแล้วพระราชานี้มิได้บรรทมหลับเลยทั้งกลางคืนกลางวัน แต่ตั้งแต่เวลาที่เข้าเฝ้าพระศาสดา ทรงสดับพระธรรมเทศนาอันไพเราะมีโอชานี้แล้วทรงบรรทมหลับได้ ได้ทรงกระทำสักการะใหญ่แต่พระรัตนตรัย ชื่อว่าผู้ที่ประกอบด้วยศรัทธาระดับปุถุชนที่เสมอเหมือนพระราชานี้ไม่มี อนึ่ง ในอนาคตจักเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่า ชีวิตวิเสส สำเร็จปรินิพพานแล

อิทมโวจ ภควา. อุตตมนา เต ภิกขุ ภควโต ภาสิตํ อภินนุทนต์ิ.

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสคำนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นชื่นชมยินดีภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล.

อรรถกถาสัมมัญญผลสูตร
ในสมังคลวิลาสิณี อรรถกถาที่ขนิทาย
จบแล้ว ด้วยประการฉะนี้

สมังคลวิลาสิณี ภาค ๑ อรรถกถาที่ขนิทาย

BUDSIR VI หมวดอรรถกถา เล่ม ๔ หน้า ๑๒๑-

ฉบับเรียนพระไตรปิฎก หน้า ๑๙๙-

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม ๑๑ หน้า ๓๓๓/-

มังคลัตถทีปนี ภาค ๑ ข้อ ๔๔ หน้า ๓๓/-๔๑

มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๑ หน้า ๕๔-๖๒

~ ๙ ~

อंत्रายิกธรรมกถา

โรค ๕ ชนิด

[๑๐๑] ก็โดยสมัยนั้นแล ในมคธชนบทเกิดโรคระบาดขึ้น ๕ ชนิด คือ โรคเรื้อน ๑ โรคฝี ๑ โรคกลาก ๑ โรคมองคร่อ ๑ โรคลมบ้าหมู ๑

ประชาชนอันโรค ๕ ชนิดกระทบเข้าแล้วได้เข้าไปหาหมอชีวกโกมารภัจ แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า “ขอโอกาสท่านอาจารย์ ขอท่านกรุณาช่วยรักษาพวกข้าพเจ้าด้วย”

หมอชีวกโกมารภัจตอบว่า

“ท่านทั้งหลาย ฉันนะมีกิจมาก มีงานที่ต้องทำมาก ฉันต้องถวายอภิบาลพระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามาคธราช ทั้งพวกฝ่ายใน และพระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ฉันไม่สามารถจะช่วยรักษาได้”

“ท่านอาจารย์ ทรพย์สมบัติทั้งหมดยกให้ท่าน และพวกข้าพเจ้ายอมเป็นทาสของท่าน ขอโอกาสท่านอาจารย์ ขอท่านกรุณาช่วยรักษาพวกข้าพเจ้าด้วยเถิด”

หมอชีวกโกมารภัจตอบ (ซ้ำคำเดิม) ว่า

“ท่านทั้งหลาย ฉันนะมีกิจมาก มีงานที่ต้องทำมาก ฉันต้องถวายอภิบาลพระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามาคธราช ทั้งพวกฝ่ายใน และพระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ฉันไม่สามารถจะช่วยรักษาได้”

จึงประชาชนพวกนั้นเกิดความคิดว่า “พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรเหล่านี้แลมีปรกติเป็นสุข มีความประพฤติสบาย ฉันอาหารที่ดี นอนในห้องอันมิดชิด ถ้ากระไรพวกเราพึงบวชในสำนักพระสมณะเชื้อสายศากยบุตร ในที่นั้นภิกษุทั้งหลายจักพยาบาล และหมอชีวกโกมารภัจจักรักษา”

ครั้งนั้นแลพวกเขาพากันเข้าไปหาภิกษุทั้งหลายแล้วขอบรรพชา ภิกษุทั้งหลายก็ให้พวกเขาบรรพชาอุปสมบท

ภิกษุทั้งหลายพยายาลภิกษุเหล่านั้น และหมอชิวโกมารภัจก็รักษา

สมัยต่อมา ภิกษุทั้งหลายพยายาลภิกษุอาพาธมากรูป จึงอยู่กันอย่างที่มากไปด้วยการขอ มากไปด้วยการออกปากว่า “ขอจงให้อาหารสำหรับภิกษุอาพาธ ขอจงให้อาหารสำหรับภิกษุผู้พยายาลภิกษุอาพาธ ขอจงให้เภสัชสำหรับภิกษุผู้อาพาธ”

แม้หมอชิวโกมารภัจก็มัวรักษาภิกษุอาพาธมากรูป ทำให้ราชการบางอย่างบกพร่องไป

ฝ่ายบุรุษคนหนึ่ง ฤๅโรค ๕ ชนิดกระทบเข้าแล้วได้เข้าไปหาหมอชิวโกมารภัจ แล้วกล่าวคำนี้ว่า “ขอโอกาสท่านอาจารย์ ขอท่านกรุณาช่วยรักษากระผมด้วย”

หมอชิวโกมารภัจตอบว่า

“ท่านสุภาพบุรุษ ฉันนะมีกิจมาก มีงานที่ต้องทำมาก ฉันต้องถวายอภิบาลพระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามาคธราช ทั้งพวกฝ่ายใน และพระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ฉันไม่สามารถจะช่วยรักษาได้”

“ท่านอาจารย์ ทรัพย์สินสมบัติทั้งหมดยกให้ท่าน และกระผมยอมเป็นทาสของท่าน ขอโอกาสท่านอาจารย์ ขอท่านกรุณาช่วยรักษากระผมด้วยเถิด”

หมอชิวโกมารภัจตอบ (ซ้ำคำเดิม) ว่า

“ท่านสุภาพบุรุษ ฉันนะมีกิจมาก มีงานที่ต้องทำมาก ฉันต้องถวายอภิบาลพระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามาคธราช ทั้งพวกฝ่ายใน และพระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ฉันไม่สามารถจะช่วยรักษาได้”

จึงบุรุษนั้นเกิดความคิดว่า “พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรเหล่านี้แลมีปรกติเป็นสุข มีความประพฤติสบาย ฉันอาหารที่ดี นอนในห้องอันมิดชิด ถ้ากระไรเราพึงบวชในสำนักพระสมณะเชื้อสายศากยบุตร ในที่นั้นภิกษุทั้งหลายจักพยายาล และหมอชิวโกมารภัจจักรักษา เราหายโรคแล้วจักสึก”

ครั้งนั้นแลบุรุษนั้นเข้าไปหาภิกษุทั้งหลายแล้วขอบรรพชา ภิกษุทั้งหลายก็ให้เขาบรรพชาอุปสมบท

ภิกษุทั้งหลายพยายาลภิกษุเหล่านั้น และหมอชิวโกมารภัจก็รักษา

ภิกษุนั้นหายจากโรคแล้วก็สึก
หมอชีวกโกมารภัจได้เห็นบุรุษนั้นสึกแล้วจึงได้ไต่ถามบุรุษนั้นว่า “เจ้าบวชใน
สำนักภิกษุมิใช่หรือ ?”

“ใช่แล้วขอรับ ท่านอาจารย์”

“เจ้าได้ทำพฤติกรรมเช่นนั้นเพื่อประสงค์อะไร ?”

ครั้นแล้วบุรุษนั้นจึงได้เล่าเรื่องนั้นให้หมอชีวกโกมารภัจทราบ

หมอชีวกโกมารภัจจึงตำหนิ ตีเตียน บ่นว่า “โฉนพระคุณเจ้าทั้งหลายจึงได้
ให้กุลบุตรผู้ถูกโรค ๕ ชนิดกระทบเข้าแล้วบวชเล่า”

ครั้นแล้วเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ณ ที่
ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลขอประทานพรต่อพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานพระวิโรกาส ขอพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายไม่พึงยัง
กุลบุตรผู้ถูกโรค ๕ ชนิดกระทบเข้าแล้วให้บวช”

ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้หมอชีวกโกมารภัจเห็นแจ้ง สมทาน
อาจหาญ ร่ำเริง ด้วยธรรมิกถา

ครั้งนั้นแล หมอชีวกโกมารภัจอันพระผู้มีพระภาคทรงชี้แจง ให้เห็นแจ้ง
สมทาน อาจหาญ ร่ำเริง ด้วยธรรมิกถาแล้ว ลุกจากที่นั่ง ถวายอภิวัตพระผู้มี
พระภาค ทำประทักษิณแล้วกลับไป

ทรงห้ามบวชคนเป็นโรคติดต่อ

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทำธรรมิกถาในเพราะเหตุเป็นเค้ามูลนั้น ใน
เพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วรับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรผู้ถูกโรค ๕ ชนิดกระทบเข้าแล้ว ภิกษุไม่พึงให้
บวช รูปใดให้บวชต้องอาบัติทุกกฏ”

อรรถกถาปัญญาพาธวัตถุกถา

ชื่อว่า มคเธสุ ปญจ อาพาธา อุตสนุนา โหนติ มีความว่า โรค ๕ ชนิดเป็นโรคตื่นตาด คือ ลูกกลม แพร่หลายแก่หมู่มนุษย์และอมมนุษย์ในชนบทมีชื่อว่ามคธ

เรื่องหมอชิวโกมารภักจักษมีแจ้งในจิวรชันธกะ

ชื่อว่า น ภิกขเว ปญจहि อาพาθεहि ผุฏฐิสิ ปพพาเซตพโพ มีความว่า อาพาธ ๕ ชนิดมีโรคเรื้อนเป็นต้นเหล่านั้นได้ตื่นตาดแล้ว, กุลบุตรผู้อาพาธเหล่านั้นถูกต้องแล้ว คือครบงำแล้ว ไม่ควรให้บวช

บรรดาอาพาธ ๕ ชนิดนั้น จะเป็นโรคเรื้อนแดงหรือโรคเรื้อนดำก็ตาม ชื่อว่า **กุฏฐะ** โรคเรื้อน

ในอรรถกถากรุณทีแก้ว่า โรคชนิดใดชนิดหนึ่งแม้มีประเภทเป็นต้นว่าเรื้อนผง หิดเปื่อย หิดดำน คุดทะราด ทุกอย่างท่านเรียกว่า **โรคเรื้อน** เหมือนกัน

ก็แลโรคเรื้อนนั้นแม้มีขนาดเท่าหลังเล็บ แต่ตั้งอยู่ในฝ่ายที่จะลามไปได้ กุลบุตรนั้นไม่ควรให้บวช

แต่ถ้าในที่ซึ่งฝ่ามุ่นฝ่าห่มปิดไว้โดยปกติ เป็นของมีขนาดเท่าหลังเล็บ คงอยู่ในฝ่ายที่จะไม่ลามไปได้ จะให้บวชก็ควร

ส่วนที่หน้าหรือที่หลังมือหลังเท้า ถ้าแม้คงอยู่ในฝ่ายที่จะไม่ลามไปได้ แม้ย่อมกว่าหลังเล็บ ไม่ควรจะให้บวชเหมือนกัน

คนเป็นโรคเรื้อนนั้น แม้เมื่อให้เสียวยาแล้ว จะให้บวช ต่อเมื่อแผลหายสนิท แล้วนั้นแลจึงควรให้บวช

แม้ผู้ที่ร่างกายพรุนไปด้วยรอยจุด ๆ คล้ายหนังเหี้ย ก็ไม่ควรให้บวช

โรคฝีมีฝีมันชัน*เป็นต้น ชื่อว่า **คัณฑะ** ฝี

***เมทคณฺฑ** พจนานุกรมบาลี-อังกฤษ-ไทย ฉบับภูมิพลโลภิกขุ ซึ่งแปลจากพจนานุกรมบาลี - อังกฤษ แปลไว้ว่า ไขมันที่ก่ดเป็นหนองฝี, หัวฝี หรือไขมันที่โป่งบวม, กล่าวว่าเป็นโรคอย่างหนึ่ง

ฝีมันชันหรือฝีอื่นชนิดใดชนิดหนึ่งก็ตามจงยกไว้ ถ้าฝีแม้มีขนาดเท่าเมล็ดพุทรา ตั้งอยู่ในฝ่ายที่จะลามไปได้ กุลบุตรนั้นไม่ควรให้บวช

แต่ในที่ปกปิด มีขนาดเท่าเมล็ดพุทรา คงอยู่ในฝายที่จะไม่ลุกลามไปได้ จะให้
บวชก็ควร

ในที่ซึ่งมิได้ปกปิดมีหน้าเป็นต้น แม้ตั้งอยู่ในฝายที่จะไม่ลุกลามไปได้ ก็ไม่
ควรจะให้บวช

กุลบุตรผู้เป็นโรคผื่นนั้น แม้เมื่อให้เยียวยาแล้ว จะให้บวช ต่อทำร่างกายให้มี
ผิวเรียบแล้วจึงควรให้บวช

ที่มีชื่อว่า **อุณณัตถะ** ตึง คล้ายห้วนมโคหรือคล้ายนิ้วมือ ห้อยอยู่ในที่นั้น
ๆ ก็มี แม้ตึงเหล่านี้ก็จัดเป็นผีเหมือนกัน เมื่อตึงเหล่านี้มี ไม่ควรจะให้บวช

หัวหูด มีในเวลาเป็นเด็ก ที่มีหัวลิวมีที่หน้าในเวลาเป็นหนุ่ม ในเวลาแก่หาย
หมดไป หัวหูดและหัวลิวเหล่านี้ไม่นับเป็นผี เมื่อหัวเหล่านี้มี จะให้บวชก็ควร

ส่วนเม็ดชนิดอื่นที่ชื่อเม็ดผด มีตามตัว ชนิดอื่นอีกที่ชื่อ **ปทุมกันณิกา**
(เกสรบัว) ก็มี ชนิดอื่นที่ชื่อ **สาสพพิชกา** (เมล็ดพันธุ์ผักกาด) มีขนาดเท่าเมล็ด
ผักกาด ผื่นไปทั่วตัวก็มี เม็ดเหล่านี้ทั้งหมดเป็นชาติโรคเรื้อนทั้งนั้น เมื่อเม็ด
เหล่านี้มี ไม่ควรให้บวช

โรคเรื้อนมีสีคล้ายใบบัวแดงและบัวขาว ไม่แตก ไม่แฉิม ชื่อ กิลาสะ โรค
กลาก ซึ่งเป็นแล้วตัวจะลายพร้อยเหมือนโคต่าง

วินิจฉัย (วิธีปฏิบัติ) ในคนที่ เป็นโรคกลากนั้นพึงทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วในโรคเรื้อนนั้นแล

ไสยะ ก็คือใช้มอกร่อ เมื่อเป็นใช้มอกร่อนั้น ไม่ควรให้บวชโรคบ้าเพราะดี หรือโรคบ้าด้วยถูกผีสิง ชื่อ อปมาระ โรคลมบ้าหมู ในโรคลมบ้าหมู ๒ ชนิดนั้น คนที่ถูกรบกวนซึ่งเคยเป็นคู่เวรกันถึงแล้วรักษาหายยาก จึงเมื่อเป็นโรคลมบ้าหมูนั้นแม้เพียงเล็กน้อย ก็ไม่ควรให้บวช.

อรรถกถาปัญญาพาธวัตถุกถา จบ

อันทรายิกธัมมกถา มหาขันธกะ มหาวรรค ภาค ๑ พระวินัยปิฎก

พระไตรปิฎกเล่ม ๔ ข้อ ๑๐๑

สมันตปาสาทิกา ภาค ๓ อรรถกถาพระวินัย

BUDSIR VI หมวดอรรถกถา เล่ม ๓ หน้า ๕๙-๖๐

ฉบับเรียนพระไตรปิฎก หน้า ๖๗-๖๘

พระสูตรและอรรถกถาแปล เล่ม ๖ หน้า ๒๔๒-

ตติยสมันตปาสาทิกาแปล มหาวรรค ตอน ๑ หน้า ๙๐- (แบบประกอบ ป.๖.๖)

~ ๑๐ ~

เรื่องที่จงกรมและเรือนไฟ

[๓๘] สมัยนั้น ทายกทายิกาในพระนครเวสาลีเริ่มจัดปรุงอาหารประณีตขึ้นตามลำดับ ภิกษุทั้งหลายฉันอาหารอันประณีตแล้วมีร่างกายอันโทษสังสม มีอาพาธมาก

ครั้งนั้น หมอชีวกโกมารภัจได้ไปสู่มืองเวสาลีด้วยกิจจำเป็นบางอย่าง ได้เห็นภิกษุทั้งหลายมีร่างกายอันโทษสังสม มีอาพาธมาก ครั้นแล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

ครั้งนั้น ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้วนั้นแล หมอชีวกโกมารภัจได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“พระพุทธเจ้าข้า บัดนี้ภิกษุทั้งหลายมีร่างกายอันโทษสังสม มีอาพาธมาก ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานพระวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคได้โปรดทรงอนุญาตที่จงกรมและเรือนไฟแก่ภิกษุทั้งหลายเถิด พระพุทธเจ้าข้า เมื่อเป็นเช่นนี้ ภิกษุทั้งหลายจักมีอาพาธน้อย”

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้หมอชีวกโกมารภัจเห็นแจ้ง สมาทาน อากหาญ ร่าเริง ด้วยธรรมิกถา

จึงหมอชีวกโกมารภัจอันพระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้เห็นแจ้ง สมาทาน อากหาญ ร่าเริง ด้วยธรรมิกถาแล้ว ลุกจากที่นั่ง ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค ทำประทักษิณกลับไป

พุทธาอนุญาตที่จงกรมและเรือนไฟ

[๓๙] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทำธรรมิกถาในเพราะเหตุเป็นค้ำมุล นั้น ในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วรับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า

“ดูก่อนมิทักขุทั้งหลาย เราอนุญาตที่จงกรมและเรื่อนไฟ”

อรรถกถา

อรรถกถาพระวินัยปิฎกขยายความในเรื่องนี้ไว้เพียงคำเดียว คือคำว่า **อภิสนฺนกาเย** พระไตรปิฎกแปลคำนี้ว่า **มีร่างกายอันโทษสั่งสม**
อรรถกถายกมาอธิบายว่า

อภิสนฺนกาเยติ เสมฺหาทีโทสภิสนฺนกาเย ฯ

บทว่า **อภิสนฺนกาเย** คือ ผู้มีร่างกายหมักหมมด้วยสิ่งอันเป็นโทษมีเสมหะเป็นต้น.

ขุททกวัตถุขันธ์กะ จุลวรรค ภาค ๒ พระวินัยปิฎก

พระไตรปิฎกเล่ม ๓ ข้อ ๓๗๘-๓๗๙

สมันตปาสาทิกา ภาค ๓ อรรถกถาพระวินัย

BUDSIR VI หมวดอรรถกถา เล่ม ๓ หน้า ๓๔๓

ฉบับเรียนพระไตรปิฎก หน้า ๓๘๐

จตุตถสมันตปาสาทิกาแปล หน้า ๕๐๖

~ ๑๑ ~

เรื่องพระจูฬปันถกเถระ [๑๗]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน ทรงปรารภพระเถระชื่อว่า จูฬปันถก ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อุฏฐาเนนปปมาเทน" เป็นต้น

ธิดาเศรษฐีได้คนใช้เป็นสามี

ดังได้สดับมา ธิดาแห่งสกุลของธนเศรษฐีในพระนครราชคฤห์ ในเวลาที่เธอ เจริญวัยมารดาบิดารักษาไว้อย่างกวดขันที่ชั้นบนแห่งปราสาท ๗ ชั้น (แต่นาง) เป็นสตรีโลเลในบุรุษเพราะความเป็นผู้เมาแล้วด้วยความเมาในความเป็นสาว จึงทำ สันถะกับคนใช้ของตนเอง กล่าวว่ "คนอื่น ๆ จะพึงรู้กรรมนี้ของเราบ้าง" จึงบอก (คนใช้นั้น) อย่างนี้ว่า

"เราทั้งสองไม่อาจอยู่ในที่นี่ได้, ถ้ามารดาบิดาของฉันทราบความเสียหายนี้ ไซ้ร้ จักห้า้หั้นเราให้เป็นที่อนน่อยทอนใหญ่; เราจะไปอยู่ที่ต่างถิ่นกันเถิด"

ทั้งสองคนนั้นถือเอาทรัพย์อันเป็นสาระที่จะพึงนำไปได้ด้วยมือในเรือน ออกไปทางประตูด้านเหนือแล้วชักชวนกันว่า "เราทั้งสองจักต้องไปอยู่ในสถานที่ แห่งใดแห่งหนึ่งที่ชนเหล่าอื่นไม่รู้จัก" ดังนี้แล้วทั้งสองคนได้ (เดินทาง) ไปแล้ว

มีบุตรด้วยกันสองคน

เมื่อเขาทั้งสองอยู่ในที่แห่งหนึ่ง นางตั้งครรภ์แล้วเพราะอาศัยการอยู่ร่วมกัน นางอาศัยความที่ครรภ์แก่เต็มทีจึงปรึกษากับสามีว่า "ครรภ์ของฉันทถึงความ

แก่เต็มที่แล้ว, ธรรมชาติการคลอดบุตรในที่ซึ่งห่างไกลจากญาติพวกพ้อง ย่อมเป็นเหตุนำความทุกข์มาให้แก่เราทั้งสอง, เราทั้งสองไปสู่เรือนแห่งสกุลเดิมเกิด“

นางคิดว่า "เจ้านี่เขลา ไม่อาจไปเพราะความที่ตนมีโทษมาก, ธรรมชาติมารดาบิดามีความเกื้อกูลโดยส่วนเดียวเท่านั้น, เจ้านี่จะไปหรือไม่ไปก็ตาม เราจักไปละ"

ครั้นเมื่อเขาออกจากเรือนไปแล้ว นางเก็บงำเครื่องเรือน บอกความที่ตนจะไปสู่เรือนแห่งสกุลแก่ชาวบ้านที่อยู่ติดกัน แล้วเดินทางไป

ฝ่ายสามี (กลับ) มาเรือน ไม่เห็นภริยา ถามผู้คู้ที่เคย ทราบว่า "ไปเรือนแห่งสกุล" จึงรีบติดตามไปทันในระหว่างทาง

ฝ่ายภริยาของเขาได้คลอดบุตรในระหว่างทางนั่นเอง

เขาถามว่า "นี่อะไรกัน น้อง ?"

"พี่ ลูกชายคนที่หนึ่งคลอดแล้ว"

"บัดนี้ เราจักทำอย่างไร ?"

ทั้งสองคนคิดเห็นร่วมกันว่า "เราทั้งสองไปสู่เรือนแห่งสกุลเพื่อประโยชน์แก่กรรมใด, กรรมนั้นสำเร็จแล้วในระหว่างทางเที่ยว, เราจักไปที่นั่นทำอะไร ? กลับกันเถิด" ดังนี้ แล้วก็พากันกลับ

เขาทั้งสองได้ตั้งชื่อเด็กนั้นแล้วว่า "ปันถก" เพราะเกิดในหนทาง

ต่อกาลไม่นานนัก นางตั้งครรภ์อีก พฤติการณ์ทั้งปวงพึงให้พิสดารโดยนัยอันมีในก่อนนั้นแล

ตั้งชื่อเด็กทั้งสอง

เพราะเด็กทั้งสองนั้นก็เกิดในหนทาง มารดาบิดาจึงตั้งชื่อบุตรผู้เกิดก่อนว่า "มหาปันถก" ตั้งชื่อบุตรผู้เกิดภายหลังว่า "จุฬปันถก"

สองสามีภริยานั้นก็พาเด็กทั้งสองไปสถานที่อยู่ของตนตามเดิม

มหาปันถกแปลกใจในเรื่องญาติของตน

เมื่อสองสามีภริยาอยู่ในที่นั้น เด็กชายมหาปันถกได้ยินเด็กอื่น ๆ เรียก (ผู้)

ผู้นี้ ว่า "อา ลุง" และว่า "ปู่ (ตา) ย่า (ยาย)" จึงถามมารดาว่า "แม่ เด็กอื่น ๆ เรียก (ผู้นั้น) ว่า 'ปู่ (ตา)' เรียก (ผู้นี้) ว่า 'ย่า (ยาย)' พวกญาติของเราไม่มีบ้างหรือ ?"

มารดาตอบว่า "เออ พ่อ พวกญาติของเราในที่นี้ไม่มี, แต่ตาของพวกเจ้าชื่อ ฉนเศรษฐี มีอยู่ในพระนครราชคฤห์, พวกญาติของเราเป็นอันมากมีอยู่ในพระนคร นั้น"

มหาปັນถกถามว่า "ทำไมพวกเราจึงไม่ไปในที่นั้นเล่า แม่ ?"

นางไม่บอกเหตุที่ตนมาแก่บุตร

เมื่อบุตรทั้งสองพูดบเร้าหนักเข้าจึงบอกแก่สามีว่า "เด็กเหล่านี้รบกวนฉัน เหลือเกิน, มารดาบิดาเห็นพวกเราแล้วจักกินเนื้อ (เทียว) หรือ ? มาเถิด บัดนี้เรา ทั้งสองจักแสดงตระกูลแห่งตายายแก่พวกเด็ก"

สามีพูดว่า "ฉันไม่อาจจะเข้าหน้าได้, แต่จักพาพวกเด็กไปได้"

ภริยากล่าวว่า "ดีละ ควรที่เด็กทั้งสองจะพบเห็นตระกูลของตาด้วยอุบาย อย่างใดอย่างหนึ่งแท้"

พาบุตรทั้งสองไปหาตา

คนทั้งสองพาเด็ก ๆ ไปถึงพระนครราชคฤห์โดยลำดับ พักอยู่ในศาลาหลัง หนึ่งริมประตูพระนคร

มารดาของเด็กพาเด็กสองคนไป แล้วสั่งให้บอกความที่ตนมาแก่มารดาบิดา

มารดาบิดาทั้งสองได้ยินข่าวนั้นแล้วกล่าวว่า "บรรดาชนทั้งหลายผู้ยัง ท่องเทียวอยู่ในสงสาร ชื่อว่าผู้ไม่เคยเป็นบุตร ไม่เคยเป็นธิดากันยอมไม่มี, คนเหล่านั้นมีความผิดต่อเราเป็นข้อใหญ่ พวกเขาไม่สามารถจะตั้งอยู่ในคลองจักขุ ของเราได้, คนทั้งสองจงเอาทรัพย์ประมาณเท่านี้ไปสู่อสถานที่เขาสุกเลี้ยงชีพเถิด, แต่จงส่งเด็กทั้งสองมาในที่นี้"

สองสามีภรรยานั้นรับทรัพย์ที่ทานทั้งสองนั้นส่งมาแล้ว มอบเด็กทั้งสองใน มือของพวกคนใช้ที่มานั้นแลส่งไปแล้ว

เด็กทั้งสองเจริญ (วัย) อยู่ในตระกูลของตายาย

มหาปณทกออกบวช

ในเด็กสองคนนั้น จูฬปักถกยังเล็กนัก, ส่วนมหาปณทกไปฟังธรรมกถาของพระทศพลกัปปตา เมื่อเขาไปสำนักของพระศาสดาเป็นนิตย จิตก็น้อมไปในบรรพชา เขาพูดกะตาวา "ถ้าคุณตาอนุญาตให้กระผมไซริ์ กระผมพึงบวช"

ท่านเศรษฐีกล่าววา "พูดอะไรพ้อ การบวชของเจ้าเป็นความดีแก่มากว่าการบวชของคนทั่วทั้งโลก ถ้าเจ้าสามารถ (จะบวชได้) ก็บวชเถิด" ดังนี้ แล้วนำเขาไปสู่สำนักพระศาสดา

เมื่อพระองค์ตรัส (ถาม) วา "คฤหบดี ท่านได้เด็กมาหรือ ?"

จึงกราบทูลวา "พระเจ้าข้า เด็กคนนี้เป็นหลานของข้าพระองค์ ประสงค์จะบวชในสำนักของพระองค์"

พระศาสดาตรัสสั่งภิกษุผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรรูปใดรูปหนึ่งวา "เธอจงให้เด็กคนนี้บวช"

พระเถระบอกตจปัญจกรรมฐานแก่เธอแล้วให้บรรพชา

มหาปณทกบรรลุประอรหัต

มหาปณทกเรียนพระพุทธรพจน์ได้มาก มีอายุครบได้อุปสมบทแล้ว ทำกรรมในโยนิโสมนสิการ* บรรลุประอรหัตแล้ว

*เจริญกรรมฐาน

มหาปณทกปรารภถึงน้องชาย

ท่านให้เวลาล่วงไปด้วยความสุขในฉนวนและความสุขอันเกิดแต่ผล คิดว่า "เราอาจให้ความสุขนี้แก่จุฬปณทหรือหนอ ?"

ต่อจากนั้นก็เข้าไปสู่สำนักของเศรษฐีผู้เป็นตา แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า

"ท่านมหาเศรษฐี ถ้าท่านอนุญาตไซ้ไร, รูปพึงให้จุฬปณทออกบวช"

เศรษฐีกล่าวว่า "นิมนต์ท่านให้เขาบวชเถิด ขอรับ"

ได้ยินว่าเศรษฐีเลื่อมใสดีแล้วในพระศาสนา แต่เมื่อถูกถามว่า "เด็กเหล่านี้เป็นบุตรของธิดาคนไหนของท่าน" จะบอกว่า "ของลูกสาวที่หนีไป" ก็ละอาย เพราะฉะนั้น ท่านจึงอนุญาตการบวชแก่หลานทั้งสองนั้นโดยง่าย

จุฬปณทบวชแล้วกลายเป็นคนปัญญาทิบ

พระเถระให้จุฬปณทบวชแล้วให้ตั้งอยู่ในศีลทั้งหลาย

ฝ่ายจุฬปณทนั้นพอบวชแล้วเท่านั้นก็กลับเป็นคนปัญญาทิบไป

พระเถระเมื่อพรา้สอนเธอ ได้กล่าว (สอนให้ท่อง) คาถานี้ว่า

ปทุมํ ยถา โกกนุทํ สุขนุถํ

ปาโต ลียา มุสลมวีตคนุถํ

องคิรสํ ปสฺส วิโรจมานํ

ตปนุตมาทิจฺจมิวตลิกฺเข.

ดอกบัวโกกนุท มีกลิ่นหอม บานแต่เช้า

พึงมีกลิ่นไม่ไปปราศ ฉันทใด,

เธอจงดูพระอังคิรสผู้ไพโรจน์อยู่

ดูจพระอาทิตย์ส่องแสงในกลางหาวฉันทนั้น

คาถาเดียวเท่านั้น โดย ๔ เดือน เธอก็ไม่สามารถจะเรียนได้

บุรพกรรมของพระจูฬปันถก

ถามว่า เพราะอะไร ?

แก้วว่า ได้ยินว่า ในสมัยกาลพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า เธอบวชแล้ว เป็นผู้มึปัญญา ได้ทำการหัวเราะเยาะในเวลาทีภิกษุเขลารูปใดรูปหนึ่งเรียนอุเทศ

ภิกษุนั้นละอายเพราะการหัวเราะนั้นเลยเลิกเรียนอุเทศ ไม่ทำการสาธยาย เพราะกรรมนั้น จูฬปันถกนี้พอบวชแล้วจึงเป็นคนทึบ, บทที่เรียนแล้ว ๆ เมื่อเธอเรียนบทต่อ ๆ ไป ก็เลื่อนหายไป เมื่อเธอพยายามเพื่อเรียนคาถานี้แล สี่เดือนล่วงไปแล้ว

จูฬปันถกถูกพระพีชชยชัย

ที่นั่น พระมหาปันถกได้กล่าวกะเธอว่า "จูฬปันถก เธอเป็นคนอาภัพในศาสนานี้, โดย ๔ เดือน แม้คาถาเดียวก็ไม่อาจเรียนได้ ก็เธอจักยังกิจแห่งบรรพชิตให้ถึงที่สุดได้อย่างไร ? จงออกไปจากที่นี่เสียเถิด" ดังนี้แล้วก็ขับออกจากวิหาร

พระจูฬปันถกไม่ปรารถนาความเป็นคฤหัสถ์ เพราะความเชื่อใยในพระพุทธศาสนา

ก็ในเวลานั้นพระมหาปันถกเป็นภักตทุเทศก์*

* แปลว่า "ผู้แจกภัต" คือภิกษุที่สงฆ์แต่งตั้งให้เป็นเจ้าหน้าที่จัดภิกษุไปฉันภัตตาหารที่มีผู้นิมนต์

หมอชิวโกมารักจืดระเปียบดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้เป็นอันมาก ไปสู่อัมพวัน บูชาพระศาสดา สดับธรรม ลุกจากอาสนะถวายอภิวาทพระทศพลแล้วเข้าไปหาพระมหาปันถก ถามว่า "ภิกษุในสำนักของพระศาสดามีจำนวนเท่าไรขอรับ"

"ภิกษุมีประมาณ ๕๐๐ รูป"

"ท่านผู้เจริญ พรุ่งนี้ขอได้เท่าได้พาภิกษุ ๕๐๐ รูป มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข (ไป) รับภิกษาในเรือนของกระผม"

พระมหากษัตริย์บอกกับพระอภัยมณีว่า “อุบาสก ภิกษุโง่ (รูปหนึ่ง) ชื่อจุกุฬปักษีมีกรรมไม่
งอกงาม, รูปจะเหี่ยวเฉาเสียแล้วรับนิมนต์เพื่อภิกษุทั้งหลายที่เหลือ”

พระจุกุฬปักษีไปสีก แต่ไม่ได้สีก

พระจุกุฬปักษีฟังคำนั้นแล้วคิดว่า "พระเถระเมื่อบริขณณ์เพื่อภิกษุทั้งหลาย
มีประมาณเท่านั้น ก็คัดเราไว้ภายนอกแล้วจึงรับ, จิตของพี่ชายเราจักแยก (หมด
เยื่อใย) ในเราแล้วอย่างไม่ต้องสงสัย บัดนี้เราจะต้องการอะไรด้วยศาสนา, เราจัก
เป็นคฤหัสถ์ทำบุญต่าง ๆ มีทานเป็นต้นเลี้ยงชีพเถิด"

วันรุ่งขึ้น เธอไปเพื่อจะสีกแต่เช้าตรู่

พระศาสดาทรงตรวดดูโลก (คือหมู่สัตว์) ในเวลาใกล้รุ่งวันนั้นเอง ทรงเห็น
เหตุนี้แล้ว จึงเสด็จล่วงหน้าไปก่อน ได้ทรงหยุดจงกรมอยู่ที่ซุ้มประตูใกล้ทางที่พระ
จุกุฬปักษีไป

พระจุกุฬปักษีเมื่อเดินไป พบพระศาสดาจึงเข้าไปเฝ้าถวายอภิวัต

พระศาสดาทรงรับรองให้อยู่ต่อไป

ขณะนั้น พระศาสดาตรัสกะเธอว่า "จุกุฬปักษี เธอจะไปไหนในเวลาอันนี้ ?"

จุกุฬปักษีทูลว่า "พระพี่ชายขับไล่ข้าพระองค์พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ไปเพื่อ
จะสีกเพราะเหตุนั้น"

พระศาสดาตรัสว่า "จุกุฬปักษี เธอชื่อว่าบรรพชาในสำนักของเรา, แม้ถูก
พี่ชายขับไล่ทำไมจึงไม่มาสู่สำนักของเรา ? มาเถิด, เธอจะต้องการอะไรด้วยความ
เป็นคฤหัสถ์ เธอต้องอยู่ (ต่อไป) ในสำนักของเรา"

ตรัสดังนี้แล้ว ทรงเอาผ้าพระหัตถ์อันมีพื้นวิจิตรไปด้วยจักรลูกเธอที่ศรัทธา
แล้วพาไปให้นั่งที่หน้ามุขพระคันธกุฎี แล้วประทานท่อนผ้าที่สะอาดซึ่งทรงบันดาล
ขึ้นด้วยฤทธิ์ โดยตรัสสั่งว่า

"จุกุฬปักษี เธอจงผินหน้าไปทางทิศตะวันออกลูบท่อนผ้านี้ บริกรรมว่า 'รโห
หรณิ รโหหรณิ' (ผ้าเช็ดธุลี ๆ) อยู่ที่นี้แหละ"

ครั้นเมื่อเขากลับมาเวลาแล้ว* พระศาสดามีภิกษุสงฆ์แวดล้อม เสด็จไป

เรือนของหมอชีวก ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาตกแต่งไว้

*กาลเอ อาโรจิเต เป็นธรรมเนียมว่าถ้านิมนต์พระสงฆ์ไปฉันที่บ้าน เมื่อจัดแจงภัตตาหารเสร็จแล้วเจ้าภาพจะส่งคนไปแจ้งแก่พระสงฆ์ว่าให้ไปที่บ้านได้แล้ว

พระจูฬปันถกเจริญภาวนาบรรลุพระอรหัต

ฝ่ายพระจูฬปันถกนั่งแลดูดวงอาทิตย์ พลังลูบผ้าท่อนนั้นบริกรรมว่า "รโซ
หรณฺ รโซหรณฺ"

เมื่อท่านลูบท่อนผ้านั้นอยู่, ท่อนผ้าได้เคล้าหมองแล้ว

ลำดับนั้น ท่านจึงคิดว่า "ท่อนผ้านี้สะอาดแท้ๆ แต่อาศัยอัตภาพนี้ จึงละปกติ
เดิมเสีย กลายเป็นของเคล้าหมองอย่างนี้ไปได้, สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ"

คิดดังนี้แล้วจึงเริ่มตั้งความสิ้นและความเสื่อมเจริญวิปัสสนา

พระศาสดาทรงทราบว่ "จิตของพระจูฬปันถกขึ้นสู่วิปัสสนาแล้ว" จึงตรัส
ว่า

"จูฬปันถก เธออย่าทำความเข้าใจเฉพาะท่อนผ้านั้นว่า 'เคล้าหมองแล้ว ติด
ธุลี' ก็ธุลีทั้งหลายมีธุลีคือราคะเป็นต้นมีอยู่ภายในของเธอ, เธอจงนำ (คือกำจัด)
มันออกเสีย"

ตรัสดังนี้แล้วทรงเปล่งพระรัศมี เป็นผู้มีพระรูปปรากฏดุจประทับนั่ง
ตรงหน้า ได้ทรงภาสิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

ราโค รโซ น จ ปน เรณู วุจฺจติ
ราคสุเสตฺ อธิวจฺนํ รโซติ
เอตํ รขํ วิปฺปชฺหิตฺว ภิกฺขโว
วิหรนฺติ เต วิคฺตรชฺชสฺส สาสเน.

ราคะ ชื่อว่าธุลี,
แต่เรณู (ละออง) ท่านหาเรียกว่า (ธุลี) ไม่:
คำว่า ธุลี นั้นเป็นชื่อของราคะ;
ภิกษุเหล่านั้นละธุลีนั้นได้ขาดแล้ว

อยู่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากชูลี

โทโส รโซ น จ ปน เรณู วุจฺจติ
โทสเสตํ อธิวจนํ รโซติ
เอตํ รชํ วิปฺปชฺหิตฺว ภิกฺขโว
วิหฺรนฺติ เต วิคฺตฺรชฺชสฺส สาสเน.

โทสะ ชื่อว่าชูลี,
แต่เรณู (ละออง) ท่านหาเรียกว่า (ชูลี) ไม่:
คำว่า ชูลี นั้นเป็นชื่อของโทสะ;
ภิกษุเหล่านั้นละชูลีนั้นได้ขาดแล้ว
อยู่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากชูลี

โมโห รโซ น จ ปน เรณู วุจฺจติ
โมหเสตํ อธิวจนํ รโซติ
เอตํ รชํ วิปฺปชฺหิตฺว ภิกฺขโว
วิหฺรนฺติ เต วิคฺตฺรชฺชสฺส สาสเน.

โมหะ ชื่อว่าชูลี,
แต่เรณู (ละออง) ท่านหาเรียกว่า (ชูลี) ไม่:
คำว่า ชูลี นั้นเป็นชื่อของโมหะ;
ภิกษุเหล่านั้นละชูลีนั้นได้ขาดแล้ว
อยู่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากชูลี

ในเวลาจบคาถา พระจุฬารัตนบวรลูพระอรหันต์พร้อมด้วยปฎิสัมภิตา
ทั้งหลายแล้ว ปิฎก ๓ มาถึงแก่ท่านพร้อมกับปฎิสัมภิตาที่เดียว

บุรพกรรมของพระจูฬปันถก

ได้ยินว่า ครั้งตีกตำบรพ ท่านเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทรงทำประทักษิณพระนคร เมื่อพระเสโทไหลออกจากพระนลาต ทรงเอาผ้าสะอาดเช็ดที่สุดพระนลาต ผ้าได้เศร้าหมองแล้ว ท้าวเธอกลับได้อนิจจัสัญญาว่า "ผ้าสะอาดเห็นปานนี้ อาตัยสรีระนี้ละปกติแปรเป็นเศร้าหมองไปได้, สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ"

เพราะเหตุนั้น ผ้าสำหรับเช็ดธุลินั่นแลจึงเป็นปัจจัยของท่านแล้ว

ฝ่ายหมอชีวกโกมารภักได้น้อมน้ำทักษิณทกเข้าไปถวายพระทศพล พระศาสดาทรงปิดบาตรด้วยพระหัตถ์ ตรัสว่า

"ชีวก ภิกษุในวิหารยังมีอยู่มิใช่หรือ ?"

พระมหาปันถกกราบทูลว่า "ในวิหาร ภิกษุไม่มีมิใช่หรือ พระเจ้าข้า ?"

พระศาสดาตรัสว่า "มี ชีวก"

หมอชีวกส่งบุรุษไปด้วยสั่งว่า "พนาย ถ้ากระนั้นเธอจงไป จงรู้ว่าภิกษุในวิหารมีหรือไม่มี"

พระจูฬปันถกนิรมิตตนเป็นภิกษุพันรูป

ในขณะนั้น พระจูฬปันถกคิดว่า "พี่ชายของเราพูดว่า 'ภิกษุในวิหารไม่มี' เราจักประกาศความที่ภิกษุในวิหารมีแก่ท่าน (พี่ชาย)"

คิดดังนี้ จึง(นิรมิต) ให้อัมพวันทั้งสิ้นเต็มด้วยภิกษุทั้งนั้น

ภิกษุบางพวกเย็บจีวร บางพวกย้อมจีวร บางพวกทำการสาธยาย; นิรมิตภิกษุพันรูปไม่เหมือนกันและกันอย่างนี้

บุรุษนั้นเห็นภิกษุเป็นอันมากในวิหาร จึงกลับมาบอกแก่หมอชีวกว่า "คุณหมอขอรับ อัมพวันทั้งสิ้นเต็มด้วยภิกษุทั้งหลาย"

(พระธรรมสังคากาจารย์กล่าววว่า) :-

สหสฺสกุขตตุมตตานํ

นิสฺสีติ อมฺพวเน รุมฺเม

นิมฺมิณิตฺวาน ปนฺถโก

ยว กาลปฺปเวทนา.

ฝ่ายพระเถระชื่อว่าจูฬปันถกนิรมิตตนพันครั้ง
(เป็นภิกษุพันรูป) ในอัมพวันนั้นแล
แล้วนั่งในอัมพวันอันน่ารื่นรมย์ จนกว่าเขาจะบอกเวลา

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะบุรุษนั้นว่า "เธอจงไปวิหาร บอกว่า 'พระศาสดารับสั่งหาพระชื่อจูฬปันถก' "

เมื่อบุรุษนั้นไปบอกตามรับสั่งแล้ว ทั้งพันปากก็ขานว่า "ข้าพเจ้าชื่อจูฬปันถก ข้าพเจ้าชื่อจูฬปันถก"

บุรุษนั้นกลับไปกราบทูลอีกว่า "พระเจ้าข้า ได้ยินว่าภิกษุแม้นุกรูปชื่อจูฬปันถกทั้งนั้น"

พระศาสดาตรัสว่า "ถ้ากระนั้นเธอจงไป รูปใดเอ๋ยก่อนว่า 'ข้าพเจ้าชื่อจูฬปันถก' จงจับมือรูปนั้นไว้* รูปที่เหลือจักหายไป"

* ตั หตุเถ คณห จักรูปนั้นไว้ที่มีมือ

เขาได้ทำตามรับสั่ง ภิกษุประมาณพันรูปหายไปแล้วทันทีทีเดียว พระเถระได้ไปกับบุรุษนั้น

พระศาสดารับสั่งให้พระจูฬปันถกอนุโมทนา

ในเวลาเสร็จภัตกิจ พระศาสดาตรัสเรียกหมอชีวกมารับสั่งว่า "ชีวก ท่านจงรับบาตรของจูฬปันถกเถิด, จูฬปันถกนี้จักทำอนุโมทนาแก่ท่าน"

หมอชีวกได้ทำอย่างนั้นแล้ว

พระเถระบันลือสีหนาทดุจสีหะที่ขึ้นรุ่น (กำลังคะนอง) ได้ทำอนุโมทนายังพระไตรปิฎกให้กระฉ่อนแล้ว

พระศาสดาเสด็จลุกจากอาสนะ มีภิกษุสงฆ์แวดล้อมเสด็จไปสู่วิหาร

เมื่อภิกษุทั้งหลายแสดงวัตรแล้ว เสด็จลุกจากอาสนะ ทรงยืนที่หน้ามุขพระคันธกุฎี ประทานสุคโตวาทตรัสบอกก็มีปฏิฐานแก่ภิกษุสงฆ์ ทรงส่งภิกษุสงฆ์ไปแล้วเสด็จเข้าสู่พระคันธกุฎีที่อบด้วยกลิ่นหอมฟุ้ง ทรงพทมสหัสโยธา* โดยพระปรศัรว เปื้องขวา

*นอนตะแคงข้างขวา

พวงภิกษุปรารภพระคุณของพระศาสดา

ครั้นในเวลาเย็น ภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันข้างนี้และข้างโน้นดูจวนดวงด้วย
ม่านรัตกัมพล* ปรารภถึงเรื่องพระคุณของพระศาสดาว่า

"ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระมหาปັນถกไม่ทราบอภัยของพระจูปันถก
จึงไม่สามารถจะให้เรียนคาถาบทเดียวโดย ๔ เดือนได้, ไล่ออกจากวิหารด้วยเข้าใจ
ว่า 'พระรูปนี้โง่' แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ประทานพระอรหัตต์กับทั้งปฏิสัมภิทาใน
ระหว่างฉัน (อาหาร) มือเดียวเท่านั้น เพราะพระองค์เป็นพระธรรมราชาชั้นเยี่ยม
(หาผู้ทัดเทียมมิได้); พระไตรปิฎกก็มาพร้อมกับปฏิสัมภิทานั้นเทียว น่าชม ! ชื่อว่า
กำลังของพระพุทธเจ้าทั้งหลายมีมาก"

*ผ้าทอด้วยขนสัตว์มีสีแดง

พระศาสดาเสด็จไปที่ประชุมภิกษุสงฆ์

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบเรื่องราวนี้ในโรงธรรมแล้ว ทรงดำริ
ว่า "วันนี้ควรที่จะเราไป"

จึงเสด็จลุกจากพุทธไสยา ทรงนุ่งผ้า ๒ ชั้นที่ย้อมดีแล้ว ทรงรัดประคดเอว
ดูจสายฟ้า ทรงห่มจีวรมหาบังสุกุลได้ขนาดสุดประมาณปานผ้ารัตกัมพล เสด็จ
ออกจากพระคันธกุฎีอันมีกลิ่นหอมตลบไปยังโรงธรรม ด้วยความงามแห่งพระ
อากัปกิริยาที่ทรงย่างไปแล้ว ดูจพญาคชสารชับบัน และดูจราชสีห์ ด้วยพระพุทธ
ลีลาอัน (งามพร้อม) หาที่สุคติมิได้ เสด็จขึ้นบรรพตอาสน์ที่บรรจงจัดไว้ใน
ท่ามกลางห้องโถงซึ่งประดับแล้ว ประทับนั่งที่กลางอาสนะ ทรงเปล่งพระพุทธ
ฉัพพรรณรังสีเปรียบปานเทพดาผู้วิเศษบันดาลทองมหาสมุทรให้กระเพื่อมอยู่
(และ) ประดุจสุริยาทิตย์ทองส่องอ่อน ๆ เหนือยอดเขายุคนธรณะนั้น

แลเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพอเสด็จมาถึง ภิกษุสงฆ์ก็หยุดสนทนา* นิ่ง
เงียบ

*กถิ ปจฺฉินฺทิตฺวา ตตฺชาตซึ่งถ้อยคำ

ทรงรำพึงถึงอาการของภิกษุบริษัท

พระศาสดาทรงพิจารณาอุปัชฌาย์ด้วยพระหฤทัยอันอ่อนโยน ทรงรำพึงว่า "บริษัทนี้งามยิ่งนัก, การคະนองมือก็ดี คະนองเท้าก็ดี เสียงโองก็ดี เสียงจามก็ดี แม้ของภิกษุรูปหนึ่งย่อมไม่มี, ภิกษุเหล่านี้แม้ทั้งหมดมีความเคารพด้วยพุทธคารวะ อันเดชแห่งพระพุทธเจ้าคุณตาม (ให้ไม่กล้าคະนองกายวาจา) เมื่อเรานั่ง (เฉยเสีย) ไม่พูดแม้ตลอดชั่วอายุ ก็จักหา (มี) รูปไหน ๆ ยกเรื่องขึ้นพูดก่อนไม่, ชื่อว่าธรรมเนียมของการยกเรื่องขึ้นเราคควรรู้, เราเองจักพูดขึ้นก่อน"

ดังนั้นแล้ว ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายด้วยพระสุรเสียงอันไพเราะดุจเสียงพรหม ตรัสถามว่า

"ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรเล่า ก็แลเรื่องอะไรที่พวกเธอหยุดค้างไว้ในระหว่าง ?"

เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้"

จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย จูฬปัณณิกหาได้เป็นคนทึบแต่ในบัดนี้เท่านั้นไม่, แม้ในกาลก่อนก็เป็นคนทึบแล้วเหมือนกัน; อนึ่ง เราเป็นที่พำนักอาศัยของเธอ เฉพาะในบัดนี้อย่างเดียวหามิได้, ถึงในกาลก่อนก็ได้เป็นที่พำนักอาศัยแล้วเหมือนกัน; และในกาลก่อนเราได้ทำจูฬปัณณิกนี้ให้เป็นเจ้าของแห่งโลกิยทรัพย์แล้ว, บัดนี้ได้ทำให้เป็นเจ้าของแห่งโลกุตระทรัพย์"

อันภิกษุทั้งหลายผู้ใคร่จะสดับเนื้อความนั้นโดยพิสดารทูลอัญเชิญแล้ว จึงทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัสเล่าว่า)

เรื่องมาณพเรียนศิลปะในกรุงตักกสิลา

ในอดีตกาล มาณพชาวพระนครพาราณสีคนหนึ่งไปยังกรุงตักกสิลา เป็นธัมมัตถวาสิก* ของอาจารย์ทิตาปาโมกข์เพื่อประสงค์เรียนศิลปะ ได้เป็นผู้อุปการะอาจารย์อย่างยิ่งในจำนวนมาณพ ๕๐๐, ทำกิจทุกอย่างมีนวดเท้าเป็นต้น, แต่เพราะเป็นคนทึบ จึงไม่สามารถจะเรียนอะไร ๆ ได้

*ธัมมัตถวาสิก หมายถึงเป็นศิษย์ประเภทไม่เสียค่าเล่าเรียน แต่อยู่ทำงานรับใช้อาจารย์

อาจารย์แม่พยายามด้วยคิดเห็นว่า "ศิษย์คนนี้มีอุปการะแก่เรามาก จักให้
เขาศึกษาให้ได้" ก็ไม่สามารถให้ศึกษาอะไร ๆ ได้

เขาอยู่สิ้นกาลนาน แม้คาถาเดี่ยวก็ไม่สามารถจะเรียน (ให้จำ) ได้ นีกระอา
คิดว่า "จักไปละ" จึงลาอาจารย์

อาจารย์คิดว่า "ศิษย์คนนี้อุปการะเรา, เราก็หวังความเป็นบัณฑิตแก่เขาอยู่,
แต่ไม่สามารถจะทำความเป็นบัณฑิตนั้นได้, จำเป็นที่เราจะต้องทำอุปการะตอบแก่
ศิษย์คนนี้ให้ได้, จักผูกมนต์ให้เขาสักบทหนึ่ง"

อาจารย์นำเขาไปยังป่า ผูกมนต์นี้ว่า :-

ขมฤติ ขมฤติ กิการณา ขมฤติ

อหฺปิ ตํ ชานามิ ชานามิ.

(ท่านเพียรไปเถิด เพียรไปเถิด,

เพราะเหตุไรท่านจึงเพียร,

แม้เรารู้เหตุนั้นอยู่ เรารู้อยู่)

ดังนี้แล้ว ให้เขาเรียนทบทวนกลับไปกลับมาหลายร้อยครั้ง แล้วถามว่า
"เธอจำได้หรือ ?" *

*ปัญญาดี เต แปลว่า มนต์นั้นยอมปรากฏแก่เธอหรือ ?

เมื่อเขาตอบว่า "ผมจำได้ขอรับ" จึงบอกว่า "ธรรมดาศิลปะที่คนหัวทึบทำ
ความพยายามทำให้คล่องได้แล้วยอมไม่ลืมเลือน"

แล้ว (จัด) เสบียงทางให้ สั่งว่า "ไปเถิด, จงอาศัยมนต์นี้เลี้ยงชีพ, แต่เพื่อ
ประโยชน์จะไม่ให้มนต์เลือนไป เธอควรสวดขานมนต์นั้นเป็นนิตย์" ดังนี้แล้วก็ส่งเขา
ไป

ครั้นในเวลาเขาถึงพระนครพาราณสี มารดาได้ทำสักการะสัมมานะใหญ่*
ด้วยดีใจว่า "บุตรของเราศึกษาศิลปะกลับมาแล้ว"

*มหาสกุการสมฺมาน หมายถึง จัดงานฉลองต้อนรับเป็นการใหญ่

พระเจ้าแผ่นดินตรวจความเป็นไปของราษฎร

ในครั้งนั้น พระเจ้าพาราณสีทรงพิจารณาว่า "ในบรรดากรรมทั้งหลายมี ภายกรรมเป็นต้นของเรา จะมีข้อเสียหายอะไรอยู่บ้างหรือหนอ ?"

ไม่ทรงเห็นกรรมอะไร ๆ อันไม่เป็นที่พอพระทัยของพระองค์ ก็ทรงดำริว่า "ธรรมดาโทษของตนหาปรากฏแก่ตนไม่, ย่อมปรากฏแก่คนเหล่าอื่น; เราจักกำหนด (ความเป็นไป) ของพวกชาวเมือง"

ทรงดำริดังนี้แล้วจึงทรงปลอมพระองค์เสด็จออกไปในเวลาเย็น ทรงดำริว่า "ธรรมดาการสนทนาปราศรัยของพวกมนุษย์ผู้นั่งบริโภคอาหารในเวลาเย็น ย่อมมีประการต่าง ๆ กัน; ถ้าเราครองราชย์โดยธรรม, คนทั้งหลายคงจะพูดกันว่า 'พวกเราถูกพระเจ้าแผ่นดินชั่วช้าผู้ไม่ตั้งอยู่โดยธรรมเบียดเบียนด้วยสินไหม * และพลีเป็นต้น' ถ้าเราครองราชย์โดยธรรม, คนทั้งหลายก็จักกล่าวคำเป็นต้นว่า 'ที่อายุโก โน โหตุ ราชา ขอพระเจ้าอยู่หัวของเราทั้งหลายจงทรงพระชนมายุยืนเถิด' แล้วก็สรรเสริญคุณของเรา"

* ทนุท แปลว่า อาชญา ก็ได้

ทรงดำริดังนี้แล้วจึงเสด็จเที่ยวไปตามลำดับฝาเรือนนั้น ๆ

ในขณะนั้น พวกโจรผู้หากินทางชุดอุโมงค์ กำลังชุดอุโมงค์ในระหว่างเรือน ๒ หลัง เพื่อต้องการเข้าเรือนทั้งสองโดยอุโมงค์เดียวกัน

พระราชาทอดพระเนตรเห็นพวกมันแล้ว ได้ทรงแอบซุ่มอยู่ในเงาเรือน

ในเวลาพวกมันชุดอุโมงค์เข้าเรือนได้แล้วตรวจดูสิ่งของ มาณพตื่นขึ้นแล้ว ก็สาธยายมนต์นั้นว่า

สมญฺเฐสิ สมญฺเฐสิ กิการณา สมญฺเฐสิ

อหฺปิ ตํ ชานามิ ชานามิ.

โจรเหล่านั้นได้ฟังคำนั้นแล้วก็ตกใจกลัว ทิ้งแม้ผ้าที่ตนนุ่งเสีย หนีไปโดยซึ่ง ๆ หน้าทีเดียว ด้วยบอกกันว่า "นัยว่าเจ้าคนนี้รู้จักพวกเรา, มันจักให้เราฉิบหายเสียบัดนี้"

ทรงเห็นใจรहींเพราะมนต์ของมาณพ

พระราชาทอดพระเนตรเห็นใจรहींเหล่านั้นกำลังหนีไป และได้ทรงสดับเสียงมาณพนั้นสาธยายมนต์อยู่ ทรงกำหนด (ความเป็นไป) ของพวกชาวเมืองได้แล้ว จึงเสด็จเข้าพระราชานิเวศน์

แลเมื่อราตรีสว่างแล้ว พอเช้าตรู่ก็รับสั่งเรียกราชบุรุษคนหนึ่งมาเฝ้า ตรัสว่า "พนาย เจ้าจงไป พวกใจรหูชดูโงมค้ในเรือนชื้อโน้นในถนนโน้น, ในเรือนหลังนั้น มีมาณพเรียนคิลปะมาแต่เมืองตักกคิลลา (คนหนึ่ง) เจ้าจงนำเขามา"

ราชบุรุษนั้นไปบอกว่า "พระเจ้าอยู่หัวรับสั่งหาท่าน" แล้วนำมาณพมา ลำดับนั้น พระราชาตรัสกะเขาว่า "พ่อ เธอเป็นมาณพผู้เรียนคิลปะมาจากเมืองตักกคิลลาหรือ ?"

"พระเจ้าข้า พระอาชญาไม่พ้นเกล้า"

"ให้คิลปะนั้นแก่ฉันบ้างสิ"

"รับด้วยเกล้าพระเจ้าข้า ขอพระองค์ประทับบนอาสนะที่เสมอกันแล้วเรียนเถิด"

ลำดับนั้น พระราชาทรงทำอย่างนั้น ทรงเรียนมนต์นั้นกะเขาแล้วได้พระราชทานทรัพย์พันหนึ่งด้วยพระดำรัสว่า "นี่เป็นส่วนบูชาอาจารย์แก่เธอ"

ในกาลนั้น เสนาบดีพูดกับภูษามาลาของพระเจ้าแผ่นดินว่า "แกจักแต่งพระมัสสุของในหลวงเมื่อไร ?"

"พรงนี้ หรือมะรืนนี้แหละ"

เสนาบดีให้ทรัพย์พันหนึ่งแก่ภูษามาลาแล้วพูดว่า "ข้ามีกิจอยู่ (อย่างหนึ่ง)"

เมื่อเขาถามว่า "กิจอะไร นาย ?"

จึงบอกว่า "แกต้องทำเป็นเหมือนจะทำการแต่งพระมัสสุของในหลวง สะบัดมิดโกนให้คมกริบ, ตัดก้านพระศอเสีย แกจักได้เป็นเสนาบดี, ข้าจักเป็นพระเจ้าแผ่นดิน"

เขารับว่า "ได้"

ในวันแต่งมัสสุถวายในหลวง ภูษามาลาเอาน้ำหอมสระสรงพระมัสสุให้เปียก สะบัดมิดโกน จับที่ชายพระนลาตคิดว่า "มิดโกนมีคมร่อยไปเสียหน่อย, เราควรตัดก้านพระศอโดยฉับเดียวเท่านั้น"

คิดตั้งนี้แล้วจึงยื่น ณ ส่วนข้างหนึ่ง สะบัดมิดโกนอีก
ในขณะนั้นพระราชาทรงระลึกถึงมนต์ของพระองค์ได้ จึงทรงทำการ
สาธยายว่า

ขมเกลี ขมเกลี กิจการณา ขมเกลี
อหฺปิ ตํ ชานามิ ชานามิ.

เหวี่ยงไหลโซมจากหน้าผากของนายภูษามาลา เขาเข้าใจว่า "ในหลวงทรงรู้
เรา" (ด้วยความ) กลัวจึงโยนมิดโกนเสียที่พื้นแล้วหมอบกราบลงแทบพระบาท

กุสโลบายของพระราชา

ธรรมดาพระราชาทรงหลายย่อมเป็นผู้ฉลาด, เพราะฉะนั้น พระองค์จึงตรัส
กะเขาอย่างนี้ว่า

"เฮ้ย ! อ้ายภูษามาลาใจชั่ว มึงเข้าใจว่าพระเจ้าแผ่นดินไม่รู้มึงหรือ ?"

"ขอพระองค์โปรดพระราชทานอภัยแก่ข้าพระองค์เถิดพระเจ้าข้า"

"ช่างเถอะ อย่ากลัวเลย พุดมาเถิด"

"พระเจ้าข้า เสนาบดีให้ทรัพย์พันหนึ่งแก่ข้าพระองค์ บอกว่า 'แกจงทำที่เป็น
แต่งพระมัสสุของในหลวง ตัดก้านพระศอเสีย, เมื่อพระองค์สวรรคตแล้ว ข้าจักเป็น
พระเจ้าแผ่นดิน ตั้งแกลให้เป็นเสนาบดี' "

พระราชาทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ทรงดำริว่า "เราได้ชีวิตเพราะอาศัยอาจารย์"
จึงดำรัสสั่งให้หาเสนาบดีมา (เฝ้า) ตรัสว่า

"เสนาบดีผู้เจริญ มีอะไรบ้างที่ท่านไม่ได้จากสำนักของฉันทน์ บัดนี้ฉันทน์จะเห็น
ท่าน (อีก) ไม่ได้, ท่านจงออกไปจากแคว้นของฉันทน์"

รับสั่งให้เนรเทศเขาออกจากแคว้นแคว้น แล้วรับสั่งให้มาณพผู้อาจารย์มาเฝ้า
ตรัสว่า

"ท่านอาจารย์ ข้าพเจ้าได้ชีวิตเพราะอาศัยท่าน"

แล้วทรงทำสักการะใหญ่ ได้พระราชทานตำแหน่งเสนาบดีแก่มาณพนั้น
มาณพในครั้งนั้นได้ (มาเกิด) เป็นพระจุฬปันถก พระศาสดาเป็นอาจารย์ทิตา

ปาโมกข์

พระศาสดา ครั้นทรงนำอดีตนิทานนี้มา (ตรัสเล่า) แล้วจึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย แม้ในกาลก่อนจุฬปัณณิกก็ปัญญาที่บออย่างนี้เหมือนกัน แม้ในครั้งนั้นเราก็ได้เป็นที่พึ่งพำนักของเธอ ยังเธอให้ตั้งอยู่ในโลกียทรัพย์แล้ว"

ในวันรุ่งขึ้น เมื่อมีการสนทนากันขึ้นว่า "นำอัศจรรย์ พระศาสดาทรงเป็นที่พึ่งพำนักของพระจุฬปัณณิกแล้ว"

จึงตรัสเล่าเรื่องอดีตในจุฬาสถูฐิชาตก แล้วตรัสพระคาถาว่า :-

อปฺปเกนปิ เมธาวิ

ปาภเตน วิจกฺขโณ

สมฺภูจฺจาเปติ อตุตฺตานํ

อณณ อคฺคิวิ สนฺธมํ.

ผู้มีปริชาเห็นประจักษ์

ย่อมตั้งตนได้ด้วยทุนทรัพย์แต่น้อย

เหมือนคนก่อไฟกองน้อย

ให้ลุกเป็นกองใหญ่ได้ฉะนั้น *

*ชาตกเรื่องนี้อยู่ใน (๑) พระไตรปิฎก เล่ม ๒๗ ข้อ ๔ (เอกนิบาต) (๒) คัมภีร์ชาตกัฎฐกถา (อรรถกถาชาตก) ภาค ๑ ฉบับ BUDSIR VI หมวดอรรถกถา เล่ม ๓๕ หน้า ๑๗๕- ฉบับเรียนพระไตรปิฎก หน้า ๒๐๖- (๓) พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม ๕๕ หน้า ๑๘๓-

แล้วตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราเป็นที่พึ่งพำนักของจุฬปัณณิกนี้เฉพาะแต่ในบัดนี้หามิได้ ถึงในกาลก่อนก็ได้เป็นที่พึ่งพำนักแล้วเหมือนกัน; แต่ว่าในกาลก่อนเราได้ทำจุฬปัณณิกให้เป็นเจ้าของโลกียทรัพย์, บัดนี้ทำให้เป็นเจ้าของโลกุตระทรัพย์" ดังนี้

แล้วทรงประชุมชาตกว่า "จุฬักันเตวาลิกแม้ในครั้งนั้นได้เป็นจุฬปัณณิก (ในบัดนี้) ส่วนจุฬักเศรษฐิผู้ฉลาดเฉียบแหลม เข้าใจพยากรณ์นักษัตริ (ในครั้งนั้น) คือเราตถาคตเอง"

อุฏฐานะ ด้วยความหมั่น กล่าวคือความเพียร ๑

อัปมาทะ ด้วยความไม่ประมาท กล่าวคือการไม่อยู่ปราศจากสติ ๑

สังญญมะ ด้วยความระวัง กล่าวคือจตุปาริสุทธิศีล ๑

ทมะ ด้วยความฝึกอินทรีย์ ๑

*สังสารสาคร ท่องทะเลคือการเวียนว่ายตายเกิด

ถามว่า ฟิงทำเกาะเช่นไร ?

แก้วว่า ฟิงทำเกาะที่ห้วงน้ำท่วมทับไม่ได้

อธิบายว่า ฟิงทำเกาะที่ห้วงน้ำคือกิเลสทั้ง ๔ อย่าง* ไม่สามารถจะท่วมทับ คือไม่สามารถจะทำลายได้

พระอรหันต์ผลอันห้วงน้ำ (คือกิเลส) ไม่สามารถจะท่วมทับได้เลย ดังนี้แล

*คือ กาม ภพ ทิฏฐิ อวิชชา

ในเวลาจบพระคาถา ชนเป็นอันมากได้เป็นพระอริยบุคคลมีพระโสดาบัน เป็นต้น พระธรรมเทศนามีประโยชน์แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระจูฬปันถกเถระ จบ

ธัมมปทัฏฐกถา ภาค ๒ อัปมาทวรรค เรื่องที่ ๑๗

ฉบับ BUDSIR VI หมวดอรรถกถา เล่ม ๑๙ หน้า ๗๔-

ฉบับเรียนพระไตรปิฎก หน้า ๗๔-

ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๒ หน้า ๑๑๐-

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม ๔๐ หน้า ๓๒๓-

~ ๑๒ ~

เรื่องหมอชิวก [๗/๑]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในสวนมะม่วงของหมอชิวก ทรงปรารภปัญหาอันหมอชิวกทูลถามแล้ว ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า คตทุธิโน เป็นต้น

พระเทวทัตทำโลหิตุปบาทกรรม

เรื่องหมอชิวกท่านให้พิสดาร* ในชั้นธกะแล้วแล

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่งพระเทวทัตเป็นผู้ร่วมคิดกับพระเจ้าอชาตศัตรู ขึ้นสู่เขาคิชฌกูฏ มีจิตคิดร้ายคิดว่า "เราจักปลงพระชนม์พระศาสดา" จึงกลิ้งหินลงยอดเขา ๒ ยอดรับหินนั้นไว้ สะเก็ดซึ่งแตกออกจากหินนั้นกระเด็นไปกระทบพระบาทของพระผู้มีพระภาค ยังพระโลหิตให้ห้อแล้ว เวหนากล้าเป็นไปแล้ว

*ท่านให้พิสดาร ลำนวนบาลี หมายความว่า ท่านเล่าไว้โดยละเอียด

หมอชิวกทำการพยาบาลแผล

ภิกษุทั้งหลายนำพระศาสดาไปยังสวนมัททกุจฉิ พระศาสดามีพระประสงค์จะเสด็จแม้จากสวนมัททกุจฉินั้นไปยังสวนมะม่วงของหมอชิวก จึงตรัสว่า "เธอทั้งหลายจงนำเราไปในสวนมะม่วงของหมอชิวก"

พวกภิกษุได้พาพระผู้มีพระภาคเจ้าไปยังสวนมะม่วงของหมอชิวกแล้วหมอชิวกทราบเรื่องนั้น จึงไปสู่สำนักพระศาสดา ถวายเภสัชขนานที่ชะงัดเพื่อประโยชน์กำชับแผล พันแผลเสร็จแล้วได้กราบทูลคำนี้กะพระศาสดาว่า

"พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ประกอบเกสัชแก่มนุษย์ผู้หนึ่งภายในพระนคร ข้าพระองค์จักไปยังสำนักของมนุษย์นั้น แล้วจัก (กลับ) มาเฝ้า เกสัชนี้จึงตั้งอยู่โดยทำนองที่ข้าพระองค์พันไว้แน่นแหละจนกว่าข้าพระองค์จะกลับมาเฝ้า"

หมอซิวก็ไปทำกิจที่ควรทำแก่บุรุษนั้น แล้วกลับมาในเวลาปิดประตูจึงไม่ทันประตู

ที่นั่น เขาได้มีความวิตกอย่างนี้ว่า

"แท้จริง เราทำกรรมหนักเสียแล้วที่เราถวายเกสัชอย่างชะงัด พันแผลที่พระบาทของพระตถาคตเจ้าดูจคนสามัญ* เวลานี้เป็นเวลาแก้แผลนั้น เมื่อแผลนั้นอันเรายังไม่แก้ ความเร่าร้อนในพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้าจักเกิดตลอดคืนยิ่งรุ่ง"

*แปลจากศัพท์ว่า **อญฺญตรสฺส** ศัพท์นี้แปลตามตัวว่า *คนใดคนหนึ่ง* ความวิตกของหมอซิวมีความหมายว่า ควรจะรักษาพยาบาลพระพุทธองค์ด้วยความรอบคอบกว่านี้ เช่นน่าจะอยู่เฝ้าจนถึงเวลาแก้แผล ไม่ควรทิ้งไปไหนเหมือนกับว่าพระพุทธองค์เป็นคนใช้ธรรมดาสามัญคนหนึ่ง

แผลของพระศาสดาหายสนิท

ขณะนั้น พระศาสดาตรัสเรียกพระอานนทเถระมาเฝ้า รับสั่งว่า

"อานนท หมอซิวมาในเวลาเย็นไม่ทันประตู และเขากำลังคิดว่า 'เวลานี้เป็นเวลาแก้แผล' เองจึงแก้แผลนั้นเถิด"

พระเถระก็แก้แผล

แผลหายสนิทดุจสะเก็ดไม้หลุดออกจากต้นไม้

พระอรหันต์ไม่มีความเร่าร้อนใจ

หมอซิวมายังสำนักพระศาสดาโดยเร็วภายในอรุณนั้นแล ทูลถามว่า

"พระเจ้าข้า ความเร่าร้อนเกิดขึ้นในพระสรีระของพระองค์หรือไม่?"

พระศาสดาตรัสว่า

"ซิว ความเร่าร้อนทั้งปวงของตถาคตสงบราบคาบแล้วที่ดวงไม้โพธิพฤกษ์นั้นแล"

ตรัสตั้งนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรมจึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

**คตทุธิโน วิโสภัสส วิปฺปมุตฺตสฺส สพฺพติ
สพฺพคนฺถปฺปหีนสฺส ปรีฬาทิ น วิชชติ**

ความเร่าร้อนย่อมไม่มีแก่ท่านผู้มีทางไกลอันถึงแล้ว
หาความเศร้าโศกมิได้ หลุดพ้นแล้วในธรรมทั้งปวง
ผู้ละกิเลสเครื่องร้อยรัดในธรรมทั้งปวงได้แล้ว

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **คตทุธิโน** ได้แก่ ผู้มีทางไกลอันถึงแล้ว
ชื่อว่าทางไกลมี ๒ อย่าง คือทางไกลคือกันดาร (และ) ทางไกลคือวิภูฏะ
บรรดาทางไกล ๒ อย่างนั้น ผู้เดินทางกันดาร ยังไม่ถึงที่ที่ตนปรารถนา
เพียงใด ก็ยังชื่อว่าผู้เดินทางไกลเรื่อยไปเพียงนั้น แต่เมื่อทางไกลนั้นอันเขาถึงแล้ว
ย่อมเป็นผู้ชื่อว่าผู้มีทางไกลอันถึงแล้ว

ฝ่ายสัตว์ทั้งหลายผู้อาศัยวิภูฏะ ตนยังอยู่ในวิภูฏะเพียงใด ก็ยังชื่อว่าผู้เดินทาง
ไกลเรื่อยไปเพียงนั้น

มีคำถามสอดเข้ามาว่า เพราะเหตุไร ?

แก้ว่า เพราะความที่วิภูฏะอันตนยังให้ลื่นไปไม่ได้

แม้พระอรหันต์ทั้งหลายมีพระโสดาบันเป็นต้น ก็ชื่อว่าผู้เดินทางไกล
เหมือนกัน

ส่วนพระชินาสพยังวิภูฏะให้ลื่นไปได้แล้ว ดำรงอยู่ ย่อมเป็นผู้ชื่อว่ามิ
ทางไกลอันถึงแล้ว

ความเร่าร้อนย่อมไม่มีแก่พระชินาสพผู้มีทางไกลอันถึงแล้วนั้น

บทว่า **วิโสภัสส** คือ ชื่อว่าผู้หาความเศร้าโศกมิได้เพราะความที่ความเศร้า
โศกมิวิภูฏะเป็นมูลปราศจากไปแล้ว

บาทพระคาถาว่า **วิปฺปมุตฺตสฺส สพฺพติ** คือ ผู้หลุดพ้นแล้วในธรรมมีขั้นธ
เป็นต้นทั้งปวง

บาทพระคาถาว่า **สพฺพคนฺถปฺปหีนสฺส** คือ ชื่อว่าผู้ละกิเลสเครื่อง
ร้อยรัดทั้งปวงได้ เพราะความที่กิเลสเครื่องร้อยรัด ๔ อย่าง* อันตนละได้แล้ว

***คันถะ** กิเลสเครื่องผูกพันร้อยรัด มี ๔ อย่าง คือ **อภิชฌา** ความคิดฟุ้งเล็งจ้องจะเอาของของคนอื่น พยาบาท ความขัดเคืองแค้นใจคิดร้ายต่อผู้อื่น **สีลัพพตปรามาส** ความถือศีลพรต โดยสักว่าทำตามๆ กันไปอย่างงมงาย หรือโดยนิยมน่าขลังว่าศักดิ์สิทธิ์ ไม่เข้าใจความหมาย และความมุ่งหมายที่แท้จริง **อิทังสัจจาภินิเวส** การยึดมั่นอย่างไม่มีหุสุมิตา (แปลตามตัวว่า “การยึดมั่นว่าสิ่งนี้เท่านั้นจริง (อย่างอื่นไม่จริง)”) ”

บาทพระศาสดาว่า **ปริฬาโห น วิชชติ** ความว่า ความเร่าร้อนมี ๒ อย่าง คือ ความเร่าร้อนเป็นไปทางกายอย่าง ๑ ความเร่าร้อนเป็นไปทางจิตอย่าง ๑ บรรดาความเร่าร้อน ๒ อย่างนั้น ความเร่าร้อนเป็นไปทางกายซึ่งเกิดขึ้นแก่พระชินาสพด้วยสามารถแห่งผัสสะมีหนาวและร้อนเป็นต้น ยังไม่ดับเลย หมอชีวกทูลถามหมายถึงความเร่าร้อนอันเป็นไปทางกายนั้น

แต่พระศาสดาทรงพลิกแพลงพระเทศนาด้วยสามารถแห่งความเร่าร้อนอันเป็นไปทางจิต เพราะความที่พระองค์เป็นพระธรรมราชาทรงฉลาดในเทศนาวิธี จึงตรัสว่า "อาวุโสชีวก ก็โดยปรมัตถ์ ความเร่าร้อนย่อมไม่มีแก่พระชินาสพผู้เห็นปานนั้น"

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอรุณผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องหมอชีวก จบ

อัมมปทัฏฐกถา ภาค ๔ อรหันตวรรค เรื่องที่ ๓๑

ฉบับ BUDSIR VI หมวดอรรถกถา เล่ม ๒๑ หน้า ๕๓-๕๕

ฉบับเรียนพระไตรปิฎก หน้า ๕๓-๕๕

อัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๔ หน้า ๘๑-๘๕

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม ๔๑ หน้า ๓๖๕-๓๖๘

ภาคผนวก

~ ๑ ~

อติกนุตวร คืออย่างไร

ประวัติหมอชิวกในคัมภีร์**จิวรขันธ์กะ** มีข้อความตอนหนึ่งที่หมอชิวกทูลขอพรต่อพระพุทธเจ้า ข้อความว่า

“ข้าพระพุทธเจ้าจะขอประทานพรต่อพระผู้มีพระภาคสักอย่างหนึ่ง พระพุทธเจ้าข้า”

“ตถาคตล่วงเลยพรเสียแล้ว ชิวก”

คำว่า “ล่วงเลยพรเสียแล้ว” คำบาสีว่า **อติกนุตวร** เป็นคำที่น่าสังเกต คำแปลเก่าๆ แปลศัพท์นี้ว่า “ตถาคตเลิกให้พรเสียแล้ว”

คัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย ตอนพระราหุลกุมารทรงผนวชเป็นสามเณร อธิบายคำว่า **อติกนุตวร** ไว้ด้วย ขอยกมาร่วมกันศึกษาทั้งความในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ดังต่อไปนี้

ทายัชชภาณวาร

พระราหุลกุมารทรงผนวชเป็นสามเณร

[๑๑๘] ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในพระนครราชคฤห์ตามพระพุทธานิรมยม์แล้ว เสด็จจาริกไปทางพระนครกบิลพัสดุ์ เสด็จเที่ยวจาริกโดยลำดับถึงพระนครกบิลพัสดุ์แล้ว ทราบกันว่าพระองค์ประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตพระนครกบิลพัสดุ์ สักกชนบทนั้น

ครั้นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงอันตรวาสกแล้ว ทรงถือบาตรจีวร เสด็จ

พระพุทธดำเนนไปสู่พระราชนิเวศน์ของพระเจ้าสุทโธทนะตากยะ ครั้นแล้วประทับนั่ง
เหนือพระพุทธอาสน์ที่เขาปูลาดถวาย

ครั้งนั้น พระเทวีราหุลมารดาได้มีพระเสาวนีย์แก่ราหุลกุมารว่า

“ดูก่อนราหุล พระสมณะนั้นเป็นบิดาของเจ้า เจ้าจงไปทูลขอทรัพย์มรดกต่อ
พระองค์”

จึงราหุลกุมารเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้นถึงแล้วได้ประทับยืนเบื้องพระ
พักตร์พระผู้มีพระภาค พลังกราบทูลว่า “ข้าแต่พระสมณะ พระฉายาของพระองค์
สบาย

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงอุฎฐาการจากพระพุทธอาสน์แล้วเสด็จ
กลับไป

ลำดับนั้น จึงราหุลกุมารได้ตามเสด็จพระผู้มีพระภาคไปเบื้องหลังๆ พลังทูลขอว่า
“ข้าแต่พระสมณะ ขอได้โปรดประทานทรัพย์มรดกแก่หม่อมฉัน ข้าแต่พระสมณะ ขอได้โปรด
ประทานทรัพย์มรดกแก่หม่อมฉัน”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกท่านพระสารีบุตรมารับสั่งว่า “ดูก่อนสารีบุตร ถ้า
เช่นนั้นเธอจงให้ราหุลกุมารบวช”

ท่านพระสารีบุตรทูลถามว่า “ข้าพระพุทธเจ้าจะให้ราหุลกุมารบวชอย่างไร
พระพุทธเจ้าข้า?”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทำธรรมิกถาในเพราะเหตุเป็นค้ำมูลนั้น ในเพราะเหตุ
แรกเกิดนั้น แล้วรับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตการบวชกุลบุตรเป็นสามเณรด้วยไตรสรณคมน์

วิธีให้บรรพชา

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็แลภิกษุพึงให้กุลบุตรบวชอย่างนี้:-

“ขั้นต้น พึงให้โกนผมและหนวด แล้วให้ครองผ้าข้อมผาด ให้ห่มผ้าเฉวียงบ่า ให้กราบ
เท้าภิกษุทั้งหลาย ให้นั่งกระหย่ง ให้ประคองอัญชลี แล้วสั่งว่า ‘จงว่าอย่างนี้’ แล้วสอนให้ว่า
สรณคมน์ดังนี้:-

ไตรสรณคมน์

พุทฺธ สรณํ คจฺฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง

ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นที่พึ่ง

สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง

ทุติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งแม่ครั้งที่ ๒

ทุติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นที่พึ่งแม่ครั้งที่ ๒

ทุติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่งแม่ครั้งที่ ๒

ตติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งแม่ครั้งที่ ๓

ตติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นที่พึ่งแม่ครั้งที่ ๓

ตติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่งแม่ครั้งที่ ๓

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตการบวชกุลบุตรเป็นสามเณรด้วยไตรสรณคมน์นี้”

ลำดับนั้น ท่านพระสารีบุตรให้ราหูลกุมารบรรพชาแล้ว

พระเจ้าสุทโธทนะกษัตริย์ขอพระพร

ครั้งนั้นแล พระเจ้าสุทโธทนะกษัตริย์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้นถึงแล้ว ถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคแล้วประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นท้าวเธอ

ประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้วได้กราบทูลขอพระพรต่อพระผู้มีพระภาคว่า
“หม่อมฉันขอประทานพรต่อพระผู้มีพระภาคสักอย่างหนึ่ง พระพุทธเจ้าข้า”

อติกนฺตวรา โข โคตม ตถาคตา.

พระผู้มีพระภาคถวายพระพรว่า “ดูก่อนพระองค์ผู้โคตมะ **ตถาคตทั้งหลาย
ล่วงเลยพรเสียแล้ว**”

“หม่อมฉันทูลขอพรที่สมควรและไม่มีโทษ พระพุทธเจ้าข้า”

“พระองค์โปรดตรัสบอกพรนั้นเถิด โคตมะ”

“เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงผนวชแล้ว ความทุกข์สิ้นพ้นได้บังเกิดแก่หม่อมฉัน
เมื่อพ่อนั้นทะบวชก็เช่นเดียวกัน เมื่อพ่อราหุลบรรพชา ทุกข์ยิ่งมากขึ้น พระพุทธเจ้า
ข้า ความรักบุตรยอมตัดผิว ครั้นแล้วตัดหนัง ตัดเนื้อ ตัดเอ็น ตัดกระดูก แล้วตั้งอยู่
จรดเยื่อในกระดูก

“หม่อมฉันขอประทานพระวโรกาส พระคุณเจ้าทั้งหลายไม่พึงบวชบุตรที่
บิดามารดายังมีได้อनुญาติ พระพุทธเจ้าข้า”

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้พระเจ้าสุทโธทนะตถาคตทรงเห็นแจ้ง
สมათาน อัจฉาญ ร่าเริงด้วยธรรมิกถา

เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะตถาคตอันพระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้เห็นแจ้ง
สมათาน อัจฉาญ ร่าเริงด้วยธรรมิกถาแล้วจึงเสด็จลุกจากพระที่ ถวายอภิวาท
พระผู้มีพระภาค ทรงทำประทักษิณแล้วเสด็จกลับ

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทำธรรมิกถาในเพราะเหตุเป็นเค้ามูลนั้น ใน
เพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วรับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุตรที่มารดาบิดาไม่อนุญาติ ภิกษุไม่พึงให้บวช รูปใด
ให้บวช ต้องอาบัติทุกกฏ”

มหาขันธกะ มหาวรรค ภาค ๑ พระวินัยปิฎก

พระไตรปิฎกเล่ม ๔ ข้อ ๑๑๘

อรรถกถา

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จไปพระอารามแล้วทรงดำริว่า

“ราหูลนี้ปรารถนาทรัพย์ของบิดาอันใด ทรัพย์อันนั้นเนื่องด้วยวิญญูะ เป็นไป
กับด้วยความคับแค้น เขาเถิดเราจะให้อริยทรัพย์ ๗ ประการซึ่งเราได้แล้วที่
โพธิมณฑลแก่เธอ จักทำเธอให้เป็นเจ้าของมฤตกอันเป็นโลกุตตระ” ดังนี้แล้วรับสั่ง
หาท่านพระสารีบุตรมา

ก็แลครั้นรับสั่งหาแล้วตรัสว่า “สารีบุตร ถ้ากระนั้นเธอจงยังราหูลกุมารให้
บวชเถิด”

อธิบายว่า “ราหูลกุมารนี้ขอทรัพย์มฤตก เพราะเหตุนี้ เธอจงยังราหูล
กุมารนั้นให้บวชเพื่อได้เฉพาะซึ่งทรัพย์มฤตกอันเป็นโลกุตตระ”

บรรพชาและอุปสมบทด้วยไตรสรณคมนั้นใด อันพระผู้มีพระภาคทรง
อนุญาตที่กรุงพาราณสี บรรดาบรรพชาและอุปสมบทด้วยไตรสรณคมนั้นทรง
ห้ามอุปสมบท ทรงยกไว้ในความเป็นของหนัก คือเป็นกิจสลักสำคัญ แล้วจึงทรง
อนุญาตอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรม ส่วนบรรพชามีได้ทรงห้ามเลย แต่ก็มิได้
ทรงอนุญาตอีก

เพราะเหตุนี้ ความสงสัยจักเกิดขึ้นแก่ภิกษุทั้งหลายในอนาคตว่า “ชื่อว่า
บรรพชานี้เช่นกับด้วยอุปสมบทในกาลก่อน แม้ในบัดนี้บรรพชาอันเราทั้งหลายพึง
กระทำด้วยกรรมวาจานั้นเองเหมือนอุปสมบทหรือหนอแล หรือว่าพึงทำด้วยไตร
สรณคมน์” ดังนี้

ก็แลพระผู้มีพระภาคทรงทราบความนี้แล้ว ใคร่จะทรงอนุญาตสามเณร
บรรพชาด้วยไตรสรณคมน์อีก เพราะเหตุนี้พระธรรมเสนาบดีทราบพระอัชฌาศัย
ของพระผู้มีพระภาค ใคร่จะยังพระผู้มีพระภาคให้ทรงอนุญาตบรรพชาอีก จึงทูลว่า
“ข้าพระพุทธเจ้าจะให้ราหูลกุมารผนวชอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า?”

ชื่อว่า **อถโข อายสุมา สารีบุตรโต ราหูลกุมาร ปพพาเชลล** มีความว่า -
พระมหาโมคคัลลานเถระปลงพระเศวตของพระกุมารแล้วถวายผ้ากาสายะ
พระสารีบุตรได้ถวายสรณะ

พระมหากัสสปเถระได้เป็นโอวาทาจารย์

ก็บรรพชาและอุปสมบทมีอุปัชฌาย์เป็นมูล อุปัชฌาย์เท่านั้นเป็นใหญ่ใน

บรรพชาและอุปสมบทนั้น อาจารย์ไม่เป็นใหญ่ เพราะเหตุนั้น พระธรรมสังคาคหาจารย์จึงกล่าวว่า “ลำดับนั้น ท่านพระสารีบุตรให้ราหุลกุมารบรรพชาแล้ว” ดังนี้

(ความต่อจากนี้ ในบาลีพระไตรปิฎกกล่าวไว้ว่า “ครั้งนั้นแล พระเจ้าสุทโธทนะตกยะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค” แต่) ควรกล่าวข้อความ (เต็มๆ) ทั้งหมดว่า “ครั้งนั้นแล พระเจ้าสุทโธทนะตกยะทรงเกิดความสลดพระหฤทัยเพราะทรงสดับว่า ‘พระกุมารผนวชแล้ว’ ด้วยประการอย่างนี้ (จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค)”

เมื่อมีใครบอกว่า “ข้าพเจ้าขอพร” ดังนี้ โดยไม่ระบุอย่างชัดเจน บรรพชิตผู้เลี้ยงชีวิตด้วยอุณณาจรียา(ขอทานเลี้ยงชีพ) ไม่สมควรที่จะพูด (ตอบ) ว่า “จงขอเถิด” อีกทั้งพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลายก็ไม่ทรงประพฤติ เพราะฉะนั้น ในพระบาลีนั้นพระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “**อดีตกนุตวรา โข โคตม ตถาคตา** *ดูก่อนพระองค์ผู้โคตมะ ตถาคตทั้งหลายล่วงเลยพรเสียแล้ว*”

ชื่อว่า **ยญจ ภนฺเต กปฺปติ ยญจ อนวชฺชํ** ความว่า พรใดสมควรที่พระองค์จะประทานได้ และเป็นพรหาโทษมิได้ คือวิญญูชนทั้งหลายไม่พึงครหาเพราะเหตุที่หม่อมฉันเป็นผู้รับ หม่อมฉันขอพรนั้น

ชื่อว่า **ตถา นนฺเต อธิมตฺตํ ราหุเล** (เมื่อพ่อนั้นทะบวชก็เช่นเดียวกัน เมื่อพ่อราหุลบรรพชา ทุกข์ยิ่งมากขึ้น) ความว่า ได้ยินว่าโหรทั้งหลายได้ทำนายพระโศภิสัตว์ในวันมงคลว่า จักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ฉันทใด ก็ได้ทำนายทั้งพระนันทะทั้งพระราหุล ในวันมงคลว่า จักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิฉันทนั้นเหมือนกัน

ครั้งนั้นพระราชาทรงเกิดกำลังพระทัยว่า “เราจักชมจักรพรรดิลีริของบุตร” ได้ทรงถึงความหมัดหวังอย่างใหญ่หลวงเพราะพระผู้มีพระภาคทรงผนวชเสีย (แต่) ก็ยังเกิดกำลังพระทัยว่า “เราจักชมจักรพรรดิลีริของพ่อนันทะ” แม้พระนันทะนั้นพระผู้มีพระภาคก็ทรงให้ผนวชแล้ว แม้ทุกข์นั้นท้าวเธอก็ทรงอดกลั้นเสียได้ ยังเกิดกำลังพระทัยว่า “บัดนี้เราจักได้ชมจักรพรรดิลีริของพ่อราหุล” ด้วยประการฉะนี้

พระผู้มีพระภาคทรงยังพระราหุลนั้นให้ผนวชเสียอีก เพราะฉะนั้น ความทุกข์จึงได้เกิดแก่ท้าวเธอยิ่งนักกว่า “บัดนี้แม้กุลวงศ์ก็ขาดสายเสียแล้ว จักรพรรดิลีริจักมีมาแต่ไหนเล่า” เพราะเหตุนี้ พระเจ้าสุทโธทนะตกยะจึงทูลว่า **ตถา นนฺเต อธิมตฺตํ ราหุเล** ดังนี้

ส่วนการบรรลุนาคามีผลของพระราชานักศึกษาพึงทราบว่าได้มีภายหลังแต่กาลที่พระราหุลผนวชนี้

เหตุไฉนพระราชาจึงตรัสคำนี้ว่า **สาธุ ภาณุเต อยุยา** (หม่อมฉันขอประทาน พระวโรกาส พระคุณเจ้าทั้งหลาย) เป็นต้น

ได้ยินว่าท้าวเธอทรงดำริว่า “แม้ว่าเราเป็นพุทธมามกะ ฉัมมมามกะ สังฆมามกะ ก็จริงหรือ แต่เมื่อบุตรซึ่งบิดาของตนให้บวชเสีย ก็ไม่สามารถจะอดกลั้น ญาติวิโยคทุกข์ได้ ชนเหล่าอื่นจักอดกลั้นได้อย่างไรในเมื่อบุตรและนัดดาทั้งหลาย ของตนบวช” เพราะเหตุนั้น ท้าวเธอจึงตรัสคำนี้ด้วยทรงทำพระหฤทัยว่า “ทุกข์เห็น ปานนี้อย่าได้มีแม่แก่ชนเหล่าอื่นอีกเลย”

พระผู้มีพระภาคทรงกระทำธรรมกถา*ว่า “พระราชาตรัสเหตุอันเกี่ยวกับ เครื่องนำออกจากทุกข์ในศาสนา” จึงทรงบัญญัติสิกขาบทว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุตร ที่มารดาบิดาไม่อนุญาต ไม่ควรให้บวช” ดังนี้

*ธมมกถิ กตฺวา ทรงกระทำธรรมกถา หมายถึงทรงเห็นว่าคำตรัสของพระราชาเป็นคำที่มี เหตุผล

มหาขันธกัณณนา สมณุตปาสาทิกา ภาค ๓ อรรถกถาพระวินัย

BUDSIR VI หมวดอรรถกถา เล่ม ๓ หน้า ๗๘-

ฉบับเรียนพระไตรปิฎก หน้า ๘๘-

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม ๖ หน้า ๒๙๔-

ตติยสมันตปาสาทิกาแปล อรรถกถาพระวินัย มหาวรรค ตอน ๑ หน้า ๑๑๘-

ความคิดเห็น

ข้อความว่า **อติกฺกนฺตฺวรา โข โคตม ตถาคตา** แปลว่า พระผู้มีพระภาค ถวายพระพรว่า “ดูก่อนพระองค์ผู้โคตมะ ตถาคตทั้งหลายล่วงเลยพรเสียแล้ว”

คำที่ควรสังเกตคือ **อติกฺกนฺตฺวรา** คำแปลเก่าๆ ท่านแปลไว้ว่า **“ตถาคต เลิกให้พรเสียแล้ว”**

คำว่า **“เลิกให้พรเสียแล้ว”** ฟังเป็นว่า เคยให้พรมาก่อน แต่เดี๋ยวนี้เลิกให้ เสียแล้ว

ดูเรื่องในทีอื่น ๆ เช่นตอนนางวิสาขาขออนุญาตถวายผ้าอาบน้ำฝน ก็ตรัสด้วยคำว่า **อดิภกนุตวรา** แล้วท่านก็แปลกันว่า **ตถาคตเลิกให้พรเสียแล้ว** แต่ก็ยังไม่พบว่า ตั้งแต่ตรัสรู้แล้วเป็นต้นมาพระพุทธองค์ได้ “เคยให้พร” ใครที่โหมมาแล้วบ้าง เพราะฉะนั้นที่แปลว่า “เลิกให้พร” จึงน่าจะดูอะไรอยู่

เมื่อมาดูรรถกถาเรื่องนี้ ท่านอธิบายไว้ว่า

เมื่อมีใครบอกว่า “ข้าพเจ้าขอพร” ดังนี้ โดยไม่ระบุอย่างชัดเจน บรรพชิตผู้เลี้ยงชีวิตด้วยอุญฺญาจริยา(ขอทานเลี้ยงชีพ) ไม่สมควรที่จะพูด (ตอบ) ว่า “จงขอเถิด” อีกทั้งพระพุทธเจ้าทั้งหลายก็ไม่ทรงประพฤติ เพราะฉะนั้น ในพระบาลีนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “**อดิภกนุตวรา โข โคตม ตถาคต** ดูก่อนพระองค์ผู้โคตมะ ตถาคตทั้งหลายล่วงเลยพรเสียแล้ว”

ดังนี้ ฟังได้ความว่า พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาไม่มีหน้าที่ “ให้พร” ใคร **“อีกทั้งพระพุทธเจ้าทั้งหลายก็ไม่ทรงประพฤติ”**

ถ้าระลึกถึงความประพฤติของนักบวชหรือนักสิทธิ์ไปจนถึงเทพเจ้าทั้งหลายที่มีผู้นับถือในสมัยนั้น ก็จะเห็นว่ามีการขอพรและให้พรกันจนเป็นลัทธินิยมอย่างหนึ่ง คือมีมนุษย์ทำความดีอย่างใดอย่างหนึ่งต่อผู้ที่ได้รับความนับถือว่ามีฤทธิ์มีอำนาจ ซึ่งมักจะเป็นเทพเจ้า หรือต่ำลงมาก็พวกนักสิทธิ์ทั้งหลาย และลามมาถึงนักบวชด้วย แล้วขอให้ท่านทั้งหลายเหล่านั้นประสิทธิ์ประสาทสิ่งที่ต้องการให้แก่ตน คงจะมีการนิยมประพฤติเช่นนี้กันจนแทบจะเป็นลัทธิศาสนาอะไรอย่างหนึ่ง

เมื่อพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้น คนทั้งหลายก็คงจะมองเห็นพระพุทธเจ้าและบรรดาพระสงฆ์สาวกว่ามีอำนาจพิเศษที่จะประสาทพรให้แก่ตนได้เช่นเดียวกับผู้ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่มีอยู่ในสังคมเวลานั้น พระพุทธเจ้าจึงต้องตรัสย้ำให้เข้าใจเสียให้ถูกต้องว่า **ศาสนบุคคลในศาสนาของพระองค์ โดยเฉพาะตัวพระองค์เองในฐานะเจ้าของพระศาสนา ไม่ได้มีหน้าที่ให้พรหรือมีคำสอนให้ใครมาขอพรให้พรแก่กันละกันเหมือนลัทธิศาสนาอื่นๆ**

ด้วยเหตุผลดังนี้ คำว่า **อติกุณฑลวรา** จึงควรที่จะแปลตามตัวว่า “ล่วงเลยพรเสียแล้ว” หมายความว่า อยู่เหนือการขอพรให้พรตามที่คนทั้งหลายนิยมทำกัน อยู่

๒๒ มกราคม ๒๕๕๖

~ ๒ ~

พาหนะทั้งห้า ของพระเจ้าจันทรปัชโชต

(จากเรื่องสามาวดี)

ก็พระราช (พระเจ้าจันทรปัชโชต) มีพาหนะทั้ง ๕ คือ :-

ช้างพังตัวหนึ่ง ชื่อ **ภัททวดี*** ไปได้วันละ ๕๐ โยชน์

ทาสชื่อว่า กากะ ไปได้ ๖๐ โยชน์

ม้า ๒ ตัว คือ ม้า **เวลกังสิ** และม้า **มูญชเกสิ**** ไปได้ ๑๐๐ โยชน์

ช้าง **นาฬาคีรี** ไปได้ ๑๒๐ โยชน์

*ในจักรวรรธกะบอกชื่อ **ภัททวดีกา**

ในจักรวรรธกะบอกชื่อ **เวลุกัณณะ และ **มูญชเกสะ**

ประวัติที่จะได้พาหนะเหล่านั้น

ดังได้ยินมา พระราชาพระองค์นั้น ในเมื่อพระพุทธเจ้ายังมีได้ทรงอุปบัติขึ้น ได้เป็นคนรับใช้ของอิสรชนผู้หนึ่ง

อยู่มาวันหนึ่ง เมื่ออิสรชนผู้นั้นไปนอกพระนคร อาบน้ำแล้วกำลังกลับมา พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งเข้าไปสู่พระนครเพื่อบิณฑบาต ไม่ได้ภิกษาเลยสักอย่างหนึ่งเพราะชาวเมืองทั้งสิ้นถูกมารดลใจ มีบาตรตามที่ล้างไว้แล้ว (คือบาตร

เปล่า) ออกไป

ลำดับนั้น มารเข้าไปหาพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นด้วยเพศที่ไม่มีใครรู้จัก แล้วถามท่านในขณะที่ท่านถึงประตูพระนครว่า

"ท่านเจ้าข้า ท่านได้อะไร ๆ บ้างไหม ?"

พระปัจเจกพุทธเจ้าตอบว่า "ก็เจ้าทำอาการคือการไม่ได้แก่เราแล้วมิใช่หรือ ?"

"ถ้ากระนั้น ขอท่านจงกลับเข้าไปอีก คราวนี้ข้าพเจ้าจักไม่ทำ"

"เราจักไม่กลับอีก"

ก็ถ้าพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นฟังกลับไปไซ้ มารนั้นจะฟังสิ่งร่างของชาวเมืองทั้งสิ้น แล้วปรบมือทำการหัวเราะเย้ยอีก

เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าไม่กลับ มารก็หายไปในที่นั่นเอง

ขณะนั้นอิสรชนผู้นั้นพอเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าผู้มาอยู่ด้วยทั้งบาตรตามทีล้างไว้แล้ว จึงไหว้แล้วถามว่า

"ท่านเจ้าข้า ท่านได้อะไร ๆ บ้างไหม ?"

พระปัจเจกพุทธเจ้าตอบว่า

"ผู้มีอายุ* อาตมาเที่ยวไปแล้ว ออกมาแล้ว"

เขาคิดว่า "พระผู้เป็นเจ้าไม่ตอบคำที่เราถาม กลับกล่าวคำอื่นเสีย ท่านคงจักยังไม่ได้ทำอะไร ๆ"

*อาวุโส แปลตามศัพท์ว่า *ผู้มีอายุ* เป็นคำทักที่ผู้ใหญ่ใช้กับผู้น้อย กรณีพระพุทธกับชาวบ้านก็ตรงกับคำไทยว่า *โยม*

ในทันใดนั้นเขาแลดูบาตรของท่าน เห็นบาตรเปล่า ก็เป็นผู้แกล้วกล้า แต่ไม่อาจรับบาตรเพราะไม่รู้ว่าภัตในเรือนของตนเสร็จแล้วหรือยังไม่เสร็จ จึงกล่าวว่า

"ท่านเจ้าข้า ขอท่านจงรอน้อย"

ว่าแล้วก็ไปสู่เรือนโดยเร็ว ถามว่า "ภัตสำหรับเราเสร็จแล้วหรือ ?"

เมื่อคนรับใช้ตอบว่า "เสร็จแล้ว" จึงกล่าวว่คนรับใช้นั้นว่า

"นี่แน่ะพ่อ คนอื่นที่มีความเร็วอันสมบูรณ์กว่าเจ้าไม่มี ด้วยผีเท้าอันเร็วเจ้าจงไปถึงพระผู้เป็นเจ้านั้น บอกว่า 'ท่านเจ้าข้า ขอท่านจงให้บาตร' แล้วรับบาตรมาโดยเร็ว"

เขาริ่งไปด้วยคำสั่งคำเดียวเท่านั้น รับบาตรนำมาแล้ว

ฝ่ายอิสรชนทำบาตรให้เต็มด้วยโภชนะของตน แล้วกล่าวว่า
"เจ้าจงรีบไป ถวายบาตรนี้แก่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า เราจะให้ส่วนบุญแต่ทานนี้แก่เจ้า"
เขารับบาตรนั้นแล้วไปด้วยฝีเท้าเร็ว ถวายบาตรแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ให้อัน
ด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้วกล่าวว่า

"ท่านเจ้าข้า เวลาจวนแจแล้ว ข้าพเจ้าไปและมาด้วยฝีเท้าอันเร็วยิ่ง ด้วยผล
แห่งความเร็วของข้าพเจ้านี้ ขอพาหนะทั้งหลาย ๕ ชนิด ซึ่งสามารถจะไปได้ ๕๐
โยชน์ ๖๐ โยชน์ ๑๐๐ โยชน์ ๑๒๐ โยชน์ จงเกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้า

"อนึ่ง เมื่อข้าพเจ้า (วิ่ง) มาและ (วิ่ง) ไป ร่างกายถูกแสงแห่งดวงอาทิตย์แผด
เผา ด้วยผลที่ร่างกายถูกแสงอาทิตย์แผดเผาฉันนั้น ขออำนาจของข้าพเจ้าจงแผ่ไป
ประดุจแสงแห่งดวงอาทิตย์ในที่ที่ข้าพเจ้าเกิดแล้วและเกิดแล้ว

"ส่วนบุญในภินทบาตรนี้ อันนายให้แล้วแก่ข้าพเจ้า ด้วยผลอันไหลออกแห่ง
ส่วนบุญนั้น ขอข้าพเจ้าจงเป็นผู้มีส่วนแห่งธรรมอันท่านเห็นแล้วด้วยเถิด"

พระปัจเจกพุทธเจ้ากล่าวว่า "ขอความปรารถนาที่ท่านตั้งไว้นี้จงสำเร็จ"
แล้วได้กระทำอนุโมทนาว่า :-

อิฉฉิตฺตํ ปตฺถิตฺตํ ตฺยฺห	ชิปปฺเมว สมิชฺชตฺตํ
สพฺเพ ปฺนฺเรตฺตํ สจฺกปฺปา*	จฺนฺโท ปณฺณรโส ยถา.
อิฉฉิตฺตํ ปตฺถิตฺตํ ตฺยฺห	ชิปปฺเมว สมิชฺชตฺตํ
สพฺเพ ปฺนฺเรตฺตํ สจฺกปฺปา	มณฺเฑ โชติรโส ยถา.

สิ่งที่ต้องการแล้วปรารถนาแล้วจงพลันสำเร็จแก่ท่าน
ขอความดำริ*ทั้งปวงจงเต็มดังพระจันทร์ในคืนที่ ๑๕
สิ่งที่ต้องการแล้วปรารถนาแล้วจงพลันสำเร็จแก่ท่าน
ขอความดำริทั้งปวงจงเต็มดังแก้วมณีโชติรส

ได้ทราบวาคาถา ๒ คาถานี้แลชื่อว่า คาถาอนุโมทนาของพระปัจเจกพุทธเจ้า
รัตนะคือแก้วมณีอันให้สิ่งที่มีงมหมายทั้งปวง (แก้วสารพัดนึก) เรียกว่า "แก้ว
มณีโชติรส" ในคาถานั้น

นี่เป็นบุรพจริตแห่งบุรุษรับใช้ผู้นั้น เขาได้ (มาเกิด) เป็นพระเจ้าจักรพรรดิชัชชิต
ในบัดนี้ และด้วยผลอันไหลออกแห่งกรรมนั้น พาหนะ ๕ เหล่านี้จึงเกิดขึ้น.

ฉัหมปทัฏฐกถา ภาค ๒ อปัปมาทวรรค เรื่องที่ ๑๕
ฉบับ BUDSIR VI หมวดอรรถกถา เล่ม ๑๙ หน้า ๓๕-
ฉบับเรียนพระไตรปิฎก หน้า ๓๕-
ฉัหมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๒ หน้า ๕๐-
พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม ๔๐ หน้า ๒๖๖-

บันทึก

คาถา **อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ ตฺยฺหํ** นี้ เราย่อมคุ้นกันดีในเวลาที่พระท่านอนุโมทนา
ญาติโยมกรวดน้ำ ที่เรียกกันติดปากว่า ยะถาสัพพี

ยะถา มีบทเต็มๆ ว่าดังนี้

ยถา วาริวหา ปุรา

เฮวเมว อิตโต ทินฺนํ

อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ ตฺยฺหํ

สพฺเพ ปุเรนฺตุ สงฺกปฺปา

... ..

ปริปุเรนฺติ สาครํ

เปตานํ อุกกปฺปติ.

ชิปปเมว สมฺมิชฺฌตฺตุ

จนฺโท ปณฺณรโส ยถา.

มณฺชิ โชติรโส ยถา.

จะเห็นว่าเวลาว่าจริงตัดบทที่ซ้ำออกเสีย คือ **อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ ตฺยฺหํ** จนถึง
ปุเรนฺตุ สงฺกปฺปา ในคาถาที่สอง พอ **จนฺโท ปณฺณรโส ยถา** ก็ข้ามมาต่อที่ **มณฺชิ**
โชติรโส ยถา.

ขอยกบทยะถาและคำแปลที่อุบาสกอุบาสิกานิยมแปลกันมาลงไว้ในที่นี้ด้วย
เพื่อท่านที่ต้องการทราบ ดังนี้ -

ยถา วาริวหา ปุรา

ห้วงน้ำที่เต็มย่อมยังสมุทรสาครให้บริบูรณ์ได้ฉันใด

เฮวเมว อิตโต ทินฺนํ

ทานที่ท่านอุทิศให้แล้วแต่โลกนี้

ย่อมสำเร็จประโยชน์แก่ผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้วได้ฉันนั้น

อิฉฉิต์ ปตฤต์ ตฤยห์

ขออิฉฉฤผลที่ท่ำนปรารณนแล้วตั้งใจแล้ว

ชิปปเมว สมิชฤตฤ

จงสำเร็จโดยฉบัปลัน

สพเพ ปูเรนตฤ สงกปปา*

ขอควมดำริท้งปวงจงเต็มที

จนุโท ปณณรโส ยถา.

เหมือนพระจันทรวันเพ็ญ

มณิ โชตริโส ยถา.

เหมือนแก้วมณีน้สว่างใสวควรยินดี

คำว่ **สงกปป** เรม้กระลึกถึงมรรคองค์ที่ ๒ **สมมัสงกัปะ** ที่ท่ำน
เปลว่ **ควมดำริชอบ** พอเห็นศัพท์ **สงกปป** จึงม้กเปลเบบตติปากว่ **ควมดำริ**
ควมจริง **สงกปป** ยังเปลอย่างอื่นได้อีก เช่น **ควมคิด** **ควมจำนง** **ควม**
ประสงค์ **ควมปรารณน** เป็นต้น

คถา **อิฉฉิต์** นี้ เรียกกันสั้นๆ ว่ “คถาพระปัจเจกพุทธเจ้า”

ใน อรรถกถาจิวรชันทกะ กล่าวถึงพระเจ้าพิมพิสารรับสั่งให้โสณะ คฤหบดีบุตรเข้าเฝ้า “ตาม
เรื่องที่มีกล่าวไว้ในคัมภีร์จัมมชันทกะ”

เพื่อศึกษาเรื่องให้ครบถ้วนสมบูรณ์จึงขอนำเรื่องใน **จัมมชันทกะ** ที่อ้างถึงมาเสนอไว้
ในที่นี้ ดังต่อไปนี้

~ ๓ ~

จัมมชันทกะ

เศรษฐีบุตรโสณโกพิวิสะเข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสาร

[๑] โดยสมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขาศิขณภูฏ เขตพระ
นครราชคฤห์

ครั้งนั้น พระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามคธราช เสวยราชสมบัติเป็นอิสราธิบดี
ในหมู่บ้านแปดหมื่นตำบล ก็สมัยนั้น ในเมืองจัมปามีเศรษฐีบุตรชื่อโสณโกพิ
วิสโคตร เป็นสุขุมาลชาติ ที่ฝ่าเท้าทั้งสองของเขามีขนงอกขึ้น

คราวหนึ่ง พระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามคธราชมีพระบรมราชโองการโปรด
เกล้าฯ ให้ราษฎรในตำบลแปดหมื่นนั้นประชุมกันแล้วทรงส่งทูตไปในสำนักเศรษฐี
บุตรโสณโกพิวิสะ ดุจมีพระราชกรณียกิจสักอย่างหนึ่ง ด้วยพระบรมราชโองการว่า
“เจ้าโสณะจงมา เราปรารถนาให้เจ้าโสณะมา”

จึงมารดาบิดาของเศรษฐีบุตรโสณโกพิวิสะได้พูดตักเตือนเศรษฐีบุตรนั้นว่า
“พ่อโสณะ พระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะทอดพระเนตรเท้าทั้งสองของเจ้า
ระวังหน่อยพ่อโสณะ เจ้าอย่าเหยียดเท้าทั้งสองไปทางที่พระเจ้าอยู่หัวประทับอยู่
จงนั่งขัดสมาธิตรงพระพักตร์ของพระองค์ เมื่อเจ้านั่งแล้ว พระเจ้าอยู่หัวจัก
ทอดพระเนตรเท้าทั้งสองได้”

ครั้งนั้น ชนบริวารทั้งหลายได้นำเศรษฐีบุตรโสณโกพิวิสะไปด้วยคานหาม

ลำดับนั้นเศรษฐีบุตรโสณโกปิวิสะได้เข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามคธราช
ถวายบังคมแล้วนั่งขัดสมาธิตรงพระพักตร์ของท้าวเธอ

ท้าวเธอได้ทอดพระเนตรเห็นโลมชาติที่ฝ่าเท้าทั้งสองของเขา แล้วทรง
อนุศาสน์พระราชารายฎฐในตำบลดมหมื่นนั้นในประโยชน์ปัจจุบัน ทรงส่งไปด้วย
พระบรมราโชวาทว่า

“ดูก่อนพนาย เจ้าทั้งหลายอันเราสั่งสอนแล้วในประโยชน์ปัจจุบัน เจ้า
ทั้งหลายจงไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคของเราพระองค์นั้นจักทรงสั่ง
สอนเจ้าทั้งหลายในประโยชน์ภายหน้า”

ครั้งนั้น พวกเขาพากันไปทางภูเขาศิขณภูฏ

พระศาสดาแสดงอิทธิปาฏิหาริย์

ก็สมัยนั้น ท่านพระศาสดาตะเป็นอุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาค จึงพากันพา
กันเข้าไปหาท่านพระศาสดา ได้กราบเรียนว่า

“ท่านขอรับ ประชาชนชาวตำบลดมหมื่นนี้เข้ามาในที่นี้เพื่อเฝ้าพระผู้มีพระ
ภาค ขอประทานโอกาสขอรับ ขอพวกข้าพเจ้าพึงได้เฝ้าพระผู้มีพระภาค”

ท่านพระศาสดาบอกว่า “ถ้าเช่นนั้น พวกท่านจงอยู่ ณ ที่นี้สักครู่หนึ่งก่อน
จนกว่าอาตมาจะกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ”

และเมื่อพวกเขากำลังเพ่งมองอยู่ข้างหน้า ท่านพระศาสดาก็ดำลงไปบนแผ่น
หินอัคนีจันทร์ ผุดขึ้นตรงพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาค แล้วได้กราบทูลคำนี้กะ
พระผู้มีพระภาคว่า

“พระพุทธเจ้าข้า ประชาชนชาวตำบลดมหมื่นนี้พากันเข้ามา ณ ที่นี้เพื่อเฝ้า
พระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคย์อมทรงทราบกาลอันควรในบัดนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ดูก่อนศาสดา ถ้ากระนั้นเธอจงปลาดอาสนะ ณ
ร่วมเงาหลังวิหาร”

ท่านพระศาสดาทูลสนองพระพุทธคำรับสั่งว่า “ทราบเกล้าฯ แล้ว พระพุทธเจ้าข้า”

แล้วถือตั้งดำลงไปตรงพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาค เมื่อประชาชนชาว
ตำบลดมหมื่นนั้นกำลังเพ่งมองอยู่ตรงหน้า ก็ผุดขึ้นจากแผ่นหินอัคนีจันทร์ แล้วปลู
ลาดอาสนะในร่วมเงาหลังพระวิหาร

เสด็จออกให้ประชาชนเข้าเฝ้า

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากพระวิหาร แล้วประทับนั่งเหนือพระพุทธรูปที่จัดไว้ ณ ร่มเงาหลังพระวิหาร

จึงประชาชนชาวตำบลแปดหมื่นนั้นเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค แล้วถวายอภิวาท นั้น ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง และพวกเขาพากันสนใจแต่ท่านพระศาสดาเท่านั้น หาได้สนใจต่อพระผู้มีพระภาคไม่

ทันที่นั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบความคิดแห่งใจของพวกเขา ด้วยพระทัยแล้ว จึงตรัสเรียกท่านพระศาสดา มารับสั่งว่า

“ดูก่อนศาสดา ถ้ากระนั้นเธอจงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ ซึ่งเป็นธรรมอันยอดเยี่ยมของมนุษย์ ให้ยิ่งขึ้นไปอีก”

ท่านพระศาสดาทูลรับสนองพระพุทธาน์ติว่า “อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า” แล้วเหาะขึ้นสู่เวหาส เเดินบ้าง ยืนบ้าง นั่งบ้าง สำเร็จการนอนบ้าง บังหวนคว้นบ้าง โพลงไฟบ้าง หายตัวบ้าง ในอากาศกลางหา

ครั้นแสดงอิทธิปาฏิหาริย์อันเป็นธรรมยอดเยี่ยมของมนุษย์หลายอย่าง ในอากาศกลางหาแล้ว ก็ลงมาชบศิระลงที่พระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาค แล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดาของข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าเป็นสาวก พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดาของข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าเป็นสาวก” ดังนี้

จึงประชาชนตำบลแปดหมื่นนั้นพูดสรรเสริญว่า “ชาวเราผู้เจริญ อัศจรรย์นัก ประหลาดแท้ เพียงแต่พระสาวกยังมีฤทธิ์มากถึงเพียงนี้ ยังมีอานุภาพมากถึงเพียงนี้ พระศาสดาต้องอัศจรรย์แน่” ดังนี้ แล้วพากันสนใจต่อพระผู้มีพระภาคเท่านั้น หาสนใจต่อท่านพระศาสดาไม่

ทรงแสดงอนุပ္พพิกกาและจตุราริยสัง

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบความคิดคำนึงแห่งใจของพวกเขาด้วยพระทัยแล้ว ทรงแสดงอนุပ္พพิกกา คือ ทรงประกาศทานกถา ศีลกถา สัจจกถา

บรรพชา เมื่อพระองค์ทรงทราบว่าพวกเขา มีจิตสงบ มีจิตอ่อน มีจิตปลอดจาก
นิวรณ์ มีจิตเบิกบาน มีจิตผ่องใสแล้ว จึงทรงประกาศพระธรรมเทศนาที่
พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงยกขึ้นแสดงด้วยพระองค์เอง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ
มรรค

ดวงตาเห็นธรรม ปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน ได้เกิดแก่พวกเขา ณ ที่นั่น
นั่นเองว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับเป็น
ธรรมดา” ดูกุฎีที่สะอาด ปราศจากมลทินควรได้รับน้ำย้อมเป็นอย่างดี ฉะนั้น

พวกเขาได้เห็นธรรมแล้ว ได้บรรลุธรรมแล้ว ได้รู้ธรรมแจ่มแจ้งแล้ว มีธรรม
อันหยั่งลงแล้ว ข้ามความสงสัยได้แล้ว ปราศจากถ้อยคำแสดงความสงสัย ถึง
ความเป็นผู้แก้แกล้วกล้า ไม่ต้องเชื่อผู้อื่น ในคำสอนของพระศาสดา ได้กราบทูลคำนี้
ต่อพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาชิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้
เจริญ ภาชิตของพระองค์ไพเราะนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย
เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือ
ส่องประทีปในที่มืดด้วยตั้งใจว่า คนมีจักขุจักเห็นรูป ดังนี้

“ข้าพระพุทธเจ้าเหล่านี้ขอถึงพระผู้มีพระภาค พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์
ว่า เป็นสวณะ ขอพระองค์จงทรงจำพวกข้าพระพุทธเจ้าว่า เป็นอุบาสกผู้มอบชีวิต
ถึงสวณะ จำเดิมแต่วันนี้เป็นต้นไป”

เศรษฐีบุตรโสณโกพิริสะออกบวช

[๒] ครั้งนั้น เศรษฐีบุตรโสณโกพิริสะได้มีความคิดคำนึงดังนี้ว่า

“ด้วยวิธีอย่างไรๆ เราจึงจะรู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้ว
อันบุคคลที่ยังครองเรือนอยู่จะประพฤติพรหมจรรย์นี้ให้บริบูรณ์โดยส่วนเดียว ให้
บริสุทธิ์โดยส่วนเดียวดุจสังข์ที่ขัดแล้ว ทำไม่ได้ง่าย โฉนหนอ เราพึงปลงผมและ
หนวด ครองผ้ากาสายะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต”

ครั้นประชาชนเหล่านั้นชื่นชมยินดีภาชิตของพระผู้มีพระภาค แล้วลุกจากที่
นั่ง ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค ทำประทักษิณกลับไปแล้ว

หลังจากประชาชนพวกนั้นกลับไปแล้วไม่นานนัก เขาได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระ

ภาค ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้วนั้น ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

เศรษฐีบุตรโสณโกปิวิสะนั่งเฝ้าอยู่ ณ ที่นั้นแลได้กราบทูลคำนี้แด่พระผู้มีพระภาคว่า

“พระพุทธเจ้าข้า ด้วยวิธีอย่างไรๆ ข้าพระพุทธเจ้าจึงจะรู้ทั่วถึงธรรมที่พระองค์ทรงแสดงแล้ว อันบุคคลที่ยังครองเรือนอยู่จะประพฤติพรหมจรรย์นี้ให้บริบูรณ์โดยส่วนเดียว ให้บริสุทธิ์โดยส่วนเดียวดุจสังข์ที่ขัดแล้ว ทำไม่ได้ง่าย ข้าพระพุทธเจ้าปรารถนาจะปลงผมและหนวด ครองผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ขอพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดให้ข้าพระพุทธเจ้าบวชเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

เศรษฐีบุตรโสณโกปิวิสะได้รับบรรพชาอุปสมบทในพุทธสำนักแล้ว ก็แลท่านพระโสณะอุปสมบทแล้วไม่นาน ได้พำนักอยู่ ณ ป่าสีตวัน ท่านปรารถนาความเพียรเกินขนาด เตินจงกรมจนเท้าทั้ง ๒ แดก สถานที่เดินจงกรมเป็อนโลहितดุจสถานที่ฆ่าโคฉะนั้น

ครั้งนั้น ท่านพระโสณะอยู่ในที่สังัดเหล็กเร้นอยู่ ได้มีความคิดคำนึงแห่งจิตเกิดขึ้นอย่างนี้ว่า

“บรรดาพระสาวกของพระผู้มีพระภาคที่ปรารถนาความเพียรอยู่ เราก็เป็นรูปหนึ่ง แต่โฉนจิตของเราจึงยังไม่หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือน้ำมันเล่า สมบัติในตระกูลของเราก็ยังมีอยู่ เราอาจบริโภคสมบัติและบำเพ็ญกุศล ถ้ากระไรเราพึงสึกเป็นคฤหัสถ์แล้วบริโภคสมบัติ และบำเพ็ญกุศลเถิด”

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบความคิดคำนึงแห่งจิตของท่านด้วยพระทัยแล้ว จึงทรงอันตรธานที่ศิขณภูฏบรรพต มาปรากฏพระองค์ ณ ป่าสีตวัน เปรียบเหมือนนบุรุษมีกำลังเหยียดแขนที่คู้ หรือคู้แขนที่เหยียดฉะนั้น

ครานั้น พระองค์พร้อมด้วยภิกษุเป็นอันมากเสด็จเที่ยวจาริกตามเสนาสนะ ได้เสด็จเข้าไปทางสถานที่เดินจงกรมของท่านพระโสณะ ได้ทอดพระเนตรเห็นสถานที่เดินจงกรมเป็อนโลहित

ครั้นแล้วจึงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมารับสั่งถามว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สถานที่เดินจงกรมแห่งนี้ของใครหนอ เป็อนโลहितเหมือนสถานที่ฆ่าโค”

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ท่านพระโสณะปรารถนาความเพียรเกินขนาด เติน

จงกรมจนเท้าทั้ง ๒ แดก สถานที่ที่เดินจงกรมแห่งนี้ของท่านจึงเป็อนโลहितดุจ
สถานที่ฟ้าโคฉะนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคได้เสด็จเข้าไปทางที่อยู่ของท่านพระโสณะ ครั้น
แล้วประทับนั่งเหนือพุทธอาสน์ที่จัดไว้ถวาย ฝ่ายท่านพระโสณะก็ถวายอภิวาทพระ
ผู้มีพระภาคแล้วนั่งเฝ้าอยู่ ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง

ตั้งความเพียรสม่าเสมอเทียบเสียงพิณ

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามท่านพระโสณะผู้นั่งเฝ้าอยู่ ณ ที่สมควรส่วนข้าง
หนึ่งว่า

“ดูก่อนโสณะ เธออยู่ในที่สงัดหลักเรือนอยู่ ได้มีความคิดคำนึงแห่งจิตเกิดขึ้น
อย่างนี้ว่า ‘บรรดาพระสาวกของพระผู้มีพระภาคที่ปรารภความเพียรอยู่ เราก็เป็น
รูปหนึ่ง แต่โฉนจิตของเราจึงยังไม่หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถ้อมมั่นเล่า
สมบัติในตระกูลของเราก้ยังมีอยู่ เราอาจบริโภคสมบัติและบำเพ็ญกุศล ถ้ากระไร
เราพึงสึกเป็นคฤหัสถ์แล้วบริโภคสมบัติ และบำเพ็ญกุศล’ ดังนี้ มิใช่หรือ ?”

ท่านพระโสณะทูลรับว่า “อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“ดูก่อนโสณะ เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นโฉน เมื่อครั้งเธอยังเป็นคฤหัสถ์
เธอฉลาดในเสียงสายพิณมิใช่หรือ ?”

“อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“ดูก่อนโสณะ เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นโฉน คราวใดสายพิณของเธอตั้ง
เกินไป คราวนั้นพิณของเธอมีเสียงหรือใช้การได้บ้างไหม?”

“หาเป็นเช่นนั้นไม่ พระพุทธเจ้าข้า”

“ดูก่อนโสณะ เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นโฉน คราวใดสายพิณของเธอ
หย่อนเกินไป คราวนั้นพิณของเธอมีเสียงหรือใช้การได้บ้างไหม?”

“หาเป็นเช่นนั้นไม่ พระพุทธเจ้าข้า”

“ดูก่อนโสณะ เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นโฉน คราวใดสายพิณของเธอไม่
ตั้งนักไม่หย่อนนัก ตั้งอยู่ในคุณภาพสม่าเสมอ คราวนั้นพิณของเธอมีเสียงหรือใช้
การได้บ้างไหม?”

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“ดูก่อนโสดนะ เหมือนกันนั่นแหละ ความเพียรที่ปรารถนาเกินไปนัก ย่อมเป็นไปเพื่อความฟุ้งซ่าน ความเพียรที่ย่อหย่อนนักก็เป็นไปเพื่อเกียจคร้าน เพราะเหตุนี้แหละเธอจงตั้งความเพียรแต่พอเหมาะ จงทราบข้อที่อินทรีย์ทั้งหลายเสมอกัน และจงถือนิมิตในความสม่ำเสมอ”

ท่านพระโสดนะทูลรับสนองของพระพุทธพจน์ว่า “จะปฏิบัติตามพระพุทโธวาทอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

ครั้นพระผู้มีพระภาคทรงสั่งสอนท่านพระโสดนะด้วยพระโอวาทข้อนี้แล้ว ทรงอันตธานที่ป่าสีตวันต่อหน้าท่านพระโสดนะ แล้วมาปรากฏพระองค์ ณ คิชฌกูฏบรรพต เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังเหยียดแขนที่คู้ หรือคู้แขนที่เหยียดฉะนั้น

พระโสดนะสำเร็จพระอรหัตผล

ครั้นกาลต่อมา ท่านพระโสดนะได้ตั้งความเพียรแต่พอเหมาะ ทราบข้อที่อินทรีย์ทั้งหลายเสมอกัน และได้ถือนิมิตในความสม่ำเสมอ ครั้นแล้วได้หลีกออกอยู่แต่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว ไม่นานเท่าไรนัก ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองก็ได้ทำให้แจ้งซึ่งคุณพิเศษอันยอดเยี่ยมเป็นที่สุดพรหมจรรย์ ที่กุลบุตรทั้งหลายออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องประสงค์ เข้าถึงอยู่แล้วในปัจจุบันนี้แล

ท่านพระโสดนะได้รู้ชัดแล้วว่า “ชาติ-การเกิด สิ้นแล้ว พรหมจรรย์เราได้อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นอีกเพื่อความเป็นอย่างนี้มีไม่ได้”

ก็แลบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย (ในโลก) ท่านพระโสดนะได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่งแล้ว

มหาเวรรค ภาค ๒ พระวินัยปิฎก

พระไตรปิฎก เล่ม ๕ ข้อ ๑-๒

ใน **ชีวกสูตร** อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต มีพระพุทธพจน์ตรัสกับหมอชีวกเรื่องศีลห้า ได้ทำเชิงอรรถตรงคำว่า **สุราเมรยมชชปมาทภูฐาน** ที่แปลว่า การดื่มน้ำเมาคือสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท และบอกให้ดูคำอธิบายของอรรถกถาต่างๆ ในภาคผนวก ขอยกคำอธิบายของอรรถกถามาเสนอไว้ดังต่อไปนี้

~ ๔ ~

สุราเมรยมชช

มชช คืออะไร ?

๑ อรรถกถาสังคาลสูตร

ในคำว่า **สุราเมรยมชชปมาทภูฐานานุโยโค** (ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการดื่ม น้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท) มีอธิบายว่า

สุรา ๕ ชนิด คือ สุราทำด้วยขม สุราทำด้วยแป้ง สุราทำด้วยข้าวสุก สุรา ใส่สาเหล้า สุราประกอบด้วยเชื้อ ชื่อว่า **สุรา**

ของดอง ๕ ชนิดใด คือ ของดองด้วยดอกไม้ ของดองด้วยผลไม้ ของดอง ด้วยน้ำหวาน ของดองด้วยน้ำอ้อย ของดองประกอบด้วยเชื้อ ชื่อว่า **เมรัย**

แม้ทั้งหมดนั้นชื่อว่า **มัชชะ** ด้วยสามารถทำให้เมา

บทว่า **ปมาทภูฐานิ** แปลว่า เหตุแห่งความประมาท บทนี้เป็นชื่อของ
เจตนาของผู้ดื่มน้ำเมา

บทว่า **อนุโยโค** (ประกอบเนื่อง ๆ) อธิบายว่า ประกอบเนื่อง ๆ คือทำบ่อย ๆ
ซึ่งการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท.

อรรถกถาสังคาลสูตร ที่ชนิกาย ปาฎิกวรรค

สุ่มงคลวิลาสินี ภาค ๓

BUDSIR VI หมวดอรรถกถา เล่ม ๖ หน้า ๑๓๖

ฉบับเรียนพระไตรปิฎก หน้า ๒๑๔

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม ๑๖ หน้า ๑๐๐

๒ อรรถกถาปัญญาสิกขาปทสูตร

สังยุตตนิกาย นิทานวรรค

พึงทราบวินิจฉัยในสูตรที่ ๓ ในสูตรนั้น

บทว่า **สุราเมรัยมชชปมาทภูฐานิโน** ความว่า คนทั้งหลายดื่มน้ำเมาคือ
สุราและเมรัย ด้วยเจตนาในความประมาทใด เจตนาอันเรียกว่า ความประมาท
เพราะการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัย

คนเหล่าใดตั้งอยู่ในความประมาทนั้น เพราะเหตุนั้น คนเหล่านั้นจึงชื่อว่า
ตั้งอยู่ในความประมาทเพราะการดื่มน้ำเมาคือสุราเมรัย

นี้เป็นอธิบายแห่งบทไม่ทั่วไปในสูตรนี้ก่อน.

อรรถกถาปัญญาสิกขาปทสูตร สังยุตตนิกาย นิทานวรรค

สารตูปกาสินี ภาค ๒

BUDSIR VI หมวดอรรถกถา เล่ม ๑๒ หน้า ๑๖๑

ฉบับเรียนพระไตรปิฎก หน้า ๒๒๖

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม ๒๖ หน้า ๔๖๘

๓ อรรถกถาสุราเมรยสูตร

สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค

พึงทราบอธิบายในอามกธัญญเปยยาลวรรค

ในคำว่า **สุราเมรยมชชุปมาทภูฐานา ปฏิวิรตา** (ผู้ดเว้นจากการดื่ม
น้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท) มีอธิบายว่า ขึ้นชื่อว่าสุรา มี
๕ อย่าง คือ สุราทำด้วยแป้ง ๑ สุราทำด้วยข้าวสุก ๑ สุราทำด้วยขนม ๑ สุราที่ใส่
ด้วยส่าเหล้า ๑ สุราประกอบจากเครื่องปรุง ๑

น้ำตองอย่างใดอย่างหนึ่ง ท่านกล่าวไว้อย่างนี้ว่า น้ำตองดอกไม้น้ำตอง
ผลไม้ ชื่อว่าเมรัย

คำว่า **มชช** ได้แก่ สุราและเมรัยทั้งสองนั้นแหละ อธิบายว่า ก็อีกอย่าง
หนึ่ง แม่ของเมฆชนิดใดอื่นที่พ้นจากสุราและน้ำหมักตอง อันบุคคลพึงเมา (ก็ชื่อว่า
มชชชะ)

คนทั้งหลายย่อมดื่มสุราและเมรัยนั้นด้วยเจตนาใด เจตนาอันนั้นชื่อว่าเป็น
ฐานะแห่งความประมาท เพราะเป็นเหตุแห่งความประมาท

เป็นผู้เว้นแล้วจากการดื่มสุราและเมรัยนั้น

อรรถกถาสุราเมรยสูตร สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค

สารตฺตูปกาสิณี ภาค ๓

BUDSIR VI หมวดอรรถกถา เล่ม ๑๓ หน้า ๓๘๓/

ฉบับเรียนพระไตรปิฎก หน้า ๔๙๔

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม ๓๑ หน้า ๕๐๖

๔ ขุทฺทกปาฐวณฺณา

ก็ในคำว่า **สุราเมรยมชชุปมาทภูฐานา** นี้ บทว่า **สุรา** ได้แก่สุรา ๕ อย่าง
คือ สุราทำด้วยแป้ง สุราทำด้วยขนม สุราทำด้วยข้าวสุก สุราผสมเชื้อ สุราที่ปรุง
ด้วยเครื่องปรุง

แม่ **เมรัย** ก็มี ๕ อย่าง คือ เมรัยที่ทำด้วยดอกไม้ เมรัยที่ทำด้วยผลไม้ เมรัย
ทำด้วยงบน้ำอ้อย เมรัยที่ทำด้วยดอกมะขาง เมรัยที่ปรุงด้วยเครื่องปรุง

บทว่า **มชฺช** ได้แก่ ทั้งสองอย่างนั้นนั่นแหละ ชื่อว่า **มชฺช** เพราะอรรถว่า
เป็นที่ตั้งแห่งความเมา **ก็หรือสิ่งอื่นใดไม่ว่าอะไร** เป็นที่ตั้งแห่งความเมา บุคคลเมา
ประมาทด้วยสิ่งใดที่ดื่มแล้ว สิ่งอันนี้ก็เรียกว่า **มชฺช**

บทว่า **ปมาทภูฐาน** ได้แก่ เจตนาที่ดื่มกลืนกินมชฺชะนั้น ท่านเรียกว่า
ปมาทภูฐาน เพราะเป็นเหตุแห่งความเมาความประมาท

ปรหมัตถทีปนี ขุททกปาฐ วัฒนธรรม

BUDSIR VI หมวดอรรถกถา เล่ม ๑๗ หน้า ๑๗

ฉบับเรียนพระไตรปิฎก หน้า ๒๖

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม ๓๙ หน้า ๒๙

๕ อรรถกถาอิติวุตตกะ

บทว่า **สุรา** ได้แก่ สุรา ๕ อย่าง คือ -

ปิณฺธุสุรา สุราทำด้วยแป้ง ๑

ปฺวสุรา สุราทำด้วยขนม ๑

โหนสุรา สุราทำด้วยข้าวสุก ๑

กิณณปักขิตตะ สุราที่เติมด้วยสำเหล้า ๑

สัมภารสังยุตตะ สุราที่ประกอบด้วยเครื่องปรุง ๑

บทว่า **เมรย** ได้แก่ ของหมักดอง ๕ อย่าง คือ

ปุปผาสวะ เครื่องดองด้วยดอกไม้ ๑

ผลาสวะ เครื่องดองด้วยผลไม้ ๑

มธฺวาสวะ เครื่องดองด้วยน้ำผึ้ง ๑

คฺุฬาสวะ เครื่องดองด้วยน้ำอ้อยบ ๑

สัมภารสังยุตตะ เครื่องดองที่ประกอบด้วยเครื่องปรุง ๑

สุราและเมรัยทั้งสองอย่างนั้นชื่อว่า มัชชะ เพราะอรรถว่าเป็นที่ตั้งแห่งความเมา
เจตนาเป็นเหตุดื่มน้ำเมานั้น ชื่อว่า ปมาทัญฐานะ เพราะเป็นเหตุแห่งความ
ประมาท

แต่โดยลักษณะ เจตนาที่ประมาทอันเป็นไปแล้วทางกายทวาร ด้วยสามารถ
แห่งความเมืนเมา เริ่มแต่เขื่อน้ำเมากล่าวคือสุราเมรัยตามที่กล่าวกแล้ว ชื่อว่า สุรา
เมรัยมัชชปมาทัญฐานะ.

ปรมัตถทีปนี อิติวุตตกวรรณนา

BUDSIR VI หมวดอรรถกถา เล่ม ๒๗ หน้า ๒๖๖

ฉบับเรียนพระไตรปิฎก หน้า ๓๖๒

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม ๔๕ หน้า ๔๕๒

เรื่องนี้เป็นกรเติมเต็มประวัติหมอชวกโกมารภัจที่ว่า
ท่านมีน้องสาวชื่อ **สิริมา** เพื่อให้ทราบว่า นางสิริมามีวิถีชีวิตอย่างไร

~ ๕ ~

เรื่องนางสิริมา [๑๑๙]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภนางสิริมา ตรัสพระ
ธรรมเทศานี้ว่า **ปสฺส จิตฺตกตํ พิมพํ** เป็นต้น

นางสิริมาบรรลุโสดาปัตติผล

ดั่งได้สดับมา นางสิริมานั้นมีรูปร่างงดงาม เป็นหญิงงามเมืองในกรุงราชคฤห์ ภายใต้อาณาจักรหนึ่งได้ประทุษร้ายต่ออุบาสิกานามว่าอุตตราซึ่งเป็นธิดาของปุณณก เศรษฐี (และ) เป็นภริยาของสุมนเศรษฐีบุตร ประสงค์จะให้นางอุตตรานั้นพอใจ จึง ทูลขอขมาพระศาสดาผู้ทรงทำภารกิจกับภิกษุสงฆ์เสร็จแล้วในเรือนของนางอุตตรา นั้น ในวันนั้นได้ฟังภักตานุโมทนาของพระทศพล บรรลุโสดาปัตติผลแล้วในเวลา จบพระ-คาถาว่า

อกุโกเถน ชินะ โกรธ
ชินะ กทริยํ ททาเนน

อสาธธ สาธุนา ชินะ
สจเจนาสิกวาทีนํ.

*ฟังชนะคนโกรธ ด้วยความไม่โกรธ
ฟังชนะคนโหด ด้วยความดี
ฟังชนะคนตระหนี่ ด้วยการให้
ฟังชนะคนพูดเหลวไหล ด้วยคำจริง*

นี่เป็นความย่อในเรื่องนี้ ส่วนเนื้อเรื่องรายละเอียด จักมีแจ้งในวรรณนาแห่ง คาถาอนุโมทนาในโกชวรรคนั้นแล

นางสิริมานั้น ครั้นบรรลุโสดาปัตติผลอย่างนั้นแล้วก็นิมนต์พระทศพล ถวายทานเป็นอันมากในวันรุ่งขึ้น แล้วได้ตั้งอัญญลูกภัต* เพื่อพระสงฆ์ไว้เป็นประจำ

* ภัตตาหารที่จัดครั้งละ ๔ ชุด หรือภัตตาหารที่มีอาหารชุดละ ๔ อย่าง

ตั้งแต่วันตั้งมา ภิกษุ ๔ รูปไปเรือน (ของนาง) เสมอ นางเอ่ยปากว่า "นิมนต์ พระคุณเจ้าทั้งหลายรับเนยใส, รับนมสด" ดังนี้เป็นต้น แล้ว (บรรจุภัต) ให้เต็ม บาตรของภิกษุเหล่านั้น

อาหารบิณฑบาตที่ภิกษุรูปหนึ่งได้แล้ว ย่อมเพียงพอแก่ภิกษุ ๓ รูปบ้าง ๔ รูปบ้าง นางถวายบิณฑบาตด้วยการจับจ่ายทรัพย์ ๑๖ กหาปณะทุกวัน

อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่งฉันอัญญลูกภัตในเรือนของนางแล้ว ได้ไปยังวัดแห่ง หนึ่ง ณ ที่ไกล ๓ โยชน์

ครั้นเวลาเย็น ภิกษุนั้นนั่งอยู่ในที่บำรุงพระเถระ* พวกภิกษุจึงถามขึ้นว่า "ผู้มี

อายุ (ไป) รับประทานที่ไหนมา ?“

"ผม (ไป) ฉันทัญญกภัตของนางสิริมา (มา)"

"นางทำของอันน่าพึงใจถวายไหม ผู้มีอายุ ?"

*ที่บำรุง แปลจากคำว่า **อุปัฏฐาน** ถ้าภายในอาราม เช่น เขตวัน หรือเวฬุวัน ก็หมายถึง สถานที่ประทับของพระพุทธเจ้า ถ้าเป็นอารามหรือวัดทั่วไปก็หมายถึงที่อยู่ของพระเถระผู้เป็น เจ้าอาวาส จะมีกำหนดเวลาที่พระภิกษุในวัดต้องไปช่วยกันดูแล เช่น ปัดกวาด เช็ดถู ตักน้ำ ต้มน้ำ แล้วถือโอกาสสนทนาธรรมกันไปในตัว เหมือนกับเป็นที่ชุมนุมประจำวัน เรียกสถานที่ เช่นนั้นว่า **อุปัฏฐาน** ถ้าเป็นของทางราชการบ้านเมืองสมัยโบราณ ก็คือสถานที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกว่าราชการ เสนาข้าเฝ้าทั้งปวงก็จะไปชุมนุมที่นั่นตามเวลาที่กำหนดเพื่อฟัง ขอราชการ เรียกว่า เข้าเฝ้า

อุปัฏฐาน แปลตามศัพท์ว่า *ที่เป็นที่บำรุง* รากศัพท์เดียวกับ **อุปัฏฐาก** ที่หมายถึงผู้ปรนนิบัติ ดูแลรับใช้

ภิกษุพรรณนาความดีของนางสิริมา

ภิกษุนั้นจึงกล่าวคุณของนางว่า

"ผมไม่สามารถจะพรรณนาภัตของนางได้ นางทำถวายแสนจะประณีต ภัตที่ ภิกษุรูปหนึ่งได้ยอมเพียงพอกแก่ภิกษุ ๓ รูปบ้าง ๔ รูปบ้าง แต่การได้เห็นนางนั้นแลดี เสียยิ่งกว่าไทยธรรมของนางอีก เพราะนางสวยงามอย่างนี้ อย่างนี้"

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งได้ฟังถ้อยคำที่พรรณนาคุณของนาง เกิดความรักขึ้น แล้วโดยมิได้เห็นตัวเลย คิดว่า

"ควรที่เราจะไปเห็นนาง"

คิดแล้วจึงบอกจำนวนพรรษาของตน แล้วถามลำดับกะภิกษุนั้น ได้ยินว่า

"ผู้มีอายุ พຽ່ນนี้ท่านเป็นพระสังฆเถระ จักได้อัญญกภัตในเรือนนั้น"

จึงคว่ำบาตรและจีวรกลับไปในขณะที่นั่นเอง

เมื่ออรุณขึ้น เข้าไปสู่โรงภัต ยืน (คอย) อยู่แต่เช้าตรู่ แล้วเป็นพระสังฆเถระ ได้อัญญกภัตในเรือนของนางสิริมา

นางสิริมาเจ็บ

ก็ในเวลาทีภิกษุ นั้นฉันแล้วกลับไปในวันวานนั่นเอง โรคได้เกิดขึ้นในสิริระของนางสิริมา ฉะนั้นนางจึงเปลื้องอาภรณ์แล้วนอน

ขณะนั้นพวกสาวใช้ของนางเห็นภิกษุทั้งหลายได้อัญจุกภัตมาแล้วจึงบอกแก่นาง

นางไม่สามารถจะรับบาตรแล้วนิมนต์ให้นั่ง หรืออังคาสด้วยมือของตนได้ จึงสั่งพวกสาวใช้ว่า

"แม่ทั้งหลาย พวกเธอรับบาตรแล้วนิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าให้นั่ง ให้ดื่มข้าวยาคุณถวายของเคี้ยว ในเวลาฉันภัตจง (บรรจุกภัต) ให้เต็มบาตรแล้วถวายเถิด"

สาวใช้เหล่านั้นรับว่า "ดีละ คุณแม่" แล้วนิมนต์ภิกษุทั้งหลายให้เข้ามา ให้ดื่มข้าวยาคุณ ถวายของเคี้ยว ในเวลาฉันภัต (บรรจุกภัต) ให้เต็มบาตรแล้วบอกแก่นาง

นางสิริมากล่าวว่า "จงช่วยพยุงฉันไปที่ ฉันจักไหว้พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งหลาย"

สาวใช้เหล่านั้นพยุงไปสู่ที่ใกล้ภิกษุทั้งหลายแล้ว นางได้ไหว้ภิกษุทั้งหลายด้วยทั้งสิริระอันลั่นเทิ้มอยู่

ภิกษุ นั้นมองดูนางสิริมาแล้วคิดว่า

"นางเป็นไฉนยังรูปร่างมาถึงเพียงนี้ ก็แล้วในเวลาไม่เจ็บป่วย ตกแต่งแล้วด้วยอาภรณ์ทุกอย่าง รูปลมบัติของนางจะสวยงามสักเพียงไร"

ครั้งนั้นภิกษุที่เธอสั่งสมไว้ตั้งหลายโกฏิปีกำเริบขึ้นแล้ว ภิกษุ นั้นมิได้มีใจจดจ่อที่อื่น (มีใจจดจ่อแต่เฉพาะนางเท่านั้น) ไม่สามารถจะฉันภัตอาหารได้ จึงถือบาตรกลับวัด ปิดบาตรวางไว้ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ปูจิวรแล้วนอน

ลำดับนั้น ภิกษุสหาย (ของเธอ) รูปหนึ่ง แม้อ่อนนอนอยู่ ก็ไม่สามารถจะให้เธอฉันได้

ภิกษุ นั้นได้อุดอาหารแล้ว

นางสิริมาถึงแก่กรรม

ในเวลาเย็นวันนั้นเอง นางสิริมาก็ได้ทำกาลกิริยา พระราชาทรงส่งข่าวไปถวายพระศาสดาว่า

"พระเจ้าข้า นางสิริมา **น้องสาวหมอชิว** ได้ทำกาลกิรียาเสียแล้ว"

พระศาสดาทรงสดับเรื่องนั้นจึงส่งข่าวไปแต่พระราชาว่า

"กิจคือการเผา (ศพ) นางสิริมายังไม่มี พระองค์จึงรับสั่งให้เอาศพนางนอน
ในป่าช้าผีดิบ แล้วให้รักษาไว้โดยอาการที่กาและสุนัขจะกินไม่ได้เถิด"

พระราชาก็ทรงทำตามพุทธประสงค์แล้ว

สามวันล่วงไปแล้วโดยลำดับ

ในวันที่ ๔ สรีระขึ้นพองแล้ว หมู่นอนไต่ออกจากปากแผลทั้ง ๙ สรีระ
ทั้งสิ้นได้แตกสลายคล้ายธาตุข้าวสาลีฉะนั้น

พระราชาก็ให้พวกราชบุรุษตักลงโฆษณาในพระนครว่า

"เว้นเด็ก ๆ ที่เฝ้าเรือน ใครไม่มาดูนางสิริมาจะถูกรับ ๘ กหาปณะ"

และได้ส่ง (ข่าว) ไปสำนักพระศาสดาว่า "ถ้าเป็นไปได้* ขอภิกษุสงฆ์มี
พระพุทธเจ้าเป็นประธานจงมาดูนางสิริมาเถิด"

*แปลจากศัพท์ว่า **กิริ** ศัพท์นี้แปลตามแบบว่า *คงได้สดับมา ได้ยินว่า* หรือยกเยื้องไปตามรูป
ความเป็น *ข่าวว่า* *นัยว่า* *เล่ากันว่า* ความจริง **กิริ** เป็นคำบาลีที่ใช้ในสำนวนทำนองอื่นอีก เช่น
จริงๆ *แน่ๆ* *คาดว่า* *เชื่อว่า* *เป็นที่รู้กันว่า* ...

พระศาสดารับสั่งให้เผด็จแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

"เราทั้งหลายจะไปดูนางสิริมา"

ฝ่ายภิกษุหนุ่มรูปนั้นไม่เชื่อฟังคำของใครๆ เลยตลอด ๔ วัน อดอาหารนอน
แหว่งอยู่ อาหารในบาตรก็บูด บาตรก็ขึ้นสนิม

ลำดับนั้น ภิกษุสหายจึงเข้าไปหาภิกษุนั้น แล้วบอกว่า

"ผู้มีอายุ พระศาสดาจะเสด็จไปทอดพระเนตรนางสิริมา"

ภิกษุนั้นแม้ถูกความหิวแผดเผาอย่างนั้น ก็ลุกขึ้นได้โดยรวดเร็วเพราะคำที่
พูดว่า "สิริมา" นั้นเอง แล้วถามว่า

"ท่านว่าอะไรนะ"

เมื่อภิกษุสหายตอบว่า "พระศาสดาจะเสด็จไปทอดพระเนตรนางสิริมา ท่าน
จะไปด้วยไหม ?"

ก็รับรับว่า "ไปสิท่าน" แล้วเทข้าวจี่ในบาตรใส่ในถลกแล้วไปกับหมู่ภิกษุ

พระศาสดามีหมู่ภิกษุแวดล้อม ได้ประทับยืนอยู่ ณ ข้างหนึ่ง ภิกษุณีสงฆ์ก็ดี

ราชบริษัทก็ดี อุบาสกบริษัทก็ดี อุบาสิกาบริษัทก็ดี ได้ยืนอยู่ข้างหนึ่งๆ

ศพนางสิริมาผู้เลอโฉมหาค่ามิได้

พระศาสดาตรัสถามพระราชาวา "นี่ใคร มหาบพิตร ?"

"น้องสาวหมอชิวก ชื่อสิริมา พระเจ้าข้า"

"นางสิริมาหรือนี่ ?"

"นางสิริมา พระเจ้าข้า"

"ถ้ากระนั้น ขอพระองค์ได้โปรดให้ราชบุรุษตีกลองโฆษณาในพระนครว่า 'ใครให้ทรัพย์พันหนึ่งจงเอานางสิริมาไป' "

พระราชาก็ได้ทรงทำอย่างนั้นแล้ว

ผู้ที่จะออกปากว่า "ข้าพเจ้าเอง" "ข้าพเจ้าเอง" ไม่มีแม้แต่คนเดียว

พระราชาทูลแก่พระศาสดาว่า "คนทั้งหลายไม่รับ พระเจ้าข้า"

พระศาสดาตรัสว่า "มหาบพิตร ถ้ากระนั้นจงลดราคาลง (อีก)"

พระราชารับสั่งให้ตีกลองโฆษณาว่า "ใครให้ทรัพย์ ๕๐๐ จงเอาไป"

ไม่ทรงเห็นใครๆ จะรับเอา จึงรับสั่งให้ตีกลองโฆษณาว่า "ใครให้ทรัพย์ ๒๕๐-๒๐๐-๑๐๐-๕๐-๒๕ กหาปณะ ๑๐ กหาปณะ ๕ กหาปณะ ๑ กหาปณะ ครึ่งกหาปณะ บาทหนึ่ง มาสกหนึ่ง กากณิกหนึ่ง แล้วเอานางสิริมาไป" (ก็ไม่เห็นใครจะรับเอาไป) จึงรับสั่งให้ตีกลองโฆษณาว่า "จงเอาไปเปล่าๆ ก็ได้"

ผู้ที่จะออกปากว่า "ข้าพเจ้า" "ข้าพเจ้าเอง" ก็ไม่มี (แม้แต่คนเดียว)

พระราชาทูลว่า "พระเจ้าข้า ชื่อว่าผู้ที่จะรับเอาไปแม้เปล่าๆ ก็ไม่มี"

พระศาสดาจึงตรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงดูมัจจุคามซึ่งเป็นที่รักของมหาชน ในกาลก่อน คนทั้งหลายในพระนครนี้แลให้ทรัพย์พันหนึ่งแล้วได้ (อภิรมย์) วันหนึ่ง บัดนี้ แม้ผู้ที่จะรับเอาเปล่าๆ ก็ไม่มี รูปเห็นปานนี้ถึงความสิ้นและเสื่อมแล้ว ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงดูอัตภาพอันอาดูร" ดังนี้ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๒. **ปสฺส จิตฺตกตํ พิมฺพํ อรุกายํ สมุสฺสิตํ**
อาตุรํ พหุสงฺกปฺปี ยสฺส นตฺถิ ฐวํ อิติ.

ดูเถิด ร่างงามที่คนเป็นอันมากใฝ่ฝัน

ถูกสร้างมาอย่างวิจิตร มีกายเป็นแผล
อันกระดูก ๓๐๐ ท่อนยกขึ้น ต้องอาตุร
หาความความยั่งยืน (และ) ความมั่นคงมิได้

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **จิตตกตัม** ความว่า มีความวิจิตรอันกรรมทำแล้ว คือ (อันกรรม) ทำให้วิจิตรด้วยวัตถุต่างๆ มีอาภรณ์คือผ้าและเครื่องประดับคือ ระเบียบดอกไม้ เป็นต้น

บทว่า **พิมพัม** ได้แก่ ซึ่งอัฐภาพอันตั้งอยู่ถูกส่วนด้วยอวัยวะทั้งหลายใหญ่ น้อยมีส่วนยาวเป็นต้นในที่อันสมควรแก่ความเป็นอวัยวะยาว เป็นต้น

บทว่า **อรุกายัม** คือ มีกายเป็นแผลมีจำนวนปากแผลทั้ง ๙

บทว่า **สมุสสุลิตัม** คือ อันกระดูก ๓๐๐ ท่อนก่อรูปขึ้น

บทว่า **อาตุรัม** หมายความว่า เจ็บป่วยอยู่เป็นนิตย์ เพราะจำต้องบริหาร ด้วยอิริยาบถเป็นต้นอยู่ตลอดเวลา

บทว่า **พหุสงฺกปปี** ได้แก่ อันมหาชนปองประสงค์แล้วโดยมาก

บาทพระคาถาว่า **ยสฺส นตฺถิ ชฺฐํ อิติ** ความว่า ท่านทั้งหลายจงดูอัฐภาพ ที่ไม่มีความยั่งยืนหรือความมั่นคง มีความแตกเรี่ยรายและกระจัดกระจายไปเป็น ธรรมดาอย่างแน่นอนนี้เถิด

ในเวลาจบเทศนา ธรรมภาสิมัย (การบรรลุธรรม) ได้มีแล้วแก่สัตว์แปดหมื่น สี่พัน แม้ภิกษุรูปนั้นก็ได้อำรงอยู่ในโสดาปัตติผล ดังนี้แล.

เรื่องนางสิริมา จบ

อัมมปัทฏฐกถา ภาค ๕ ชรवारวค เรื่องที่ ๑๑๙

ฉบับ BUDSIR VI หมวดอรรถกถา เล่ม ๒๒ หน้า ๙๔-๙๙

ฉบับเรียนพระไตรปิฎก หน้า ๙๔-๙๙

อัมมปัทฏฐกถาแปล ภาค ๕ หน้า ๑๔๓-

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม ๔๐ หน้า ๑๔๔-

ดูเพิ่มเติมใน -

สิริมาวิมาน ปรมัตถที่ปณี อรรถกถาวิมานวัตถุ

ฉบับ BUDSIR VI หมวดอรรถกถา เล่ม ๓๐ หน้า ๘๑-

ฉบับเรียนพระไตรปิฎก หน้า ๙๙-

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม ๔๘ หน้า ๑๒๙-

เรื่องนางสิริมา **น้องสาวหอมชิวก** ยังมีรายละเอียดบางส่วนใน -

อุตตรวิมาน ปรมัตถที่ปณี อรรถกถาวิมานวัตถุ

ฉบับ BUDSIR VI หมวดอรรถกถา เล่ม ๓๐ หน้า ๖๘-

ฉบับเรียนพระไตรปิฎก หน้า ๘๑-

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม ๔๘ หน้า ๑๐๙-

เรื่องนี้ขยายความชีวิตนาง**สิริมา**เพิ่มขึ้นอีกนิดหนึ่ง

~ ~ ~

อรรถกถาวิชัยสูตร

ต้นเหตุที่สอง

ต้นเหตุที่ ๒ ได้กล่าวไว้แล้วในเรื่องคาถาธรรมบทว่า -

ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ กรุงราชคฤห์ นางสาวดีหญิงงามเมือง
ซึ่งมีเรื่องกล่าวไว้โดยละเอียดในคัมภีร์จักรวรรดิอะ มีธิดาชื่อ **สิริมา** เป็น**น้องสาว
ของหอมชิวก** ได้ตำแหน่งหญิงงามเมืองนั้นโดยกาลล่วงไปแห่งมารดา

นางได้ดูหมิ่นธิดาของปุณณเศรษฐี ตามเรื่องในคาถานี้ว่า **อกุโกธเน ชิน**

โกธ ฟังชนะคนโกธ ด้วยความไม่โกธ ขมาพระผู้มีพระภาคแล้วฟังพระธรรม
เทศนา ได้เป็นโสดาบัน ยังนิตยภัตร ๘ ที่ให้เป็นไปแล้ว*

*ถวายภัตตาหารวันละ ๘ ชุดเป็นประจำ

ภิกษุผู้รับนิตยภัตรรูปหนึ่ง คะนึ่งถึงสิริมานั้นก็เกิดราคะขึ้น และแม้
ภัตตาหารก็ไม่ยอมฉัน นอนอดอาหารอยู่
เรื่องในคาถาธรรมบทกล่าวไว้ดังว่ามานี้

เมื่อภิกษุนั้นนอนอยู่อย่างนั้นแล นางสิริมาตายไป (เกิด) เป็นเทวีของท้าวสุ
ยามในสวรรค์ชั้นยามะ

ครั้งนั้น สรีระของนางสิริมานั้นพระราชาทรงห้ามการเผา แล้วให้เก็บไว้ ณ
ป่าช้าผีดิบ พระผู้มีพระภาคทรงมีพระภิกษุสงฆ์แวดล้อมเสด็จไปทอดพระเนตร
ทรงพาทภิกษุรูปนั้นไปด้วย มหาชนและพระราชาก็ไปดูเช่นกัน

ในที่นั้น คนทั้งหลายพูดกันว่า

“ในกาลก่อน ด้วยทรัพย์ตั้ง ๑,๐๐๘ ก็ดูนางสิริมาได้ยาก บัดนี้ แม้ด้วย
ทรัพย์กานธิกหนึ่งก็ไม่มีใครอยากจะดูนางในวันนี้”

ฝ่ายสิริมาเทพกัญญา แวดล้อมไปด้วยรถ ๕๐๐ คัน ก็ได้ไป ณ ที่นั้น

ณ ที่นั้นเอง พระผู้มีพระภาคตรัสพระสูตรนี้เพื่อทรงแสดงธรรมแก่ชน
ทั้งหลายที่ชุมนุมกันอยู่ และตรัสพระคาถาในธรรมบทนี้เพื่อทรงตักเตือนภิกษุนั้นว่า
ปสฺส จิตฺตกตํ พิมฺพํ ดูเถิด ร่างงามที่ถูกรังมาอย่างวิจิตร

นี้เป็นต้นเหตุที่ ๒ แห่งวิชยสูตรนั้น*

*พระสูตรนี้ เรียกเป็น **กายวิจฉันทนิกสูตร** หรือ **นันทสูตร** ก็มี

อรรถกถาวิชยสูตร

ปรมัตถโชติกา ภาค ๑ อรรถกถาสุตตนิบาต ขุททกนิกาย

ฉบับ BUDSIR VI หมวดอรรถกถา เล่ม ๒๘ หน้า ๒๗๕-

ฉบับเรียนพระไตรปิฎก หน้า ๓๕๘-

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม ๔๖ หน้า ๔๘๕-

เรื่องนี้ไม่ได้ขยายความประวัติชีวิต**หมอชิวโกมารักษ์** เป็นแต่เพียงพาดพิงถึงสถานที่อันเป็นสมบัติของหมอชิวซึ่งท่านได้สร้างและปรับปรุงให้เป็นอารามถวายไว้ในพระพุทธศาสนา เห็นว่ามีข้อความน่าอ่าน และเราส่วนมากคงจะไม่เคยทราบว่ามีเรื่องทำนองนี้เกิดขึ้นที่อารามของหมอชิว

จึงขออนุญาตแปลมาเสนอเป็นอันนันทนาการ

ปิดท้ายประวัติหมอชิวโกมารักษ์ที่แปลจากต้นฉบับบาลีล้วนๆ ฉบับนี้

~ ๓/ ~

เพลงรัก**เพลิงนรก** ในชีวกัมพวัน

(สุภาชีวกัมพวนิกาเถรีคาถา)

ในติงสนิบาท คาถาว่า **ชีวกัมพวัน รุมม** เป็นต้น เป็นคาถาของพระสุภาชีวกัมพวนิกาเถรี มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ -

แม้พระเถรีรูปนี้ก็ได้บำเพ็ญบารมีมาในพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อน ๆ สร้างสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานมาในภพนั้น ๆ อบรมกุศลมูลเพิ่มพูนสัมภารธรรมเครื่องปรุงแต่งวิโมกข์มาโดยลำดับ มีญาณแก่กล้า มาในพุทธูปบาทกาลนี้ก็บังเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล ในกรุงราชคฤห์ มีนามว่า **สุภา**

เล่ากันว่า นางมีส่วนแห่งเรือนร่างประกอบด้วยผิวพรรณดังทอง เพราะฉะนั้น นางจึงมีนามคล้อยตามไปด้วยว่า **สุภา** แปลว่า **งาม**

ขณะพระศาสดาเสด็จเข้าไปกรุงราชคฤห์ นางก็ได้ศรัทธาเป็นอุบาสิกา ต่อมาเกิดความสังเวชในสังสารวัฏ เห็นโทษในกามทั้งหลาย และกำหนดเอาเนกขัมมะการบวชเป็นทางเกษม จึงบวชในสำนักพระนางปชาบดีโคตมี บำเพ็ญวิปัสสนา ๒-๓ วันเท่านั้น ก็ดำรงอยู่ในพระอนาคามีผล

อยู่มาวันหนึ่ง ชายนักเลงหญิงคนหนึ่ง เป็นชาวกรุงราชคฤห์ เป็นหนุ่มแรก
รุ่น เห็นพระเถรกำลังเดินไปเพื่อพักกลางวันที่ชีวกำพวันวิหาร เกิดจิตปฏิพัทธ์ขึ้นมา
จึงยื่นก้นขวางทางไว้ กล่าวเชิญชวนด้วยกามสังวาส

พระเถรเมื่อจะประกาศโทษของกามทั้งหลาย และอภัยตายในเนกขัมมะกา
รบวชของตน ด้วยประการต่าง ๆ จึงกล่าวธรรมแก่ชายผู้นั้น

ชายผู้นั้นแม้ฟังธรรมกถาแล้วก็ไม่ยอมถอย ยังติดตามอยู่นั้นแหละ พระเถร
เห็นเขาไม่อยู่ในถ้อยคำของตน และยังชื่นชอบที่ลูกตา ก็กล่าวว่า

“เอาเถิด ท่านคงชอบลูกตา”

แล้วก็ควักลูกตาข้างหนึ่งของตนมอบให้เขา

ลำดับนั้น ชายผู้นั้นสะดุ้งจิต เกิดสลัดใจ ลื่นรั้นรักในพระเถรนั้น ขอขมา
พระเถรแล้วก็หนีไป

พระเถรไปถึงสำนักพระศาสดา พร้อมกับที่เห็นพระศาสดานั้นเอง ตาของ
พระเถรก็กลับเป็นปกติดังเดิม

ลำดับนั้น พระเถรยื่นอยู่ ถูกปิตีที่ดำเนินไปในพระพุทธรูปคุณสัมผัสไม่ขาดสาย
พระศาสดาทรงทราบวาระจิตของพระเถร จึงทรงแสดงธรรมตรัสบอก
กรรมฐานเพื่ออรหัตตมรรค

พระเถรข่มปิตีได้แล้วในทันใดนั้นเอง เจริญวิปัสสนา ก็บรรลุพระอรหัต
พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔

ครั้งบรรลุพระอรหัตแล้ว อยู่ด้วยผลสุขและนิพพานสุข พิจารณาทบทวนข้อ
ปฏิบัติของตน ก็กล่าวคาถาที่ตนกับชายนักเลงหญิงนั้นกล่าวกันแล้วเป็นอุทาน

พระสุภาเถรได้เปล่งคาถาเหล่านี้ว่า

[๔๓๒] ชิวกมุพวัน รรมัง   คจจนฺตี ภิกขุณี สุภัง
          จตุตโก สนฺนิวาเรสิ   ตเมณํ อพฺรวิ สุภา.

ชายนักเลงหญิงก้นขวางพระสุภาภิกษุณี
ซึ่งกำลังเดินไปชีวกำพวันวิหารอันน่ารื่นรมย์
พระสุภาภิกษุณีได้พูดกะชายผู้นั้นว่า

กั เต อปราธิต์ มยา
น หิ ปพพชิตาย อาวุโส

ยัม มัง โอรทธานุติฏฐสิ*
ปุริโส สมมุสนนาย กปฺปติ.

*ม. ย. โอรทธานุติฏฐสิ.

ท่านบุตรช่างทอง ข้าพเจ้าทำผิดอะไรต่อท่าน
ท่านจึงมาเยินกั้นขวางข้าพเจ้าไว้
ชายไม่ควรแต่จะต้องหญิงนักบวช

ครุเก มม สตุถุ สาสเน
ปริสุทฺธปทํ อนนฺถณํ

ยา ลิกฺขชา สุคเตน เทลิตา
กั มัง โอรทธานุติฏฐสิ.*

*ม. ย. โอรทธานุติฏฐสิ.

ในคำสอนที่ควรเคารพแห่งพระศาสดาของข้าพเจ้า
ลิกขชาอันใดเล่าที่พระสุคตทรงแสดงแจ้งเหตุ
ข้าพเจ้าบรรลุมรรคอันปริสุทฺธิ ไร้กิเลส ด้วยลิกขชาอันนั้น
เหตุไรท่านจึงมาเยินกั้นข้าพเจ้า

อาวิลจิตฺโต อนาวิลํ
สพฺพตฺถ วิมุตฺตมานสํ

สรโซ วีตรชํ อนนฺถณํ
กั มัง โอรทธานุติฏฐสิ.*

*ม. ย. โอรทธานุติฏฐสิ.

ท่านมีจิตชุ่มมัว ข้าพเจ้าไม่ชุ่มหมอง
ท่านมีราคะข้อง ข้าพเจ้าปราศจากราคะ ละกิเลส
ข้าพเจ้ามีจิตหลุดพ้นพิเศษแล้วในสรรพชน
เหตุไรท่านจึงมาเยินกั้นข้าพเจ้า

ชายนักเลงหญิงกล่าวว่า

ทหฺรา จ อปาปิกา จาสิ กิณฺเต ปพฺพชฺชา กริสฺสติ
นิกฺขิป กาสายจิวฺรํ เอหิ รมามเส* สุปฺปฺพิเต วเน.

*ม. ราม.

แม่นางยังสาวสวยไม่ทราวมลีนหา
บรรพชาจักทำอะไรได้แก่แม่ยอดหญิง
โปรดถอดทิ้งผ้ากาสาเยละเอียด แล้วมาเสพสม –
เรามาร่วมมือกันในงานที่มีดอกไม้บานสะพรั่งเกิด.

**มธุรณฺจ ปวณฺติ สพฺพโส กุสุมฺรเชน สมฺภูตฺติตา ทูมา
ปฐฺมวสนฺโต สุโข อุตฺต เอหิ รามามเส* สุปฺปฺพิเต วเน.**

*ม. รามาม.

แมกไม้มีมวลเกสรสะพรั่งพร้อม
ไชยกลิ่นหอมหวานไปทั่วสวนสวรรค์
ฤดูต้นวันสันต์น่าสบาย มาลีมาสม –
เรามาร่วมมือกันในงานที่มีดอกไม้บานสะพรั่งเกิด.

**กุสุมิตฺติชรา จ ปาทปา อภิกฺชชฺนฺติว มาลฺลฺเตริตา
กา ตฺยหํ รติ ภวิสฺสติ ยทิ เอกา วณฺโฆคาหิสฺสติ.**

หมู่ไม้มียอดบานแย้มชวนชวนชม
ต้องลมไหวระริกดังจะส่งเสียงครวญคราง
แม่นางจักมีความยินดีอันใดเล่า
ผิจักเข้าสวนเพียงเดียวตาย.

**วาทฺมิกสงฺฆเสวิตํ กุญฺชรมตฺตกเรณฺุโลพิตํ
อสหายิกา คนฺตุมิจฺฉลฺลิตี รหิตํ ภีสนํ มหาวณฺ์.**

สวนใหญ่มีหมู่พ่าพุ่มฤดูอาศัยล่า
คลาคล่ำด้วยช่างพลายตกมันและช่างพัง
ไร้ผู้คนระวัง น่าสะพรั่งกลัวกระไร
แม่นางไร้เพื่อน ยังอยากจะเข้าไปเยือนอยู่หรือ ?

ตั้งเทพนารีในสวนจิตรลดาสวรรค์ดาวดึงส์เชียวละ

ตปณียกตาว ธีติกา   วิจรลสิ จิตตฺรเถว* อจฺจรา
กาลิกสุขุเมหิ วคฺคฺหิ   โสภลสิ นีวสเนหิโนปเม.

*ม. จิตตฺลเถว.

แม่นางผู้งามมีใครเปรียบเหมือนหมาย
แม่นางเยื้องกรายไปมาเหมือนตุ๊กตาทองคำ
แม่นางตามใจข้า ก็จะได้งามด้วยกาลิกพัสดุ์เนื้อดี
ตั้งเทพนารีในสวนจิตรลดาสวรรค์ดาวดึงส์เขียวละ

อหํ ตว วसानุโค สियํ   ยถิ วิหเรมเส กานนหฺนฺตเร
น หิ มตฺถิ ตยา ปิยตโร ปาโณ   กิณฺหริมนุทโลจเน.

ข้าจะยอมอยู่ใต้อำนาจแม่นางเท่านั้น
ถ้าเราจะอยู่ร่วมกันในกลางวงนา
เพราะใครอื่นที่นารักกว่าแม่นางของข้าไม่มี
นะแม่นางตาคนดังกินนรีเอ๋ย.

ยถิ เม วจฺนํ กริสฺสฺสฺสิ   สุขิตา เอหิ อคารมาวส
ปาสาทนิวาทวาลินี   ปริกมฺมฺนฺเต กโรนฺตุ นารีโย.

ถ้าแม่นางเชื่อข้า แม่นางก็จะมีความสุขสม
มาลี มาภิรมย์ร่วมครองนิवासน์
แม่นางจะอยู่บนปราสาทที่ปราศจากลมพาน
เหล่านางนงคราญจะคอยปรนนิบัติแม่นาง.

กาลิกสุขุมาณี ธารสฺสุ*   อภโรเปหิ จ มาลวณฺณกํ
กญฺจนมณฺนิมฺตฺตํ พหฺห   วิวิธํ อภรณํ กโรมิ เต.

*ม. ธารย.

แม่นางจะนุ่งห่มกาลิกพัสดุ์เนื้อดี

สวมมาลัยรุจีสูบไล่ประเทืองผิวพร้อมสรรพ
ข้าจะทำอาภรณ์เครื่องประดับหลากๆ มากชนิด
อันวิจิตรด้วยกาญจนมณีและมุกดาแก้วนาง.

สุโธตรชบจุฉกั สุภั โคนกตุลิกสนุถตัม นว
อภิริหิ สยנם มหารหิ จนุทนมณูชิตัม สารคนุชิกั.

เชิญขึ้นที่นอนใหม่มีค่ามาก สวยงามสม
ลาดด้วยพุกปูพรมอ่อนนุ่มดังสำลี
เครื่องคลุมซักสะอาดดีปลอดฝุ่นผง
ตกแต่งบรรจงด้วยจันทร์แก่นกลิ่นหอม.

อุปปลั จ อุทกโต* อุพุกตัม ยถา ยัม อมนุสฺสเสวิตัม
เอวํ ตวํ พุรหุมจารินิ สเกสุ องฺเคสุ ชรั คมิสฺสสิ.

*ม. อุปปลั จุทกา สมุคฺคตัม ยถาตัม.

ดอกอุบลพ่นน้ำไพล่ผุด มิมีมนุษย์เซยชม ฉันใด
แม่นางจะอยู่เอยเป็นพรหมจารี
เมื่อเรือนร่างของแม่นางมิมีใครชื่นเซย
ก็จะชราเลยร่วงโรยไปเสียเปล่าๆ ฉันนั้น

พระสุภาเถรีถามว่า

กิญเต อิตฺติ สารสมมตัม กุณปปุรมฺหิ สุसानวฑฺฒเน
เภทนธฺมุเม กเพฺวเร ยัม ทิสฺวา วิมโน อุทิกฺขสิ.

ในร่างนี้ อะไรที่ท่านเข้าใจว่าเป็นสาระ ?
ร่างที่เต็มด้วยกเพ้วระซากสกปรก รังแต่จะรกป่าช้า
ร่างที่มีอันจะต้องแตกสลายเป็นธรรมดา
เห็นสิ่งใดจึงเกิดจิตใจขึ้นมา โปรดบอกมาสิ.

ชายนักเลงหญิงตอบว่า

อกุณี จ ตูริยาริว   กิณุนริยาริว ปพพตบุตร
ตว เม นยนาณี ทกุชีย   กิโยโย กามรติ ปวฑุตติ.

ดวงตาประจักษ์นัยนาลูกเนื้อทราย
เยื้องกรายประจักษ์กิณุนรีที่ชอกกฐา
เพราะเห็นดวงตาของแม่นาง
ฤดีร้านรักมิวางของข้าก็ยิ่งกำเริบ.

อุปปลสิขโรปมานิ เต   วิมเล หาฏกสนุนิเภา มุখে
ตว เม นยนาณี ทกุชีย   กิโยโย กามคุโณ ปวฑุตติ.

ดวงตาอุปมาดังปลายกลีบอุบล
ในดวงหน้าพิมลตั้งรูปทอง
เพราะเห็นนัยนาทั้งสองของแม่นาง
ความปรารถนาไม่เว้นวางของข้าก็ยิ่งกำเริบ.

อปี ทูรคตา สเรมฺหเส   อายตปเมห วิสุทฺททสฺสเน
น หิ มตฺถิ ตยา ปียตโร* นยนา กิณุนริมนุทโลจเน.

*บาลีเป็น ปียตรา.

แม้ข้าจะไปไกลแสนไกล ก็จะได้คงรำลึกถึง -
ดวงตาอันสดใสซึ่ง ขนตายาวงอน
อะไรจะน่ารักสำหรับข้ายิ่งกว่าดวงตาของดวงสมรไม่มีเลย
นะแม่นางตาคมตั้งกิณุนรีเอย.

พระสุภาเถรีกล่าววว่า

อปเถน ปยาตุมิจฺฉลสิ   จนฺทํ กิพนฺกํ คเวสสิ

สิเนรุ* ลงเขตุมิจฉลิ โย ตวั พุทฺธสุตฺตํ ปตฺถเกสิ.**

*ม. ย. เมรุ. **ย. มคฺคยสิ.

ท่านต้องการจะดำเนินไปตามทางที่ผิดทำ
จะไขว่คว้าจะเอาเดือนมาเป็นเพื่อนเล่น
หมายจะโดดข้ามพระสุเมรุขุนเขา
ที่ท่านมาปรารภนาข้าพเจ้าผู้เป็นพุทฺธิดา.

นตฺถิ ทิ โลเก สเทเวเก ราโค ยตฺถปิ ทานิ เม สฺยิยา
นปิ นํ ชานามิ กิริโส อถ มคฺเคน หโต สฺมุลโก.

เพราะว่าในโลกตลอดจนถึงสวรรค์พรหม
ที่จะให้ข้าพเจ้ามีอารมณ์กำหนดในบัดนี้ไม่มีเลย
ข้าพเจ้าไม่เคยรู้สิกว่าราคะนั้นเป็นฉันทใด
เพราะถอนขึ้นเสียได้พร้อมทั้งรากด้วยอริยมรรคา.

อิฏฺฐาหฺขยาร อฺชฌิตฺโต วิสปตฺโตริว อคฺคิตฺ* กโต
นปิ นํ ปสฺสามิ กิริโส อถ มคฺเคน หโต สฺมุลโก.

*ม. อคฺคิตฺ.

ราคะนั้นข้าพเจ้ายกออกแล้วเหมือนเอาเชื้อออกจากหลุมเพลิง
เหมือนเอาภาชนะใส่ยาพิษ (ที่กำลังเคี้ยว) ออกจากไฟ
ข้าพเจ้าจึงไม่เห็นว่ราคะนั้นเป็นฉันทใด
เพราะถอนขึ้นเสียได้พร้อมทั้งรากด้วยอริยมรรคา.

ยสฺสา สฺยิยา อปจฺจเวกฺขิตฺ สตฺถา วา อนุสาสิตฺ สฺยิยา
ตวั ตาทิสิกํ ปโลภย ชานนฺตี โส อิมํ วิห ญญ สฺ.

หญิงใดมิได้พิจารณาเบญจขันธ์ให้รอบรู้
หรือเป็นคนทีพระบรมครูมิได้พรั่าสอน
ขอท่านโปรดประเล้าประโลมหล่อนชนิดเช่นนั้น

สุภาภิกษุณีนี้รู้ทัน ท่านจะได้odr้อน.

มยหํ หิ อภกฺกุฐฺวณฺหิตเต สุขทุกฺเข จ สติ อฺปฏฺฐิตา
สงฺขตมสฺสภนฺติ ชานิย สพฺพตฺเถว มโน น ลิมฺปติ.

เพราะไม่ว่าใครจะตำราหรือกราบไหว้
และไม่ว่าจะสุขสดใสหรือทุกข์ร้อน
สติของข้าพเจ้าก็มั่นคงไม่ครั่นคร้าม
รู้ชัดว่าปรุ่่งแต่ง รู้แจ้งว่าไม่งาม
ใจจึงไม่ติดอยู่ในรูปนามทั้งปวง

สาหํ สฺกตสฺส สาวิกา มคฺคกฺกุฐฺจิกฺขณายาโยนี
อุทฺตฺถสฺสสุลา อนาสวา สฺสญฺญาคารคตา รามานิหํ.

ข้าพเจ้านั้นเป็นสาวิกาของพระสุคตศาสดาจารย์
ดำเนินไปด้วยยานคืออักษฺงาญคิกมรรค
ถอนกิเลสตรที่เสียบสลักเสียบหลุดแล้ว
ใจแผ้วพ่นเครื่องหมักหมม อภิรมย์ในสฺสญฺญาคาร.

ทิฏฺฐา หิ มยา สฺจิจฺจิตฺตา โสมฺภา ทารุจฺจิลฺลกาณิ วา
ตฺนุตีหิ จ ชีลเกหิ จ วินิพฺพฺตา วิวิธํ ปนจฺจิตา.

ข้าพเจ้าเห็นมาแล้ว...
ตึกตาที่เขาระบายสีไว้สวยงามวิไล
หรือรูปหุ่นไม้ที่เขายึดโยงด้วยด้ายและตะปุตริงติด
ทำท่าทางต่างชนิดเรียงร่าราย

ตมฺหุทฺธเฏ ตฺนุตีชีลเก วิสฺสญฺญู วิกเล ปรีปกฺกเต
อวิทุเท ขณฺทโส กเต กิฺมฺหิ ตตฺถ มนํ นิเวสเย.

เมื่อปลดปล่อยถอนตะปูที่รูปร่างนั้นออกแล้ว
ก็ว่างเปล่าวิกลกระจัดกระจายเป็นชิ้น ๆ
จะหารูปที่ถวิลก็วายวอด
แล้วจะเอาใจเข้าไปจอดในรูปร่างนั้นไปทำไม.

**ตถุปมัม เทหกานิ มํ เตหิ ธมฺเมหิ วินา น วตฺตนฺตฺติ
ธมฺเมหิ วินา น วตฺตตฺติ กิฺมฺหิ ตตฺถ มนํ นิเวสฺเย.**

อวัยวะในร่างกายของข้าพเจ้านี้ก็เปรียบด้วยรูปร่างนั้น
เว้นจากธาตุทั้งหลายเสียก็เป็นอันไม่มี
แม้ร่างนี้เว้นจากอวัยวะทั้งหลาย ก็หาไม่พบ
แล้วจะเอาใจเข้าไปสยบในร่างนั้นไปทำไม.

**ยถา หริตาเลน มกฺขิตํ อทฺทส จิตฺตํ กิฺตฺติยา กตํ
ตมฺหิ เต วิปริตฺทสฺสนํ สญฺญา* มานุสิกา นิรตฺติกา.**

*บาลีเป็น ปญญา.

ก็เหมือนคนดูจิตรกรรมที่จิตรกรระบายด้วยหรรดาส
ผจงจารวาดไว้ที่ฝาผนัง
ในจิตรกรรมนั้นท่านก็ยังเห็นวิปริตผิดความจริง
ความเข้าใจว่าภาพนั้นเป็นคนจริง เป็นสิ่งที่คิดไปเอง.

**มายํ วยิ อคฺคโต กตํ สุปฺนฺนฺเตว สุวณฺณปาทปํ
อุปฺชาวสิ อนฺธ ธิตฺตํ ชนฺมชฺเชริว รูปฺปรูปกํ.**

เหมือนหย็บแดดที่ปรากฏข้างหน้า (ดูจันน้ำอง)
เหมือนต้นไม้ทองในความฝัน
เหมือนรูปเสกสรรมายากลกลางฝูงชนว่าของจริง
คนบอดเอ๋ย ท่านยังจะวิ่งเข้าไปใส่ร่างที่ว่างเปล่าอีกฤา.

วฏฏนิริว โกฎโรหิตา มชุเณ พุพพุพกา สอสุสุกา
ปีพโกพิกา เจตถ ซายติ วิริธา จกขุวิธา ว มณฐิตา.*

*ม. ย. จ ปิณฐิตา.

มีพองที่อยู่กลางดวงตา มีน้ำตา
มีขี้ตาเกิดที่ดวงตานั้น
ส่วนต่าง ๆ ก็มาประกอบกันเป็นดวงตา
เหมือนก้อนกรวดที่วางคาอยู่ในโพรงไม้.

อุปาถีย* จารุทสุสนา น จ ปชชิตถ อลคคมานสา**
หนท เต จกขุ หรสุสุ ตั ตสุส นรสุส อทาลี ดาวเท.

*ม. ย. อุปปาถีย. **ม. ย. อสงคมานสา.

พระสุภาเถรีผู้มีดวงตางามน่าพิศ
มีใจไม่ข้องไม่ติดอยู่ในดวงตานั้น
พลันก็ควักดวงตาออกจากเบ้าส่งมอบให้เขาผู้นั้น
(พร้อมทั้งกล่าวว่า)
ข้าพเจ้าให้ท่าน เชิญนำดวงตานี้ไปเถิด.

ตสุส จ วิรมาลี ดาวเท ราโค ตตถ ขมาปยิ จ น
โสตุถิ ลียา พุรหมจารินิ น ปุโน เอทิสกั ภวิสสติ.

ความร่าเริงของชายนั้นก็พลันหายไป ณ ที่นั่นทันที
เขาขอขมาพระเถรีว่า ข้าแต่แม่นางผู้ประเสริฐ
ขอความสวัสดิ์พึงมีเถิดแก่แม่นางผู้งาม
ความประพฤติเลวทรามเช่นนี้จักไม่มีอีกต่อไป.

พระสุภาเถรีกล่าวว่า

อาหนีย* เอทิสั ชนั อคคิ ปชชลิตวั ลิงคย

คณฺหิสฺสํ อาสิวิสฺ** วिय อปี นุ โสตุถิ ลียา ขเมหิ โน.

*ม. อาสาทิย. **ม. คณฺหิย อาสิวิสฺ.

ท่านเข้ามาชนกับชนเช่นข้าพเจ้านี้ไซ้ไร
ก็เหมือนกอดคองไฟที่ลุกโชนชิต
เหมือนจับอสรพิษ (ข้างทาง)
ความสวัสดิ์ก็คงมีแก่ท่านบ้างดอก ข้าพเจ้ารับขมาท่าน.

มุตฺตา จ ตโต सा गिक्खुणि อคฺมิ พุทฺธวรสฺส สนฺตีกํ
ปสฺสลิย วรปฺญญลกฺขณํ จกฺขุ อาสิ ยถาปุราณกนฺตฺติ.

พระสุภาภิกษุณีพ้นจากชายนักเลงหญิงนั้นแล้ว
ใจผ่องแผ้วไปสู่สำนักพระพุทฺธองค์ผู้ทรงวรธรรม
พอเห็นพระบุญลักษณะอันเลิศล้ำของพระศาสดา
ดวงตาก็กลับเป็นปกติเหมือนดังเดิม ดังนี้แล.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ชีวกมฺพวนํ ได้แก่ สวณมะม่งของหมอชีวกโก
มารภจ

บทว่า รฺมมํ ได้แก่ นารีนรมย์ เขาว่าสวณมะม่งนั้นเป็นที่น่าชอบใจ นารี
นรมย์ใจอย่างยิ่ง เพราะพริ้งพริ้วพร้อมด้วยพื้นที่ (อันตกแต่งไว้) และพริ้งพริ้วพร้อมด้วยร่
มเงาและน้ำ โดยอาการที่ปลุกต้นไม้ไว้

บทว่า คจฺจนฺตฺติ ได้แก่ ผู้เดินมุ่งเข้าไปสวณมะม่งเพื่อพักกลางวัน

บทว่า สฺสํ ได้แก่ พระเถรีผู้มีชื่ออย่างนี้

บทว่า อฺตุตฺตโก ได้แก่ ชายนักเลงหญิง เขาว่าลูกชายของช่างทองผู้มีสมบัติ
มากผู้หนึ่งเป็นชาวกรุงราชคฤห์ เป็นคนหนุ่ม รูปร่าง เป็นชายนักเลงหญิง ผู้มัวเมา
เที่ยวไป เขาพบพระเถรีนั้นเดินสวนทางมาก็เกิดจิตปฏิพัทธ์ จึงยื่นขวางทาง

ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าววว่า อฺตุตฺตโก สนฺนิวาเรสิ ชายนักเลงหญิงยื่นกั้น
ไว้ อธิบายว่า ห้ามเรา (เข้า) ไป

บทว่า **ตเมณํ อพฺรวิ สุภา** ความว่า พระสุภาภิกษุณีกล่าวกะชานักเลง
หญิงที่ยืนกันคนนั้นนั่นแหละ

ในข้อความตอนนี้ พระเถรีกล่าวถึงตัวเองนั่นเอง เหมือนกับเป็นคนอื่นกล่าว
ว่า **คจฺจนฺตํ ภิกฺขุณี สุภํ ... อพฺรวิ สุภา** สุภาภิกษุณีผู้กำลังเดินไป **สุภา**
ภิกษุณีได้กล่าว ดังนี้

คาถานี้ท่านพระสังคีติกาจารย์กล่าวไว้ โดยแสดงการเชื่อมคาถาที่พระเถรี
กล่าวแล้ว

พระสุภาเถรีกล่าวว่า **อพฺรวิ สุภา** **สุภาภิกษุณีได้กล่าว** ดังนี้ แล้วกล่าว
คำว่า **กํ เต อปฺราธิตํ** เราทำผิดอะไรต่อท่าน เป็นต้น ก็เพื่อแสดงเรื่องราวที่พระ
เถรีนั้น (คือตัวท่านเอง) กล่าวแล้ว

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กํ เต อปฺราธิตํ มยา** ความว่า นี่แนะนำท่าน
เราทำผิดอะไรต่อท่าน

บทว่า **ยํ มํ โอิวริยาน ติฏฺฐสฺสึ** อธิบายว่า ด้วยความผิดอันใดท่านจึงยืน
กันเราผู้กำลังเดินไป คือห้ามการเดินไป ความผิดอันนั้นไม่มีเลย

พระเถรีเมื่อแสดงว่า ถ้าท่านปฏิบัติอย่างนี้ ด้วยสำคัญว่าเราเป็นหญิง การ
ปฏิบัติแม้อย่างนี้ก็ไม่สมควร จึงกล่าวว่า **น หิ ปพฺพชิตาย อาวุโส ปุริโส สม**
มุสฺสนาย กปฺปติ

ความว่า ดูก่อนท่านบุตรช่างทอง แม้โดยจารีตโลก ชายก็ไม่ควรจะต้อง
นักบวชทั้งหลาย ส่วนหญิงนักบวชไม่สมควรจะต้องแม้แต่สัตว์ดิรัจฉานตัวผู้ การ
จะต้องชายเป็นอันไม่ต้องกล่าว หญิงนักบวชนั้นไม่สมควรจะต้องชายแม้ผู้มีของ
ภายนอก* ด้วยของภายนอก โดยอำนาจระคะเลยที่เดียว.

* ต้นฉบับใช้คำว่า **นิสฺสคฺคิย** แปลว่า ของที่ควรสละทิ้ง

(ยังดำเนินความต่อไป)

ความในคาถา แปลเรียบเรียง
โดย นาวาเอก ทองย้อย แสงสินชัย
๓๗ ธันวาคม ๒๕๕๕

ดูเพิ่มเติม :

เถรีคาถา ดึงสนิบาต พระไตรปิฎกเล่ม ๒๖ ข้อ ๔๓๒-
ปรมัตถทีปนี เถรีคาถาวิณณนา

BUDSIR VI หมวดอรรถกถา เล่ม ๓๔ หน้า ๓๐๙-๓๒๔

ฉบับเรียนพระไตรปิฎก หมวดอรรถกถา เล่ม ๒๓ หน้า ๓๘๐-๔๐๑

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม ๕๔ หน้า ๔๓๙-

